

BOSNIACA : ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE BOSNE I HERCEGOVINE
God. 26, br. 26 (decembar 2021)

BOSNIACA : JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Vol. 26, No. 26 (December 2021)

Edicija Memoria Bosniaca | Edition Memoria Bosniaca

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK | EDITOR-IN-CHIEF

Dr. Ismet Ovčina

UREDNIKA | EDITOR

Adisa Žero, bibliotečki savjetnik

UREDNIŠTVO | EDITORIAL BOARD

Dr. Gaëlle Béquet (ISSN International Centre, Paris, France)

Dr. Aleksandra Horvat (Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska)

Dr. Mirna Willer (Sveučilište u Zadru, Zadar, Hrvatska)

Dr. Aleš Bošnjak (IZUM, Maribor, Slovenija)

Laslo Blašković, književnik (Srpsko narodno pozorište, Novi Sad, Srbija)

Mr. sc. Biljana Zarić, bibliotečki savjetnik (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

Mag. bibl. Vjenceslava Ševaljević (Nacionalna biblioteka Crne Gore "Đurđe Crnojević", Cetinje, Crna Gora)

Mag. bibl. Žaklina Gjalevska (Nacionalna i univerzitetska biblioteka "Sv. Kliment Ohridski" Skopje, Sjeverna Makedonija)

Muamera Smajić, MA, viši bibliotekar (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

Dženana Tuzlak, MA, viši bibliotekar (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

Bogoljub Mazić (Univerzitetska biblioteka „Svetožar Marković“, Beograd, Srbija)

LEKTOR | COPYEDITOR

Mr. sc. Zenaida Karavdić (Institut za jezik, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, BiH)

PREVODILAC | TRANSLATOR

Mr. Anja Mastilović, viši bibliotekar (NUBBiH, Sarajevo, BiH)

FOTOGRAFIJA NA KORICI | COVER PAGE PHOTO

Mr. Anja Mastilović

GRAFIČKI UREDNIK | DTP

Eldin Hodžić

ŠTAMPA | PRINT

Štamparija Fojnica, Fojnica

ISSN 1512-5033 (Print)

ISSN 2303-8888 (Online)

WEB: <http://bosniaca.nub.ba>

TIRAŽ | CIRCULATION

250

Mišljenja i stavovi objavljeni u radovima časopisa "BOSNIACA" su isključivo lični stavovi autora tekstova i ne odražavaju nužno stavove redakcije časopisa.

Opinions and statements published in the articles of BOSNIACA journal are solely the personal views of the authors and do not necessarily reflect the views of the journal Editorial Board.

CILJEVI I OPSEG

BOSNIACA je časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine koji izlazi jedanput godišnje i u njemu se objavljuju originalni stručni i naučni radovi, građa od značaja za obnovu kolekcija Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i za bibliotečku struku u cjelini. Časopis je upisan u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosne i Hercegovine, 1996. godine pod rednim brojem 467.

AIM AND SCOPE

BOSNIACA is journal of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina that is published annually and includes original professional and scientific works, materials significant for renovation of National and University Library of Bosnia and Herzegovina collections and library science in general. The journal is registered in the Official Journal of the Ministry of Education, Science, Culture and Sport of BiH, in 1996, under the number 467.

KONTAKT INFORMACIJE | CONTACT INFORMATION

Časopis Bosniaca

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Zmaja od Bosne 8b

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel. / Fax: + 387 33 275 308, E-mail: bosniaca@nub.ba

KONTAKT INFORMACIJE IZDAVAČA | PUBLISHER CONTACT INFORMATION

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine

Zmaja od Bosne 8b

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel. + 387 33 275 312, Fax: + 387 33 218 431

E-mail: bosniaca@nub.ba

www.nub.ba

ČASOPIS BOSNIACA JE INDEKSIRAN U | THE JOURNAL BOSNIACA IS INDEXED IN

EBSCO-CEEAS (Central & Eastern European Academic Source)

EBSCO (The Belt and Road Initiative Reference Source)

Web of Science™ / Emerging Sources Citation Index

ERIHPLUS (European Reference Index for the Humanities)

ROAD - Directory of Open Access scholarly Resources

KoBSON - Konzorcijum biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku

Miar - Information Matrix for the Analysis of Journals

Ulrich's Periodicals Directory

ICI Journals Master List

Advanced Sciences Index

DOSTUPAN JE U | AVAILABLE IN

DOAJ

C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library)

Index Copernicus

Hrčak - Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa

Slavic Humanities Index

BOSNIACA

ČASOPIS NACIONALNE I UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE
BOSNE I HERCEGOVINE

God. 26, br. 26 (2021)

BOSNIACA

JOURNAL OF THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Vol. 26, No. 26 (2021)

SADRŽAJ | CONTENTS

7	Ismet Ovčina RIJEČ UREDNIKA FOREWORD BY EDITOR-IN-CHIEF
BIBLIOTEČKO-INFORMACIJSKI SISTEM (BIS) LIBRARY-INFORMATION SYSTEM (LIS)	
9	Anita Katulić, Ana Barbarić VAŽNOST PISMENOSTI IZ PRIVATNOSTI U PREVLAĐAVANJU DIGITALNOG JAZA S NAGLASKOM NA ULOGU KNJIŽNICA THE IMPORTANCE OF PRIVACY LITERACY IN BRIDGING THE DIGITAL DIVIDE WITH AN EMPHASIS ON THE ROLE OF LIBRARIES
28	Slobodanka Ključanin PRIJEDLOG MODELA BAZE PODATAKA ZA EVIDENTIRANJE KARATA I KARTOGRAFSKE GRAĐE SAMOSTANA DUHA SVETOGA U FOJNICI PROPOSAL OF A DATABASE MODEL FOR RECORDING MAPS AND CARTOGRAPHIC MATERIAL OF THE MONASTERY OF THE HOLY SPIRIT IN FOJNICA
38	Emira Kulenović METAFIZIKA BIBLIOTEKE METAPHYSICS OF THE LIBRARY
46	Nataša Simić KATALOGIZACIJA U PUBLIKACIJI (CIP) U NARODNOJ BIBLIOTECI SRBIJE (1986–2021) CATALOGUING IN PUBLICATION (CIP) IN THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA (1986–2021)
52	Andreja Zubac, Ana Barbarić UTJECAJ NARODNE KNJIŽNICE NA KVALITETU ŽIVOTA NEZAPOSLENIH GRAĐANA INFLUENCE OF THE PUBLIC LIBRARY ON UNEMPLOYED CITIZENS' QUALITY OF LIFE
DOKUMENTARNO NASLIJEĐE DOCUMENTARY HERITAGE	
72	Ismet Ovčina, Mehmed Kardaš, Muamera Smajić POLJIČKE ISPRAVE – ČUVANJE, ZAŠTITA I PREZENTACIJA DOKUMENATA IZ ARHIVA POLJIČKE REPUBLIKE PISANIH BOSANČICOM POLJICA DOCUMENTS – PROTECTION AND PRESENTATION OF DOCUMENTS FROM THE ARCHIVE OF THE POLJICA REPUBLIC WRITTEN IN BOSANČICA
81	Lamija Hatibović ULOGA I ZNAČAJ BIBLIOGRAFIJA, BIBLIOGRAFA I BIBLIOGRAFSKIH AKTIVNOSTI U RADU ORIJENTALNOG INSTITUTA UNIVERZITETA U SARAJEVU THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF BIBLIOGRAPHIES, BIBLIOGRAPHERS AND BIBLIOGRAPHIC ACTIVITIES HELD AND PRESERVED BY THE INSTITUTE FOR ORIENTAL STUDIES OF THE UNIVERSITY OF SARAJEVO
89	Hana Younis OTVARANJE I RAD MUSLIMANSKIH ČITAONICA U MANJIM MJESTIMA BOSNE I HERCEGOVINE POČETKOM 20. STOLJEĆA OPENING AND OPERATION OF MUSLIM READING ROOMS IN SMALLER PLACES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
112	Vesna Živković UNIŠTENJE UNIVERZITETSKE BIBLIOTEKE U LUVENU U PRVOM SVETSKOM RATU I NJENA OBNOVA U POSLERATNOM PERIODU DESTRUCTION OF THE UNIVERSITY OF LEUVEN LIBRARY IN FIRST WORLD WAR AND ITS RENOVATION IN THE POST-WAR PERIOD

INFORMACIJE I SERVISI U NOVOM TEHNOLOŠKOM OKRUŽENJU | INFORMATION AND SERVICES IN THE NEW TECHNOLOGICAL ENVIRONMENT

- 123** Lejla Hajdarpašić, Senada Dizdar, Džejla Khattab
INFORMACIJSKE USLUGE VISOKOŠKOLSKIH BIBLIOTEKA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE ZA VRIJEME PANDEMIJE COVID-19
INFORMATION SERVICES OF ACADEMIC LIBRARIES IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE COVID-19 PANDEMIC
- 137** Alexandru-Ionuț Petrișor
PREDATORY JOURNALS: HOW FAR CAN THEY GO? AN IN-DEPTH LOOK AT THE OUTLIERS
GRABEŽLJIVI ČASOPISI: KOLIKO DALEKO MOGU IĆI? TEMELJITA ANALIZA VRIJEDNOSTI

PRIKAZI | REVIEWS

- 155** Senada Dizdar
BAŠTINA NA RAZMEĐU SVJETOVA
HERITAGE BETWEEN THE WORLDS
- 158** Valerijan Žujo
MARTIN JEŽEK-PAVEL TROJAN, *UBIŠE NAM FERDINANDA*
MARTIN JEŽEK & PAVEL TROJAN, *THEY'VE KILLED OUR FERDINAND*
- 159** PREPORUKE AUTORIMA ZA DOSTAVLJANJE RADOVA
- 163** RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS / AUTHOR GUIDELINES

RIJEČ UREDNIKA

Dragi čitatelji časopisa Bosniaca,

pred vama se nalazi novi broj časopisa, koji izdaje Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, s namjerom da kontinuirano pruža stručne i naučne informacije te prati znanstvena dostignuća u oblasti bibliotečkih i informacionih nauka. Časopis Bosniaca sadržajno obrađuje niz aktuelnih tema iz domena bibliotečko-informacijskog sistema, dokumentarnog naslijeđa, informacija i servisa u novom tehnološkom okruženju. Ovo izdanje obuhvata 11 naučnih i stručnih članaka te dva prikaza koji sa stanovišta kvaliteta, naučne i stručne relevantnosti u potpunosti zadovoljavaju kriterije neophodne za publikovanje rada u našem časopisu.

Prvi tematski blok o bibliotečko-informacijskim sistemima otvaramo radom autorica Ane Barbarić i Anite Katulić pod nazivom "Važnost pismenosti iz privatnosti u preovladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica", a u narednom radu autorica Slobodanka Ključanin donosi "Prijedlog modela baze podataka za evidentiranje karata i kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici". Blok nastavljamo radom autorica Andreje Zubac i Ane Barbarić pod nazivom "Utjecaj narodne knjižnice na kvalitetu života nezaposlenih građana", te radom "Metafizika biblioteke" autorice Emire Kulenović. O katalogizaciji u publikaciji (CIP) u Narodnoj biblioteci Srbije piše autorica Nataša Simić.

U drugom tematskom bloku Dokumentarno naslijeđe između ostalog donosimo zanimljivu priču o Otvaranju i radu muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća autorice Hane Younis. Rad uposlenika NUBBiH i Mehmeda Kardaša o Poljičkim ispravama, dokumentima iz arhiva Poljičke republike pisanim bosančicom, koji se nalaze u Specijalnim zbirkama, daju sliku koja svjedoči o prošlosti naše zemlje i naroda koji u njoj živi. U nastavku ove tematske cjeline je rad autorice Vesne Živković koja nam predstavlja povijesni prikaz uništenja Univerzitetske biblioteke u Luvenu u Prvom svjetskom ratu. Blok završavamo radom o značaju bibliografija i bibliografa u radu Orijentalnog instituta u Sarajevu autorice Lamije Hatibović.

Želeći da što bolje pratimo zanimljive teme iz svijeta modernog savremenog bibliotekarstva, u bloku Informacije i servisi u novom tehnološkom okruženju donosimo radove koji će zasigurno privući vašu pažnju. Predstavljamo rad o poslovanju u visokoškolskim bibliotekama u Federaciji Bosne i Hercegovine za vrijeme pandemije COVID-19 autorica Lejle Hajdarpašić, Senade Dizdar i Džejele Khatab. U ovom bloku nastavljamo s temom iz prošlog broja o grabežljivim izdavačima, autora Alexandru-Ionuța Petrișora, čiji je rad usmjeren na izlaganje

FOREWORD BY THE EDITOR-IN-CHIEF

Dear readers of Bosniaca journal,

in front of you is a new issue of the journal, published by the National and University Library of Bosnia and Herzegovina, with the intention of continuously providing professional and scientific information and monitoring scientific achievements in the field of library and information sciences.

Journal Bosniaca substantially covers a number of current topics in the domain of library information system, documentary heritage, information and services in the new technological environment. This issue covers 11 scientific and professional articles as well as two reviews, which from the quality perspective, scientific and professional relevance, fully meet the criteria necessary for publishing the paper in our journal.

The first thematic block on library information systems we open with the paper of authors Ana Barbarić and Anita Katulić entitled "The Importance of Privacy Literacy in Bridging the Digital Divide with an Emphasis on the Role of Libraries", and in the next paper Slobodanka Ključanin brings the "Proposal of a Database Model for Recording Maps and Cartographic Material of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica". We continue the block with the paper of the authors Andreja Zubac and Ana Barbarić entitled "Influence of the Public Library on Unemployed Citizens' Quality of Life", and the paper "Metaphysics of the Library" by the author Emira Kulenović. The author Nataša Simić writes about Cataloguing in Publication (CIP) in The National Library of Serbia.

In the second thematic block Documentary Heritage, among other things, we bring you an interesting story about the Opening and Operation of Muslim Reading Rooms in Smaller Places of Bosnia and Herzegovina in the Beginning of the 20th Century by author Hana Younis. The paper of NULBiH employees and Mehmed Kardaš on Poljica documents, documents from the Archive of the Poljica Republic written in Bosančica, which are kept in the Special Collections, give a picture that testifies to the past of our country and the people who live in it. In the continuation of this thematic section is the paper of the author Vesna Živković, who presents a historical overview of the destruction of the University Library in Leuven in the First World War. We end the block with a paper on the importance of bibliographies and bibliographers in the work of the Oriental Institute in Sarajevo by author Lamija Hatibović.

In wish to follow as closely as possible interesting topics from the world of modern, contemporary librarianship, in the block Information and services in the new technological environment, we bring papers that will surely attract your attention. We pre-

najekstremnijih strategija grabežljivosti, nastojeći ukazati na razliku između poštenih i grabežljivih časopisa te kako prepoznati osnovne karakteristike loših časopisa.

Broj završava prikazima knjiga. Senada Dizdar prikazuje publikaciju autorice Lejle Kodrić Zaimović pod naslovom *Baštinske studije* (NUBBiH 2021). Drugo djelo našim čitaocima predstavlja Valerijan Žujo. Knjiga *Ubiše nam Ferdinanda*, autora Martina Ježeka i Pavla Trojana prilog je dugoj i razučenoj povijesti češko-južnoslavenskih odnosa (NUBBiH 2021).

Vjerujemo da ćete i ovaj put pronaći zanimljivo štivo za čitanje.

S poštovanjem,

Glavni i odgovorni urednik
Dr. Ismet Ovčina

sent a paper on business activities in Academic libraries in the Federation of Bosnia and Herzegovina during the COVID-19 pandemic by authors Lejla Hajdarpašić, Senada Dizdar and Džejla Khatab. In this block, we continue with a topic from a previous issue on predatory publishers, by author Alexandru-Ionuț Petrișor, whose work focuses on exposing the most extreme predatory strategies, trying to point out the difference between genuine and predatory journals and how to recognize the basic characteristics of poor journals.

The issue ends with two book reviews. Senada Dizdar presents a publication by author Lejla Kodrić Zaimović entitled *Heritage Studies* (NULBIH 2021). The second work is presented to our readers by Valerijan Žujo. The book *They've killed our Ferdinand*, by authors Martin Ježek and Pavel Trojan, is a contribution to the long and fragmented history of Czech-South Slavic relations (NULBIH 2021).

We believe that this time you will also find an interesting material to read.

Respectfully,

Ismet Ovčina, PhD
Editor-in-Chief

Važnost pismenosti iz privatnosti u prevladavanju digitalnog jaza s naglaskom na ulogu knjižnica

The Importance of Privacy Literacy in Bridging the Digital Divide with an Emphasis on the Role of Libraries

Anita Katulić¹, Ana Barbarić²

¹ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska / National and University Library in Zagreb, Zagreb, Croatia
akatulic@nsk.hr

² Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, Zagreb, Hrvatska / University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Information and Communication Sciences, Zagreb, Croatia
abarbari@ffzg.hr

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 6. 6. 2021.

Prihvaćen / Accepted 3. 10. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Ključne riječi / Keywords

informacijska pismenost, kritička informacijska pismenost, pismenost iz privatnosti, digitalni jaz, digitalna uključenost, knjižnice

information literacy, critical information literacy, privacy literacy, digital divide, digital inclusion, libraries

Sažetak / Abstract

Cilj rada je prikazati ulogu pismenosti iz privatnosti kao relativno novog koncepta u prevladavanju digitalnog jaza, povezati prevladavanje digitalnog jaza s ulogom knjižnica u postizanju više razine kritičke informacijske pismenosti, te smjestiti digitalnu uključenost i pismenost iz privatnosti u širi teorijski okvir. U tu svrhu u radu se istražuju ishodišni pojmovi društvene isključenosti i društvene uključenosti, digitalne podjele i digitalne uključenosti. Zatim, razmatra se uloga kritičke informacijske pismenosti u informacijskom društvu i tzv. "društvu platformi" te se naznačuje uloga knjižnica u opismenjavanju iz područja privatnosti s ciljem smanjenja digitalnog jaza i povećanja digitalne uključenosti. Digitalni jaz jedna je od najvećih prepreka društvu znanja, a isključenost iz informacijskog društva predstavlja problem svjetskih razmjera. U radu se objasnilo kako su knjižnice prikladna mjesta za borbu protiv društvene izoliranosti te imaju važnu ulogu u jačanju društvene kohezije. Također se prikazalo kako su ljudi s nižim razinama obrazovanja, kao i oni s nižim primanjima, više izloženi riziku digitalne isključenosti, a pomoć u izlazu iz takvog problema može se naći u opismenjavanju iz područja privatnosti.

The aim of this paper is to present the role of privacy literacy as a relatively new concept in bridging the digital divide, to link the bridging of the digital divide with the role of libraries in achieving a higher level of critical information literacy, and to place digital inclusion and privacy literacy in a broader theoretical framework. For this purpose, the paper researches the basic concepts of social exclusion and social inclusion, digital divide and digital inclusion. Furthermore, the role of critical information literacy in the information society and the so-called platform society is taken into consideration; and the role of libraries in privacy literacy is indicated, with the aim of reducing the digital divide and increasing digital inclusion. The digital divide is one of the biggest obstacles to the knowledge society, and exclusion from the information society is a global problem. The paper explains that libraries are suitable places to combat social isolation and that they play an important role in strengthening social cohesion. It has also been shown that people with lower levels of education, as well as those with lower incomes, are more at risk of digital exclusion, while help in getting out of such a problem can be found in privacy literacy.

1. Uvod

Digitalni jaz jedna je od najvećih prepreka društvu znanja, a isključenost iz informacijskog društva predstavlja problem svjetskih razmjera. Knjižnice su prikladna mjesta za borbu protiv društvene izoliranosti te imaju važnu ulogu u jačanju društvene kohezije. Knjižnice bi osobito pažnju trebale posvetiti slabo obaviještenim i neaktivnim članovima društva, odnosno onima koji su društveno isključeni (Horvat 2004, 101-106).

1. Introduction

The digital divide is one of the biggest obstacles to the knowledge society, and exclusion from the information society is a global problem. The paper explains that libraries are suitable places to combat social isolation and that they play an important role in strengthening social cohesion. Libraries should pay special attention to the poorly informed and inactive members of the society, i.e. to those who are socially excluded (Horvat 2004, 101-106).

Etički kodeksi knjižničarske struke propisuju skup pravila i načela ponašanja s namjerom unaprijeđenja struke i uređivanja odnosa između stručnjaka kao i odnose stručnjaka prema osobama kojima se osiguravaju određene stručne usluge. Prihvatanjem profesionalnih vrijednosti pripadnik profesije preuzima i odgovornosti za kvalitetno pružanje usluga. Profesionalna odgovornost knjižničara obuhvaća: osobnu odgovornost, odgovornost prema građi i korisnicima, odgovornost prema kolegama i profesiji te odgovornost prema društvu (Horvat 2007, 5-10).

Kada govorimo o vrijednostima knjižničarske struke, najprihvaćenija je tipologija vrijednosti M. Gorman. Gorman navodi osam temeljnih vrijednosti knjižničarske profesije: briga i upravljanje (*stewardship*), usluga, intelektualna sloboda, racionalnost, pismenost i učenje, jednakost pristupa zabilježenom znanju i informaciji, privatnost i demokracija. Gorman komentira da važnost različitih vrijednosti varira s obzirom na vrijeme te da su za pojedine generacije neke vrijednosti važnije od drugih. Vrijednosti su često u konfliktu i konstantno se mora brinuti o uspostavi ravnoteže (Gorman 2000, 26-27). C. Foster i D. McMenemy istražili su prisutnost Gormanovih vrijednosti u etičkim kodeksima knjižničarskih udruga i zaključili da je prosječno prisutno pet od osam navedenih vrijednosti, među kojima su najpopularnije: usluga, privatnost, jednakost pristupa zabilježenom znanju i informaciji, briga i upravljanje i intelektualna sloboda (Foster i McMenemy 2012, 249-262). Knjižničarska struka tako spaja pismenost i učenje, jednakost pristupa informacijama i privatnost kao osobite vrijednosti i odgovornosti.

Porast korištenja računala, interneta, društvenih mreža i sl. zahtijeva kontinuirano stjecanje novih vještina u računalnom i mrežnom okružju. Thomas Froehlich identificirao je upravo djelatnike u knjižničnim i informacijskim znanostima između drugih stručnjaka vezanih uz rad s informacijama i informacijskim sustavima koji istražuju načine na koje bi trebali rješavati pitanja koja se nameću kao posljedica korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija (Froehlich 2004).

Korištenje interneta i društvenih mreža osim donositi donosi i određene rizike. Predstavljanje svog identiteta, mišljenja i stavova na društvenim mrežama može biti izvor rizika za reputaciju i ugled prilikom nalaženja posla u bilo kojoj struci. Isto tako nepažnja prilikom objave privatnih sadržaja, fotografija, videa, razmišljanja, mišljenja o drugoj djeci, stavova o školi i učiteljima djeci mogu donijeti niz rizika i problema koji bi ih mogla obilježiti na dugo vremena. Objava privatnih sadržaja i osobnih podataka mogu dovesti osobe do nepovoljnijeg položaja u suvremenom dobu kada i djeca i starije osobe mogu poboljšati svoj društveni život sudjelovanjem

The ethical codes of the library profession prescribe a set of rules and principles of conduct with the intention of improving the profession and regulating the relations between professionals and the relations of professionals towards the persons who are provided with certain professional services. By accepting professional values, a member of the profession also assumes responsibilities for the quality provision of services. The professional responsibility of librarians includes: personal responsibility, responsibility towards the material and users, responsibility towards colleagues and the profession, and responsibility towards the society (Horvat 2007, 5-10).

When we talk about the values of the library profession, the most accepted one is the typology of values by M. Gorman. Gorman specifies eight core values of the library profession: stewardship, service, intellectual freedom, rationalism, literacy and learning, equity of access to recorded knowledge and information, privacy, and democracy. Gorman comments that the importance of different values varies with time and that some values are more important to some generations than others. Values are often in conflict and a balance must be constantly sought (Gorman 2000, 26-27). C. Foster and D. McMenemy researched the presence of Gorman's values in the ethical codes of library associations and concluded that an average of five of the eight values were present, the most popular of which were: service, privacy, equity of access to recorded knowledge and information, stewardship, and intellectual freedom (Foster and McMenemy 2012, 249-262). The library profession thus combines literacy and learning, equity of access to information and privacy as special values and responsibilities.

The increase in the use of computers, the Internet, social networks, etc. requires the continuous acquisition of new skills in the computer and network environment. Thomas Froehlich identified precisely librarians and information science professionals among other information and information systems professionals who explore ways in which the issues arising from the use of information and communication technologies should be addressed (Froehlich 2004).

The use of the Internet and social networks, in addition to benefits, also brings certain risks. Sharing your identity, opinions and attitudes on social networks can be a source of risk to your reputation and prestige when finding a job in any profession. Likewise, carelessness when posting private content, photos, videos, thoughts, opinions about other children, attitudes about the school and teachers can bring children a number of risks and problems that could mark them for a long time. The disclosure of private content and personal information can lead

na raznim društvenim platformama i općenito koristeći internet. U radu će se pokušati pojasniti zašto je upravo pismenost iz privatnosti značajna u društvu 21. st.

IFLA (*International Federation of Library Association and Institutions*), međunarodna organizacija koja okuplja i predstavlja knjižničarske udruge i društva kao i pojedince, 2015. je godine usvojila *Izjavu o privatnosti u knjižnici* koja sadrži preporuke vezane uz privatnost u knjižnicama. Preporuke govore kojim se načelima treba voditi u knjižničnom poslovanju kada je riječ o komunikaciji s korisnicima, podizanju svijesti korisnika o zaštiti osobnih podataka, a daju se i preporuke o edukaciji knjižničara. U *Izjavi o privatnosti u knjižnici* stoji da “kad knjižnice i informacijske službe pružaju pristup izvorima, uslugama ili tehnologiji koja može ugroziti privatnost korisnika, knjižnice trebaju osvijestiti korisnike o posljedicama i upoznati ih sa zaštitom podataka i privatnosti.”

2. Društvena isključenost i društvena uključenost

Problemi socijalne ili društvene isključenosti¹ počinju se pojavljivati 1970-ih godina nakon intenzivnog ekonomskog rasta koji je slijedio nakon Drugog svjetskog rata. Ekonomsko restrukturiranje razvijenih kapitalističkih zemalja dovelo je do recesije te se uz stare socijalne probleme pojavljuje i niz novih. Kako pojašnjava Z. Šućur (1995) pojam *isključeni* prvenstveno je bio vezan uz Francusku i francusko govorno područje, a uključivao je sljedeće skupine ljudi: mentalno retardirane, osobe s invaliditetom i socijalno neprilagođene (zlostavljanu djecu, ovisnike i alkoholičare, delikvente, nezaposlene, siromašne, psihijatrijske bolesnike, marginalne, asocijalne i osobe sklone samoubojstvu). Izraz je prvi put upotrijebio Rene Lenoir 1976. godine. Nešto kasnije, 1980-ih godina, pojam isključenih počinje obuhvaćati i razne skupine migranata, etničke i rasne grupe čija su prava na neki način ograničena. Takvim pristupom obuhvaćaju se i problemi vezani uz nacionalno-političku dimenziju, a zatim i prostornu dimenziju kada se u isključene počinju ubrajati i stanovnici perifernih gradskih četvrti (Šućur 1995, 223-224).

Iako su se oko definicije pojma društvene isključenosti vodile akademske rasprave (usp. Šućur 2004, 45-60), može se reći da društvena isključenost obuhvaća materijalne i nematerijalne aspekte životnoga standarda te označava nepotpuni pristup pravima građanskog statusa, koja su važna pretpostavka osiguranja zdravstvene zaštite, osnovnoga obrazovanja, materijalnoga standarda i sl. (Hrvatska enciklopedija 2021). Društveno su isključeni oni pojedinci

people to a disadvantage in the modern times when both children and the elderly can improve their social life by participating in various social platforms and by generally using the Internet. The paper will try to explain why privacy literacy is important in the 21st century society.

The International Federation of Library Association and Institutions (IFLA) is an international organization that brings together and represents library associations and societies as well as individuals. In 2015, IFLA adopted a *Statement on Privacy in the Library Environment* which contains recommendations related to library privacy. The recommendations specify the principles that should be followed in library activities when it comes to communication with the users, raising the awareness of users about the protection of personal data, and recommendations are also given on the education of librarians. *The Statement on Privacy in the Library Environment* specifies that “when libraries and information services provide access to resources, services or technology that may compromise users’ privacy, libraries should encourage users to be aware of the implications and provide guidance in data protection and privacy protection.”

2. Social exclusion and social inclusion

The problems of social or societal exclusion¹ began to emerge in the 1970s after the intense economic growth that followed World War II. The economic restructuring of the developed capitalist countries led to a recession, and in addition to the old social problems, a number of new ones emerged. As Z. Šućur (1995) explains, the term *excluded* was primarily related to France and the French-speaking world, and it included the following groups of people: the mentally retarded, disabled and socially maladapted (abused children, addicts and alcoholics, delinquents, the unemployed and the poor, psychiatric patients, marginalized, antisocial and suicidal persons). The term was first used by Rene Lenoir in 1976. Somewhat later, in the 1980s, the term *excluded* began to encompass various groups of migrants, ethnic and racial groups whose rights were in some way limited. Such an approach includes problems related to the national-political dimension, and then the spatial dimension when the excluded began to include the residents of peripheral urban neighborhoods (Šućur 1995, 223-224).

Although there have been academic debates over the definition of social exclusion (cf. Šućur 2004, 45-60), it can be said that social exclusion encompasses the material and non-material aspects of living standards and that it signifies incomplete access

¹ U radu se koristi izraz društvena umjesto socijalna isključenost i uključenost

¹ The paper uses the term social instead of societal exclusion and inclusion.

koji nisu u mogućnosti sudjelovati u normalnim aktivnostima društva zbog čimbenika koji su izvan njihove kontrole, poput nezaposlenosti, siromaštva, nedostatka osnovnih sposobnosti, diskriminacije i dr.

Koncept isključenosti povezao je materijalne i socio-psihološke aspekte životnog standarda jer biti isključen ne znači samo biti bez prihoda ili materijalnih resursa već i izgubiti svoje mjesto u društvu, odnosno naći se na margini društva ili blizu dna društva (Šućur 2004). Pojedinci tako mogu biti isključeni iz različitih područja društvenoga života: zaposlenja, obrazovanja, stanovanja, poštovanja, odlučivanja i dr. Kronauer navodi sljedeće dimenzije društvene isključenosti: isključenost iz tržišta rada, ekonomska isključenost, kulturna isključenost, društvena isključenost, prostorna isključenost, institucionalna isključenost. Važno je naglasiti da se oni koji se dobrovoljno povlače iz društva ne ubrajaju u navedene skupine. Suprotnost pojmu društvene isključenosti je društvena uključenost. Ona se odnosi na uključivanje pojedinaca u različite dimenzije društvenog života, a uključuje ekonomsku, kulturnu, socijalnu i političku participaciju pojedinca (Kronauer 1998).

Društvena uključenost može se poimati u širem smislu kao relativno nov koncept koji predstavlja osnovu za koheziju postmodernog informacijskog društva. S druge se strane društvena uključenost može shvaćati kao intervencijski model usmjeren prema društveno isključenim grupama pojedinaca (Šućur 1997). Za razliku od društvene integracije (asimilacije), koja prema nekim definicijama podrazumijeva uključivanje pojedinaca ili grupe u novu zajednicu, uključenost je proces uklapanja u šire društveno okruženje, pri čemu se zadržava određeni stupanj vlastitog identiteta. Drugim riječima, dok integracija podrazumijeva jednosmjernan proces prilagodbe pojedinca, uključenost je dvosmjerna prilagodba u kojoj se manjina prilagođava većini, ali i većina prihvaća manjinu.

3. Koncept digitalne podjele

Isključenost iz društva obuhvaća i pojedince koji u suvremenom informacijskom društvu nemaju pristup informacijsko-komunikacijskom tehnološkom sustavu. Pojam digitalna podjela izvorno koristi Lloyd Morrisett 1990-ih godina za označavanje procjepa koji dijeli ljude u dvije grupe: ljude koji koriste tehnologiju i internet (*digitalno uključeni*) i ljude koji ne koriste tehnologiju i internet (*digitalno isključeni*). Čimbenici povezani s digitalnom podjelom u ekonomski razvijenim zemljama poput Ujedinjenog Kraljevstva i SAD primarno su razmatrani kao društveno-ekonomski čimbenici (Hoffman et al. 2000). Ljudi s nižim razinama obrazovanja, kao i oni s nižim primanjima, više su izloženi riziku

to the civil status rights, which are an important prerequisite for health care, primary education, material standard, etc. (Croatian Encyclopedia 2021). Socially excluded are those individuals who are unable to participate in the normal activities of the society due to the factors beyond their control, such as unemployment, poverty, lack of basic skills, discrimination, etc.

The concept of exclusion connected the material and socio-psychological aspects of living standards because being excluded does not only mean being without income or material resources, but also losing one's place in the society, i.e. being on the margins of the society or close to the bottom of the society (Šućur 2004). Individuals can thus be excluded from different areas of social life: employment, education, housing, respect, decision-making, etc. Kronauer cites the following dimensions of social exclusion: exclusion from the labor market, economic exclusion, cultural exclusion, social exclusion, spatial exclusion, institutional exclusion. It is important to emphasize that those who voluntarily withdraw from the society do not belong to these groups. The opposite of the notion of social exclusion is social inclusion. It refers to the inclusion of individuals in different dimensions of social life, and it includes the economic, cultural, social, and political participation of the individual (Kronauer 1998).

Social inclusion can be understood in a broader sense as a relatively new concept that represents the basis for the cohesion of the postmodern information society. On the other hand, social inclusion can be understood as an intervention model directed towards the socially excluded groups of individuals (Šućur 1997). Unlike social integration (assimilation), which according to some definitions implies the inclusion of individuals or groups in a new community, inclusion is the process of fitting into the wider social environment while maintaining a certain degree of one's own identity. In other words, while integration implies a one-way process of individual adjustment, inclusion is a two-way adjustment in which the minority adapts to the majority, but the majority also accepts the minority.

3. The concept of digital divide

Exclusion from the society also includes individuals who do not have access to an information and communication technology system in the modern information society. The term *digital divide* was originally used by Lloyd Morrisett in the 1990s to denote a gap that divides people into two groups: people who use technology and the Internet (*digitally included*) and people who do not use technology and the Internet (*digitally excluded*). Factors associated with the digital divide in the economi-

digitalne isključenosti. Digitalna podjela se shvaća kao simptom trajnog problema siromaštva i nejednakosti (Servon 2002).

Neravnomjerna dostupnost i primjena novih tehnologija prati intenzivan znanstveno-tehnološki razvoj u 20. stoljeću što dovodi do nejednakosti u društvu. Generalni tajnik organizacije Ujedinjenih naroda Kofi Annan na sastanku Generalne skupštine posvećene informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji 2001. godine u New Yorku navodi da “usprkos iznimnim naporima razlika između onih kojima su tehnologije dostupne i onih kojima nisu – stanje poznato kao *digitalni jaz* – sve se više širi” (Dragičević 2015, 62). Nastojanja da se prevlada digitalna podjela najprije se pojavljuju u najrazvijenijim zemljama pa tako u SAD u ranim 1990-ima počinje projekt *Nacionalne informacijske infrastrukture*, zatim grupa G-7 dogovara suradnju kako bi se ostvarile zajedničke vizije o *Globalnom informacijskom društvu*, a u Europskoj uniji se osmišljava niz projekata kojima se nastoji prevladati digitalni jaz. Projektima su zajednički ciljevi među ostalima promicanje jednakih mogućnosti za građane te omogućavanje šireg pristupa informacijama i različitim uslugama i ujednačavanje informatičke pismenosti. Europska komisija 1994 donosi plan *Europe's way to information society* kojemu je cilj utvrditi utjecaj informacijskog društva na razne aspekte života građana te načine promicanja informacijskog društva jačanjem svijesti o mogućnostima i opasnostima koji ga prate. Godine 1995. Europska komisija osniva savjetodavnu organizaciju od 88 članica – *Information Society Forum*. Prvi izvještaj organizacije donosi vrlo zanimljive rezultate: uočeno je da ljudi, institucije i tvrtke nisu pripremljeni za nove tehnologije, zbog čega ne mogu iskoristiti ono što one nude pa su potrebne radikalne promjene da bi se ostvario brži gospodarski rast, zapošljavanje i bolja kvaliteta života. Osobito je istaknuta važnost permanentnog obrazovanja. Da bi informacijsko društvo postalo *društvo cjeloživotnog učenja*, izvori se obrazovanja moraju proširiti izvan tradicionalnih institucija, a pristup online javnim uslugama i informacijama mora biti opći i sveobuhvatan. Nadalje, *Digitalna agenda*, kao prvi od sedam stupova Strategije Europa 2020, kao ciljeve između ostalih donosi promicanje brzog i ultrabrzog pristupa internetu svima, jačanje online povjerenja i sigurnosti te promociju digitalne pismenosti, vještina i uključivanje (usp. Dragičević 2015, 63-67).

Kao što je ranije navedeno, kada se govori o digitalnoj podjeli, misli se na ostvaren ili neostvaren pristup informacijsko-komunikacijskim tehnologijama. To podrazumijeva pristup računalu i internetu. Uglavnom se misli i na pristup mobitelu, pametnom telefonu, ali i drugom digitalnom hardveru ili softveru. Koncept digitalne podjele odnosi se na

cally developed countries such as the United Kingdom and the United States have been primarily considered as socioeconomic factors (Hoffman et al. 2000). People with lower levels of education, as well as those with lower incomes, are more at risk of digital exclusion. The digital divide is understood as a symptom of the enduring problem of poverty and inequality (Servon 2002).

Uneven availability and application of new technologies is accompanied by intensive scientific and technological development in the 20th century, which leads to inequality in the society. The Secretary-General of the United Nations Kofi Annan said in 2001 at the Meeting of the General Assembly devoted to information and communication technologies in New York that “despite extraordinary efforts, the gap between those who have access to technology and those who do not – the state known as the *digital divide* – is widening” (Dragičević 2015, 62). The efforts to overcome the digital divide first appeared in the most developed countries. Thus, in the early 1990s, the *National Information Infrastructure* project began in the United States, followed by the G-7 who agreed to work together to achieve shared visions of the *Global Information Society*, and the European Union came up with a number of projects designed to bridge the digital divide. Some of the common goals of the projects were the promotion of equal opportunities for citizens and the provision of wider access to information and various services and the harmonization of information literacy. In 1994, the European Commission adopted the *Europe's Way to the Information Society* action plan, which aimed to determine the impact of the information society on various aspects of citizens' lives and the ways to promote the information society by raising awareness of the opportunities and dangers that accompanied it. In 1995, the European Commission established an 88-member advisory organization, the *Information Society Forum*. The organization's first report yielded very interesting results: it was observed that people, institutions and companies were not prepared for new technologies, which is why they could not take advantage of what those technologies offered, and radical changes were needed to achieve faster economic growth, greater employment and better quality of life. The importance of continuing education was particularly emphasized. For the information society to become a *society of lifelong learning*, educational resources must expand beyond traditional institutions and the access to online public services and information must be general and comprehensive. Furthermore, the *Digital Agenda*, as the first of the seven pillars of the Europe 2020 Strategy, aims to promote fast and ultra-fast Internet access for all, to strengthen online trust and security, and to promote

društvu i informacijsku nejednakost, a prema Van Deursenu i Van Dijk, ovaj pojam često inspirira barem četiri nesporedna, odnosno krive pretpostavke. Prva je da je razlika između dvije grupe ljudi jednostavna. Druga je da je jaz između te dvije grupe nepremostiv. Treća je da pojam implicira da su razlike apsolutno nepremostive te četvrta da je digitalna podjela statično i trajno staja (Deursen i Dijk 2019). Autori u članku pojašnjavaju da je digitalna podjela interdisciplinarna aktivnost koja je započela oko 2000. godine, a pristupa joj se s gledišta raznih disciplina: komunikacijskih znanosti, sociologije, psihologije, ekonomije i obrazovanja.

Kao što navodi Van Dijk, komunikacijske znanosti pri tome imaju u fokusu pristup i upotrebu digitalnih medija, sociologija se bavi društvenim nejednakostima dok se informacijskom i digitalnom pismenošću bavi područje obrazovanja. Pitanje pristupa informacijsko-komunikacijskim tehnologijama zapravo podrazumijeva fizički pristup hardveru, softveru, priključku za internet. Nedugo zatim znanstvenici iz područja komunikacijskih znanosti počinju ukazivati na problematiku izvan okvira samog fizičkog pristupa, problematiku vještina potrebnih korisnicima, različitih upotreba interneta te kompleksnosti pristupa koji je utemeljen na tzv. potpunom prihvaćanju tehnologije (Dijk 2017). Prilikom ovih zaokreta u poimanju digitalne podjele Hargittai uvodi pojam "podjela druge razine" (*second-level divide*) (Hargittai 2002), dok Van Dijk uvodi pojam "produbljujuća podjela" (*deepening divide*) (Dijk 2005). Tim se pojmovima opisuje razina problematike koja nastaje nakon što se pojedincima omogući pristup tehnologiji i internetu, a odnosi se na probleme koji ne prestaju omogućavanjem pristupa i ne prekidaju digitalnu podjelu, već počinju upravo početkom upotrebe digitalnih medija u svakodnevnom životu. Do 2005. godine u akademskim se raspravama koristio deskriptivni stil koji je pojašnjavao korelaciju demografskih elemenata i pristupa tehnologiji i internetu, a nedostajalo je teorijsko utemeljenje. Razlog je ležao u pretpostavci da nedostatak pristupa vodi do društveno nepovoljnijeg položaja. Nakon 2005. znanstvenici se bave učincima pristupa i korištenja na društveno ponašanje, odnose i društvene učinke. Van Dijk pojašnjava koncept *pristupa* i u širem smislu od samog fizičkog pristupa: odnosi se na sve vrste digitalne podjele, pa i one "druge razine" koja se odnosi na čitav proces prihvaćanja određene tehnologije. Fizičkom pristupu prethodila je motivacija, stav i očekivanja od omogućavanja pristupa. Omogućavanje fizičkog pristupa tehnologiji nema smisla ako se pojedinci ne znaju njome služiti jer pristup znači i kontinuirani proces pristupanja novim softverima, hardveru, opremi i pretplatama. To znači da su vještine i kompetencije neophodne za pristup techno-

digital literacy, skills and inclusion (cf. Dragičević 2015, 63-67).

As it has been mentioned earlier, when we talk about the digital divide, we refer to the realized or unrealized access to information and communication technologies. This includes access to a computer and the Internet. It also mainly refers to the access to a mobile phone, smartphone, but also other digital hardware or software. The concept of the digital divide refers to social and information inequality, and according to Van Deursen and Van Dijk, this term often inspires at least four misunderstandings or misconceptions. The first is that the difference between the two groups of people is simple. The second is that the gap between the two groups is insurmountable. The third is that the term *digital divide* implies that the differences are absolutely insurmountable and the fourth is that the digital divide is a static and permanent state (Deursen and Dijk 2019). In the paper, the authors explain that the digital divide is an interdisciplinary activity that began around 2000 and it is approached from the perspective of various disciplines: communication sciences, sociology, psychology, economics and education.

According to Van Dijk, communication sciences focus on the access to and the use of digital media, sociology deals with social inequalities, and the field of education deals with information and digital literacy. The issue of access to information and communication technologies actually implies physical access to the hardware, software and Internet connection. Shortly afterwards, scientists in the field of communication sciences began to point out the problems outside the framework of the physical access, i.e. the problems of the skills needed by the users, of the different uses of the Internet and of the complexity of the access based on the so-called full acceptance of technology (Dijk 2017). During these shifts in the notion of the digital divide, Hargittai introduces the term *second-level divide* (Hargittai 2002), while Van Dijk introduces the term *deepening divide* (Dijk 2005). These terms describe the level of problems that arise after individuals are given access to technology and the Internet, and it refers to the problems that do not stop once access is acquired, since access does not automatically break the digital divide, and a new series of problems actually begins once the individual starts using digital media in everyday life. Until 2005, a descriptive style that clarified the correlation of demographic elements and the access to technology and the Internet was used in academic discussions, whereas a theoretical foundation was lacking. The reason laid in the assumption that the lack of access led to a socially disadvantaged position. After 2005, scientists began working on the effects of the access and use

logiji i internetu (Dijk 2017, 2). Osim prve i druge razine, uspostavlja se i treća razina digitalne podjele (*third-level divide*) (Deursen i Helsper 2015). Ona se odnosi na ishode korištenja interneta i opipljive koristi koje nastaju upotrebom interneta.

Ovakav pristup tehnologiji u komunikacijskim znanostima prema Van Dijk se temelji na raznim teorijama prihvatanja tehnologije. U psihologiji postoje teorije poput modela prihvatanja tehnologije i teorije planiranog ponašanja, koje se fokusiraju na motivaciju i stavove. Čim prihvatanje priđe u proces donošenja odluka, koriste se teorije usvajanja poput difuzije inovacija. Značajna teorija koju razvija Van Dijk jest teorijski okvir za analizu pristupa, koji obuhvaća sljedeće konstrukte: kategoričke nejednakosti u društvu produciraju nejednaku raspodjelu resursa; nejednaka raspodjela resursa uzrokuje nejednak pristup digitalnim tehnologijama; nejednak pristup digitalnim tehnologijama također ovisi o značajkama tih tehnologija; nejednak pristup digitalnim tehnologijama donosi i nejednaku participaciju u društvu; nejednaka participacija u društvu pojačava nejednakosti i nejednaku raspodjelu izvora. Kategoričke nejednakosti dijele se na osobne (dob, spol, etnička pripadnost, inteligencija, tip ličnosti i zdravstveno stanje) i pozicijske (stanje zaposlenosti i pozicije na poslu, obrazovanje, bračni status, pripadnost razvijenoj ili nerazvijenoj zemlji) (Dijk 2017, 3-4).

4. Uloga knjižnice u digitalnoj uključenosti

Aktivnosti koje su neophodne za omogućavanje pojedincima i zajednicama da imaju pristup i da koriste informacijsko-komunikacijske tehnologije i na taj način pojedincu omogućavaju uključenost u informacijsko, digitalno društvo obuhvaća pojam digitalne uključenosti. Prema definiciji *National Digital Inclusion Alliance* digitalna uključenost okuplja pet elemenata: pristupačnu širokopojasnu uslugu interneta, uređaje s pristupom internetu koji zadovoljavaju korisnike zahtjeve, pristup edukaciji za digitalnu pismenost, kvalitetnu tehničku podršku i aplikacije i internetski sadržaj koji su dizajnirani da omoguće i potaknu samodostatnost, sudjelovanje i suradnju (National Digital Inclusion Alliance 2021).

Literatura navodi mnoge beneficije koje proizilaze iz digitalne uključenosti. Na društvenoj i psihosocijalnoj razini digitalna uključenost pomaže ljudima da se osjećaju povezanim sa svijetom, prijateljima, obitelji i online zajednicama. Digitalna uključenost pomaže starijim osobama da stječu nove društvene kontakte i time pridonose razmjeni društvenog kapitala, poboljšavaju svoju sposobnost da budu uključeni u trenutni društveni diskurs i razmišljaju o budućnosti i napretku te da korištenjem računala i interneta budu društveno aktivni (Benett 2011).

on social behavior, relationships, and social effects. Van Dijk explains the concept of *access* in a broader sense than that of mere physical access: it refers to all types of the digital divide, including the “second level” that refers to the entire process of accepting a particular technology. The physical access was preceded by motivation, attitude and expectations from providing access. Providing physical access to technology has no sense if individuals do not know how to use it, because access also includes a continuous process of accessing new software, hardware, equipment and subscriptions. This means that skills and competencies are necessary for the access to technology and the Internet (Dijk 2017, 2). In addition to the first and second levels, a third-level divide is established (Deursen and Helsper 2015). It refers to the outcomes of using the Internet and the tangible benefits that come from using the Internet.

According to Van Dijk, this approach to technology in the communication sciences is based on various theories of technology acceptance. In psychology, there are theories such as the technology acceptance model and the theory of planned behavior that focus on motivation and attitudes. As soon as acceptance moves into the decision-making process, adoption theories such as the diffusion of innovations are used. A significant theory developed by Van Dijk is the theoretical framework for analyzing the access that encompasses the following constructs: categorical inequalities in the society produce an unequal distribution of resources; an unequal distribution of resources causes unequal access to digital technologies; unequal access to digital technologies also depends on the characteristics of those technologies; unequal access to digital technologies also brings unequal participation in the society; unequal participation in the society reinforces inequalities and the unequal distribution of resources. Categorical inequalities are divided into personal (age, gender, ethnicity, intelligence, personality type and health status) and positional (employment status and job position, education, marital status, belonging to a developed or underdeveloped country) (Dijk 2017, 3-4).

4. The role of libraries in digital inclusion

Activities that are necessary to enable individuals and communities to have access to and to use information and communication technologies, and that thus enable the individual to be included in the information and digital society are encompassed by the concept of digital inclusion. According to the definition of the National Digital Inclusion Alliance, digital inclusion brings together five elements: accessible broadband Internet service, devices with Internet access that meet user requirements, access to digital literacy education, quality technical sup-

Benett također ne vidi da korištenje IKT uzrokuje depresiju i usamljenost već upravo suprotno – potpomaže komunikaciju s obitelji i zajednicom. Prema Charlstonu na digitalnu se uključenost može gledati kao na sredstvo za osnaživanje pojedinaca kako bi mogli preobraziti svoj život i motivirati druge. Charleston sugerira da se osnaživanje postiže izgradnjom socijalnog poštovanja, društvenog kapitala, stvaranjem društvenih mreža i aktivnim sudjelovanjem u mrežnim aktivnostima ili sudjelovanjem u raspravama o zajednici ili politici. Individualno iskustvo osnaživanja povezano je sa sudjelovanjem u izradi internetskih sadržaja za razliku od uobičajenog pasivnog gledanja sadržaja na internetu (Charlston 2012).

Williams navodi da su u sklopu digitalne uključenosti, uz pristup i vještine, osnovne komponente i motivacija i povjerenje. Ljudi se također mogu osjećati osnaženo i uzbuđeno radi pristupa mnogim uslugama, informacijama i zabavnim sadržajima i zbog činjenice da imaju mogućnost pratiti svoje interese i tražiti posao online (Williams 2011).

S vremenom je, osobito u razvijenim, ali sada već i u slabije razvijenim zemljama sve postalo digitalno: plaćanje računa, komunikacija s prijateljima, rodbinom, sudionicima obrazovnog sustava, čitanje vijesti, pa čak i glasanje. Ako čovjek nije “online”, bit će mu uskraćene mnoge mogućnosti, aktivnosti i usluge (usp. Carmi i Yates 2020). Značenje je pojma digitalne uključenosti promjenjivo kao što su promjenjive i vještine, prakse i razmišljanja potrebna da bi nešto bilo “digitalno” (Jaeger et al. 2012). U znanstvenim se raspravama postavljaju pitanja koje su vještine potrebne da bi se moglo sudjelovati u digitalnom društvu, trebaju li ljudi razumjeti na koji način radi internet i trebaju li biti višestruko pismeni s obzirom na različite vrste pismenosti, kao i jesu li vrste pismenosti vezane za različite faze života.

Jedan od dva središnja izazova za knjižnice u informacijskom društvu prema Svanhild Aabo upravo je porast digitalnog jaza između onih koji imaju i onih koji nemaju pristup informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i potrebne vještine. Aabo vidi ulogu narodnih knjižnica u jačanju građanskog statusa (*citizenship*), potpori obrazovanju, informiranju i osobnom razvoju, potpori društvene kohezije i društvenog uključivanja u digitalno doba. Društvena participacija i sudjelovanje u zajednici središnja su pitanja za društvenu uključenost, a participacija i društvena uključenost podrazumijevaju informacijsku pismenost i pristup informacijama. Budući da su knjižnice jedna od rijetkih mjesta koja povezuju pristup znanju i literaturi, kulturi i tehnologijama i smještene su u lokalnim zajednicama, one čine idealno mjesto za sastajanje u digitalnom društvu (Aabo 2005).

port, and applications and Internet content designed to enable and encourage self-sufficiency, participation and collaboration (National Digital Inclusion Alliance 2021).

Literature lists many benefits that arise from digital inclusion. At the social and psychosocial level, digital inclusion helps people feel connected to the world, friends, family, and online communities. Digital inclusion helps older people to make new social contacts and thus contribute to the exchange of social capital, to improve their ability to be involved in the current social discourse and think about the future and progress, and to be socially active by using computers and the Internet (Benett 2011). Benett also does not see that the use of ICT causes depression and loneliness, but quite the opposite – it supports communication with the family and community. According to Charlston, digital inclusion can be seen as a means of empowering individuals to transform their lives and motivate others. Charleston suggests that empowerment is achieved by building social respect, social capital, creating social networks, and actively participating in online activities or participating in discussions about the community or politics. Individual empowerment experience is associated with participation in the creation of Internet content as opposed to the usual passive viewing of content on the Internet (Charlston 2012).

Williams states that as part of digital inclusion, in addition to access and skills, the basic components are also motivation and trust. People can also feel empowered and excited because of the access to many services, information and entertainment content, and due to the fact that they have the opportunity to follow their interests and look for work online (Williams 2011).

Over time, especially in the developed, but now also in the less developed countries, everything has become digital: paying bills, communicating with friends, relatives, education system participants, reading the news and even voting. If a person is not “online”, s/he will be deprived of many opportunities, activities and services (cf. Carmi and Yates 2020). The meaning of the term *digital inclusion* is as variable as the skills, practices and thinking required to make something “digital” (Jaeger et al. 2012). Scientific discussions ask what skills are needed to participate in the digital society, whether people need to understand how the Internet works and whether people need to be multi-literate with regard to the different types of literacy and whether literacy types are related to different stages of life.

According to Svanhild Aabo, one of the two central challenges for libraries in the information society is precisely the widening of the digital divide between those who have and those who do not have access

Gorman smatra da se tehnologija može upotrijebiti za smanjivanje nejednakosti tako da informacijske usluge budu uključene u knjižnične programe (Gorman 2006, 37-38). Siromašni su između ostalog i žrtve nedovoljno financiranog javnog školstva i knjižnica i niske razine pismenosti (Gorman 2006, 81).

Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju važan su dokument u knjižničarstvu koji ističe da je za uspjeh pojedinaca, ustanova i država u sveopćem informacijskom društvu ključna strateška i afirmativna veza između informacijske pismenosti i cjeloživotnog učenja. Knjižnica prema *Smjernicama* ima važnu ulogu u institucionalnim programima informacijskog opismenjavanja. Knjižničari prema tome trebaju promicati aktivnosti vezane uz informacijsku pismenost. Kada se informacijska pismenost i cjeloživotno obrazovanje međusobno podržavaju, pozitivno utječu između ostalog na društvene i životne izbore, dobivanje zadovoljavajućeg zaposlenja i sudjelovanje pojedinaca u društvenom, kulturnom i političkom životu zajednice (Lau 2011, 25-28).

5. Kritička informacijska pismenost u društvu 21. st.

Informacijska je pismenost višedimenzionalan fenomen za koji se ne može reći da je samo zbroj elemenata kao što su informacijska infrastruktura, pristup računalnim mrežama, računalna ili digitalna pismenost, obrazovanje, već je i pod utjecajem obrazovnih sustava, tržišta rada, informacijske politike i društvenog konteksta, pa i tradicija u knjižničarstvu (Špiranec i Banek Zorica 2008, 31). Pokušaji definiranja informacijske pismenosti započeli su 1974. kada ju je P. Zurkowski definirao kao sposobnost korištenja informacijskih izvora i alata na radnom mjestu (Zurkowski 1974). Ova se definicija smatra početnom točkom razvoja koncepta informacijske pismenosti (usp. Špiranec 2018, 4-5).

Pojava različitih definicija informacijske pismenosti potakla je znanstvenu zajednicu na rasprave koje su rezultirale stvaranjem dvije struje: dio znanstvenika tvrdi da je informacijska pismenost usmjerena na vještine, pri čemu je vrijednosno neutralna percepcija informacija koja generira ekonomski rast, a druga struja razvija obilježja tzv. kritičke informacijske pismenosti, koja je usmjerena na emancipaciju pojedinca koji tumači i vrednuje informacije u odnosu na politički i društveni milje u kojem informacije nastaju (Špiranec 2018, 5). Tako se prema Elmborgu kritička informacijska pismenost definira kao informacijska pismenost koja se fokusira "manje na prijenos informacija, a više na razvoj kritičke svijesti kod studenata" tako da oni "mogu učiti preuzimati kontrolu nad svojim životima i vlastitim učenjem kako bi postali aktivni agenti, propitujući

to information and communication technologies and the necessary skills. Aabo sees the role of public libraries in strengthening citizenship, supporting education, informing and personal development, supporting social cohesion and social inclusion in the digital age. Social participation and community participation are the central issues for social inclusion, and participation and social inclusion include information literacy and access to information. Since libraries are one of the few places that link the access to knowledge and literature, culture and technologies, and are located in local communities, they make an ideal meeting place in the digital society (Aabo 2005).

Gorman believes that technology can be used to reduce inequalities by including information services in library programs (Gorman 2006, 37-38). The poor are, among other things, victims of underfunded public education and libraries and low levels of literacy (Gorman 2006, 81).

The Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning are an important document in librarianship. The document emphasizes that the strategic and affirmative link between information literacy and lifelong learning is crucial for the success of individuals, institutions and states in the general information society. According to the Guidelines, the library plays an important role in institutional information literacy programs. Librarians should therefore promote information literacy activities. When information literacy and lifelong learning are mutually supportive, they positively influence, among other things, the social and life choices, the obtaining of satisfactory employment, and the participation of individuals in the social, cultural, and political life of the community (Lau 2011, 25-28).

5. Critical information literacy in the 21st century society

Information literacy is a multidimensional phenomenon that cannot be perceived as just the sum of elements such as information infrastructure, access to computer networks, computer or digital literacy, or education, but it is also influenced by education systems, the labor market, information policy and the social context, even by the traditions in librarianship (Špiranec and Banek Zorica 2008, 31). Attempts to define information literacy began in 1974 when P. Zurkowski defined it as the ability to use information resources and tools in the workplace (Zurkowski 1974). This definition is considered to be the starting point for the development of the concept of information literacy (cf. Špiranec 2018, 4-5). The emergence of various definitions of information literacy has prompted the scientific community to debate, which has resulted in the creation of two

i postavljajući pitanja koja su važna njima i svijetu oko njih” (Elmborg 2006, 192-193).

Johansson i Limberg razrađuju manifestacije kritičkih pismenosti prema dvije razine pristupa u praksi: razinu kritičkog vrednovanja i procjene te transformativnu razinu. Transformativna razina podrazumijeva osnaživanje za akciju, kritičko propitivanje u kojemu pojedinac više nije samo pasivni primatelj informacija već se potiče na aktivno stvaranje i komuniciranje informacija i sadržaja (Johansson i Limberg 2017).

U posljednjem desetljeću među raznim vrstama pismenosti artikulirala se i podatkovna pismenost (*data literacy*) s obzirom na sveprisutnu pojavu, korištenje i utjecaj podataka na društvene pojave – datafikaciju (usp. Heeks i Shekhar 2019, 992). Koltay i Prado i Marzal definirali su podatkovnu pismenost kao sposobnost razumijevanja, pronalaženja, čitanja, interpretacije, vrednovanja, upravljanja i korištenja podataka (Koltay 2017; Prado i Marzal 2013). Koltay tvrdi da postoji preklapanje između informacijske i digitalne pismenosti te se podatkovna pismenost može smatrati dijelom informacijske pismenosti, kao i logičnim nastavkom informacijske pismenosti.

U raspravi o teoriji podatkovne pismenosti Špiranec, Kos i Michael (2019) raspravljaju o pet tema vezanih za podatkovnu pismenost koje se pojavljuju u znanstvenoj literaturi. Jedna od njih opisuje podatkovnu pismenost kao etiku, te kao kritički koncept sa svrhom promocije društvene pravde i javnog dobra, razumijevanja odnosa moći i asimetrije moći, kao i smanjivanja društvenih, ekonomskih, političkih i drugih vrsta nejednakosti (Špiranec, Kos i Michael 2019, 1-3). U navedenoj raspravi autori govore o kritičkoj podatkovnoj pismenosti kao o potrazi za kritičnom demokratskom misijom i društvenom ulogom. Podatkovna pismenost se, kako navode autori, ni u jednom trenutku ne prikazuje kao puki skup vještina, već se kontekstualizira u potražnji za aktivnim sudjelovanjem građana i nadzorom etički upitnih praksi vezanih uz podatke (Špiranec, Kos i Michael 2019, 9).

Društvo 21. stoljeća prema nekim se autorima naziva “dataficirano društvo” (Carmi i Yates 2020), a prema nekima “društvo platformi” (Helm i Seubert 2019, 144). Datafikacija je spomenuta u radu, a društvo platformi kao pojam uvodi Srnicek (2017). Obilježja takvog društva su određena vrsta digitalnih infrastruktura koje povezuju korisnike i nude im alate za interakciju, a osmišljene su za prikupljanje, proizvodnju i akumulaciju podataka. Koncept platformi nadograđuje se na koncept Castellsovog informacijskog društva.

Jedan od ključnih problema ovakvog društva je ugrožena privatnost pojedinaca, pri čemu je razvidno da dosadašnji pristupi zaštiti podataka temeljeni

currents: some scientists claim that information literacy is focused on skills, with a value-neutral perception of information that generates economic growth; while some scientists develop the characteristics of the so-called critical information literacy that is aimed at the emancipation of the individual who interprets and evaluates information in relation to the political and social milieu in which the information originates (Špiranec 2018, 5). Thus, according to Elmborg, critical information literacy is defined as information literacy that focuses “less on information transfer and more on the development of critical awareness in students” so that they “can learn to take control over their lives and their own learning in order to become active agents who challenge and pose questions that are important to them and the world around them” (Elmborg 2006, 192-193).

Johansson and Limberg elaborate the manifestations of critical literacy according to two levels of approach in practice: the level of critical evaluation and assessment, and the transformative level. The transformative level implies empowerment for action, the critical questioning in which the individual is no longer just a passive recipient of information, but is encouraged to actively create and communicate information and content (Johansson and Limberg 2017).

In the last decade, data literacy has been articulated among various types of literacy with regard to its ubiquitous occurrence, use and influence of data on the social phenomena – datafication (cf. Heeks and Shekhar 2019, 992). Koltay and Prado and Marzal defined data literacy as the ability to understand, find, read, interpret, evaluate, manage, and use data (Koltay 2017; Prado and Marzal 2013). Koltay argues that there is an overlap between information and digital literacy and that data literacy can be seen as part of information literacy and a logical continuation of information literacy.

In a discussion of the data literacy theory, Špiranec, Kos and Michael (2019) discuss five topics related to data literacy emerging in the scientific literature. One of them describes data literacy as ethics, and as a critical concept with the purpose of promoting the social justice and public good, understanding the relationship of power and asymmetry of power, as well as reducing the social, economic, political, and other types of inequality (Špiranec, Kos and Michael 2019, 1-3). In the above-mentioned discussion, the authors speak of critical data literacy as a search for a critical democratic mission and social role. According to the authors, data literacy is never presented as a mere set of skills, but is contextualized in the demand for active citizen participation and the supervision of ethically questionable data-related practices (Špiranec, Kos and Michael 2019, 9).

na kontroli pristupa podacima i mogućnosti izbora u kojim uvjetima i s kim će podaci biti dijeljeni ne uzima u obzir ogromnu produkciju i obradu podataka na dnevnoj razini od strane navedenih platformi koja često nije u skladu s načelima zaštite podataka. Problem privatnosti u društvu platformi nije samo problem pojedinih zemalja nego internacionalni problem (Helm i Seubert 2019, 144-145). Korisnici platformi daju svoje podatke, pri čemu im se nudi izbor u kojoj situaciji žele dati svoje podatke i dati izjavu da pristaju na uvjete obrade podataka. Međutim, pojedinci zapravo čine izbor između toga da budu isključeni (ako ne daju podatke, neće im biti pružene usluge) i stoga marginalizirani ili da svoje podatke prodaju. Takav izbor nije istinski izbor, već je uvjetovan, a nedavanjem pristanka na obradu podataka pojavljuju se skupine isključenih ljudi.

S ciljem uključivanja ljudi u takva dataficirana društva ili društva platformi, zemlje i organizacije razvijaju različite vrste pismenosti. Ranije spomenuta podatkovna pismenost način je na koji "pojedinci mogu bolje koristiti osobne podatke koji su generirani njihovim vlastitim digitalnim praksama" (Pangrazio i Selwyn 2019). Koncept koji Pangrazio i Selwyn razvijaju fokusiran je na pet područja: identifikacija podataka, razumijevanje podataka, refleksija podataka, upotrebe podataka, taktike vezane uz podatke.

Za uključivanje ljudi u spomenuta društva platformi i dataficirana društva koristi se pojam digitalna uključenost, koja se može šire definirati kao skup različitih strategija koje omogućavaju da svi ljudi imaju pristup, mogućnosti i vještine kako bi mogli uživati beneficije digitalnih tehnologija i sustava (ITU 2019). Prema Carmi i Yates, digitalne nejednakosti koje uzrokuju, između ostalih elemenata, i razina vještina i pismenosti postale su važan dio širih trajnih problema i pitanja društvene nejednakosti i društvene pravde. Osim toga, budući da djeca i mladi učestalo koriste mobilne telefone i razne društvene servise, izloženi su većem riziku za cyber-bullying, izloženost neprikladnim sadržajima i raznim rizicima za privatnost kao što su distribucija i uređivanje osjetljivih fotografija drugih i sl. (Carmi i Yates 2020, 4-6).

Kritičku pismenost iz područja Velikih podataka (*Big data literacy*) predlaže Sander. Kritička pismenost pokušava dosegnuti iznad vještina korištenja podataka, odnosno podiže svijest o tome da sustavi poput bankarstva, zapošljavanja ili društvenih usluga dolaze sa temeljnim ekonomskim, političkim i društvenim implikacijama za pojedinca. Zato pojedinci trebaju biti upoznati s činjenicom da takvi sustavi utječu na razne sfere njihovog života te je potrebna kritička javna rasprava o podatkovnim praksama. Isto tako pojedinci trebaju moći prepoznati rizike i beneficije povezane s povećanim pri-

According to some authors, the society of the 21st century is called a "datafied society" (Carmi and Yates 2020), and according to other authors, a "platform society" (Helm and Seubert 2019, 144). Datafication was mentioned in this paper, and the platform society is introduced as a term by Srnicek (2017). The characteristics of such a society are a certain type of digital infrastructures that connect users and offer them tools for interaction, and they are designed for data collection, production and accumulation. The concept of the platform is upgraded to the concept of Castells' information society.

One of the key problems of such a society is the endangered privacy of individuals, where it is clear that previous approaches to data protection based on the control of data access and the possibility of choosing in which conditions and with whom the data will be shared do not take into account the huge production and processing of data that are often not in line with the data protection principles and are carried out on a daily basis by the mentioned platforms. The problem of privacy in a platform society is not just a problem of individual countries, but an international problem (Helm and Seubert 2019, 144-145). The users of platforms provide their data and are offered the possibility to choose in which situation they wish to provide their data and give a statement on whether they agree to the conditions of data processing. However, individuals are actually making the choice between being excluded (if they do not provide their data, they will not be provided with services) and therefore marginalized or selling their data. Such a choice is not a true choice but a conditional one, and by not giving consent to data processing, groups of excluded people emerge.

With the aim of involving people in such datafied societies or platform societies, countries and organizations develop different types of literacy. The aforementioned data literacy is a way for "individuals to make better use of personal data generated by their own digital practices." (Pangrazio and Selwyn 2019). The concept developed by Pangrazio and Selwyn is focused on five areas: data identification, data understanding, data reflection, data use, and data-related tactics.

For the inclusion of people in the above-mentioned platform societies and datafied societies, the term digital inclusion is used, which can be broadly defined as a set of different strategies that allow all people to have access, opportunities and skills so that they could benefit from the digital technologies and systems (ITU 2019). According to Carmi and Yates, the digital inequalities that are caused, among other elements, by skill levels and literacy, have become an important part of the wider enduring problems and issues of social inequality and social justice. Additionally, since children and young

kupljanjem i analitikom podataka, automatizacijom i prediktivnim sustavima i trebaju ih moći kritički razmatrati (Sander 2020, 2).

6. Važnost pismenosti iz privatnosti

Općenito, istraživanja o korisnicima interneta pokazala su da briga o privatnosti često izaziva strah od zloupotrebe osobnih podataka na internetu. Neki će korisnici zbog toga zazirati od korištenja interneta i društvenih mreža i na taj način smanjiti svoje mogućnosti za aktivno sudjelovanje u društvu (usp. Xu, Michael i Chen 2013).

Ciljana skupina za informacijsko opismenjavanje s ciljem prevladavanja digitalne podjele u knjižnicama mogu biti stariji građani, koji su u obrazovanju propustili prilike u tradicionalnom obrazovanju, zatim osobe koje su prerano napustile školovanje pa su ostale bez kvalifikacija i nezaposlene su ili imaju niska primanja, kao i djeca iz obitelji s nižim društveno-ekonomskim statusom. Upravo takve osobe imaju veću potrebu za razvijanjem vještina i cjeloživotnim učenjem (O'Loan i McMenemy 2005, 7).

Ljudi slabijih primanja prema istraživanjima imaju nižu razinu digitalne pismenosti, slabiji pristup internetu i računalima, kao i manje ljudi u svojoj okolini koje bi mogli pitati za pomoć oko tehničkih pitanja pristupa internetu (Dijk 2005). Mada se briga o privatnosti i siromašniji ljudi nisu previše povezivali u istraživanjima, ipak jedno istraživanje, koje su proveli Vitak et al., donosi rezultat da se ljudi niskog društveno-ekonomskog statusa suočavaju s nizom rizika za privatnost i informacijsku sigurnost te mnogi od njih nemaju povjerenja da će razne tvrtke i online stranice čuvati njihove osobne podatke (Vitak et al. 2018). Oni će zazirati od ostavljanja svojih podataka zbog neznanja o mogućim postavkama privatnosti u online okruženju koje je moguće kontrolirati. U današnje vrijeme, kada se mnogo poslova može naći preko interneta, i to na način da tražitelji posla trebaju ispunjavati razne obrasce upravo na internetu, to će značiti da ljudi niskog društveno-ekonomskog statusa neće iskoristiti mnoge prilike (Wu, Vitak i Zimmer 2020, 487).

Ne treba zaboraviti niti opasnosti po privatnost za djecu i maloljetnike. Njihovo učestalo služenje internetom i društvenim mrežama nosi sa sobom određene rizike kojih često nisu svjesni i mogu im naškoditi u budućnosti budući da su skloni neoprezno dijeliti sadržaje, fotografije i svoje osobne podatke, kao i mišljenja na društvenim mrežama. Nedostatak opreza u djece može izazvati dugoročne posljedice za njihovu osobnost pa i isključenost iz važnih aktivnosti, što ćemo obrazložiti u daljnjem tekstu.

Livingstone et al. navode tri dimenzije dječje privatnosti u online okruženju: interpersonalnu (kako se podaci stvaraju, kako im se pristupa i kako se multi-

people frequently use mobile phones and various social services, they are at a greater risk for cyberbullying, exposure to inappropriate content and various privacy risks such as the distribution and editing of sensitive photos of others, etc. (Carmi and Yates 2020, 4-6).

Big data literacy is suggested by Sander. Critical literacy seeks to reach beyond data use skills, i.e. it raises awareness that the systems such as banking, employment, or social services come with fundamental economic, political, and social implications for the individual. Therefore, individuals need to be made aware of the fact that such systems affect various spheres of their lives, and a critical public debate on data practices is needed. Moreover, individuals should also be able to recognize the risks and benefits associated with increased data collection and analysis, automation, and predictive systems, and they should be able to critically consider them (Sander 2020, 2).

6. The importance of privacy literacy

Research on Internet users has generally shown that concerns about privacy often raise fears of misuse of personal information on the Internet. Some users will therefore shy away from using the Internet and social networks and thus reduce their opportunities for active participation in the society (cf. Xu, Michael and Chen 2013).

The target group for achieving information literacy in libraries with the aim of overcoming the digital divide can be senior citizens who missed educational opportunities in traditional education, then people who left school too early and lost their qualifications and are hence unemployed or have low incomes, as well as children from families with a lower socio-economic status. It is precisely such individuals who have a greater need for the development of skills and lifelong learning (O'Loan and McMenemy 2005, 7).

According to research, people with lower incomes have lower levels of digital literacy, poorer access to the Internet and computers, and fewer people in their environment whom they could ask for help when it comes to the technical issues of Internet access (Dijk 2005). Although the link between privacy concerns and poorer people has not been too closely connected in research, one study conducted by Vitak et al. brings the result that people with a low socio-economic status face a number of risks to privacy and information security, and many of them do not trust that various companies and online sites will store their personal data (Vitak et al. 2018). They will be reluctant to leave their data due to the ignorance of possible privacy settings in an online environment that can be controlled. Nowadays,

pliciraju u online društvenim vezama), institucijsku (kako državna i javna tijela prikupljaju i obrađuju osobne podatke) i komercijalnu (kako se osobni podaci prikupljaju za poslovne i marketinške svrhe) (Livingstone et al. 2018, 12-15). Istraživanje je pokazalo da razlike među djecom (razvojne, društveno-ekonomske, vezane uz vještine, rodne ili razlike u razinama ranjivosti) mogu utjecati na angažman djece u online privatnosti (Livingstone et al. 2018, 4). Istraživanje donosi zanimljive uvide u ponašanje djece u Velikoj Britaniji gdje s oko 11 godina djeca prelaze iz lokalnih manjih škola u veće škole. Upravo u toj fazi života djeca su pod pritiskom želje za uklapanjem u novi društveni kontekst online i offline. Tako će zbog društvenih i institucijskih razloga (više nego kognitivnih) pristupati novim aplikacijama i uslugama i time davati svoje osobne podatke. Isto tako će i djeca s poteškoćama u razvoju ili s invaliditetom nailaziti na pritiske pridruživanja na društvene mreže i sl., mada možda nisu prešli dobnu granicu za samostalno korištenje tih mreža i usluga. Tek u kasnijoj dobi, odnosno s više navršenih godina, razumijevanje privatnosti postaje kompleksnije, a želja za privatnošću se povećava. Privatnost je od vitalnog značaja za razvoj djeteta – ključne vještine pismenosti vezane uz privatnost usko su povezane s nizom razvojnih područja djeteta kao što su autonomija, identitet, intimnost, odgovornost, povjerenje, pro društveno ponašanje, prilagodljivost, kritičko razmišljanje i seksualnost (Livingstone et al. 2018, 17).

Povezanost društveno-ekonomske nejednakosti s privatnošću nije dovoljno istražena, ali prema nekim se postojećim istraživanjima pretpostavlja da posjedovanje uređaja za spajanje na internet i praksa roditelja mogu izazvati nepovoljniji položaj za neku djecu. Djeca iz obitelji bivšeg društveno-ekonomskog statusa rjeđe imaju javni profil na društvenim mrežama i rjeđe dijele svoje podatke poput broja telefona ili adrese. Tinejdžeri (12 – 17 godina) čiji su roditelji višeg stupnja obrazovanja pokazuju veću brigu o privatnosti – češće će postavke prilagoditi da profil bude privatniji u cjelini ili djelomično. S druge strane, mladi (14 – 19 godina) iz obitelji nižeg društveno-ekonomskog statusa češće žele kontrolirati tko ima pristup njihovim podacima i u kojem kontekstu, no zbog situacije moraju dijeliti uređaje s drugima pa su izloženi većem riziku za privatnost. Isto tako, istraživanja pokazuju da su osobe nižeg društveno-ekonomskog statusa češća meta za nadzor kroz razne obaveze i aktivnosti (Livingstone et al. 2018, 26-27).

Osobni podaci koje djeca ostavljaju prilikom neke aktivnosti na internetu "prate" pojedince tijekom cijelog života jer digitalni otisci mogu ostati trajno zabilježeni. Iz tog razloga pristup osobnim podacima može rezultirati budućom diskriminacijom i lošijim

when many jobs can be found on the Internet in a way that job seekers need to fill out various forms on the Internet, this will mean that people of a low socio-economic status will not take advantage of many opportunities (Wu, Vitak and Zimmer 2020, 487).

The dangers to the privacy of children and minors should not be forgotten either. Their frequent use of the Internet and social networks carries with it certain risks that they are often unaware of and that may harm them in the future as they tend to carelessly share content, photos, their personal information and opinions on social networks. The lack of caution in children can cause long-term consequences for their personality and even exclusion from important activities, which we will explain below.

Livingstone et al. specify three dimensions of children's privacy in the online environment: interpersonal (how data are created, how it is accessed and how it is multiplied in online social connections), institutional (how state and public bodies collect and process personal data) and commercial (how personal data are collected for business and marketing purposes) (Livingstone et al. 2018, 12-15). Research has shown that the differences among children (developmental, socio-economic, skills-related, gender, or the differences in vulnerability levels) can affect children's engagement in online privacy (Livingstone et al. 2018, 4). The research brings interesting insights into the behavior of children in the UK where at around 11 years old, children move from smaller local schools to larger schools. It is at this stage of life that children are under the pressure of wanting to fit into a new social context both online and offline. Thus, for social and institutional reasons (more than cognitive reasons), they will access new applications and services and thus provide their personal data. Furthermore, children with developmental difficulties or disabilities will also face the pressure to join social networks and similar sites, although they may not have exceeded the age limit for the independent use of these networks and services. Only at a later age, i.e. with more years of age, the understanding of privacy becomes more complex and the desire for privacy increases. Privacy is vital for a child's development – key privacy literacy skills are closely linked to a range of child development areas such as autonomy, identity, intimacy, responsibility, trust, pro-social behavior, adaptability, critical thinking and sexuality (Livingstone et al. 2018, 17).

The link between socio-economic inequality and privacy has not been sufficiently explored, but some existing research suggests that owning an Internet connection device and parenting practices may cause a disadvantage for some children. Children from families of a higher socio-economic status

odnosom, primjerice vezano za obrazovanje pojedinca, zapošljavanje, kreditne sposobnosti ili prilike za osiguranje. Djecu treba osposobiti da mogu samostalno odlučivati o učinkovitoj zaštiti u mrežnom okruženju kako bi dobila potrebna iskustva za snalaženje u neočekivanim i neželjenim situacijama i da uče iz pogrešaka (Livingstone et al. 2018, 34).

Jedna od pismenosti koja se pojavljuje u novije vrijeme jest pismenost iz privatnosti (*privacy literacy*), čiji je konceptualni okvir osmislila Dana Rotman 2009. godine, s obzirom na to da informacijska privatnost dobiva na značaju u vrijeme kada interakcija prelazi iz fizičke u online. Prema Rotman (2009) informacija koja se dijeli pri online interakciji oblikuje način na koji je identitet korisnika mreže oblikovan, preoblikovan i rafiniran. Takva informacija može se podijeliti u tri kategorije: samoidentificirajuća informacija (npr. podatak o zdravlju ili financijama), informacija koja omogućava pristup (npr. lozinka, lokacija) i ekspresivna informacija (mišljenja, pogledi i izbor životnog stila). Sposobnost korisnika da svjesno odabere koju će informaciju podijeliti, a koju ostaviti privatnom temelj je za njegovo samoupravljanje i autonomiju. Društvene mreže i blogovi često stvaraju određenu vrstu intimnog okruženja u kojemu korisnici razmjenjuju iskustva, mišljenja i sl., a poduprte su tehnologijama koje omogućavaju prikupljanje i čuvanje ogromnih količina podataka, i to često trajno. Kombinacija osjećaja intimnosti i masovne pohrane podataka predstavlja razloge za brigu i rizike za korisnike. Istraživanja koje Rotman navodi pokazala su da korisnici uglavnom nisu ni svjesni da se ti podaci pohranjuju, trajno čuvaju i da se mogu zloupotrebjavati, od krađe identiteta do cyber-bullyinga (Rotman 2009).

Rotman postavlja okvir pismenosti iz privatnosti koji se sastoji od pet međusobno nadopunjujućih elemenata: 1) razumijevanje, 2) prepoznavanje, 3) shvaćanje, 4) procjena i 5) odlučivanje. Elementi obuhvaćaju razumijevanje različitih kategorija informacija, prepoznavanje interakcija na društvenim mrežama kao mjesta za potencijalne prijetnje privatnosti, shvaćanje mogućih ishoda otkrivanja informacije na društvenim mrežama, procjenu mogućih rizika s obzirom na to da informacija može biti dugotrajno objavljena i dalekosežna te donošenje odluke hoće li se neka informacija podijeliti i u kojim situacijama.

Iako Rotman postavlja ishodište za pismenost iz privatnosti u digitalnoj pismenosti,² elementi razumijevanja, shvaćanja, procjene i odlučivanja upućuju na kritičku komponentu informacijske pismenosti što navodi na trag utemeljenja upravo u kritičkoj

are less likely to have a public profile on social networks and are less likely to share their personal data such as a phone number or address. Teenagers (12–17 years old) whose parents have a higher level of education show greater concern for privacy – more often the settings will be adjusted so that the profile is made private in whole or in part. On the other hand, young people (14–19 years old) from families of a lower socio-economic status want to control more often who has the access to their data and in what context, but due to the situation, they have to share devices with others and are at a greater risk for a breach of privacy. Furthermore, research also shows that people of a lower socio-economic status are more common targets for supervision through a variety of obligations and activities (Livingstone et al. 2018, 26-27).

The personal data that children share during an online activity “follow” individuals throughout their lives because digital fingerprints can remain permanently recorded. For this reason, access to personal data may result in future discrimination and worse treatment, for example in relation to an individual’s education, employment, creditworthiness or insurance opportunities. Children need to be empowered to make independent decisions about effective protection in a network environment in order to gain the necessary experience to cope with unexpected and unwanted situations and to learn from their mistakes (Livingstone et al. 2018, 34).

One type of literacy that has been emerging in recent times is privacy literacy, whose conceptual framework was devised by Dana Rotman in 2009 since information privacy began gaining importance at a time when interaction transitioned from physical to online. According to Rotman (2009), the information shared in online interaction shapes the way a network user’s identity is shaped, reshaped, and refined. Such information can be divided into three categories: self-identifying information (e.g. health or financial information), access-providing information (e.g. password, location), and expressive information (opinions, views, and lifestyle choices). The ability of the user to consciously choose which information to share and which to leave private is the foundation for his or her self-management and autonomy. Social networks and blogs often create a kind of intimate environment in which users share experiences, opinions, etc., and they are supported by technologies that allow the collection and storage of huge amounts of data, often permanently. The combination of a sense of intimacy and mass storage of data presents reasons for user concern and risks. The research cited by Rotman has shown that users are generally unaware that the data are saved, i.e. permanently stored, and that they can be misused, from identity theft to cyber-bullying (Rotman 2009).

² Digitalna se pismenost može definirati kao skup stavova, vjerovanja i vještina potrebnih za učinkovito pronalaženje, komunikaciju i upotrebu informacija u svim medijima i formatima (Bawden i Robinson 2012, 288).

informatičkoj pismenosti, konkretno podatkovnoj pismenosti.

Wissinger u sklopu istraživanja uloge knjižničara u osiguranju opismenjenosti iz područja privatnosti za zdravstvene djelatnike navodi nekoliko definicija pismenosti iz privatnosti (Wissinger 2017). Jedna definicija kaže da ovaj pojam obuhvaća razumijevanje koje korisnici imaju o informacijskom okruženju s kojim imaju interakciju i njihove odgovornosti u tom okruženju (Langenderfer i Miyazaki 2009). Druga definicija pojam definira kao razinu razumijevanja i svijesti o načinu na koji se informacija prati i koristi u online okruženjima i kako ta informacija može zadržati ili izgubiti privatnu prirodu (Givens 2015). Wissinger zaključuje da obje definicije naglašavaju ideju pismenosti iz privatnosti kao kognitivno iskustvo ili misaoni proces koji se događa tijekom dijeljenja informacija.

Za razliku od digitalne pismenosti koja se fokusira na upotrebu informacija s obzirom na zadatke u digitalnom okruženju, pismenost iz privatnosti se fokusira na odgovornosti i rizike vezane uz dijeljenje informacija u online okruženju (Wissinger 2017).

U navedenom istraživanju Wissinger na temelju dokumenata Američkog knjižničarskog društva navodi kako knjižničari imaju etičku obvezu poučavati korisnike o pitanjima privatnosti, bilo online ili offline, te navodi primjere američkih projekata koji se provode u knjižnicama. Projekti poput *Library Freedom Project* i *Data Privacy Project* namijenjeni su knjižničarima s ciljem omogućavanja pristupa obrazovnim materijalima na temelju kojih knjižničari mogu izvoditi edukativne programe za korisnike pa su svi materijali dostupni na web stranicama projekata. *Library Freedom Project* je suradnička grupa knjižničara, specijalista za tehnologiju i pravnika u kojoj se razmjenjuju ideje vezane uz pitanja nadzora i intelektualne slobode.

Predstavljanje svog identiteta, mišljenja i stavova na društvenim mrežama može biti izvor rizika za reputaciju prilikom nalaženja posla u bilo kojoj struci. Isto tako, nepažnja u komunikaciji na društvenim mrežama, ali i prilikom korištenja interneta, može dovesti do ozbiljnih posljedica za pojedince koji nisu osviješteni o rizicima. Općenito, Solove je izradio taksonomiju rizika za privatnost, pri čemu je podijelio ugroze na eksterne i interne, i to u četiri kategorije aktivnosti koje sadrže određene ugroze za privatnost: prikupljanje informacija, obrada informacija, diseminacija i invazivne aktivnosti. Ove četiri kategorije obuhvaćaju aktivnosti poput nadzora, agregacije podataka, identifikacije, ponovne upotrebe podataka, povrede povjerljivosti, otkrivanja podataka, ucjene itd. (Solove 2006, 477).

Uz rizike za ugrožavanje slike o sebi, na društvenim mrežama postoje i rizici prilikom korištenja računala u knjižnicama za korisnike koji kod kuće nemaju

Rotman sets up a privacy literacy framework that consists of five complementary elements: 1) understanding, 2) recognizing, 3) realizing, 4) evaluating, and 5) deciding. The elements include understanding different categories of information, recognizing interactions on social networks as places for potential privacy threats, realizing the possible outcomes of disclosing information on social networks, evaluating potential risks since information can be long-term stored and far-reaching, and deciding whether to share information and in which situations.

Although Rotman sets the starting point for privacy literacy in digital literacy,² the elements of understanding, realizing, evaluating, and deciding point to a critical component of information literacy, suggesting a foundation in critical information literacy, specifically in data literacy.

As part of the research on the role of librarians in ensuring privacy literacy for health professionals, Wissinger cites several definitions of privacy literacy (Wissinger 2017). One definition says that the term encompasses the understanding that the users have of the information environment with which they interact and their responsibilities in that environment (Langenderfer and Miyazaki 2009). The second definition defines the term as the level of understanding and awareness of how information is monitored and used in online environments and how that information may retain or lose its private nature (Givens 2015). Wissinger concludes that both definitions emphasize the idea of privacy literacy as a cognitive experience or thought process that occurs during information sharing.

Unlike digital literacy, which focuses on the use of information with respect to tasks in the digital environment, privacy literacy focuses on the responsibilities and risks associated with information sharing in the online environment (Wissinger 2017).

In the aforementioned research, Wissinger, based on the documents from the American Library Association, states that librarians have an ethical obligation to teach users about privacy issues, either online or offline, and cites examples of American projects implemented in libraries. The projects such as the Library Freedom Project and the Data Privacy Project are intended for librarians with the aim of providing access to educational materials on the basis of which librarians can run educational programs for users. Hence, all materials are available on the project website. The Library Freedom Project is a collaborative group of librarians, technology specialists and lawyers in which ideas related to the issues of supervision and intellectual freedom are exchanged.

² Digital literacy can be defined as a set of attitudes, beliefs and skills needed to effectively find communication and use information in all media and formats (Bawden and Robinson 2012, 288).

računalo ili pristup internetu. Tako može doći do raznih rizika, poput nenamjernog ostavljanja osjetljivih podataka (zdravstvenih podataka ili podataka vezanih uz korištenje socijalne pomoći) na računalu koje će nakon toga koristiti drugi korisnici, osobnih podataka o maloljetnicima, povijest pregledavanja internetskih sadržaja, ostavljanje otključanih profila na društvenim mrežama, ostavljanje osobnih podataka na dokumentima ispisanim na pisaču za korisnike itd.

Ulogu pismenosti iz privatnosti u traženju posla Wissinger istražuje nad zdravstvenim djelatnicima te pronalazi visoku važnost u prezentiranju privatnog i profesionalnog identiteta zdravstvenih djelatnika. Naime, ukoliko su privatne i profesionalne fotografije zdravstvenih djelatnika predstavljene na internetu u konfliktu, to može dovesti do uništavanja reputacije i čak uništavanja karijere. Wissinger predlaže da se okvir pismenosti iz privatnosti uvede u poduku studenata iz područja zdravstva od strane knjižničara, a pri osmišljavanju takvog programa mogu se poslužiti okvirima koje o takvoj pismenosti pružaju u okviru zdravstvenih organizacija putem čijih se društvenih mreža djelatnici prezentiraju javnosti.

Budući da je za očekivati da knjižnični korisnici često neće čitati razne izjave o privatnosti korporacija i web stranica ili pak obavijesti vezane uz *kolačiće* prilikom posjeta web stranicama, dobra je praksa u knjižnicama imati edukativne materijale na vidljivom mjestu (poput edukativnih postera) o zaštiti osobnih podataka. Korisnicima treba napomenuti da su njihovi osobni podaci potencijalno vrijedni za neke korporacije i da im ih ne trebaju bezbrižno prepuštati te da trebaju preispitati razloge ako web stranice zahtijevaju osobne podatke (McMenemy i Burton 2005, 32-33).

7. Zaključak

U radu se prikazalo kako su ljudi s nižim razinama obrazovanja, kao i oni s nižim primanjima, više izloženi riziku digitalne isključenosti, a pomoć u izlazu iz takvog problema može se naći u opismenjavanju iz područja privatnosti.

Koncept pristupa internetu i informacijama odnosi se na sve vrste digitalne podjele. Osim fizičkog pristupa kojemu prethodi motivacija, stav i očekivanja od omogućivanja pristupa jednako su važne vještine i kompetencije za korištenje tehnologije i interneta. Posjedovanje vještina, konkretnije što veće razine pismenosti iz privatnosti, povećava mogućnosti za digitalnu uključenost, a knjižnice mogu aktivno sudjelovati u opismenjavanju. Digitalna uključenost pomaže da se ljudi povežu s prijateljima, obitelji i online zajednicama koje dijele određene interese. Pomaže starijima da budu društveno aktivniji, a dje-

Sharing your identity, opinions and attitudes on social networks can be a source of risk to your reputation and prestige when finding a job in any profession. Likewise, carelessness in communicating on social networks, but also when using the Internet, can lead to serious consequences for individuals who are not aware of the risks. In general, Solove developed a privacy risk taxonomy by dividing threats into external and internal. He divided them into four categories of activities that contain specific privacy threats: information gathering, information processing, dissemination, and invasive activities. These four categories include activities such as supervision, data aggregation, identification, data reuse, confidentiality breaches, data disclosure, blackmail, etc. (Solove 2006, 477).

In addition to the risks of compromising one's self-image on social networks, there are also risks when using computers in libraries for the users who do not have a computer or Internet access at home. This can lead to various risks such as inadvertently leaving sensitive data (health or welfare data) on the computer that will then be used by other users, personal data on minors, browsing history, leaving unlocked profiles on social networks, leaving personal data on documents printed on the printer for users, etc.

Wissinger explores the role of privacy literacy in searching for a job in the healthcare profession and deduces that the presentation of the private and professional identities of healthcare professionals is of high importance. Namely, if the private and professional photos of health professionals presented on the Internet are in conflict, it can lead to the destruction of reputation and even to career destruction. Wissinger suggests that a privacy literacy framework that would be carried out by librarians be implemented in the teaching of health students. In designing such a program, librarians could use the framework provided about such literacy within the health organizations through whose social networks the employees present themselves to the public.

Since library users are often expected not to read various corporate and website privacy statements or cookie notifications when visiting websites, it is good practice for libraries to have educational materials on personal data protection in a visible place (such as educational posters). Users should be reminded that their personal data are potentially valuable to some corporations and should not be given to them carelessly, and that they should reconsider the reasons if websites require personal data (McMenemy and Burton 2005, 32-33).

7. Conclusion

The paper has shown that people with lower levels of education, as well as those with lower incomes,

ci da se povežu sa svojim vršnjacima. Pronalaženje posla preko interneta u 21. st. olakšat će poznavanje tokova osobnih podataka i rizika dijeljenja, ali i načina zaštite privatnosti.

Knjižnica je prepoznata kao mjesto koje ima važnu ulogu u opismenjavanju pojedinaca nižeg društveno-ekonomskog statusa. Ona djeluje kao potpora obrazovanju, informiranju i osobnom razvoju pojedinaca u svojoj zajednici.

are more at risk of digital exclusion, while help in getting out of such a problem can be found in privacy literacy.

The concept of the access to the Internet and information applies to all types of the digital divide. In addition to the physical access which is preceded by motivation, attitude, and expectations from being granted that access, the skills and competencies for using technology and the Internet are equally important. The possession of skills, or more specifically having a high level of privacy literacy, increases opportunities for digital inclusion, and libraries can actively participate in privacy literacy. Digital inclusion helps people connect with friends, family and online communities that share certain interests. It helps the elderly to be more socially active and the children to connect with their peers. Finding a job online in the 21st century is made easier by understanding the flow of personal data and the risks of sharing, but also by knowing how to protect privacy.

The library is recognized as a place that plays an important role in the literacy of the individuals of a lower socio-economic status. It acts as a support to the education, informing and personal development of individuals in the community.

Bibliografija / Bibliography

- Aabø, Svanhild. 2005. "The role and value of public libraries in the age of digital technologies" *Journal of librarianship and information science* 37 (4): 205-211
- Bawden, David, and Lyn Robinson. 2012. *Introduction to information science*. London: Facet publishing.
- Bennett, Jonathan. 2011. *Online communities and the activation, motivation and integration of persons aged 60 and older: a literature review*. Bern: TAO Community and Collaboration.
- Carmi, Elinor and Simeon J. Yates. 2020. "What do digital inclusion and data literacy mean today?" *Internet Policy Review* 9 (2): 3-14. DOI: <https://doi.org/10.14763/2020.2.1474>.
- Charleson, Diane. 2012. "Bridging the digital divide: Enhancing empowerment and social capital" *Journal of Social Inclusion* 3 (2): 6-19. DOI: <http://doi.org/10.36251/josi.52>.
- Deursen, Alexander J.A.M. van, and Ellen Johanna Helsper. 2015. "A nuanced understanding of Internet use and non-use among the elderly" *European Journal of Communication* 30 (2): 171-187. DOI: <https://doi.org/10.1177/0267323115578059>.
- Deursen, Alexander J.A.M. van, and Jan AGM van Dijk. 2019. "The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access" *New Media & Society* 21 (2): 354-375. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444818797082>.
- Dijk, Jan AGM van. 2005. *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: SAGE. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452229812>.
- Dijk, Jan AGM van. 2017. "Digital Divide: Impact of Access" In *The International Encyclopedia of Media Effects*, edited by Patrick. John Wiley & Sons, Inc. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118783764.wbieme0043>.
- Dragičević, Dražen. 2015. *Pravna informatika i pravo informacijskih tehnologija*. Zagreb: Narodne novine.
- Elmborg, James. 2006. "Critical information literacy: implications for instructional practice" *Journal of academic librarianship* 32 (2): 192-199. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2005.12.004>.
- Foster, Catherine and David McMenemy. 2012. "Do librarians have a shared set of values? A comparative study of 36 codes of ethics

- based on Gorman's Enduring Values" *Journal of Librarianship and Information Science* 44 (4): 249-262. DOI: <https://doi.org/10.1177/0961000612448592>.
- Froehlich, Thomas. 2004. "A brief history of Information Ethics" *BiD: Textos Universitaris de Biblioteconomia i Documentacio* 13. <http://bid.ub.edu/13froel2.htm>. Date of access: 6 May 2021.
- Givens, Cherie L. 2015. *Information privacy fundamentals for librarians and information professionals*. New York: Rowman and Littlefield.
- Gorman, Michael. 2000. *Our enduring values: librarianship in the 21st century*. Chicago: London, American Library Association.
- Gorman, Michael. 2006. *Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Hargittai, Eszter. 2002. "Second-level digital divide: Differences in people's online skills" *First Monday* 7 (4). <http://firstmonday.org/article/view/942/864>. Date of access: 6 May 2021.
- Heeks, Richard and Satyarupa Shekhar. 2019. "Datafication, development and marginalised urban communities: an applied data justice framework" *Information, Communication & Society* 22: 992-1011. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1599039>.
- Helm, Paula and Seubert, Sandra. 2019. "Normative Paradoxes of Privacy: Literacy and Choice in Platform Societies" DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.12708.01926>.
- Hoffman, Donna L., Thomas P. Novak and Ann Schlosser Hoffman. 2000. "The evolution of the digital divide: How gaps in Internet access may impact electronic commerce" *Journal of Computer-Mediated Communication* 5 (3). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2000.tb00341.x>.
- Horvat, Aleksandra. 2004. "Uključivanje u društvo: što može učiniti knjižnica?" U *Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol*, uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat, 101-106. Zagreb: Hrvatsko knjižničarstvo društvo.
- Horvat, Aleksandra. 2007. "Važnost profesionalne etike" U *Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme: 6. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama*, uredila Ivana Marinković-Zenić, 5-10. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- IFLA-ina Izjava o privatnosti u knjižnici. 2015. [https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/IFLA-ina%20Izjava%20o%20](https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/IFLA-ina%20Izjava%20o%20privatnosti.pdf)privatnosti.pdf. Date of access: 6 May 2021.
- Jaeger, Paul T., John Carlo Bertot, Kim M. Thompson, Sarah M. Katz, and Elizabeth J. DeCoster. 2012. "The intersection of public policy and public access: Digital divides, digital literacy, digital inclusion, and public libraries" *Public library quarterly* 31 (1): 1-20. DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2012.654728>.
- Johansson, Veronica and Louise Limberg. 2017. "Seeking critical literacies in information practices: reconceptualising critical literacy as situated and tool-mediated enactments of meaning" *Information Research* 22 (1). <http://informationr.net/ir/22-1/colis/colis1611.html>. Date of access: 6 May 2021.
- Koltay, Tibor. 2017. "Data literacy for researchers and data librarians" *Journal of Librarianship and Information Science* 49 (1): 3-14. DOI: <https://doi.org/10.1177/0961000615616450>.
- Kronauer, Martin. 1998. "'Social Exclusion' and 'Underclass' – New Concepts for the Analysis of Poverty" In *Empirical Poverty Research in Comparative Perspective*, edited by Hans Jurgen Andreß, 51-73. Aldershot: Ashgate.
- Langenderfer, Jeff and Anthony D. Miyazaki. 2009. "Privacy in the information economy" *The Journal of Consumer Affairs* 43 (3): 380-388. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2009.01152.x>.
- Lau, Jesus, ed. 2011. *Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju: završna verzija*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Livingstone, Sonia, Mariya Stoilova and Rishita Nandagiri. 2018. *Children's data and privacy online: growing up in a digital age: an evidence review*. London: London School of Economics and Political Science. http://eprints.lse.ac.uk/101283/1/Livingstone_childrens_data_and_privacy_online_evidence_review_published.pdf. Date of access: 6 May 2021.
- McMenemy, David and Alan Poulter. 2005. *Delivering digital services: a handbook for public libraries and learning centres*. London: Facet publishing.
- McMenemy, David and Paul F. Burton. 2005. "Managing access: legal and policy issues of ICT use" In *Delivering digital services: a handbook for public libraries and learning centres*, edited by David McMenemy and Alan Poulter, 19-34. London: Facet publishing.
- National Digital Inclusion Alliance. 2021. <https://www.digitalinclusion.org/definitions/>. Date

of access: 6 May 2021.

- O'Loan, Sara and David McMenemy. 2005. "The role of the 21st-century public library" In *Delivering digital services: a handbook for public libraries and learning centres*, edited by David McMenemy and Alan Poulter, 3-16. London: Facet publishing.
- Pangrazio, Luci and Neil Selwyn. 2019. "'Personal data literacies': A critical literacies approach to enhancing understandings of personal digital data", *New Media & Society* 21 (2): 419-437. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444818799523>.
- Prado, Javier Calzada and Miguel Ángel Marzal. 2013. "Incorporating data literacy into information literacy programs: core competencies and contents", *Libri* 63 (2): 123-134. DOI: <https://doi.org/10.1515/libri-2013-0010>.
- Rotman, Dana. 2009. "Are you looking at me? Social media and privacy literacy" Rad prezentiran na *iConference*, Chapel Hill, NC. 8–11 veljača.
- Sander, Ina. 2020. "What is critical big data literacy and how can it be implemented?" *Internet Policy Review* 9 (2). DOI: <http://dx.doi.org/10.14763/2020.2.1479>.
- Servon, Lisa J. 2002. *Bridging the digital divide: Technology, community, and public policy*. Malden, MA, USA: Blackwell Pub.
- Seton, Carolyn. 2019. "Digital division to social inclusion: strategies for 'vulnerable' users facing isolation by the digital divide" Doktorska disertacija, Southern Cross University. DOI: <https://doi.org/10.25918/thesis.83>.
- Solove, Daniel J. 2006. "A Taxonomy of Privacy" *University of Pennsylvania Law Review* 154 (3): 477-564. DOI: <https://doi.org/10.2307/40041279>.
- Špiranec, Sonja i Mihaela Banek Zorica. 2008. *Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta*. Zagreb: Zavod za informacijske studije
- Špiranec, Sonja, Denis Kos and George Michael. 2019. "Searching for critical dimensions in data literacy" *Information research* 24 (4). <http://informationr.net/ir/24-4/colis/colis1922.html>. Date of access: 6 May 2021.
- Špiranec, Sonja. 2018. "Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu" *Čitalište* 32: 3-11.
- Srnicek, Nick. 2017. *Platform Capitalism*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity.
- Šućur, Zoran. 1995. "Koncept socijalne isključenosti" *Revija za socijalnu politiku* 2 (3): 223-230.
- Šućur, Zoran. 1997. "Inclusion Concept: Sociological Perspective" In *Rehabilitation and Inclusion*, 349-356. Zagreb: Faculty of Spacial Education and Rehabilitation, University of Zagreb.
- Šućur, Zoran. 2004. "Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija" *Revija za sociologiju* 35 (1-2): 45-60.
- The Telecommunication Development Sector (ITU-D). 2019. ITU-D Digital Inclusion. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Digital-Inclusion/Pages/about.aspx>. Date of access: 6 May 2021.
- Vitak, Jessica, Yuting Liao, Mega Subramaniam, and Parya Kumar. 2018. "'I Knew It Was Too Good to Be True': The Challenges Economically Disadvantaged Internet Users Face in Assessing Trustworthiness, Avoiding Scams, and Developing Self-Efficacy Online" *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction* 2 (CSCW): 1-25. DOI: <https://doi.org/10.1145/3274445>.
- Williams, Tim. 2011. *A fair go for all in the digital era: Towards a digital inclusion roadmap*. Huawei et al. <http://ict-industry-reports.com.au/wp-content/uploads/sites/4/2013/09/2011-A-Fair-Go-For-All-In-The-Digital-Era-Huawei-Nov-2011.pdf>. Date of access: 6 May 2021.
- Wissinger, Christina L. 2017. "Privacy literacy: From theory to practice" *Communications in Information Literacy* 11 (2): 378-389. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166461.pdf>. Date of access: 6 May 2021.
- Wu, Philip Fei, Jessica Vitak, and Michael T. Zimmer. 2020. "A contextual approach to information privacy research" *Journal of the Association for Information Science and Technology* 71 (4): 485-490. DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.24232>.
- Xu, Feng, Katina Michael, and Xi Chen. 2013. "Factors affecting privacy disclosure on social network sites: an integrated model" *Electron Commer Research* 13: 151-168. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10660-013-9111-6>.
- Zurkowski, Paul G. 1974. *The Information Service Environment Relationships and Priorities. Related Paper No. 5*. Washington D.C.: National Commission on Libraries and Information Science. <https://eric.ed.gov/?id=ED100391>. Date of Access: 6 May 2021.

Prijedlog modela baze podataka za evidentiranje karata i kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici

Proposal of a Database Model for Recording Maps and Cartographic Material of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica

Slobodanka Ključanin

Tehnički fakultet – Građevinski odsjek, Univerzitet u Bihaću, Bihać, Bosna i Hercegovina / Technical Faculty – Department of Civil Engineering, University of Bihać, Bihać, Bosnia and Herzegovina

slobodanka63@yahoo.com

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 21. 4. 2021.

Prihvaćen / Accepted 29. 5. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Ključne riječi / Keywords

karta, kartografska građa, model baze podataka, baza podataka, katalog

map, cartographic material, database model, database, catalogue

Sažetak / Abstract

Samostan Duha Svetoga posjeduje vrijednu zbirku knjiga, karata, kartografske građe i drugih povijesnih dokumenata, skupljenih i sačuvanih tokom 650 godina svog postojanja. Knjižno blago je popisano i predstavljeno javnosti, dok se karte i kartografska građa¹ nikad nisu evidentirali. Zbog toga je Univerzitet u Sarajevu, Građevinski fakultet – odsjek Geodezija predložio Franjevačkom samostanu Duha Svetoga u Fojnici istraživački projekt pod nazivom "Inventarizacija kartografske građe", koja je podrazumijevala formiranje baze podataka u svrhu evidentiranja karata i kartografske građe. Takva baza podataka omogućava pregledno pretraživanje podataka o kartama i kartografskoj građi. Gvardijan samostana je prihvatio predloženi projekt te omogućio istraživačima pristup dijelu karata i kartografske građe koje čuvaju u svom arhivu i muzeju. Projekt je uspješno realiziran, kreirana je baza podataka koja je poslužila za tiskanje "Kataloga karta i kartografske građe samostana 'Duha Svetoga' u Fojnici". U ovom članku detaljno je opisan postupak modeliranja baze podataka za evidentiranje karata i kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici.

The Franciscan Monastery of the Holy Spirit has a valuable collection of books, maps, cartographic materials and other historical documents, collected and preserved during the 650 years of its existence. The treasure in books was catalogued and presented to the public, while maps and cartographic material² were never recorded. Therefore, the University of Sarajevo, Faculty of Civil Engineering – Department of Geodesy proposed to the Franciscan Monastery of the Holy Spirit in Fojnica a research project entitled "Inventory of cartographic material", which involved the formation of a database to record maps and cartographic material. Such a database enables a clear search of data on maps and cartographic material. The Prior of the Monastery accepted the proposed Project, and gave the researchers access to a part of the maps and cartographic materials that they keep in their archive and museum. The project was successfully realized, a database was created which was used to print the "Catalogue of maps and cartographic materials of the monastery of the 'Holy Spirit' in Fojnica." This article describes in detail the process of modelling a database for recording maps and cartographic material of the monastery Holy Spirit in Fojnica.

¹ Kartografska građa je sva građa koja u cijelosti ili djelomično predstavlja Zemlju ili bilo koje drugo nebesko tijelo u svim mjerilima. Kartografsku građu obuhvaćaju: dvodimenzionalne i trodimenzionalne karte i planovi (uključujući i izmišljena mjesta); aeronautičke, nautičke i karte neba; atlas; globusi; blok dijagrami; karte u sekcijama; zračne, satelitske i fotografije svemira kartografske namjene; slike dobivene daljinskim snimanjem i slike iz ptičje perspektive kartografskoga sadržaja (Miletić Drder 2011, 6; Miletić Drder i Gošljević 2014, 302).

² Cartographic material is any material that fully or partially represents the Earth or any other celestial body at all scales. Cartographic material includes: two- and three-dimensional maps and plans (including fictional places); aeronautical, nautical and sky maps; atlases; globes; block diagrams; maps in sections; aerial, satellite and cartographic space photographs; images obtained by remote sensing and images from a bird's eye view of cartographic content (Miletić Drder 2011, 6; Miletić Drder and Gošljević 2014, 302).

1. Uvod

Franjevački samostan Fojnica smješten je u središnjoj Bosni, između Sarajeva i Bugojna. U desetom stoljeću u Fojnicu su dolazili rudari iz europskih zemalja radi eksploatacije i prerade ruda. S rudarima su stigli i franjevci koji su se smjestili u Pazarnici. Tu su, krajem XIV stoljeća, izgradili crkvu i posvetili je Sv. Mariji, a uz nju su izgradili i samostan. Godine 1502. izgradili su novi samostan na brdu Križ, gdje se i danas nalazi (Ljubos 2021). Crkva i samostan su proglašeni nacionalnim spomenicima u Bosni i Hercegovini u listopadu 2011. godine (Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine 2011).

Kroz dugi period postojanja samostana (preko 650 godina) prikupljeni su i sačuvani mnogi zapisi i predmeti od povijesnog, kulturnog i vjerskog značaja. Stoga su formirane dvije knjižnice. Jedna nosi radni naziv “knjižnica novih knjiga”, tj. knjiga koje su tiskane od 1850. godine do danas. Druga nosi radni naziv “knjižnica starih knjiga i dokumenata”, odnosno knjiga i dokumenata čiji je datum nastanka od prije 1850. godine. Knjižnica starih knjiga broji oko 10.000 naslova iz različitih područja (teologije, matematike, fizike, kemije, zemljopisa, medicine, jezikoslovlja, književnosti, prava (civilno i crkveno), psihologije, glazbe (crkvene i svjetovne), itd.). Posjetitelji u muzeju i knjižnici mogu vidjeti samo dio blaga koje samostan posjeduje (Ljubos 2021). Samostanski arhiv dostupan je istraživačima. Evidentirane su knjige, dokumenti, umjetničke slike i drugi predmeti. Međutim, karte i kartografska građa samostana Duha Svetoga u Fojnici nisu evidentirane ni u kakvom tipu evidencije, nego su rasute po različitim ormarima, ladicama i fasciklama. U današnje vrijeme, kad tehnologija omogućava pohranjivanje podataka o kartama (i samih karata) u digitalnom obliku, kao i mogućnost njihove vizualizacije na različitim medijima (ekran računala, mobitela ili se mogu otiskati na papir) i korištenja za različite potrebe (navigacija, pretraga po objektima, osobna istraživanja i sl.), logičan korak ka naprijed je modeliranje odgovarajuće baze podataka za evidentiranje karata i kartografske građe.

2. Modeliranje baze podataka za evidentiranje karata i kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici

S obzirom na to da je informacijski sustav uvijek podsustav nekog organizacijskog sustava, svrha mu je prikupljanje, obrada, pohranjivanje i distribucija podataka koji su potrebni za praćenje rada i upravljanje tim organizacijskim sustavom ili nekim njegovim podsustavom. Baza podataka je centralno mjesto informacijskog sustava. Pohranjeni podaci u bazi podataka opisuju trenutačno stanje objekta za koji je razvijen informacijski sustav (Medak 2008,

1. Introduction

The Franciscan monastery in Fojnica is located in central Bosnia, between Sarajevo and Bugojno. In the tenth century, miners from European countries came to Fojnica for the exploitation and processing of ores. The Franciscans, who settled in Pazarnica, also arrived with the miners. There, at the end of the 14th century, they built a church and dedicated it to St. Mary, and next to it they built a monastery. In 1502, they built a new monastery on the hill *Križ* (Cross), where it is still located today (Ljubos 2021). The church and monastery were declared national monuments in Bosnia and Herzegovina in October 2011 (Commission to Preserve National Monuments of Bosnia and Herzegovina 2011).

During the long period of the monastery's existence (over 650 years) many records and objects of historical, cultural and religious significance were collected and preserved. Therefore, two libraries were formed. One has the working title “library of new books”, i.e. books that have been printed from 1850 until today. The second is called “library of old books and documents”, i.e. books and documents whose date of origin is from before 1850. The library of old books has about 10,000 titles from various fields (theology, mathematics, physics, chemistry, geography, medicine, linguistics, literature, law (civil and ecclesiastical), psychology, music (ecclesiastical and secular), etc.). Museum and library visitors can see only part of the treasures that the monastery owns (Ljubos 2021). The monastery archive is available to researchers. Books, documents, paintings and other objects are recorded. However, the maps and cartographic material of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica are not recorded in any type of records, but are scattered in various cabinets, drawers and folders. Nowadays, when technology enables the storage of map data (and the maps themselves) in digital form, as well as the possibility of their visualization on various media (computer screen, mobile phone or can be printed on paper) and use for various purposes (navigation, object search, personal research, etc.), a logical step forward is to model an appropriate database for recording maps and cartographic material.

2. Modelling of the database for recording maps and cartographic material of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica

Since the information system is always a subsystem of an organizational system, and its purpose is to collect, process, store, and distribute data, which are needed to monitor the operation and management of the organizational system or a subsystem, the database is the central place of the information system. The data stored in the database describe the current state of the object for which the information system

12). U njoj se nalaze pohranjene strukture i algoritmi koje korisnici ne vide. Podaci u bazi podataka logički se strukturiraju odgovarajućim modelom podataka (Ključanin 2006, 7).

Modeli podataka definiraju koji su podaci potrebni za opis objekata od interesa, te obavezni i neobavezni atributi koji prate taj objekt. Također definiraju međusobne relacije između objekata. Stvaranje modela podataka dijeli se u tri faze: konceptualno dizajniranje, logički dizajn i fizičko (tehničko) dizajniranje baze podataka.

2.1. Konceptualno modeliranje baze podataka

Cilj konceptualnog modeliranja podataka jest opisati strukturu podataka, koja će se čuvati u bazi podataka, s obzirom na vrste prostornih objekata, njihovih međusobnih odnosa, objektivne klase, udruživanja i attribute. Konceptualni model podataka daje cjelovit i neredundantan opis podataka informacijskog sustava (freeservers 2020). On je temelj za razvoj logičkog i fizičkog modela. Konceptualnim modelom definira se predviđena upotreba podataka (tj. neophodni zahtjevi za izradu topografske karte). Često se naziva i semantičkim modelom. Opisivanje strukture podataka podrazumijeva koji će objekti biti zastupljeni u bazi podataka (spisak obaveznih i neobaveznih atributa), identifikaciju odnosa između objekata, kao i uvjeta koji moraju biti zadovoljeni. Budući da ti opisi ne uključuju detalje implementacije, rezultat procesa modeliranja podataka je (polu)formalni prikaz strukture baze podataka. Postupak izrade bilo koje, pa tako i baze podataka karata i kartografske građe, podrazumijeva postupak izrade konceptualnog modela podataka.

Nakon procesa fizičkog pronalaženja i vizualnog pregled karata i kartografske građe koja se nalazi u samostanu, pronađeni je materijal grupiran u sljedeće skupine:

- Pojedinačne karte,
- Serije karata,
- Atlasi,
- Knjige koje sadrže karte i
- Ostala dokumentacija koja sadrži prikaz dijela Zemljine površine.

Za svaku od navedenih skupina definira se određen broj karakterističnih atributa, koji su potrebni za njihovo identificiranje.

2.2. Logičko modeliranje baze podataka

Za razliku od konceptualnog modela, koji ne zavisi od tipa sustava i računalne platforme, struktura podataka postaje detaljnija i sve bliža fizičkoj bazi podataka. Logičko modeliranje podrazumijeva detaljnu razradu konceptualnog modela, tj. definiraju

has been developed (Medak 2008, 12). It contains stored structures and algorithms that users cannot see. The data in the database is logically structured by an appropriate data model (Ključanin 2006, 7).

Data models define what data is needed to describe an object of interest, and the mandatory and optional attributes that accompany that object. They also define the interrelationships between objects. Creating a data model is divided into three phases: conceptual design, logical design, and physical (technical) design of the database.

2.1. Conceptual database modelling

The goal of conceptual data modelling is to describe the data structure, which will be stored in the database, with regard to the types of spatial objects, their interrelationships, object classes, mergers, and attributes. The conceptual data model provides a complete and non-redundant description of information system data (freesservers 2020). It is the foundation for the development of a logical and physical model. The conceptual model defines the intended use of the data (i.e. the necessary requirements for constructing a topographic map). It is often called the semantic model. Describing the data structure implies which objects will be represented in the database (list of mandatory and optional attributes), identification of the relationship between objects, as well as the conditions that must be met. Because these descriptions do not include implementation details, the result of the data modelling process is a (semi)formal representation of the database structure. The process of creating any, including a database of maps and cartographic material, implies the process of creating a conceptual data model.

After the process of physical finding and visual inspection of maps and cartographic material located in the Monastery, the found material was grouped into the following groups:

- Individual maps,
- Series of maps,
- Atlases,
- Books that contain maps and
- Other documentation that contains a view of part of the Earth's surface.

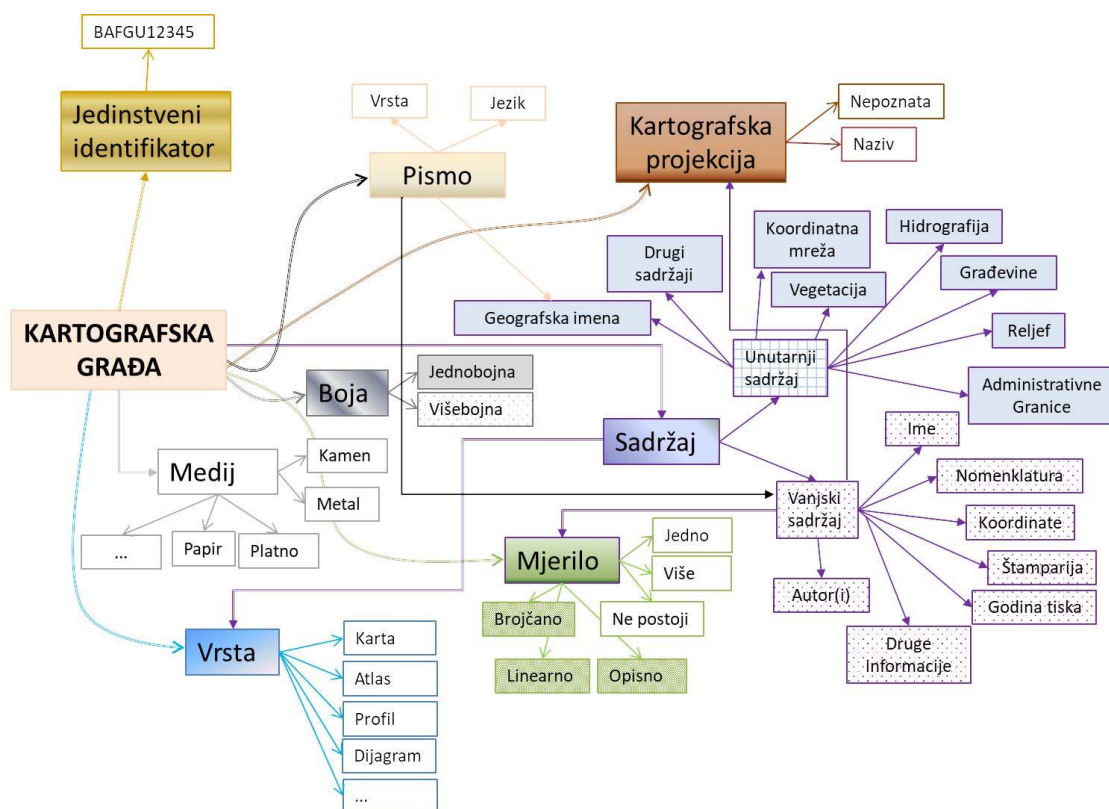
For each of these groups, a number of characteristic attributes are defined, which are needed for their identification.

2.2. Logical database modelling

Unlike the conceptual model, which does not depend on the type of system and computer platform, the data structure becomes more detailed and closer to the physical database. Logical modelling implies a detailed elaboration of the conceptual model, i.e.

se obavezni i neobavezni atributi objektna klase, kao i veze s drugim objektnim klasama i njihovim atributima (Slika 1).

the obligatory and optional attributes of the object class are defined, as well as the connections with other object classes and their attributes (Figure 1).

Slika 1. Razrada konceptualnog modela Kartografske građe

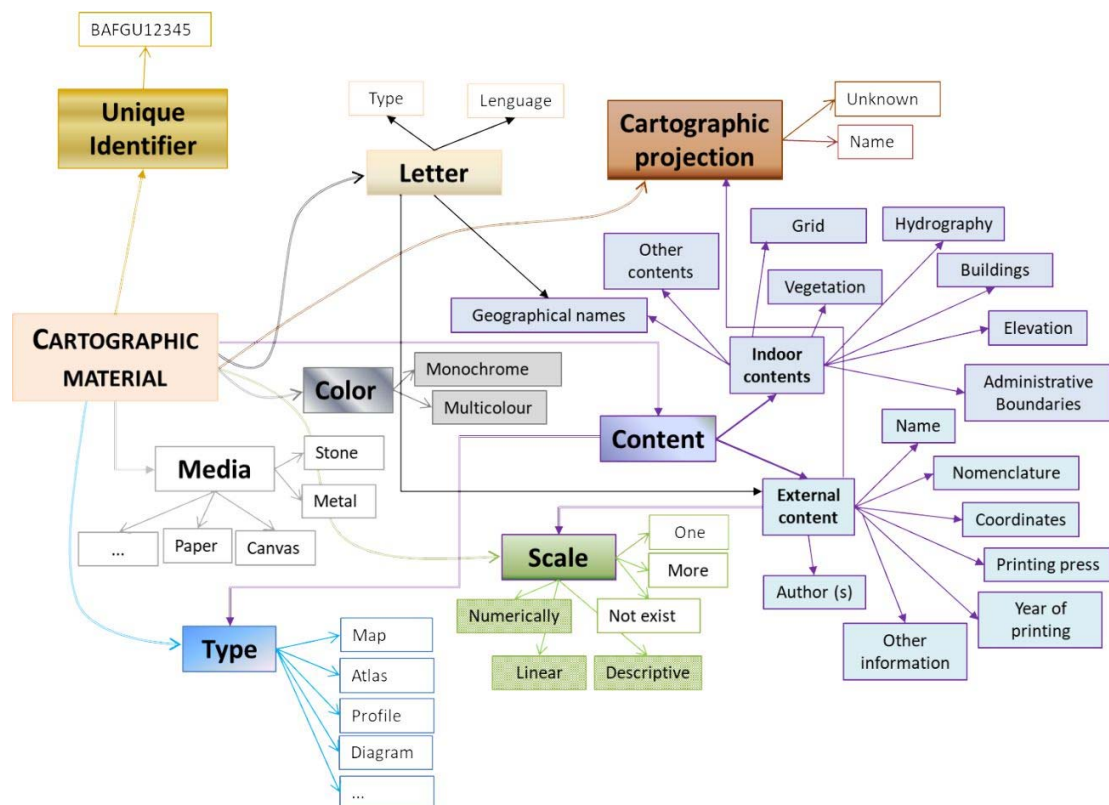

Figure 1. Elaboration of the conceptual model of Cartographic material

Ti se atributi koji opisuju određenu skupinu definiraju na osnovi toga moraju li se upisati u bazu podataka, tj. je li atribut obavezan ili nije. Tako, na primjer, za određenu skupinu karata ili kartografske građe biraju se određeni brojevi ili svi niže predloženi atributi:

- Identifikacijski broj (O)
- Posebna oznaka kartografske građe (N)
- Kartografski period kojem pripada karta (N)
- Vrsta karte (tematska, topografska, astronomska i sl.) (N)
- Službena publikacija (N)
- Broj primjeraka (O)
- Stanje kartografske građe (N)
- Naslov originala (O)
- Prijevod originalnog naslova (N)
- Ime i prezime autora karte (O)
- Izdavač (O)
- Dimenzije karte (O)
- Orijentacija karte prema stranama svijeta (N)
- Lista boja korištenih na karti (N)
- Vrsta mjerila (grafičko, brojčano, nepoznato) (N)
- Vrijednost brojčanog mjerila (O)
- Materijal na kojem je karta iscrtana (papir, kartografski papir, karton itd.) (O)
- Prikaz reljefa (N)
- Kartografska projekcija (O)
- Početni meridijan (O)
- Mreža paralela i meridijana (da / ne) (N)
- Legenda (da / ne) (N)
- Jezik pisma na karti (O)
- Pismo (O)
- Zemlja izdavanja (O)
- Vrsta reprodukcije (N)
- Pojediniosti izrade / reprodukcije (N)
- Godina tiskanja (O)
- Napomena (N),

gdje (O) znači da se atribut obavezno mora upisati u bazu podataka, a (N) znači da je atribut neobavezan, tj. da se može upisati ako postoji ili ako se smatra potrebnim za određenu skupinu građe.

2.3. Fizičko modeliranje baze podataka

Fizički je model podataka najviše vezan za korisnički hardver i softver. Fizičko modeliranje predstavlja formiranje baze podataka pomoću odabranog Data Base Management System (DBMS) na odabranom hardveru.

These attributes that describe a particular group are defined in terms of whether it must be entered in the database, i.e., whether the attribute is mandatory or not. Thus, for example, for a certain group of maps or cartographic materials, a certain number or all of the following attributes are chosen:

- Identification number (O)
- Specific marking of cartographic material (N)
- Cartographic period to which the map belongs (N)
- Type of map (thematic, topographic, astronomical, etc.) (N)
- Official publication (N)
- Number of copies (O)
- Condition of cartographic material (N)
- Original title (O)
- Translation of the original title (N)
- Name and surname of the author of the map (O)
- Publisher (O)
- Map dimensions (O)
- Map orientation by the sides of the world (N)
- List of colours used on the map (N)
- Scale type (graphical, numerical, unknown) (N)
- Numerical scale value (O)
- Material on which the map is drawn (paper, cartographic paper, cardboard, etc.) (O)
- Relief display (N)
- Cartographic projection (O)
- Prime meridian (O)
- The network of parallels and meridians (Yes/NO) (N)
- Legend (Yes/NO) (N)
- Language on the map (O)
- Script (O)
- Country of publishing (O)
- Reproduction type (N)
- Production / reproduction details (N)
- Year of printing (O)
- Note (N),

where (O) means that the attribute obligatory must be entered in the database, and (N) means that the attribute is optional, i.e. it can be entered if it exists or if it is considered necessary for a certain group of material.

2.3. Physical modelling of a database

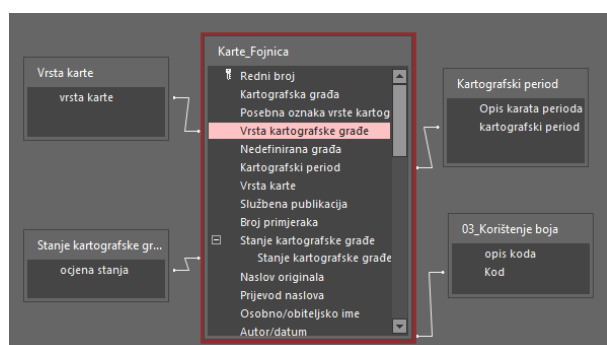
The physical data model is most closely related to user hardware and software. Physical modelling is the formation of a database using the selected Data

Fizičko modeliranje podrazumijeva fizičko stvaranje tablica s odgovarajućih atributa kojima je definiran tip zapisa¹ (Slika 2).

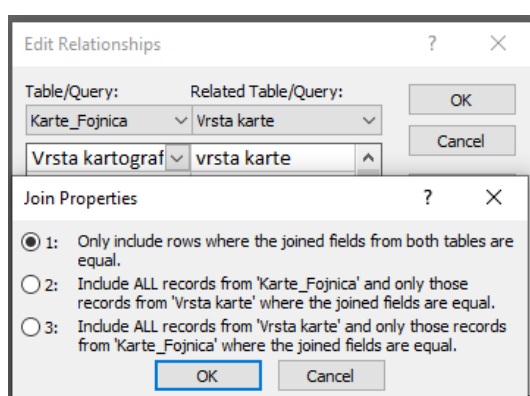
Kartografski period	Short Text
Vrsta karte	Short Text
Službena publikacija	Short Text
Broj primjeraka	Long Text
Stanje kartografske građe	Number
Naslov originala	Large Number
Prijevod naslova	Date/Time
Osobno/obiteljsko ime	Date/Time Extended
Autor/datum	Currency
Izdavač	AutoNumber
Dimenzije karte	Yes/No
Orijentacija pozitivnih x i y osi	OLE Object
Korištenje boja	Hyperlink
Boja(e)	Attachment
Vrsta Mjerila	Calculated
Vrsta mjerila (drugo)	Lookup Wizard...
Vrijednost brojčanog mjerila	Short Text
Medij karte	Short Text

Slika 2. Definiranje tipa zapisa (za Vrstu karte) u access bazi podataka

Također se fizički formiraju veze između tablica koje su definirane logičkim modelom baze podataka (Slika 3 i 4).

Slika 3. Povezivanje tablica

Slika 4. Definiranje veza između polja tablice Karte_Fojnica i Vrsta karte

Base Management System (DBMS) on the selected hardware.

Physical modelling involves the physical creation of tables with appropriate attributes, which define the record type¹ (Figure 2).

Cartographic period	Short Text
Map type	Short Text
Official publication	Short Text
Number of copies	Long Text
Condition of cartographic material	Number
Original title	Large Number
Title translation	Date/Time
Personal / family name	Date/Time Extended
Author / date	Currency
Publisher	AutoNumber
Map dimensions	Yes/No
Orientation of positive x and y	OLE Object
Use of colors	Hyperlink
Color (s)	Attachment
Type of Scale	Calculated
Scale type (other)	Lookup Wizard...
Numerical scale value	Short Text
Map media	Short Text

Figure 2. Defining the record type (for Map type) in the access database

Links are also physically formed between the tables defined by the logical model of the database (Figures 3 and 4).

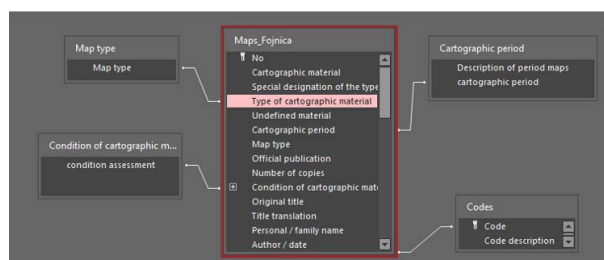

Figure 3. Linking tables

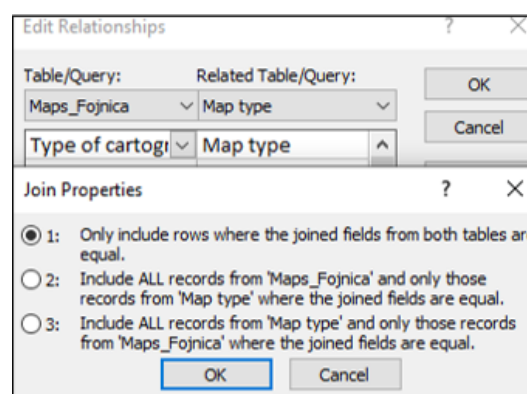

Figure 4. Defining the links between the fields of the table Maps_Fojnica and Map type

¹ Na primjer, ako je logičkim modeliranjem definirano da je tip zapisa Jedinstvenog identifikacijskog broja – brojčana vrijednost, onda se ta brojčana vrijednost mora dodatno definirati, tj. odrediti radi li se o automatski odabranom broju (AutoNumber) koji se ne ponavlja, ili broj ima jedan od sljedećih formata: Integer, Long Integer, Single, Decimal i dr. U to polje moguće je upisati samo definirani tip zapisa. Slova i drugi znakovi ne mogu se unositi.

¹ For example, if logical modelling defines that the record type of the Unique Identification Number – is a numeric value, then this numerical value must be further defined, i.e. whether it is an automatically selected number (AutoNumber) that is not repeated, or the number has one of the following formats: Integer, Long Integer, Single, Decimal, etc. Only a defined record type can be entered in this field. Letters and other characters cannot be entered.

3. Unos podataka kartografske građe u bazu podataka

Postoje različite tehnike unosa podataka u bazu. Uglavnom se dijele u dvije skupine: prevođenje analognih podataka u digitalni oblik (enciklopedija 2021) i preuzimanje digitalnih podataka iz različitih izvora. Kartografska građa je fotografirana digitalnim aparatom, a slike su prenesene na hardver, te povezane s bazom podataka stvaranjem odgovarajućeg hiperlinka. Metapodaci, tj. podaci o svakom pojedinačnom primjerku kartografske građe, uneseni su putem tipkovnice.

U bazu podataka uneseni su putem tipkovnice metapodaci o 303 pojedinačne karte (neke od njih su u više primjeraka) i 376 karata koje se nalaze u udžbenicima i knjigama, novinskim isječcima i ostaloj dokumentaciji, te dva atlasa (Atlas Universel, tiskan u Veneciji 1776. godine, i Atlas Universel seconde partie du nouvel atlas, tiskan u Veneciji 1780. godine). Na Slici 5. vidi se dio forme za unos metapodataka kartografske građe.

Identifikacijski broj:		Vrijednost brojčanog mjerila:	
Posebna oznaka vrste kartografske građe:	karta	Medij karte:	papir
Vrsta kartografske građe:	karta u sekcijama	Projekcija:	Ekvidistantna konusna
Vrsta karte:	tematska	Početni meridijan:	115° E; lambertova ekvidistantna
Broj primjeraka:	1	Mreža paralela i meridijana:	☒
Stanje kartografske građe:	loše - značajno oštećeno	Kazalo-Legenda:	nema kazalo
Naslov originala:	Dritter theil der karte von Asien welcher Sibirien und einige andere theile der Tatarei	Jezik pisma:	njemački
Prijevod naslova:	Treći dio karte Azije uključujući Sibir i uključujući dio Tatarije	Pismo:	latinično
Autor/datum:	D'an ville i F.A. Schrambl MDCCXXXVII (1787), sekcije: 15	Zemlja proizvodnje:	Austrija, Beč
Korištenje boja:	više boja	Vrsta reprodukcije:	nije poznato
Boja(e):	crna, žuta	Pojednostiljenje izrade reprodukcije:	nije poznato
Vrsta mjerila:	višestruka mjerila	Vrsta godine izdanja:	poznata/vjerovatna godina
Vrsta mjerila (drugo):	grafička mjerila (linearno)	Godina izdanja:	1787

Slika 5. Prikaz ekrana za unos metapodataka

Nakon unosa podataka u bazu, omogućena je pretraga (Slika 6) i postavljanje upita o kartografskoj građi.

Naslov originala	Zvornik 1-List 104
Prijevod naslova	Nema
Godina izdavanja	1959
Autor/dimenzije u cm	Geografski institut JNA
Izdavač	Geografski institut JNA
Vrsta kartografske građe	karta u sekcijama
Vrsta karte	topografska
Napomena	karta izrađena na osnovu reambulacije iz 1930

Slika 6. Prikaz ekrana u slučaju pretrage po naslovu originala

3. Entering cartographic data into the database

There are different techniques for entering data into the database. They are mainly divided into two groups: translating analogue data into digital form (encyclopaedia 2021) and downloading digital data from different sources. The cartographic material was photographed with a digital camera, and the images were transferred to the hardware and connected to the database by creating a corresponding hyperlink connection. Metadata, i.e. data on each individual copy of the cartographic material, were entered via the keyboard.

Metadata about 303 individual maps (some of them in several copies) and 376 maps in textbooks and books, newspaper clippings and other documentation, as well as two atlases, (Atlas Universel, printed in Venice in 1776, and Atlas Universel seconde partie du nouvel atlas, printed in Venice in 1780) were entered into the database via the keyboard. Figure 5 shows part of the cartographic metadata entry form.

Identification number:		Numerical scale value:	
Cartographic material:	karta	Map media:	papir
Special designation of the type of cartographic material:	karta u sekcijama	Positive/negative:	
Type of cartographic material:	karta u sekcijama	Elevation:	
Undefined material:		Projection:	Ekvidistantna konusna
Cartographic period:		Prime meridian:	115° E; lambertova ekvidistantna
Map type:	tematska	A network of parallels and meridians:	☒
Official publication:		Index-Legend:	nema kazalo
Number of copies:	1	Language:	njemački
Condition of cartographic material:	loše - značajno oštećeno	Language of the letter:	latinično
Original title:	Dritter theil der karte von Asien welcher Sibirien und einige andere theile der Tatarei	Letter:	latinično
Title translation:	Treći dio karte Azije uključujući Sibir i uključujući dio Tatarije	Country of issue / production:	Austrija, Beč
Personal / family name:		Reproduction type:	nije poznato
Author / date:	D'an ville i F.A. Schrambl MDCCXXXVII (1787), sekcije: 15 i 16, dimenzije polja	Details of making, reproduction:	nije poznato
Use of colors:	više boja	Type of year of issue:	poznata/vjerovatna godina
Color (s):	crna, žuta	Year of issue:	1787

Figure 5. Display of the metadata entry screen

After entering the data into the database, it is possible to search (Figure 6) and query of the cartographic material.

Original title	Zvornik 1-List 104
Title translation	None
Year of issue	1959
Author / dimensions in cm	Geografski institut JNA
Publisher	Geografski institut JNA
Type of cartographic material	karta u sekcijama
Map type	topografska
Remark	karta izrađena na osnovu reambulacije iz 1930

Figure 6. Screen display in case of original title search

Na taj način se na jednostavan način omogućava korisniku da u vrlo kratkom roku provjeri postoji li karta koja ga interesira, te je moguće podnijeti zahtjev za njeno korištenje.

In this mode, it is possible in a simple way for the user to check in a very short time whether there is a map that interests him, and it is possible to apply for its use.

4. Katalog karata i kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici

Da bi podaci o kartama i kartografskoj građi samostana bili dostupni širokom krugu korisnika, pored baze podataka (koja je kreirana za internu upotrebu knjižničara) uređen je i Katalog karata i kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici (monografija). Izdavač ovog Kataloga je Građevinski fakultet u Sarajevu, a tiskan je u tiražu od 300 komada.

4. Catalogue of maps and cartographic materials of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica

In order to make data on maps and cartographic material of the Monastery available to a wide range of users, in addition to the database (created for internal use by librarians), the Catalogue of Maps and Cartographic Material of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica has been edited (monograph). The publisher of this Catalogue is the Faculty of Civil Engineering in Sarajevo, and it is printed in a circulation of 300 copies.

ID Broj ID Number	Naziv karte i godina izdavanja / Title of the map and year of publishing Italia cioè tutte le grandi e piccole Sovranità e Repubbliche d'Italia divise nelli nuovi loro Confini, comprese le Strade pubbliche, le Stazioni di posta e loro distanze... <i>(Italija, odnosno sve velike i male suverenosti i republike Italije podijeljene na svoje nove granice, uključujući javne ceste, poštanske stanice i njihove udaljenosti...); / (Italy, that is, all large and small sovereignties and the republics of Italy divided into their new borders, including public roads, post offices and their distances...);</i> 1799.
8.	
	Autor(i) / Author(s): Ignazio Heymann & Felice Zuliani. Tisak / Publishing: Ignazio Heymann & Felice Zuliani, Trieste – Italija / Italy. Dimenzije / Dimensions: 58 x 106 cm. Boja / Colour: Korišteno je više boja za prikaz područja / Multiple colours were used to display the area. Legenda / Legend: Dio kartuše / Part of map cartouches. Mjerilo / Scale: Nema naznačeno mjerilo / There is no specified scale. Kartografska projekcija / Cartographic projection: Nepoznata. / Unknown. Početni meridijan / Prime meridian: Nepoznat / Unknown. Koordinatna mreža / Grid coordinates: Nije iscrtana / It is not drawn. Jezik pisma / Language: Talijanski / Italian. Stanje / Condition: Dobro / Good. Broj komada / Number of copies: 1 Ostale karakteristike karte: Karta je sačinjena kao prilog u sudskom procesu. Cijela karta se sastoji iz 4 lista. U arhivu franjevačkog samostana u Fojnici nalaze se dva spojena lista. Other characteristics of the map: The map was made as addendum in the trial. The whole map consists of 4 sheets. In the archives of the Franciscan monastery in Fojnica there are two merged sheets.

ID broj ID Number	Naziv karte i godina izdavanja / Title of the map and year of publishing: Dejtonski mirovni sporazum – Dogovorena linija prekida vatre i više varijanti granica među entitetima; 1995. / Dayton Peace Agreement – Agreed ceasefire line and multiple border variants between entities; 1995.
31.	
	Autor(i) / Author(s): Implementation Force (IFOR). Tisak / Publishing: Implementation Force (IFOR). Dimenzije / Dimensions: 61 x 89 cm. Boja / Colour: crna, crvena i žuta / black, red and yellow. Legenda / Legend: Da / Yes. Mjerilo / Scale: Linearno i brojčano mjerilo (1 : 500000) / Linear and numerical scale (1 : 500000). Kartografska projekcija / Cartographic projection: UTM (WGS84). Početni meridijan / Prime meridian: Greenwich. Koordinatna mreža / Grid coordinates: Da / Yes. Jezik pisma / Language: Hrvatski i engleski / Croatian and English. Stanje / Condition: Dobro / Good. Broj komada / Number of Copies: 1

Tablica 1. Primjerci karata i odabrani atributi (Ključanin 2016, 54, 61)
Table 1. Map copies and selected attributes (Ključanin 2016, 54, 61)

Katalog omogućava vizualni pregled odabranih primjeraka karata i kartografske građe te određeni broj njihovih atributa iz baze podataka – identifikacijski broj primjerka, fotografiju primjerka, originalni naziv karte, prijevod naziva karte, godinu izdanja karte, informaciju je li primjerak pojedinačan ili je dio drugog djela, autor(e) primjerka, izdavača, dimenzije, mjerilo, reljef (ako je prikazan), nulti meridijan, koordinatnu mrežu, stanje primjerka, broj primjeraka i ostale informacije (Tablica 1).

5. Zaključak

Kartografska građa sastavni je dio fondova mnogih knjižnica, kako nacionalnih, tako i sveučilišnih, narodnih, školskih itd. Definiranjem kartografske građe prema međunarodnim standardima jasno joj određujemo ulogu i mjesto u fondu i djelatnosti pojedine knjižnice i ustanove (Miletić Drder i Gošljević 2014, 300). Kartografska građa je sastavni dio i samostana Duha Svetoga, ali nema određenu ulo-

The catalogue provides a visual overview of selected copies of maps and cartographic material, and a number of their attributes from the database (identification number of the copy, photo of the copy, original name of the map, translation of the map title, year of publishing, information whether the copy is individual or part of another work, author(s) of the copy, publisher, dimensions, scale, relief (whether is shown or not), Greenwich meridian, grid coordinates, condition of the copy, number of copies and other information (Table 1).

5. Conclusion

Cartographic material is an integral part of the funds of many libraries, both national and university, public, school, etc. By defining cartographic material according to international standards, we clearly determine its role and place in the fund and activities of individual libraries and institutions (Miletić Drder and Gošljević 2014, 300). The cartographic

gu i mjesto u djelatnosti njegove knjižnice. Projekt Inventarizacija kartografske građe samostana Duha Svetoga u Fojnici rezultirao je formiranjem baze podataka i Kataloga karata samostana Duha Svetoga. Time je olakšano čuvanje i održavanje karata i drugih kartografskih dijela prikupljenih tijekom stoljeća. Također je zainteresiranim osobama olakšan pristup kartografskom blagu koje čuva ovaj samostan. Mora se spomenuti da posao inventarizacije kartografske građe u ovom samostanu nije završen, jer je za potrebe realizacije ovog projekta bio odobren pristup određenom broju karata i kartografske građe i u kratkom vremenskom periodu. Jasno je da nakon formiranja baze podataka postoji potreba za više različitih znanstvenoistraživačkih i stručnih projekata koji će imati za cilj realizaciju knjižničke kategorizacije kartografske građe, kao i istraživanje povijesnih činjenica koje se mogu utvrditi kroz prikazani sadržaj karata. Rezultat ovog projekta je otkrivanje postojećeg kartografskog blaga samostana Duha Svetoga javnosti u Bosni i Hercegovini i regiji, kao i popularizacija muzeja i arhiva samostana.

material is an integral part of the Monastery of the Holy Spirit, but it does not have a specific role and place in the activities of its library. The project – Inventory of the cartographic material of the Monastery of the Holy Spirit in Fojnica – resulted in the formation of a database and catalogue of maps of the Monastery of the Holy Spirit. This has facilitated the storage and maintenance of maps and other cartographic works collected over the centuries. It is also easier for interested persons to access the cartographic treasures kept by this Monastery. It must be mentioned that the work of inventory of cartographic material in this Monastery has not been completed, because for the purposes of this Project, access to a certain number of maps and cartographic material was approved in a short period of time. It is clear that after the formation of the database, there is a need for several different scientific research and professional projects that will attain the objective of the library categorization of cartographic material, as well as research of historical facts that can be determined through the presented content of maps. The result of this project is the discovery of the existing cartographic treasure of the Monastery of the Holy Spirit to the public in Bosnia and Herzegovina and the region, as well as the popularization of the Museum and archives of the Monastery.

Literatura / Bibliography

- enciklopedija.hr. 2021. "Digitalizacija." <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=68025>. Date of access: 6. 1. 2021.
- freeservers. 2020. "Konceptualno modeliranje podataka". <http://tecajevi.freeservers.com/iskoncept.htm>. Date of access: 6. 11. 2020.
- Ključanin, Slobodanka. 2006. "Interoperabilne kartografske baze podataka", Magistarski rad, Univerzitet u Sarajevu – Građevinski fakultet.
- Ključanin, Slobodanka. 2016. *Katalog karata i kartografske građe Samostana "Duha Svetoga" u Fojnici*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Građevinski fakultet.
- Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. 2011. "Odluka o proglašenju Franjevačkog samostana i crkve Duha Svetoga nacionalnim spomenicima u Bosni i Hercegovini". Bosna i Hercegovina Komisija / Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika. http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3363. Date of access: 1. 6. 2021.
- Ljubos, Janko. 2021. "Blago samostana u Fojnici", Franjevački samostan Duha Svetoga Fojnica. <http://www.fojnica-samostan.com/novo/index.php/19-samostan/muzej/101-bлаго-samostana-u-fojnici-pise-fra-janko-ljubos-kustos>. Date of access: 15. 2. 2021.
- Medak, Damir. 2008. "Baze podataka", Predavanja, Sveučilište u Zagrebu, Geodetski fakultet. <http://www2.geof.unizg.hr/~dmedak/hr/baze01a.pdf>. Date of access: 9. 2. 2021.
- Miletić Drder, Mira. 2011. "Kartografska građa – upute za katalogizaciju", Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/02/kartografska-grada_final_zadnja.pdf. Date of access: 9. 2. 2021.
- Miletić Drder, Mira, and Nikolina Gošljević. 2014. "Sadržajna obrada kartografske građe u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu" *Vjesnik knjižničara Hrvatske* 57 (1–3): 299–317. [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1733/vbh/God.57\(2014\),br.1-3](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1733/vbh/God.57(2014),br.1-3). Date of access: 10. 10. 2020.

Metafizika biblioteke Metaphysics of the Library

Emira Kulenović

JU Biblioteka Sarajeva, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Sarajevo City Library, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
emira.kulenovic@bgs.ba

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 1. 9. 2021.

Prihvaćen / Accepted 17. 10. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Ključne riječi / Keywords

biblioteka, hibridna biblioteka, biblioteke
budućnosti, vizije biblioteke, Internet, Jorge Luis
Borges, fikcija

library, hybrid library, future libraries, library
vision, Internet, Jorge Luis Borges, fiction

Sažetak / Abstract

Bibliotekarstvo kao nauka i vještina organizacije znanja i njegovih produkata evoluirala je, kao i sve ostale naučne ili praktične discipline, prisiljeno prilagođavati se vremenu. Na tom svom evolucijskom putu, općeprihvaćene teorije i poimanje biblioteke i bibliotekarstva kao struke se mijenjaju te se sve više udaljavaju od tradicionalnih predstava – gotovo do granice naučne fantastike. Pa ipak, do juče fiktivske, književnoumjetničke predstave, danas se posmatraju na krajnje konstruktivan i racionalan način. Jedan od najzanimljivijih primjera je doživljaj i vizija biblioteke u fiktivskom svijetu Jorgea Luisa Borgesa. Na tragu njegovih profetskih zapažanja utkanih u njegov književni univerzum, mnogi naučnici današnjice iz različitih oblasti kroz multidisciplinarni pristup pokušavaju rekonstruirati i kreirati sliku biblioteke budućnosti preoblikovane na način da može odgovoriti zahtjevima novog vremena. Ponajviše zahvaljujući enormnom tehnološkom razvoju i izazovima koje on sobom nosi, vizije sveopšte ili univerzalne biblioteke, biblioteke bez zidova, čine se izvodive i vode ka preispitivanju postojećih i stvaranju novih teorija o budućoj ulozi biblioteke i suštini bibliotečke prakse. Interesantno je i izazovno iz današnje perspektive struke promišljati na koji način će se poimati biblioteka u bližoj ili daljoj budućnosti, kako će izgledati i koja će od postojećih vizija, naučna ili literarna, biti bliže realizaciji u stvarnosti.

Librarianship as a science and skill of the organization of knowledge and its products is evolving and, like all other scientific or practical disciplines, it is forced to keep up with the times. In this evolutionary path, traditional theories and notions of libraries and librarianship as professions are changing and reaching far beyond the traditional ones – almost to the limits of science fictions. Nevertheless, theories which were until recently considered fictional literary and artistic performances are today already seen from an extremely constructive and rational perspective. One of the most interesting examples is the experience and vision of the library in the fictional world of Jorge Luis Borges. Following his prophetic observations woven into his literary universe, many scholars from various fields, are trying through a multidisciplinary approach to reconstruct and create an image of the library of the future reshaped in a way that can respond to demands of modern times. Mostly thanks to the enormous technological development and challenges it brings, visions of a Universal Library seem feasible and lead to rethinking of existing and creating new theories about the future role of the library and the essence of library practice. It is interesting and challenging from today's professional perspective to think about the way that library will be understood in the near or distant future, what it will look like and which of the existing visions – scientific or literary – will be closer to realization in reality.

1. Uvod

Bibliotekarstvo i informacijske znanosti, kao razvijene djelatnosti i naučne oblasti, mogu se definirati na različite načine. Čak i prije institucionalizacije biblioteke kao ustanove sa jasno definiranim zadacima i svrhom, pojam biblioteke je podrazumijevao mnogo toga. Bibliotekom se nazivala svaka manja ili veća zbirka glinenih pločica, svitaka, kodeksa, knjiga ili bilo kakvih fizičkih “nosača” informacija i znanja, bez nužno prethodno ustrojenog reda.

1. Introduction

Librarianship and information science as developed activities and scientific fields, can be defined in different ways. Even before the institutionalization of the library as an institution with clearly defined tasks and purpose, the concept of the library implied many things. A library was any small or large collection of clay tablets, scrolls, codices, books or any physical “carriers” of information and knowledge, without necessarily a pre-arranged order. In

U arapskom svijetu su u 15. stoljeću tada postojeći katalozi nazivani bibliotekama, kao i enciklopedije prije nego što se u 18. stoljeću Denis Diderot ozbiljnije pozabavio radom na sastavljanju prve riznice svekolikog znanja poznatog svijeta i definirao enciklopediju u onom obliku u kakvom je poznajemo danas (usp. Stipanov 2010; Stipčević 1985).

U suvremenom informacijskom dobu opet, nerijetko svjedočimo (potpuno pogrešno!) opisivanju interneta kao velike, univerzalne digitalne biblioteke ili mjesta gdje je pohranjeno sve znanje svijeta i gdje se mogu više ili manje uspješno pronaći odgovori na sva pitanja koja moderni čovjek može zamisliti (usp. Gerc 2008, 232). Kakogod, neosporno je da biblioteka može podrazumijevati mnogo toga. To je ustanova koja ima zadatak da prikuplja, stručno obrađuje, čuva i korisnicima učini dostupnom svaku vrstu bibliotečke građe; bibliotekom se također nazivaju edicije neke izdavačke kuće, ali i zbirke knjiga uređenih po određenom sistemu. U isto vrijeme, taj pojam obuhvata i bibliotečko, stručno osoblje, koje opslužuje korisnika u cilju njegovog informiranja, naučnih istraživanja ili rekreacije.

Pa iako ih ima mnogo, niti jedna definicija nije, osim formalno, u stanju u sebi obuhvatiti cjelinu onoga što jedna biblioteka zaista jeste ili bi trebala biti. Ono o čemu danas imamo sve više izvora i o čemu se sve više promišlja (i to ne samo izvan naučnih krugova) jeste skrivena, metafizička, definicija biblioteke i način na koji se ona poima izvan svog "fizičkog okvira". Biblioteke "bez zidova", digitalne biblioteke, virtualne, hibridne biblioteke, Bibliotheca Universalis, Projekt Gutenberg, Google Books... različiti su i mnogobrojni načini na koje se pokušava poimati biblioteka i ono kako bi ona u budućnosti trebala izgledati. Međutim, ukoliko se dokine postojeći koncept biblioteke, u smislu da je to sinonim za više ili manje monumentalne građevine, "hramove znanja" sa jasno definiranim prostornim odrednicama, ograničenjima i organizacijom, te se počne razmišljati o širem značenju pojma – tada dolazimo do ideja koje prelaze granice materijalnog i racionalnog, a njeni opisi spadaju više u domen fikcije. Takva biblioteka, prvobitno i sama stvorena zbog knjige i knjizi u čast, ponovo se vraća u knjigu, prvo kroz naučnofantastičnu književnost, da bi se potom kroz razvoj digitalnih tehnologija počelo promišljati o mogućnosti materijalizacije tih vizija.

Na tom tragu je i motiv za nastanak ovog teksta, koji za cilj ima zapitati se kakva bi to mogla biti Biblioteka budućnosti imajući u vidu sve izazove sa kojima se suočavamo u eri kompjuterske i informatičke revolucije? Jedan od načina da se približimo mogućem odgovoru jest ukazati na nekoliko interesantnih i indikativnih primjera iz fikcije te zapažanja nekolicine naučnika koji su se detaljnije bavili nekim aspektima ove teme.

the Arab world in the 15th century, then existing catalogs were called libraries, as well as encyclopedias, before the 18th century, when Denis Diderot took more seriously the work of compiling the first treasury of all knowledge of the known world and defined the encyclopedia as we know it today (cf. Stipanov 2010; Stipčević 1985).

In the modern information age, again, we often witness (completely wrong!) the description of the Internet as a large, universal digital library or a place where all the knowledge of the world is stored and where answers to all questions that modern man can imagine can be found more or less successfully (cf. Gerc 2008, 232). Either way, it is undeniable that a library can mean many things. It is an institution that has the task of collecting, professionally processing, storing and making available to users every type of library material; the editions of a publishing house is also called a library, but as well, the collections of books arranged according to a certain system. At the same time, the term includes library and professional staff, which serve the user for the purpose of informing, scientific research or recreation.

Even though there are many of them, no definition, except formally, is able to encompass in itself the whole of what a library really is or should be. All the things about we today have more and more sources and what is being thought about more and more (and not only outside scientific community) is the hidden, metaphysical, definition of the library and the way it is understood outside its "physical framework". Libraries "without walls", digital libraries, virtual, hybrid libraries, Bibliotheca Universalis, Project Gutenberg, Google Books, etc. are different in many ways in which the library is tried to be understood and how it should look like in the future. On the other hand, if the existing concept of the library is abolished, in the sense that it is synonym for more or less monumental buildings, "temples of knowledge" with clearly defined spatial determinants, limitation and organization, and begins to think about the broader meaning of the term – then we come to ideas that cross the boundaries of the material and the rational, and its descriptions fall more into the domain of fiction. Such library, originally created for the sake of book and in honor of the book, returns to the book, first through science fiction literature, and then through the development of digital technologies, it has begun to engage in a reflection about the possibility of materializing these visions.

The motive for the creation of this text is on that trail, and has the goal of asking is what the Library of the future could look like, having in mind all the challenges we are facing in the era of the computer and information revolution? One way to get closer to a possible answer is to point out a few interesting

2. Borgesov bibliotečki univerzum ili moderna Bibliotheca Universalis

Kako je već konstatovano u uvodu, pojavom revolucionarnog izuma interneta kao globalnog neselektivnog repozitorija znanja, on se sve češće izjednačava sa bibliotekom. Tako površna poređenja, srećom, nisu preozbiljno shvaćena, iako je bilo ozbiljnih pokušaja da se digitaliziranjem svekolikog znanja sadržanog u fondovima bibliotekama širom svijeta napravi Bibliotheca Universalis na modern način. Takvo nešto je, čini se, prilično smjela i "revolucionarna" ideja. Međutim, mnogo je realnije i izazovnije prihvatiti viziju koju je još pedesetih godina prošlog vijeka, svjesno ili nesvjesno, stvorio veliki argentinski pisac i jedan od najpoznatijih bibliotekara uopće – Jorge Luis Borges.¹

O Borgesu nije ostalo mnogo toga da se kaže, a da već nije rečeno ili napisano. Pregršt je autobiografskih i drugih zapisa o tome kako i koliko je Borges cijenio i zavisio u svojoj strasti od biblioteke i čitanja, da bi se samo o tome mogla napisati cijela knjiga. Borges je još od najranijeg doba, zakoračivši u privatnu biblioteku svog oca, postao beznačajno zaljubljen u knjige i čitanje, a biblioteka će za čitav život biti njegovo prvo i posljednje utočište i komadić raja na zemlji. Svoju bibliotečku karijeru započinje kao pomoćnik u biblioteci Migel Kane, u predgrađu Buenos Airesa. Posao o kojem je maštao u početku se ne čini baš pretjerano privlačnim i djeluje obeshrabrujuće. Mala područna biblioteka bila je na prvi dojam za Borgesa samo sumorno mjesto prenapučeno drugorazrednim službenicima kojima su "knjige predstavljale samo hrpu materijala preko kojeg se zarađuje mjesečna plata" (Esteban 2016, 15). Borges ipak nije popustio pokušajima obeshabrivanja i predao se malodušnosti, nego se još više motiviran prepustio imaginaciji i pisanju, pa se čak smatra da je u nekim pričama poput *Alefa* ovjekovječio svoje dojmove vezane za ozračje i ljude sa kojima je radio u spomenutoj biblioteci. Udaljivši se od svih negativnih uticaja iz okruženja, svoj mir i inspiraciju pronalazi u samoći, među policama pretrpanim knjigama. Tada biblioteka Migel Kane poprima sasvim drugu dimenziju za njega, a on u jednom razgovoru sa Osvaldom Ferarijem kaže: "Kada sam napisao *Babilonsku biblioteku*, bio sam tu zaposlen i pomislio sam da je ta beskrajna biblioteka, koja obuhvata univerzum i sa njim se stapa, za mene bila i ta mala i gotovo skrivena biblioteka iz Almagra" (Esteban 2016, 14). Nakon što ju je napustio, pruža mu se prilika kakvu zaslužuje. Godine

and indicative examples from fiction, and the observations of several scientists who have dealt in some detail with some aspects of this theme.

2. Borges' Universe as a Library or Modern Bibliotheca Universalis

As already stated in the introduction, with the emergence of the revolutionary invention of the Internet as a global non-selective repository of knowledge, it is increasingly equated with the library. Such superficial comparisons, fortunately, are not taken too seriously, although there have been serious attempts to make the Bibliotheca Universalis in a modern way by digitizing all the knowledge contained in the holdings of libraries around the world. Such a thing seems to be a rather bold and "revolutionary" idea. However, it is much more realistic and challenging to accept a vision created in the 1950s, consciously or unconsciously, by the great Argentine writer and one of the most famous librarians of all time – Jorge Luis Borges¹.

There is not much left to say about Borges without it already being said or written. There are a handful of autobiographical and other records of how and how much Borges valued and depended in his passion from the library and reading that only a whole book could be written about it. From the earliest age, Borges, stepping into his father's private library, became hopelessly in love with books and reading, and the library will be in his entire life, first and last refuge and a piece of paradise on this Earth. He began his library career as an assistant at the Miguel Cané Library in the suburbs of Buenos Aires. The job he dreamed of at first doesn't seem very appealing and seems daunting. For Borges, the small branch library, at first glance, was just a gloomy place overcrowded with second-rate employees, to whom "the books represented just a pile of materials through which a monthly salary is earned" (Esteban 2016, 15). Borges, however, did not give in to attempts at discouragement and did not give in to despondency, but was even more motivated to indulge his imagination and writing, and it is even believed that in some stories like *Aleph*, he perpetuated his impressions of the atmosphere and people he worked with in the mentioned library. Moving away from all the negative influences from the environment, he finds his peace and inspiration in solitude, among the shelves full of books. Then the Library Miguel Cané takes on a completely different dimension for him, and he says in a conversation with Osvaldo Ferra-

¹ Ovdje se prvenstveno misli na tri poznate priče ovog autora, objavljene u periodu od 1941. do 1959. godine: "Aleph", prvobitno objavljena u časopisu *Jug* 1945, a kasnije u okviru zbirke *Aleph i druge priče* 1949; potom "Funes pamtilac", objavljena prvi put 1942, a kasnije u sastavu zbirke *Maštarije* 1944; posljednja je "Babilonska biblioteka", prvi put objavljena na španskom jeziku u Borgesovoj zbirci priča iz 1941. godine.

¹ This primarily refers to three well-known stories by this author, published in the period from 1941 to 1959: "Aleph", originally published in the journal *Sur* (South) in 1945, and later as part of the collection *Aleph and other stories* in 1949; then "Funes the Memorious" was first published in 1942, and later as part of the collection *Ficciones* in 1944; the last is "The Library of Babel" first published in 1941 in Spanish in Borges's collection of stories.

1955. Borges posatje upravnik Nacionalne biblioteke Argentine. Njegov san se ostvaruje – našao se na izvoru obimnog i neprocjenjivog blaga koje mu je stavljeno na raspolaganje. Bilo je to za njega osamnaest godina potpune sreće i u toj privilegiji će uživati sve do pedeset i pete godine života kada je oslijepio. Međutim, ni to ga nije zaustavilo u čitanju i stvaranju.

Pa ipak, promišljajući o Borgesu, nameće se misao kako njegovo najveće dostignuće kada je u pitanju bibliotekarstvo možda i nije to što je i sam bio praktikant i dao doprinos kao uposlenik ili direktor najznačajnije biblioteke u Argentini. Nije ni to što je bio jedan od osnivača prve katedre za bibliotekarstvo u Buenos Airesu 1956. godine (Escuela Nacional de Bibliotecarios). Najveći doprinos je zapravo teorijski – proistekao iz njegovih fantastičnih priča, koje daju izvrstan šlagvort za promišljanja o metafizičkim biblioteka i njihovoj suštini. Mnoge njegove književne kreacije su inspirisale i potakle teoretičare bibliotekarstva da promišljaju kompleksne teme koje su relevantne i imanentne informacijskoj i bibliotečkoj znanosti, a koje uključuju propitivanje granica i mogućnosti informacijskih sistema i ljudskog uma.

U paraboli o Golemu i kroz njegovu usporedbu sa književnošću i općenito pisanom baštinom čovječanstva, Borges pretvara biblioteku u mitsko mjesto koje je najbliže, a opet tako daleko od nastojanja da čovjeka približi Bogu. “Ljudima je dato da stvaraju stvari vrijedne divljenja, ali da njima nikada ne dosegnu savršenstvo Tvorca, te da prihvate da su granice ljudskih stvaralačkih moći beznadežno udaljene od beskonačne stvaralačke moći Boga, ali svejedno teže da dosegnu te granice kako bi stvorili nešto što teži poretku, nesavršenom snu o poretku, biblioteci” (Manguel 2019, 77). Tu se opet nužno nameće slika Babilonske biblioteke kao metafore nedostižne ljudske težnje za sveobuhvatnošću. Borges ne poriče da univerzalna biblioteka postoji, kao ni Manguel: “Enciklopedija sveta, univerzalna biblioteka, postoji – i to je sam svet” (Manguel 2008, 84).

Nekoliko autora koji su se iz različitih uglova bavili ovom temom pronašlo je plodonosne metafore u pričama poput *Alefa*, *Funesa pamtioca* ili *Babilonske biblioteke*. Upravo za ovu posljednju priču sociolog Andrew Abbott, proučavajući sociološke aspekte bibliotekarstva, u jednom tekstu kaže da može biti iščitana kao ilustracija problema hiperprodukcije podataka (tzv. *data overload*) u modernom, zapadnjačkom društvu (Abbott 2013, 85). On primjećuje kako informacione tehnologije, kad je u pitanju pohranjivanje podataka, napreduju znatno brže nego što čovjek uspijeva poboljšati svoje sposobnosti da sažme, indeksira i pretražuje te informacije. Abbott za ovu priču kaže da je parabola modernog bibliote-

ri: “When I wrote *The Library of Babel*, I was employed there and I thought that this endless library, which encompasses the universe and merges with it, for me was also that small and almost hidden library from *Almagro*.” (Esteban 2016, 14) After leaving that library, he is given the opportunity he deserves. In 1955, Borges became the director of the National Library of Argentina. His dream is coming true – he found himself at the source of the vast and priceless treasure that was made available to him. It was for him eighteen years of utter happiness, and he would enjoy that privilege until the age of fifty-five, when he went blind. However, even that did not stop him from reading and creating.

Even so, thinking about Borges, the thought arises that his greatest achievement when it comes to librarianship may not be that he himself was a practitioner and contributed as an employee or director of the most important library in Argentina. Also, it wasn't because he was one of the founders of the first department of librarianship in Buenos Aires in 1956 (Escuela Nacional de Bibliotecarios). The greatest contribution is actually theoretical – derived from his fiction stories, which provide an excellent headword for reflections on the metaphysics of libraries and their essence. Many of his literary creations have inspired and encouraged theorists of librarianship to consider complex topics that are relevant and immanent to information and library science, and that include questioning the limits and possibilities of information systems and the human mind.

In the parable of the Golem and through its comparison with literature and in the general with written heritage of mankind, Borges turns the library into the mythical place closest to, and yet so far from, the effort to bring man closer to God. “People are given to create things worth admiring, but never to reach the perfection of the Creator, and to accept that the limits of human creative powers are hopelessly distant from the infinite creative power of God, but still strive to reach those limits to create something that strives for order, an imperfect dream of order, a library” (Manguel 2019, p. 77). Here again, the image of the Library of Babel necessarily imposes itself as a metaphor for the unattainable human aspiration for comprehensiveness. Borges does not deny that a universal library exists, nor does Manguel: “The encyclopedia of the world, the universal library, exists – and it is the world itself.” (Manguel 2008, 84)

Several authors who have addressed this topic from different angles have found fruitful metaphors in stories such as *Aleph*, *Funes the Memorious*, or *The Library of Babel*. For this last story, sociologist Andrew Abbott, studying the sociological aspects of librarianship, says in one text that it can be read

karstva, jer ilustruje težnju biblioteka(ra) da hiperprodukciju i kaos informacija koji se svakodnevno produciraju pokušaju dovesti u red ili "ustrojiti" kroz različite sisteme i katalogizirati uz pomoć shema koje bi trebale biti sveobuhvatne. Međutim, to im ne polazi za rukom i savršeni red ili mogućnost uređene sveobuhvatnosti ostaje mit i nedostižni ideal. Bibliotekari današnjice, i pored svih dostupnih tehnoloških alata, kataloga i sofisticiranih klasifikacijskih sistema, bivaju izgubljeni u labirintima borgesovske Babilonske biblioteke. Iva Seto smatra da arhitektura Borgesove biblioteke, koja se sastoji iz beskrajnog niza heksagona, simulira rizomatsku strukturu interneta (Asato 2008, 10). "Svemir (koji pojedinci nazivaju Bibliotekom) sastoji se od nepoznatog, pa možda čak i beskonačnog broja šestougaonih galerija... Sa svakog šestougaonika vide se donji i gornji spratovi, unedogled" (Borges 2018, 72). U toj i takvoj biblioteci "ne postoje dvije istovjetne knjige... Biblioteka je potpuna i na njenim policama su zabilježene sve moguće kombinacije dvadeset i nekoliko ortografskih simbola, to jest sve što se može izraziti, i to na svim jezicima. Ama baš sve... Kad je obznanjeno da Biblioteka sadrži sve knjige, isprva se svi budalasto zaradovaše. Povjerovali su vlasnici tajnog, netaknutog blaga" (Borges 2018, 77). Nakon uzaludnih pokušaja da ovladaju sveopćim znanjem i informacijama obuže ih malodušnost, a potom su se polako počeli privikavati na činjenicu da je "...biblioteka u toj mjeri ogromna da bilo kakvo sažimanje nanijeto ljudskom rukom bez razlike biva infinitesimalno" (Borges 2018, 79). Na kraju, opisavši nade, težnje i uzaludne pokušaje ljudi-bibliotekara da ovladaju tim Svemirom, Borges zaključuje: "Može biti da me starost i bojazan varaju, ali strahujem da je ljudska vrsta – jedina – na dobrom putu da iščezne i da će je Biblioteka nadživjeti..." (Borges 2018, 81)

Međutim, Borges nije usamljen u ovakvim maštarijama. Mnogi pisci fikcije, naročito naučne fantastike, bili su na sličnom tragu. Naprimjer, Adrienne LaFrance primjećuje da, kada autori naučnofantastičnog žanra opisuju biblioteku, to nerijetko čine iz perspektive korisnika, a što se može vrlo učinkovito iskoristiti za kreiranje vizije kako bi biblioteke mogle izgledati u budućnosti.

U svom tekstu *Ljudski strah od potpunog znanja* navodi primjere takvih, futurističkih biblioteka, pa ističe: "U 'Sandmenu' Neila Gaimana pojavljuje se biblioteka puna knjiga koje su nastale kroz snove. U nekoliko knjiga Isaaca Asimova spominje se galaktička biblioteka u kojoj se sveukupno ljudsko znanje digitalno indeksira u realnom vremenu. Jedna dvodijelna epizoda TV serije 'Doktor Hu' govori o djevojci na samrtnoj postelji čija svijest je sačuvana u kompjuterskom programu smještenom u biblioteci veličine planete, zahvaljujući kome ona dobija

as an illustration of the problem of data overload in modern, Western society (Abbott 2013, 85). He notes that information technology is advancing much faster when it comes to storing data than man is able to improve his ability to summarize, index, and search that information. Abbott for this story says that is a parable of modern librarianship, as it illustrates the tendency of libraries / librarians to try to organize or "structure" the hyperproduction and chaos of information produced on a daily basis through different systems and catalogue them with schemes that should be comprehensive. However, they do not succeed and perfect order or the possibility of regulated comprehensiveness remains a myth and an unattainable ideal. The contemporary librarians, despite all available technological tools, catalogues and sophisticated classification systems, are lost in the labyrinths of the Borgesian Library of Babel. Iva Seto believes that the architecture of the Borges library, consisting of an infinite series of hexagons, simulates the rhizomatic structure of the Internet (Asato 2008, 10). "The Universe (which individuals call the Library) consists of an unknown and perhaps even infinite number of hexagonal galleries (...) From each hexagon, the lower and upper floors could be seen, in perpetuity (...)" (Borges 2018, 72). In these libraries "two identical books do not exist (...) The library is complete and all possible combinations of twenty or more orthographic symbols are recorded on its shelves, that is everything that can be expressed, in all languages. Absolutely everything (...) When it was announced that the Library contained all the books, at first everyone was foolishly happy. They believed they were the owners of a secret, untouched treasure." (Borges 2018, 77) After useless attempts to master universal knowledge and information, they became desponded, and then they slowly began to get used to the fact that "(...) the library is so vast that any compression inflicted by human hand without distinction becomes infinitesimal." (Borges 2018, 79) Finally, describing the hopes, aspirations, and futile attempts of human librarians to master this Universe, Borges concludes: "I may be deceived by age and concerns, but I fear that the human race – the only one – is well on its way to extinction and that the Library will outlive it. (...)" (Borges 2018, 81)

However, Borges is not alone in such fantasies. Many fiction writers, especially science fiction writers, have followed similar path. For example, Adrienne LaFrance notes that when science fiction writers describe a library, they often do so from a user perspective, which can be used very effectively to create a vision how libraries might look like in the future.

In her text *The Human Fear of Total Knowledge*

pristup svom sačuvanom ljudskom znanju. U svim tim slučajevima potrebno je platiti određenu cijenu radi pristupa značajnim količinama informacija. Mnogi zaboravljaju da je Supermenova Tvrdava samoće takođe i biblioteka. To je mjesto na kome se Kal-El skriva, a istovremeno predstavlja i skladište cjelokupnog znanja Kriptona” (LaFrance 2016).

Kada danas govorimo ili čitamo o bibliotekarima, knjigama i bibliotekama u savremenoj književnosti bilo kojeg žanra, trebamo i sami biti spremni odstupiti od njihovog stereotipnog i klasičnog poimanja. Svi oni mogu biti u izmijenjenom obliku, a sve češće i jesu, shodno tehnološkim i futurističkim stremljenjima svijeta, pa “nosilac” informacije i znanje više nije knjiga u prepoznatljivom fizičkom obliku već može biti kristal, čestica, neidentifikovan objekt. Biblioteka više nije biblioteka, nego kosmički prostor, fantastični informacijski sistem i nadzemaljska infrastruktura znanja, a bibliotekari postaju poput Tanka iz Matrixa okruženi monitorima – baratajući kojekakvim softverom ili anropomorfna i vanzemaljska bića poput onih iz Lovecraftovih (2018, 159) priča, sve do robotiziranih verzija savršeno ugođenih mašina za usluživanje korisnika. Upravo na tom tragu, teoretičari u ovakvim pričama nalaze ogledalo današnjice – kulturu i svijet pokoren Internetom, opsjednut digitalnim i virtuelnim.

3. Umjesto zaključka

U svijetu World Wide Weba čovjek se lako izgubi, pa bio on i informacijski stručnjak. On biva zaveden i skrajnut sa kursa, te prisiljen pronalaziti načine i instrumente za prevazilaženje prepreka i “zauzdavanje haosa” koji je, kako se čini, jedini izvjestan i održiv – idealni poredak. Semantička mreža odvlači/udaljava organizaciju informacija od hijerarhijske klasifikacije ka više holističkom tipu strukturiranja, a Borgesova univerzalna biblioteka upravo pretpostavlja mogućnosti takvog hipersvemira.

Kako se može vidjeti iz ovog kratkog teksta, biblioteka je prešla dalek put od pasivnog mjesta skladištenja i čuvanja znanja, do složenog i aktivnog komunikacijskog sistema za pohranu i manipulaciju informacijama. Sa pojavom hiperprodukcije znanja došlo je do usložnjavanja zahtjeva korisnika, te se uloga biblioteke sve brže i drastičnije mijenja. Čini se kao da će od svega što ona jeste bila do sada, zapravo ostati samo akcenat na sistemu koji će nužno, prije ili kasnije, poprimiti neki potpuno novi, futuristički oblik koji će prerasti sve dostupne alate i klasifikacijske sheme. Na koji način će se to desiti i kada, ostaje da se vidi. Na bibliotekarima i informacijskim stručnjacima je da iznađu način i prevaziđu nametnute prepreke. Pritom, magične sfere i beskonačni strukturirani kaos Borgesove fikcije, pretenciozno ili ne, profetski ili ne, mogu poslužiti modernim teoretičarima bibliotekarstva i informa-

indicates examples of such, futuristic libraries, and points out: “A library full of books created through dreams appears in Neil Gaiman’s ‘Sandman’. Several books by Isaac Asimov mention a galactic library in which all human knowledge is digitally indexed in real time. Two-part episode of the TV series ‘Doctor Who’ is about a girl on her deathbed whose consciousness is preserved in a computer program housed in the planet sized library, thanks to which she gains access to her preserved human knowledge. In all these cases, it is necessary to pay a certain price in order to access significant amounts of information. Many forget that Superman’s Fortress of Solitude is also a library. It is the place where Kal-El is hiding, and at the same time it is a repository of all the knowledge of Krypton” (LaFrance 2016).

When we today talk or read about librarians, books and libraries in contemporary literature of any genre, we should be ready to deviate from the stereotypical and classical understanding of the same. All of them can be in a changed form, and more frequently they are in accordance with the technological and futuristic aspirations of the world, so the “carrier” of information and knowledge is no longer a book in a recognizable physical form but can be a crystal, particle, unidentified object. The library is no longer a library but a cosmic space, a fantastic information system and an extraterrestrial knowledge infrastructure, and librarians become like the Tank from the Matrix surrounded by monitors – handling some software or anthropomorphic and extraterrestrial beings like those from Lovecraft’s stories (Lovecraft 2018, 159) all the way to robotic versions of perfectly tuned customer service machines. Exactly on the very same path, theorists in such stories are finding the mirror of today – a culture and world conquered by the Internet, obsessed with digital and virtual.

3. Instead of a conclusion

In the world of the World Wide Web, one is easily lost, even when she / he is also an information expert. She / he is seduced and removed from the course, and forced to find ways and instruments to overcome obstacles and “rein chaos” which seems to be the only known and sustainable – ideal order. The semantic network distracts / distances the organization of information from a hierarchical classification to a more holistic type of structuring, and Borges’ universal library exactly presupposes the possibilities of such hyperspace.

As can be seen from this short text, the library has come a long way from a passive place of storage and preservation of knowledge, to a complex and active communication system for storing and manipulating information. With the phenomenon of

cijskih znanosti da preispitaju važeće koncepte i dominantne paradigme struke i u njihovom tumačenju možda pronađu potencijalne odgovore na aktualne probleme i načine borbe sa hiperprodukcijom znanja i njegovim upravljanjem.

hyper-production of knowledge, user requirements have become more complex, and the role of the library is changing faster and more drastically. It seems like from everything it has been so far, in fact, only the emphasis on the system will remain, which will necessarily, sooner or later, assume some brand-new futuristic form, which will outgrow all available tools and classification schemes. How this will happen and when, remains to be seen. It is up to librarians and information professionals to find a way and overcome the imposed obstacles. At the same time, magical spheres and the endless structured chaos of Borges's fiction, pretentious or not, prophetic or not, can serve modern theorists of librarianship and information sciences to reconsider valid concepts and dominant paradigms of the profession and in their interpretation may find potential answers to current problems and methods of dealing with knowledge overproduction and its management.

Literatura / Bibliography

- Abbott, Andrew. 2013. "Profesionalizam i budućnost bibliotekarstva" *Čitalište* 23: 81-89. https://citaliste.rs/casopis/br23/ebot_endrju.pdf. Datum pristupa: 14. 3. 2021.
- Asato, Noriko. 2008. "Jorge Luis Borges: The blind librarian with extraordinary vision". U *LIS 610. Biographical study*. <https://www.yumpu.com/en/document/view/35720095/jorge-luis-borges-the-blind-librarian-with-extraordinary-vision>.
- Borges, Jorge Luis. 2018. *Maštarije*. Beograd: Laguna.
- Borges, Jorge Luis. 1999. *Alef*. Sarajevo: BH Most.
- Borgman, Christine L. 2002. *Od Gutembergova izuma do globalnoga informacijskog povezivanja: pristup informaciji u umreženom svijetu*. Zadar: Gradska knjižnica.
- Brophy, Peter. 2005. *Biblioteka u dvadeset prvom veku: Nove usluge za informaciono doba*. Beograd: Clio (Brophy 2005, 273).
- Clayton, Peter, i G. E. Gorman. 2003. *Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama: upravljanje fondovima u teoriji i praksi*. Beograd: Clio (Clayton i Gorman 2003, 330).
- Esteban, Angel. 2016. *Pisac u svom raju: trideset velikih pisaca koji su bili bibliotekari*. Beograd: Dereta.
- Gerc, Ana. 2008. *Biblioteka u digitalnom okruženju: priručnik za predmet Informatizacija bibliotečke djelatnosti*. Sarajevo: NUBBiH.
- Gorman, Michael. 2000. *Our enduring values: librarianship in the 21. Century*. Chicago: ALA. <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=lib-facpubs>.
- LaFrance, Adrienne. 2016. "Ljudski strah od potpunog znanja". <https://www.danas.rs/drustvo/ljudski-strah-od-potpunog-znanja/?fbclid=IwAR3pLWf2QI3NlsAadq3bmgxybhSzzmMwIkSZNewWmrnHdaQsGulaP0ncW5k>.
- Lovecraft, Howard. 2018. "Sena iz drugog vremena" u *U planinama ludila*, 139-211. Novi Sad: Orfelin.
- Manguel, Alberto. 2008. *Biblioteka noću*. Beograd: Geopoetika.
- Manguel, Alberto. 2019. *Pakujem svoju biblioteku: elegija i deset digresija*. Beograd: Geopoetika.
- Mesić, Đurđa. 1991. "Narodna knjižnica – prilog određenju pojma" *Journal of Information and Organizational Sciences* 15: 145-159. <https://hrcak.srce.hr/79913>. Datum pristupa: 27. 7. 2021.
- Mitchell, Bede. 2003. "Review of the Enduring library: technology, tradition and the quest for balance" Prikaz knjige *The Enduring library: technology, tradition and the quest for balance*, Gorman, Michael. *College and Research Libraries* 64 (5).
- Seto, Iva. 2006. "Organization of Knowledge and the Hyperlink: Eco's 'The Name of the Rose'"

and Borges's 'The Library of Babel.'" *Library Student Journal* 1 (2).

Stipanov, Josip. 2010. *Knjižnice i društvo: od potrebe do mogućnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Stipčević, Aleksandar. 1985. *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

Stropnik, Alka. 2013. *Knjižnica za nove generacije: virtualni sadržaji usluge za mlade*. Zagreb: HKD.

Vilariño Picos, Teresa. 2011. "The Library and the Librarian as a Theme in Literature" *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 13 (5): 7. <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol13/iss5/>.

Katalogizacija u publikaciji (CIP) u Narodnoj biblioteci Srbije (1986–2021) Cataloguing in Publication (CIP) in The National Library of Serbia (1986–2021)

Nataša Simić

Narodna biblioteka Srbije, Beograd, Srbija / National Library of Serbia, Belgrade, Serbia

natasa.simic@nb.rs

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 18. 6. 2021.

Prihvaćen / Accepted 18. 8. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Ključne reči / Keywords

katalogizacija u publikaciji, CIP služba, Narodna biblioteka Srbije

cataloguing in publication, CIP service, National Library of Serbia

Sažetak / Abstract

Ovim radom želim da ukažem na dobru saradnju izdavača i Narodne biblioteke Srbije koja traje punih trideset pet godina. Katalogizacija u publikaciji je zahvaljujući visokostručnom kadru biblioteke stekla ogromno poverenje kod izdavača što se vidi po sve većem broju obrađenih publikacija bez obzira na jezik i pismo.

With this paper, I want to point out the good cooperation between the publisher and the National Library of Serbia, which has lasted for a full thirty-five years. Thanks to the highly professional staff of the library, cataloguing in publication has gained great trust among publishers, which can be seen by the growing number of processed publications, regardless of language and script.

Katalogizacija u publikaciji omogućava informisanje o knjigama izdavača jedne zemlje čije je izlaženje u toku, čime se ostvaruje praćenje izdavačke produkcije u toj zemlji. Publikacija se katalogizuje jednom, i to u zemlji iz koje potiče izdavač, bez obzira gde će se knjiga štampati. Knjige kojima je urađena katalogizacija mogu se distribuirati i prodavati svuda u svetu zahvaljujući Univerzalnoj bibliografskoj kontroli, uz čiju pomoć se taj obiman posao kataloške obrade knjige obavlja samo jednom.

Katalogizacija predstavlja rešenje jednog od najvećih problema u bibliotekarstvu sa kojim su se suočavali bibliotekari širom sveta. Pronalaženje jedinstvenog rešenja koje bi svima bilo od koristi trajalo je dugo. Prvi pokušaji potiču od bibliotekara Rusije, Engleske i Sjedinjenih Američkih Država. Predlozi koje su oni davali i projekti koje su započinjali, sa manje ili više uspeha, svodili su se na izradu kataloških listića koji bi se distribuirali zajedno sa publikacijom (Tasić 2000, 125).

Najveći problem katalogizacije bio je nedostatak kako međunarodnih tako i nacionalnih standarda u bibliotekarstvu i izdavačkoj delatnosti. Stoga je u Kopenhagenu 1969. godine na sastanku Odbora za katalogizaciju koji je organizovala IFLA ustanovljen međunarodni standardni bibliografski opis monografskih publikacija – ISBD(M) standard. Osnovne karakteristike ovog standarda su: precizno utvrđeni redosled podataka, primena specifičnog interpunkcijskog sistema koji dobija značenje simbola i preuzimanje podataka iz utvrđenih izvora (Simić 2020, 60). Ovaj standard omogućava komunikaciju i razmenu bibliografskih informacija u nacionalnim

Cataloguing in Publication enables information about the books of a one's country publisher for forthcoming publishing, resulting in tracking of publishing production of the concerned country. The publication is catalogued once in the country of origin of the publisher, regardless of where the book is going to be printed. Catalogued books can be distributed and sold anywhere in the world thanks to the Universal Bibliographic Control, by which help, this extensive work of book catalogue processing is done only once.

Cataloguing is a solution to one of the biggest problems in librarianship that librarians around the world have faced. Finding a unique solution that would benefit everyone took a long time. The first attempts came from librarians from Russia, England and the United States of America. The proposals they gave and the projects they started, with more or less success, came down to making catalogue cards, that would be distributed together with the publication. (Tasić 2000, 125).

The biggest problem with cataloguing was the lack of both international and national standards in librarianship and publishing activity. Therefore, in Copenhagen in 1969, at the meeting of the Cataloguing Committee organized by IFLA, the International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications – the ISBD (M) standard – was established. The basic characteristics of this standard are: precisely determined order of statements, application of a specific punctuation system that acquires the meaning of symbols and retrieval of data from identified sources (Simić 2020, 60).

i međunarodnim okvirima u cilju ostvarivanja jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema. Na ovaj način omogućena je razmena zapisa i učinjen veliki korak u savladavanju jezičkih barijera.

Prateći tokove bibliotečke delatnosti u svetu Narodna biblioteka Srbija je 1976. godine, kao članica Zajednice nacionalnih biblioteka SFRJ, potpisala sporazum o primeni međunarodnih standarda za bibliografski opis, o centralizovanoj katalogizaciji na celoj svojoj teritoriji i o međusobnoj razmeni kataloških listića u SFRJ (Савић и Стошић 2001, 132). Primena ovog sporazuma počinje dve godine kasnije kada se Narodna biblioteka uključuje u sistem Univerzalne bibliografske kontrole.

U Republici Srbiji, katalogizacija u publikaciji – CIP (*Cataloging in publication*) počinje 1986. godine kao zajednički projekat izdavača i Narodne biblioteke Srbije. Ovaj projekat je poveren Narodnoj biblioteci kao nacionalnoj instituciji, u kojoj se zahvaljujući visokostručnom kadru različitih profila sa uspehom već trideset i pet godina obavlja ovaj obiman i odgovoran zadatak.

Na samom početku ovog projekta, prijem materijala se vršio u kancelariji gde su dežurali bibliotekari iz Odeljenja autorskog kataloga i Odeljenja predmetnog i stručnog kataloga. Obrada publikacije se vršila na samom prijemu, tako što je svakog dana bilo određeno dežurstvo po jednog bibliotekara Predmetnog i Autorskog kataloga koji tog dana rade katalogizaciju, svako iz svog domena. Izdavači su materijal donosili kao štampane tabake.

Realizacija projekta je u početku išla sporo i veoma često je dolazilo do određenih problema usled nedovoljne informisanosti izdavača o značaju kataloškog zapisa. Preciznost kataloškog zapisa često je dovođena u pitanje zbog nepotpunosti materijala koji je dostavljan na katalogizaciju, nepripremljenosti rukopisa za štampu i naknadnih izmena elemenata koji su ključni za bibliografsku i sadržinsku obradu publikacije (Хаџи-Видановић 2001, 144).

Na samom početku je ovaj projekat bio vezan za projekat Koordinirane nabavke knjiga za biblioteke, tako da je jedan od uslova za otkup bio da svako prvo izdanje mora sadržati CIP zapis. U početnoj fazi projekta (1986–1988) primećen je nedostatak zakonske regulative o izradi zapisa, kao i precizna selekcija građe koja se obrađuje. Zbog toga su 1988. godine komisija za katalogizaciju Saveza društva bibliotečkih radnika Jugoslavije i Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka usvojili određene preporuke za oblik kataloškog opisa publikacije. Unifikacija CIP zapisa se postiže ISBD(M) (*International Standard Bibliographical Description for Monographic Publication*) standardom iz koga će se kasnije razviti i drugi standardi za obradu različitih vrsta bibliotečkog materijala.

This standard enables communication and exchange of bibliographic information in national and international frameworks in order to achieve unique library information system. In this way, the exchange of records was enabled and a big step was taken in overcoming language barriers.

Following the course of library function in the world, in 1976 the National Library of Serbia, as a member of the Association of National Libraries of Socialist Federal Republic of Yugoslavia, signed an agreement on the application of international standards for bibliographic description, centralized cataloguing throughout its territory and mutual exchange of catalogue card sheets in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (Savić and Stošić 2001, 132). The application of this agreement begins two years later when the National Library is included in the system of Universal Bibliographic Control. In the Republic of Serbia, cataloguing in the publication – CIP began in 1986 as a joint project of the publishers and the National Library of Serbia. This project has been entrusted to the National Library as a national institution, in which, thanks to highly qualified staff of various profiles, this extensive and responsible task has been performed successfully for thirty-five years.

At the very beginning of this project, the accession of materials was done in the office where librarians from the Department of Author Catalogue and the Department of Subject and Systematic Catalogue were on-call duty. The cataloguing of the publication was done at the accession, by every day appointment of on-call duty librarian from Department Author Catalogue and Department of Subject Catalogue, who on that day, catalogue from their own domain. The publishers brought the material as broadsheets.

The realization of the project was slow at the beginning and very often there were certain problems due to insufficient awareness of the publisher about the importance of the catalogue entry. The accuracy of the catalogue entry is often questioned due to the incompleteness of the material submitted for cataloguing, the unpreparedness of the manuscript for printing and subsequent changes in the elements that are crucial for bibliographic and subject cataloguing of the publication (Hadži-Vidanović 2001, 144).

At the very beginning, this project was related to the project Coordinated Book Accession for Libraries, so one of the conditions for the purchase was that each first edition must contain a CIP record. In the initial phase of the project (1986–1988), the lack of legislation on the creation of records was noticed, as well as the precise selection of the catalogued material. Therefore, in 1988, the cataloguing commission of the Association of Librarians of Yugo-

Pristupanjem Narodne biblioteke u kooperativnu kataloško-bibliografsku bazu podataka (OPACCO-BIB) postaju dostupne bibliografske informacije o fondovima biblioteka koje su međusobno povezane. Ovo predstavlja početak druge faze realizacije CIP projekta. Za ostvarivanje ideje o razmeni bibliografskih zapisa na međunarodnom nivou bilo je neophodno stvoriti međunarodni komunikacioni format koji bi koristile sve ustanove koje učestvuju u razmeni. Kao rešenje ovog problema nastaje UNIMARC (*Format for Bibliographic Information Interchange on Magnetic Tape*).

Nije postojala zakonska regulativa koja je obavezivala izdavače da svoje publikacije pre štampanja donesu u Narodnu biblioteku Srbije kako bi publikacija dobila kataloški opis – CIP zapis. Prvi pravni akt kojim je regulisano sprovođenje katalogizacije u publikaciji je Zakon o izdavanju publikacija (*Службени гласник РС*, бр. 37, 1991) i Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti (*Службени гласник РС*, бр. 34, 1994).

Donošenjem ovih zakona, katalogizacija postaje zakonski utvrđena obaveza izdavača i Narodne biblioteke Srbije. U cilju što uspešnije realizacije projekta biblioteka je uspostavila saradnju sa Jugoslovenskim bibliografsko-informacijskim institutom (JUBIN) gde su izdavači mogli da nabave međunarodne brojeve za materijal koji predaju na katalogizaciju. Usled sve većeg odziva izdavača, biblioteka određuje jednu prostoriju za prijem materijala, gde je radilo dvoje knjižničara koji su materijal primali i prosledivali na obradu.

U Narodnoj biblioteci izdavači mogu da se informišu o materijalu za koji se izrađuje ili ne izrađuje CIP zapis. Prema stručnom uputstvu o katalogizaciji (*Службени гласник РС*, бр. 86, 2012) CIP zapis se izrađuje za bibliotečko-informacionu građu koja se nalazi u završnoj fazi pripreme za štampu i objavljivanje, a objavljuje se u papirnoj ili elektronskoj formi.

CIP zapis se ne izrađuje za reklamne prospekte, interna dokumenta, roto-romane, uputstva za rukovanje i održavanje, pozivnice, zidne i druge kalendare koji nemaju edukativan karakter. Katalogizacija u publikaciji kao zajednička obaveza izdavača i Narodne biblioteke Srbije je prema vrsti publikacije koja se obrađuje podeljena na:

- monografske publikacije u jednoj ili više svezaka čije je izdavanje zaključeno,
- serijske publikacije (časopisi, zbornici, godišnjaci...) i
- neknjižna građa (fonodokumenta, audiovizuelna građa, atlasi, štampane muzikalije, geografske karte).

slavia and the Association of Yugoslav National Libraries adopted certain recommendations for the form of cataloguing description of the publication. Unification of CIP records is achieved by ISBD (M) (International Standard Bibliographic Description for Monographic Publication) standard from which later other standards for different types of library material cataloguing will be developed.

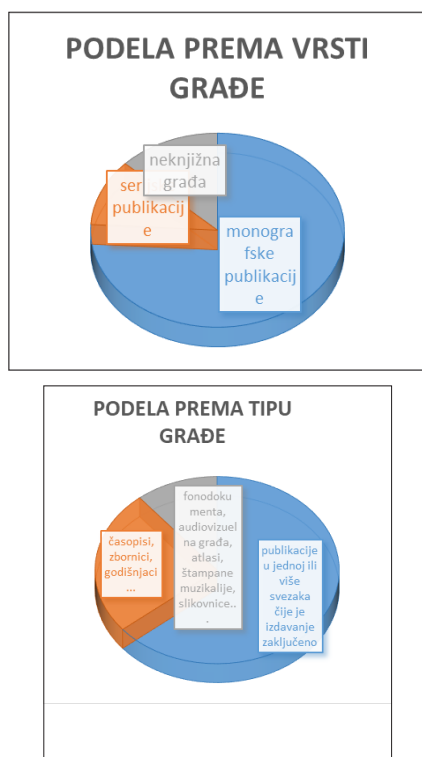
Bibliographic information on library funds that are interconnected become available by the National Library's joining in the cooperative catalogue-bibliographic database (OPACCOBIB). This is the beginning of the second phase of the CIP project. In order to realize the idea of exchanging bibliographic records at the international level, it was necessary to create an international communication format that would be used by all institutions participating in the exchange. UNIMARC (*Format for Bibliographic Information Interchange on Magnetic Tape*) is arising as a solution to this problem.

There was no legislation that obliged publishers to bring their publications to the National Library of Serbia before printing in order for the publication to receive a cataloguing description – CIP record. The first legal act that regulates the implementation of cataloguing in publication is the Law on Publishing (*Службени гласник РС*, no. 37, 1991) and Law on Library and Information Activities (*Службени гласник РС*, no. 34, 1994).

The adoption of these laws, the cataloguing project becomes a legally established obligation of the publisher and the National Library of Serbia. In order to realize the project as successfully as possible, the library has established cooperation with the Yugoslav Bibliographic and Information Institute (JUBIN) where publishers could obtain international numbers for the material they submitted for cataloguing. Due to the growing response of publishers, the library designates one room for materials accession, where two librarians worked, received and forwarded the material for cataloguing.

In the National Library, publishers can find out about the material for which a CIP record is being created or not. According to the instruction guide on cataloguing (*Службени гласник РС*, no. 86, 2012) According to the instruction guide on cataloguing (*Службени гласник РС*, no. 86, 2012), the CIP record is made for library and information material that is in the final phase of preparation for printing and publishing, and is published in paper or electronic form.

CIP record is not created for brochures, internal documents, pop novels, operating and maintenance instructions, invitations, wall and other non-educational calendars. Cataloguing in publication as a joint obligation of the publisher and the National Library of Serbia is divided into:

Grafički prikaz podele materijala za obradu po vrsti i tipu

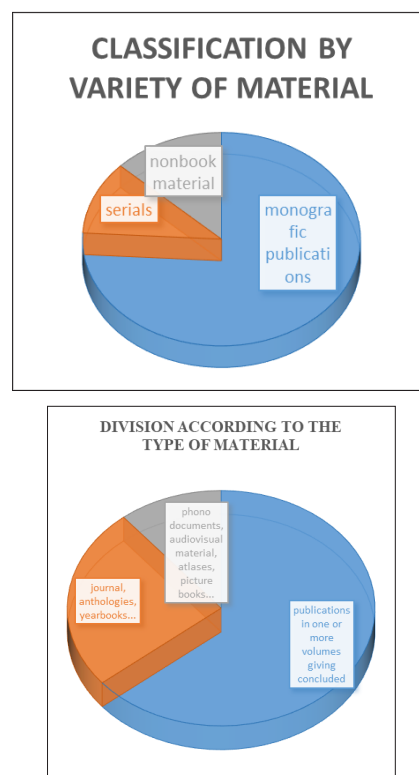
Nakon rekonstrukcije Narodne biblioteke i ukidanja ustanova nekadašnje savezne države dolazi 2003. godine do prebacivanja svih međunarodnih agencija u Narodnu biblioteku. Nekako u isto vreme dolazi do formiranja CIP-službe u okviru Odeljenja monografskih publikacija, čiji je zadatak bio prijem i trijaža materijala za katalogizaciju. Služba za prijem i trijažu materijala imala je svoj poseban ulaz, tako da izdavači više nisu morali da ulaze u biblioteku kako bi predali materijal za CIP. (Симић 2020, 66)

Formiranjem CIP-službe došlo je do objedinjenog prijema materijala za sva odeljenja obrade. Prilikom prijema dolazi do razvrstavanja građe po odeljenjima, po unapred utvrđenim pravilima koje odeljenje obrađuje koju vrstu građe. Ova služba je takođe vršila prijem zahteva za određene Međunarodne brojeve (ISSN i ISMN), kao i prijem materijala za obradu sastavnih delova publikacije.

Zbog porasta broja izdavača i njihove produkcije, a i zbog sve veće primene internetskog poslovanja, CIP služba Narodne biblioteke Srbije je, početkom 2020. godine, počela materijal za katalogizaciju da prima putem imejla. Izdavačima je data mogućnost da materijal pošalju na jasno naznačen i u te svrhe otvoren imejl. Materijal koji se šalje elektronskim putem mora da sadrži sve potrebne podatke za katalogizaciju.

Osnovni zadatak CIP-a je da daje brzu informaciju o novim naslovima. Njegove funkcije su višestruke: služi kao najava knjige, pospešuje prodaju, pospešuje marketing i edukuje nove izdavače. Zadatak

- monographic publications in one or more volumes whose publication has been concluded,
- serial publications (journals, proceedings, yearbooks...) and
- nonbook materials (phono documents, audio-visual materials, atlases, sheet music, geographical maps).

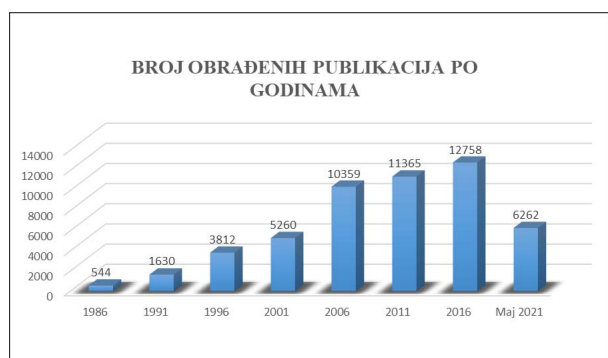
Graphic representation of the classification of processing materials by variety and type

After the reconstruction of the National Library and the abolition of the institutions of the former Federal state, in 2003 all international agencies were transferred to the National Library. Somehow, at the same time, the CIP service was formed within the Department of Monographic Publications, whose task was to receive and triage cataloguing materials. The Accession and triage of materials service had its own separate entrance, so publishers no longer had to enter the library to submit materials for the CIP. (Simić 2020, 66)

With the formation of the CIP service, there was a unified accession of materials for all processing departments. Upon accession, the material is sorted by departments, according to pre-established rules that which department processes which type of material. This service also received requests for certain international numbers (ISSN and ISMN), as well as accession of materials for processing the component parts of the publication.

Due to the increase in the number of publishers and their production, and also due to the increasing use

katalogizacije je da obezbedi informaciju o novim knjigama i da prati izdavačku produkciju jedne zemlje. Katalogizacija u publikaciji služi i kao najava knjiga. Izdavačima omogućava izradu sopstvenih kataloga izdatih knjiga i omogućava uvid u nacionalnu izdavačku produkciju. Služi za međunarodnu promociju knjige. Izdavači u sve većem broju shvataju značaj katalogizacije. Katalogizacija u publikaciji ima ogroman nacionalni značaj, jer je to pravi izvor informacija o izdavačkoj produkciji jedne zemlje. Najveći značaj katalogizacija ima za autore, pošto im je zbog kontinuiranog rada službe za katalogizaciju u Narodnoj biblioteci omogućen uvid u sve što je izdato u poslednjih trideset i pet godina. U sledećem grafikonu je prikazan porast broja zapisa, sa presekom na pet godina. Kako ova godina (2021) još uvek nije završena, podaci za tu godinu su do 31. 5. 2021. godine.

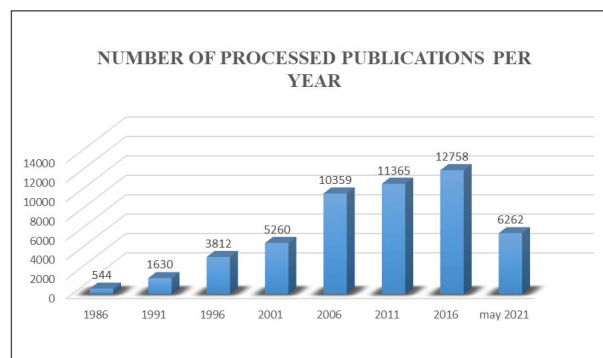

Grafički prikaz broja CIP zapisa po godinama

Zahvaljujući visokostručnom kadru različitog profila koji primenjuje savremene kataloško-bibliografske principe na nacionalnom i međunarodnom nivou, izrada kataloškog zapisa se već punih trideset godina uspešno obavlja u Narodnoj biblioteci Srbije. Veliki broj knjiga koje svakim danom stižu na katalogizaciju dokaz je poverenja koje su za ovih trideset i pet godina izdavači stekli u jednu od najznačajnijih nacionalnih ustanova. Katalogizacija u Narodnoj biblioteci obavlja se bez obzira na jezik i pismo. Upravo to je ono što elektronski katalog biblioteke čini multinacionalnim i multietničkim.

of internet business, the CIP service of the National Library of Serbia, at the beginning of 2020, started to receive cataloguing material by e-mail. Publishers are given the opportunity to send the material to a clearly designated and for that purpose opened email. Material sent electronically must contain all the necessary data for cataloguing.

The main task of the CIP is to provide quick information about new titles. Its functions are multiple: serves as a book announcement, boosts sales, boosts marketing and educates new publishers. The task of cataloguing is to provide information about new books and to follow the publishing production of a country. Cataloguing in publication also serves as an announcement of books. It enables publishers to create their own catalogues of published books and provides insight into national publishing production. It is used for international book promotion. Publishers are increasingly realizing the importance of cataloguing. Cataloguing in publication has a grand national significance, because it is a real source of information about the publishing production of a country. Cataloguing is of the greatest importance for authors, because due to the continuous work of the cataloguing service in the National Library, they have been provided with an insight into everything that has been published in the last thirty-five years. The following chart shows the increase in the number of records, with a cross-section of five years. As this year (2021) still has not ended, the data for that year is until the 31st May 2021.

Graphic display of the number of CIP records per year

Thanks to highly professional staff of various profiles who apply modern cataloguing and bibliographic principles at the national and international level, creation of catalogue records has been successfully performed in the National Library of Serbia for thirty years. The large number of books that arrive for cataloguing every day is proof of the trust that publishers have gained in one of the most important national institutions in these thirty-five years. Cataloguing in the National Library is performed regardless of the language and script. This is exactly what makes the electronic catalogue of the library multinational and multi-ethnic.

Literatura

- Бабовић, Мирјана. 1986. "Каталогизација у публикацији (CIP)" У *Библиотечки каталози: материјали са саветовања одржаног у Народној библиотеци Србије, Београд, 15. април 1986, 22-25*. Београд: НБС.
- Бабовић, Мирјана и Светлана Јанчић. 1985. *Алфаветски каталог монографских публикација: израда и формирање*. Београд: Народна библиотека Србије.
- "Закон о издавању публикације", *Службени гласник РС* бр. 37 (1991).
- "Закон о библиотечко-информационој делатности", *Службени гласник РС* бр. 34 (1994).
- Јанчић, Светлана. 1986. "Скраћени каталошки опис монографских публикација" У *Библиотечки каталози: материјали са саветовања одржаног у Народној библиотеци Србије, Београд, 15. април 1986, 52-58*. Београд: НБС.
- Хаци-Видановић, Јагода. 2001. "Каталогизација у публикацији: заједнички пројекат Народне библиотеке Србије и издавача" *Гласник Народне библиотеке Србије* 3 (1): 143-157.
- Савић, Ана и Славјана Стошић. 2001. "ЦИП – од идеје до пројекта: искуство у Србији и Аустралији" *Гласник Народне библиотеке Србије* 3 (1): 131-142.
- Симић, Наташа. 2020. "Каталогизација у публикацији (CIP) између теорије и праксе, на примеру развоја CIP-службе у Народној библиотеци Србије" *Корак библиотеке* 5: 59-70.
- Стаматовић, Десанка. 1978. "Каталогизација на извору – значај и могућности примене" *Библиотекарство* 24 (4): 68-78.
- Станковић, Добрила. 1979. *Упутство за примену ISBD(M)*. Београд: Народна библиотека Србије.
- "Стручно упутство за каталогизацију у публикацији (CIP)", *Службени гласник РС* бр. 86 (2012).
- Тасић, Тања. 2000. "Каталогизација у публикацији (ЦИП) у Народној библиотеци Србије" *Гласник Народне библиотеке Србије* 2 (1): 125-131.

Bibliography

- Babović, Mirjana. 1986. "Katalogizacija u publikaciji (CIP)" U *Bibliotečki katalozi: materijali sa savetovanja održanog u Narodnoj biblioteci Srbije, Beograd, 15. april 1986, 22-25*. Beograd: NBS.
- Babović, Mirjana i Svetlana Jančić. 1985. *Alfabetски katalog monografskih publikacija: izrada i formiranje*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- "Zakon o izdavanju publikacije", *Službeni glasnik RS* br. 37 (1991).
- "Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti", *Službeni glasnik RS* br. 34 (1994).
- Jančić, Svetlana. 1986. "Skrraćeni kataloški opis monografskih publikacija" U *Bibliotečki katalozi: materijali sa savetovanja održanog u Narodnoj biblioteci Srbije, Beograd, 15. april 1986, 52-58*. Beograd: NBS.
- Hadži-Vidanović, Jagoda. 2001. "Katalogizacija u publikaciji: zajednički projekat Narodne biblioteke Srbije i izdavača" *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 3 (1): 143-157.
- Savić, Ana i Slavjana Stošić. 2001. "CIP – od ideje do projekta: iskustvo u Srbiji i Australiji" *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 3 (1): 131-142.
- Simić, Nataša. 2020. "Katalogizacija u publikaciji (CIP) između teorije i prakse, na primeru razvoja CIP-sluzbe u Narodnoj biblioteci Srbije" *Korak biblioteke* 5: 59-70.
- Stamatović, Desanka. 1978. "Katalogizacija na izvoru – značaj i mogućnosti primane" *Bibliotekarstvo* 24 (4): 68-78.
- Stanković, Dobrila. 1979. *Uputstvo za primenu ISBD(M)*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- "Stručno uputstvo za katalogizaciju u publikaciji (CIP)", *Službeni glasnik RS* br. 86 (2012).
- Tasić, Tanja. 2000. "Katalogizacija u publikaciji (CIP) u Narodnoj biblioteci Srbije" *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 2 (1): 125-131.

Utjecaj Narodne knjižnice na kvalitetu života nezaposlenih građana Influence of the Public Library on Unemployed Citizens' Quality of Life

Andreja Zubac¹, Ana Barbarić²

¹ Srednjoškolski đački dom Osijek, Hrvatska / High school dormitory Osijek, Croatia

zubac.andreja@gmail.com

² Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska / University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb, Croatia

abarbari@ffzg.hr

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 13. 7. 2021.

Prihvaćen / Accepted 5. 10. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Ključne riječi / Keywords

narodne knjižnice, potrebe nezaposlenih građana, kvaliteta života, Osječko-baranjska županija

public libraries, needs of unemployed citizens, quality of life, Osijek-Baranja County

Sažetak / Abstract

Cilj je rada predstaviti rezultate istraživanja o potrebama nezaposlenih građana Osječko-baranjske županije u svrhu unapređenja spoznaja o poboljšanju službi, usluga, programa i aktivnosti narodnih knjižnica te utjecaja na kvalitetu života nezaposlenih građana. Istraživanje je provedeno kvantitativnom metodom slučajnog uzorka (N = 250). U članku je prikazana slika stanja prije globalne zdravstvene pandemije COVID-19, krize koja je utjecala na cijeli svijet. Prikupljeni podaci statistički su obrađeni u Statističkom paketu za društvene znanosti primjenom opisne i korelacijske analize između dvije skupine varijabli te su izraženi u postotcima. Najvažniji rezultati istraživanja pokazali su da ispitanici imaju potrebu za učenjem u sastavu cjeloživotnog obrazovanja, ali da su se, s druge strane, u najvećem ukupnom postotku na ponuđene potrebe u knjižničnom prostoru, izjasnili da nemaju potrebe.

Najizraženije potrebe ispitanika su potrebe za učenjem engleskoga i njemačkoga jezika; računalnim i tehničkim vještinama, potreba za usavršavanjem komunikacijskih vještina; usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad, upoznavanjem pravila poslovnog bontonu, stjecanjem organizacijskih vještina, promocijskih vještina, učenjem neverbalne komunikacije ili govora tijela. Rezultat istraživanja pokazao je da, unatoč tomu što je dio ispitanika (41,6 %) član narodne knjižnice, i dalje ima različite potrebe u sastavu cjeloživotnog obrazovanja, a njihova im narodna knjižnica ne pruža mogućnost ispunjavanja. Pokazao je i to da nisu sve narodne knjižnice u Osječko-baranjskoj županiji otvorene za sve korisnike. Nezaposleni, društveno isključeni građani mišljenja su da narodna knjižnica može pomoći u razvoju zajednice, ali ne i nezaposlenima.

The aim of this paper is to present the results of the research on the needs of unemployed citizens in the Osijek-Baranja County with the purpose of improving the knowledge of advancing the services, programs, and activities of public libraries, as well as the quality of life of unemployed citizens. Research was conducted using the random sampling method (N=250). The article presents a picture of the situation before the global COVID-19 health pandemic, the crisis that affected the whole world. The collected data was statistically analyzed in SPSS, the Statistical Package for Social Sciences, using correlation and descriptive analysis on two groups and was thereafter expressed in percentages. The most important results of the research showed that the selected citizens have a need for lifelong learning, but that at the same time the largest percentage of them do not have the need to fulfill the named needs in a library space.

Most pronounced needs of tested citizens are the needs to learn English and German; computer and technical skills, the need to perfect communication skills; perfecting additional social skills through teamwork, familiarizing oneself with workspace etiquette, gaining organizational skills, promotional skills, learning nonverbal communication or body language. The results show that public libraries do not allow a portion of the subjects (41.6%) to fulfill their needs, despite them having a membership to the public library and having different needs for lifelong learning. Likewise, results show that not all public libraries within the Osijek-Baranja County are open to all users. Socially excluded unemployed citizens believe that the public library can help develop communities and unemployed citizens alike.

1. Uvod

Istraživanja pokazuju da u drugom desetljeću 21. stoljeća uloga narodne knjižnice sve više postaje partnerska i posrednička što je jasno izraženo kod pomaganja društveno isključenim građanima pri ispunjavanju njihovih potreba unutar zajednice u kojoj obitavaju jer su narodne knjižnice otvorene za sve (Scott 2011; Slatte i Howard 2013; Mastalio 2010; James V. Brown Library 2017; ALIA 2014). Mnogi okolnosni čimbenici (postojanje objekata, način financiranja, broj i kompetencije zaposlenika, prostor, opremljenost, tehnička infrastruktura, službe i usluge, vlastiti angažman, marketing, menadžment, svijest građana, političke odluke) utječu na partnersku i posredničku ulogu narodne knjižnice. Na žalost, okolnosni čimbenici mogu dovesti i do izostanka inkluzivnog i kohezivnog knjižničnog poslovanja što nije u skladu s ulogom knjižnice da bude otvorena za sve, ni IFLA/UNESCO-ovim Manifestom (1994, 251) u kojem službe i usluge trebaju biti jednako dostupne svim skupinama ljudi. Peterman i Williment (2013) tvrde da su narodne knjižnice trenutno samo naizgled otvorene za sve. Skrzyszewski i Cubberley (1997, 326) uočavaju da su se knjižnice usredotočile samo na jedan resurs zajednice – informaciju. Tvrdnja je u velikoj mjeri i danas točna. Wu (2018) ističe da je funkcija narodnih knjižnica: obrazovna, informacijska, rekreativna, zaštićujuća / čuvateljska i kulturna. U sastavu te funkcije, od narodnih se knjižnica očekuje da čine sve za pojedinca i društvo, posebice unutar kišobrana društvene inkluzije. Stoga, autorice ovoga rada sa sigurnošću tvrde da je neophodno prvo identificirati potrebe i zadovoljstvo narodnom knjižnicom pa tek onda krenuti s nuđenjem različitih vrsta usluga jer knjižnične usluge bazirane samo na besplatnom pristupu internetu i računalu u suvremenom društvu više nisu dovoljne za osobni rast i razvoj građanina te širi razvoj zajednice. To znači da narodne knjižnice moraju proširiti svoje službe, usluge, programe i aktivnosti da bi doprinijele održivom društvenom razvoju.

O pitanju potreba građana u zajednici, Zubac (2019, 63) kaže: "Svaki čovjek ima različite potrebe za nečim, stoga u kontekstu potreba društveno isključenih građana, svaki građanin ima drukčiju knjižničku potrebu, a u skladu s njom drukčije se ponaša."

Unutar konteksta suvremenog društva, koje je u svojoj naravi informacijsko-tehnološko, inkluzivno, kohezivno, uz praksu narodnih knjižnica (aktivnosti, vještine i procesi), neizostavni su koncepti nova ekonomija, društvena pravda, ljudski kapital, društveni kapital jer se u poslovanju međusobno isprepliću pa u nastavku slijedi njihovo detaljnije pojašnjenje.

U kontekstu nove ekonomije, Zubac (2019, 50) kaže da se njezin uspjeh temelji na nematerijalnoj

1. Introduction

Research shows that the purpose of public libraries in the second decade of the twenty first century became more and more intermediary and that of a partner; being institutions open to all, this partnership role is clearly expressed in helping socially excluded citizens fulfill their needs within the communities they inhabit (Scott, 2011; Slatte and Howard 2013; Mastalio 2010; James V. Brown Library 2017; ALIA 2014). Many circumstantial factors (the existence of the institution, its funding, the number and competencies of its employees, the space, equipment, technical infrastructure, services, their own engagement, marketing, management, citizens' awareness, political decisions) influence the intermediary and partnership roles of public libraries. Unfortunately, circumstantial factors can lead to the absence of conducting library business inclusively and cohesively, which is against the open to all role of libraries, as well as the IFLA/UNESCO Manifesto (1994, 251), which states that all services need to be equally available to all groups of people. Peterman and Williment (2013) claim that libraries are only seemingly open to everyone. Skrzyszewski and Cubberley (1997, 326) note that libraries today focus only on providing one singular resource to the community – information. The same claim is largely true today. Wu (2018) points out that the library has an educational, informational, recreational, protective, and cultural function. Within that function, libraries are expected to do everything for the individual as well as society at large, especially within the umbrella of social inclusion. Therefore, the authors of this article claim with certainty that it is essential to first identify the needs and satisfaction with public libraries before starting to offer various services. Nowadays, library services based solely on free internet and computer access are not enough to aid personal and communal growth. Thus, libraries must expand their services, programs, and activities to contribute to sustainable societal development.

When it comes to the needs of citizens in a community, Zubac (2019, 63) states: "Every human has different needs, therefore in the context of the needs of socially excluded citizens, each citizen has a different library need, and acts differently in line with it."

Within the context of the practices of public libraries (activities, skills, and processes), and of contemporary society, which is in its nature informationally technological, inclusive, cohesive, concepts such as new economy, social justice, human capital, and social capital are indispensable as they overlap in business. What follows are explanations of said concepts.

In the context of new economy, Zubac (2019, 50) says that its success is based on immaterial assets, i.e. the intellectual knowledge of citizens, its inno-

imovini, tj. intelektualnom znanju građanina, njegovoj inovativnosti i kreativnosti te informaciji koju građanin posjeduje, koju uz pomoć globalne informacijsko-komunikacijske tehnologije i interneta može dobro unovčiti ili samostalno pokrenuti vlastitu (manju) tvrtku koja će mu donijeti zaradu.

Šućur (2016) ističe da je koncept društvene/socijalne pravde neodređeni koncept te da je socijalnu pravdu teško jednoznačno definirati. Mišljenja je da se ovaj koncept često svodi na ideju da svi u društvu trebaju imati jednake mogućnosti/mogućnosti za život (engl. *fair play*). Ističe i to da je socijalna pravda šira od pravne pravde (jednakost pred zakonom) i pokriva sve relevantne sfere društvenog života te da se posebno odnosi na problem ekonomskih i socijalnih nejednakosti.

Vujić (2016) u ljudski kapital uključuje: obrazovanje, iskustvo, obučavanje, inteligenciju, ali i radne navike, inicijativnost, vjerodostojnost i dr. U skladu s tim, Zubac (2019, 41) uviđa da se društveni kapital odnosi na ukupnost postupaka kojima teži i koje poduzima određena zajednica u okruženju u kojemu djeluje. Stoga je cjeloživotno učenje integrirani pojam koncepta ljudskog i društvenog kapitala. Na društveni kapital izravno utječe nova ekonomija koja je usko povezana s obrazovanjem te društvena pravda, tj. nepravda.

Šporerina (2004, 175) tipologija koncepta društvene isključenosti odnosi se na: nezaposlenost, siromaštvo, nejednakost i slabiji položaj ili deprivaciju unutar nekog dijela zajednice.

Lloyd (2010, 111) je mišljenja da je jako malo provedenih istraživanja na temu informacijske pismenosti u narodnim knjižnicama i krajoliku zajednice jer se čini da postoji nedostatak dogovorenih standarda ili okvira za rad te da postoje i neke nejasnoće o ulozi knjižničara u tom procesu.

“Da bi nezaposleni građanin ostvario profesionalni napredak na tržištu rada, nužno je da bude u korak s promjenama u društvu (tečajevi, hobiji, samoukost, radno iskustvo koje ne mora nužno biti u struci). Cjeloživotno učenje (kao dio formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja) može mu pomoći u vlastitoj samoodrživosti, konkurentnosti i (mogućoj) zapošljivosti u suvremenom (informacijsko-tehnološkom te inkluzivnom i kohezivnom) društvu, kao i u obrazovanju za rad. (...) Kod nezaposlenih građana cjeloživotno učenje postaje potreba, tj. nužnost.” (Zubac 2019, 43).

Narodne knjižnice, kao obrazovna, kulturna, društvena i informacijska središta, mogu i moraju utjecati na oblike informacijskog ponašanja svojih korisnika kroz ispunjavanje zahtjeva i zadovoljavanje njihovih potreba neovisno o dobi, spolu, rasi i dr. (Zubac 2019, 59).

vation, creativity and the information that a citizen possesses, which can be monetized or be used to start up a profitable smaller business of one's own thanks to the global information-communicational technology.

Šućur (2016) points out that the concept of social justice is undetermined and difficult to singularly define. He is of the opinion that this concept is commonly reduced to the idea that everyone in a given society should have equal opportunities (*fair play*). Furthermore, he believes that social justice is a wider term than legal justice (equality before the law) and covers all spheres of social life, but refers to the problem of economic and social inequality in particular.

For Vujić (2016) human capital includes education, experience, training, and intelligence, but also work habits, initiative, trustworthiness, etc. Zubac (2019, 41) thinks social capital refers to the totality of actions undertaken and sought to undertake by a certain community in its environment. Lifelong learning is therefore an integration of the concepts of human and social capital. New economy has a direct influence on social capital, which is closely connected to education and social (in)justice.

Šporer's (2004, 175) typology of the concepts of social exclusion refers to unemployment, poverty, inequality and a weaker position or deprivation within some part of a community.

Lloyd (2010, 111) is of the opinion that there are few studies done on the topic of informational literacy in public libraries and the environment of a community, indicated by a lack of uniform standards or framework leading to uncertainties about the role of a librarian as well as their role within the process.

“In order to accomplish professional progress on the labor market, the unemployed citizen necessarily needs to keep up with social changes (courses, hobbies, self-teaching, work experience outside one's field). Lifelong learning (as a part of formal, non-formal, and informal education) can help them in their own self-sustainability, competitiveness and (possible) employability in the contemporary (informationally technological, inclusive and cohesive) society, as well as educating for work. (...) For the unemployed citizen lifelong learning becomes a need, i.e. a necessity” (Zubac 2019, 43).

As an educational, cultural, social, and informational center, public libraries can and should influence the informational behavior of its users by fulfilling requests and satisfying their needs, regardless of age, sex, race, etc. (Zubac 2019, 59).

2. Methodology

The aim of this study is to research the needs of unemployed citizens in the context of lifelong learning

2. Metodologija

Cilj istraživanja bio je istražiti potrebe nezaposlenih građana u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja u okviru zadaća narodne knjižnice u svrhu unapređenja spoznaja o poboljšanju službi, usluga, programa i aktivnosti narodnih knjižnica te utjecaja na kvalitetu života nezaposlenih građana. U članku se autorice ograničavaju na sliku stanja prije globalne zdravstvene pandemije COVID-19 i krize koja je utjecala na cijeli svijet (od 2020. godine, a traje sve do danas) jer se u novonastaloj situaciji promijenila stopa nezaposlenosti na globalnoj, makro i mikro razini kao i uloga narodnih knjižnica. U Osječko-baranjskoj županiji (Hrvatska) djeluje ukupno deset samostalnih narodnih knjižnica.

Instrument je anketa.

Postupak: istraživanje je provedeno kvantitativnom metodom slučajnog uzorka (N=250) u Osječko-baranjskoj županiji 2017. što znači da su rezultati relevantni za primjenu na cijeloj populaciji.

Element potreban za procjenu istraživanja je broj nezaposlenih stanovnika u ovoj županiji. Registrirani statistički podaci za 2017. godinu su 23 453 nezaposlene osobe (Hrvatski, 2017).

Anketiranje je provedeno pri Zavodima za zapošljavanje u Osječko-baranjskoj županiji na ciljanoj skupini nezaposlenih građana u studenom 2017. godine. Jedna od autorica ovoga članka osobno je anketirala nezaposlene građane.

Prikupljeni podaci statistički su obrađeni u Statističkom paketu za društvene znanosti primjenom opisne i korelacijske analize između dvije skupine varijabli te su izraženi u postocima.

Hipoteza je: Nezaposleni građani imaju različite potrebe za cjeloživotnim obrazovanjem u knjižničnom okružju.

3. Rezultati i rasprava

3.1. Sociodemografski pokazatelji

Iz rezultata istraživanja vidljivo je da 54,8 % ispitanika živi u gradu, a 45,2 % ispitanika živi na selu u Osječko-baranjskoj županiji (Hrvatska). U istraživanju je sudjelovalo 62,4 % žena i 37,6 % muškaraca pa nije moguća detaljnija statistička unakrsna usporedba u odnosu na spol jer omjeri nisu približno jednaki, ali jest u odnosu na starosnu životnu dob (od 15. do 67. godine).¹ Rezultat istraživanja iz ukupnog udjela ispitanika pokazao je da je najveća dugoročna nezaposlenost vidljiva kod građana sa srednjom (trogodišnjom i četverogodišnjom) školom – 62,8 %, slijede ih fakultetski obrazovani

within the framework of the duties of public libraries in order to improve the knowledge of advancing the services, programs, and activities of public libraries, as well as the quality of life of unemployed citizens. In the article, the authors are limited to the situation before the global COVID-19 pandemic and the crisis that affected the whole world (2020 – until today) because the unemployment rate has since changed on a global, macro-, and micro-level as well as the role of public libraries.

In the Osijek-Baranja County in Croatia there are ten independent public libraries.

The instrument of the research is a questionnaire.

Procedure: the research was conducted using the quantitative method of random sampling (N=250) in the Osijek-Baranja County in 2017, meaning the results are representative for the same.

The element needed to estimate the survey is the number of unemployed residents in this county. Registered statistics for 2017 are 23,453 unemployed persons (Hrvatski 2017). The survey was conducted at the Employment Bureaus in Osijek-Baranja County on the target group of unemployed citizens in November 2017. One of the authors of this article personally interviewed unemployed citizens.

The collected data was statistically analyzed in SPSS, the Statistical Package for Social Sciences, using correlation and descriptive analysis on two groups and was thereafter expressed in percentages.

The hypothesis is: unemployed citizens have differing needs in lifelong learning in the library environment.

3. Results and discussion

3.1. Sociodemographic indicators

The research shows that 54.8% of subjects live in the city, while 45.2% live in villages within the Osijek-Baranja County in Croatia. Due to the uneven distribution, a more detailed statistical cross-referencing when it comes to sex is impossible since 62.4% of the participants were women and 37.6% men. Such an analysis was possible for age (from 15 to 67 years).¹ Results of the research shows that unemployment is highest for citizens who finished high school (three and four-year) – 62.8%, followed by citizens with a university education – 24.8%, citizens with a college education – 6.8%, and finally, citizens with elementary school education – 5.6%.

The large majority of participants, 90.4%, live with another person who is employed which somewhat makes things easier for them, while only 9.6% live alone.

¹ Dobna granica zaposlenja u Hrvatskoj. Prema Eurostatu (2017) dobna granica je od 15. do 74. godine.

¹ Age limit of employment in Croatia. According to Eurostat (2017) the age limit is from 15 to 74 years old.

građani – 24,8 %, potom građani s višom školom – 6,8 %, te 5,6 % s osnovnom školom.

Od ukupnog djela, 90,4 % ispitanih građana živi u zajedničkom kućanstvu s drugom osobom koja je zaposlena, što im donekle olakšava trenutno egzistencijalno pitanje, a 9,6 % živi samo.

3.2. Cjeloživotno obrazovanje i narodne knjižnice

Rezultati provedenog istraživanja pokazali su da 62,4 % građana ima potrebu za cjeloživotnim obrazovanjem, dok ih 37,6 % nema. S obzirom na promjenjivost i dinamičnost tržišta rada, ovo je razuman pokazatelj. U odnosu na starosnu dob vidljivo je da ispitanici građani od 18. do 40. godine u najvećem postotku imaju takvu potrebu jer oni u tim godinama najčešće i dobivaju svoja prva stalna zaposlenja te imaju potrebu za dokazivanjem i opstankom u njemu – u najvećem postotku žene. Upravo u toj dobnoj skupini najviše je nezaposlenih građana sa završenom srednjom (trogodišnjom i četverogodišnjom) školom te fakultetski obrazovanih građana. Slijede ih i ostale dobne skupine od 41 do 50, od 51 do 60 godina. Vidljivo je da potrebe imaju i građani iz dobne skupine od 61. do 67. godine starosne dobi.

U kontekstu osjećaja potrebe za podupiranjem osobnog obrazovanja na cjelovitom uzorku usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina 3,6 % ispitanih građana ne osjeća potrebu za podupiranjem osobnog obrazovanja, dok ih 0,8 % osjeća. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 4,0 % ispitanih ne osjeća potrebu za podupiranjem osobnog obrazovanja, dok ih 6,0 % osjeća. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 7,2 % ne osjeća potrebu za podupiranjem osobnog obrazovanja, dok ih 10,0 % osjeća. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 10,0 % ne osjeća potrebu za podupiranjem osobnog obrazovanja, dok ih 21,6 % osjeća. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 11,6 % ne osjeća potrebu za podupiranjem osobnog obrazovanja, dok ih 23,6 % osjeća potrebu. U dobnoj skupini od 18 godina starosne dobi 1,2 % ispitanika ne osjeća potrebu, dok ih 0,4 % osjeća.

Rezultati su pokazali da je od 18. do 40. godine više onih ispitanika koji imaju potrebu za cjeloživotnim obrazovanjem od onih koji nemaju.

Da bi potakli zapošljivost građana, Europska komisija (Commission 2015), UN u *Agendi 2030*. (Nardi 2015) i UNESCO (2014) u *Programu globalnog razvoja* dugi niz godina potiču važnost cjeloživotnog obrazovanja i kompetentnosti na tržištu rada svih građana, posebice odraslih. Europska komisija vidi javne i/ili narodne knjižnice kao suradnike i partnere u provođenju europskih projekata obrazovanja odraslih (starije osobe, osobe u gospodarski nepovoljnom položaju i nezaposlene).

3.2. Lifelong learning and public libraries

The study showed that 62.4% of citizens have a need for lifelong learning, while 37.6% do not. Considering the instability and mutability of the labor market, this is a reasonable indicator. Age-wise, the subjects aged 18 to 40 years old account for the highest percentage of those with such a need, since these are these years when one gets their first permanent employment, leading to the need to prove oneself and survive in the work environment – women represent the highest percentage. That is the same age range where there is the highest percentage of unemployed citizens with a finished (three or four-year) high school or with a university degree. These are then followed by the age ranges of 41 to 50 years old, and 51 to 60. Noticeably, citizens aged 61 to 67 also have such needs.

When it comes to the need to support one's own personal education, comparative correlative analysis of the subjects' ages shows that 3.6% of participants aged 61 to 67 do not feel the need to do so, while 0.8% feel it. In the age range 51 to 60, 4.0% of participants do not feel the need to support their own personal education, while 6.0% does. Of the participants aged 41 to 50, 7.2% do not feel the need to support their own education, while 10.0% does. In the age range 30 to 40, 10.0% do not feel the need to support their own education, while 21.6% does. Of the participants aged 18 to 29 years old, 11.6% do not feel the need to support their own education, while 23.6% does. And finally, of the participants aged 18 years old, 1.2% do not feel such a need, while 0.4% does.

Results show that there are more participants aged 18 to 40 who do feel the need for lifelong learning than those who do not.

In order to stimulate the employability of citizens, the European Commission (2015), the UN in *Agenda 2030* (2015), and UNESCO (2014) in the *Global development program* point out the importance of lifelong learning and competency on the labor market for all citizens, but especially for adults. The European Commission sees public libraries as partners and collaborators in realizing European projects for the lifelong learning of adults (the elderly, persons in economically unfavorable positions, and the unemployed).

The European Commission (2018) has also developed *EntreComp* – The European Entrepreneurship Competence Framework. Additionally, the Commission offers a comprehensive description of the knowledge, skills, and opinions citizens require to become entrepreneurial and create financial, cultural, and social value for others. The Framework (McCallum et al. 2018) identifies three key fields (Ideas and Opportunities, Resources, Into Action), which are further divided into fifteen competences

Europska komisija (European Commission 2018) razvila je i EntreComp – *Europski referentni okvir kompetencija za poduzetništvo*, a uz njega nudi i sveobuhvatan opis znanja, vještina i stavova potrebnih građanima da bi bili poduzetnici te stvorili financijsku, kulturnu i društvenu vrijednost za druge. Okvir (McCallum et al. 2018) identificira 3 ključna područja (*Ideje i prilike, Resursi, Unutar djelovanja*) iz kojih proizlazi 15 kompetencija (*Brbljanje mogućnostima*,² *Kreativnost, Vizija, Vrednovanje ideja, Etičko i održivo razmišljanje, Samosvijest i samoučinkovitost, Motivacija i ustrajnost, Mobilizacija resursa, Financijska i ekonomska pismenost, Mobiliziranje drugih; Poduzimanje inicijative, Planiranje i upravljanje, Nošenje s nesigurnošću, dvosmislenosti i rizikom, Suradnja s drugima, Učenje kroz iskustvo*).

“Da bi nezaposleni građanin ostvario profesionalni napredak na tržištu rada, nužno je da bude u korak s promjenama u društvu (tečajevi, hobiji, samouklost, radno iskustvo koje ne mora nužno biti u struci). Cjeloživotno učenje (kao dio formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja) može mu pomoći u vlastitoj samoodrživosti, konkurentnosti i (mogućoj) zapošljivosti u suvremenom (informacijsko-tehnološkom te inkluzivnom i kohezivnom) društvu, kao i u obrazovanju za rad. Svrha cjeloživotnog učenja je u pomaganju građaninu da ostane aktivan u društvu kroz nove ciljeve koji će pridonijeti kvaliteti njegova života.” (Zubac 2019, 43). Ono što ipak zabrinjava jest primjetna činjenica da je veliki udio ispitanika, fakultetski obrazovanih građana, drugi u nizu po nezaposlenosti.

Načelno gledano u kontekstu poslovanja narodnih knjižnica vidljivo je da su povećale opseg svojih službi i usluga u svijetu, a samo *knjižničarstvo* je prema Hibertu postalo društveno odgovorno, kritičko, progresivno i radikalno. Hibert naglašava i da su u tom kontekstu učenje, znanje i društvena odgovornost bit knjižničarstva 21. stoljeća, a misija knjižničara je kreiranje znanja u lokalnim zajednicama (Hibert 2012). Drugim riječima, možemo zaključiti da je knjižnična struka i knjižnična djelatnost postala imperativ za stvaranje podloge i razvijanje cjeloživotnog obrazovanja namijenjenoga svim vrstama korisnika, i to po mogućnosti besplatno ili uz minimalnu naknadu. Istraživanja Zubac (2019) i Huysmans i Oomes (2013) pokazala su da je narodna knjižnica u 21. stoljeću uz kulturnu, društvenu, obrazovnu i informacijsku, dobila i ekonomsku ulogu te da kroz spomenute uloge knjižnice mogu i moraju utjecati na kvalitetu života nezaposlenih,

(Spotting opportunities,² Creativity, Vision, Valuing ideas, Ethical & sustainable thinking, Self-awareness & self-efficacy, Motivation & perseverance, Financial & economic literacy, Mobilizing others, Taking the initiative, Planning & management, Coping with uncertainty, ambiguity & risk, Working with others, Learning through experience).

“In order to accomplish professional progress on the labor market, the unemployed citizen necessarily needs to keep up with social changes (courses, hobbies, self-teaching, work experience outside one’s field). Lifelong learning (as a part of formal, non-formal, and informal education) can help them in their own self-sustainability, competitiveness and (possible) employability in the contemporary (informationally technological, inclusive and cohesive) society, as well as educating for work. The purpose of lifelong learning is helping citizens remain active in society by finding new goals that will contribute to the quality of their lives” (Zubac 2019, p. 43). What is worrying is the fact that a large portion of the participants, citizens with a completed university education, are in second place according to unemployment.

Generally looking at the context of public libraries’ business, it is visible that they have expanded their range of services throughout the world, and, according to Hibert, *librarianship* itself has become socially responsible, critical, progressive, and radical. Hibert highlights that learning, knowledge and social responsibility are the essence of librarianship in the 21st century even in that context, and that its mission is creating knowledge in local communities (Hibert 2012). In other words, we can conclude that the librarian profession and activity became an imperative for creating the basis and development of lifelong learning intended for all manner of users, and if possible, offering the same for free, or with minimal payment. Research done by Zubac (2019) and Huysmans and Oomes (2013) showed that the public library in the 21st century acquired an economic role, besides the cultural, social, educational and informational ones it already had, all of which can influence the quality of life for the unemployed, socially excluded citizens, and the community within which it operates. “Public libraries can support lifelong learning by applying to projects and programs of the European Union’s structural funds. (...) Through conducting such business, they have an economic impact as well and therefore get a new role – an economic one” (Zubac 2019, 49-50).

² To znači da građanin treba upotrijebiti maštu i vlastitu sposobnost prepoznavanja mogućnosti za stvaranje vrijednosti kroz istraživanje društvenog, kulturnog i ekonomskog krajolika; kroz identificiranje potreba i izazova; kroz uspostavljanje novih veza i okupljanje razbacanih elemenata krajolika da bi se stvorila mogućnost za stvaranjem novih vrijednosti.

² It means that citizens should use their imagination and ability to recognize opportunities for creating values through researching social, cultural, and economic environments. They can also do it through identifying needs and challenges and through establishing new connections and by bringing together all the scattered elements of the above-mentioned environments to create new values.

društveno isključenih građana, u zajednici u kojoj djeluju. “Poticanje cjeloživotnog učenja narodne knjižnice mogu postići i kroz apliciranje projektnih i programskih sadržaja za Strukturne fondove Europske unije. (...) Kroz ovakvo poslovanje one imaju i ekonomski učinak pa dobivaju novu ulogu – ekonomsku.” (Zubac, 2019, 49–50).

Hibert (2018, 35) pozivajući se na Shera (1961) u kontekstu navedenoga objašnjava: “Iznoseći svoja zapažanja o vrijednostima proučavanja historije bibliotekarstva, Jesse Shera je još prije pedeset godina napomenuo kako svaki put kada je društvo zbunjeno pitanjima u kom se smjeru hoće razvijati, funkcija biblioteke prestaje biti jasno definirana. Svaka veća promjena društvenog ideala rezultirala je mogućnostima i prilikama da se uloga i funkcije biblioteke usklađuju prema značenju informacije kao društvene potrebe.”

3.3. E-mediji

Iz ukupnog udjela vidljivo je da se 20,0 % ispitanih izjasnilo da nema pristup internetu, ali ih 80,0 % ima.

Obrada rezultata ukupnog udjela (100 %) pokazala je i da samo 2,0 % ispitanih građana ne posjeduju niti jedan uređaj s kojega bi se moglo pristupiti internetu u potencijalnoj potrazi za *online* informacijama. Oni su prisutni u dvije postavljene dobne skupine (od 51 do 60 godina te od 61 do 67 godina). 16,8 % ispitanih (zastupljenih u svim postavljenim dobnim skupinama) posjeduju samo mobitel, dok ih 1,2 % posjeduju samo računalo. S druge strane, 24,8 % ispitanih u svim postavljenim dobnim skupinama posjeduju mobitel s pristupom internetu, dok ih 5,6 % posjeduju računalo s pristupom internetu. 49,6 % ispitanika zastupljenih u svim postavljenim dobnim skupinama posjeduju mobitel s internetom i računalo s pristupom internetu (Tablica 1).

Tablica 1. Posjedovanje uređaja u odnosu na starosnu dob ispitanika

	Mobitel	Mobitel s pristupom internetu	Osobno računalo	Osobno računalo s priključkom na internet	Sve od navedenog	Ništa od navedenog
61 – 67 godina	2,8	0	0	0	0	1,6
51 – 60 godina	3,6	1,2	0,4	2	2,4	0,4
41 – 50 godina	5,2	4,8	0	1,6	5,6	0
30 – 40 godina	2,8	11,6	0,4	1,2	15,6	0
18 – 29 godina	2	6,8	0,4	0,8	25,2	0
do 18 godina	0,4	0,4	0	0	0,8	0

Omjer navedenog rezultata (20,0 % : 80,0 %) može biti i pokazatelj da nezaposleni, društveno isključeni, građani u pitanju pristupa internetu ne ovise isključivo o posjeti narodnoj knjižnici, unatoč tomu

Hibert (2018, 35) recalls Sheer (1961) when explaining: “By stating his observations on the values of studying the history of librarianship, Jesse Shera pointed out fifty years ago that whenever a society is confused by the questions of which direction to develop in, the function of a library stops being clearly defined. Any larger change in social ideals results in the possibilities and opportunities for the role and function of a library to adjust according to the meaning of information as a societal need.”

3.3. E-media

From the total number of participants 20% said they do not have internet access, while 80% does.

Analysis of the entire sample size (100%) showed that only 2.0% percent of them do not own a single device which could access the internet in a potential search for online information. These are present in two set age ranges (51 to 60 and 61 to 67). From all age ranges, 16.8% own only a cellphone, while 1.2% own only a computer. On the other hand, 24.8% of subjects in all age ranges own a cellphone with internet access, while 5.6% own a computer with internet access. In all the set age ranges, 49.6% own a mobile phone and a computer with internet access (Table 1).

Table 1. Ownership of devices according to age

	Cellphone	Cell phone with internet access	Personal computer	Personal computer with internet access	All of the above	None of the above
61 – 67 years old	2.8	0	0	0	0	1.6
51 – 60 years old	3.6	1.2	0.4	2	2.4	0.4
41 – 50 years old	5.2	4.8	0	1.6	5.6	0
30 – 40 years old	2.8	11.6	0.4	1.2	15.6	0
18 – 29 years old	2	6.8	0.4	0.8	25.2	0
Up to 18 years old	0.4	0.4	0	0	0.8	0

The given ratio (20.0% : 80.0%) can be taken as an indicator that unemployed, socially excluded citizens do not depend solely on visiting public libraries for internet access, despite what research in European Union member states by Quick et al. (2013) found – that the primary motive for socially excluded users' visits to public libraries was the use of a computer. Furthermore, in terms of equipment and technical structure of public libraries within this county, Martinović, Badurina and Zuzjak (2016) determined that there were not enough computers for all the citizens and their longer use of the same; additionally, they found that there are some libraries within the Osijek-Baranja County that allow free internet access. One library allows free internet access when using the library Wi-Fi on one's own comput-

što je Quickov et al. (2013) nalaz istraživanja, proveden u zemljama članicama Europske unije, pokazao da je primarni motiv dolaska društveno isključenih korisnika u narodnu knjižnicu upravo korištenje računala.

Nadalje, u kontekstu opremljenosti i tehničke strukture u narodnim knjižnicama u ovoj županiji, Martinović, Badurina i Zuzjak (2016) utvrdili su da nema dovoljno računala za sve građane i njihovu dužu vremensku upotrebu, te da neke knjižnice u Osječko-baranjskoj županiji omogućuju besplatan pristup internetu. Kažu i da je u jednoj knjižnici internetski pristup besplatan ako korisnici koriste svoje računalo putem Wi-Fi knjižnice, ali naplaćuje se ako rade na knjižničnom računalu. Drugim riječima, to bi značilo za društveno isključene nezaposlene građane da ako nemaju novca, oni ni ne mogu koristiti internet u narodnoj knjižnici. Odnosno, oni su nepoželjni članovi narodne knjižnice.

UN (2016) su proglasile građanski pristup internetu temeljnim čovjekovim pravom. Uža digitalna prava ipak bi pravno trebale urediti zemlje i lokalne zajednice u kojima građani žive, a unutar lokalnih zajednica i narodne knjižnice, kroz otvorenu internetsku mrežu. Otvoreno pitanje ostaje što učiniti s pristupom internetu ako je knjižnica zatvorena za korisnike? Ništa. Odgovorom i dalje ostaju pogođene najranjivije skupine građana – nezaposleni koji žive sami. Pristup internetu nezaposlenim, društveno isključenim građanima može biti od koristi u praćenju natječaja za posao.

S treće strane, u hrvatskim prilikama nije svaki građanin i član narodne knjižnice jer se članarina često naplaćuje, a najranjivije skupine si to ne mogu priuštiti.

3.4. Potrebe građana za učenjem stranih jezika i sličnih komponenti

Set pitanja vezanih uz potrebe građana u domeni učenja stranih jezika (engleskog, njemačkog, švedskog)³ i sličnoj komponenti (znakovni jezik, tj. jezik za gluhojeme) različito se interpretiraju. U kontekstu izrečenog rezultati pokazuju da u većinskom ukupnom udjelu prevladavaju oni građani koji nemaju potrebe za učenjem stranih jezika. No, unatoč tom rezultatu, najviše građana u dobnim skupinama od 18. do 40. godine u sastavu cjelovitog obrazovanja ima potrebu za učenjem engleskoga jezika ili nadogradnjom postojećega znanja (28,4 %), te njemačkoga jezika (22,0 %).

Potrebe za učenjem jezika imaju i starije dobne skupine pa ova vrsta obrazovanja nikako ne bi smjela

ers, while there is a fee if the library computer is used. In other words, that would mean that socially excluded, unemployed citizens cannot browse the internet in a public library unless they have money, i.e. they are undesirable members of the public library.

The UN (2016) declared internet access for citizens a basic human right. More specific digital rights need to be legally determined by the countries and local communities where the citizens live, and within those, public libraries should do the same through free internet access. It remains an open issue what to do with internet access if a library is closed to users? Nothing. The answer still has the hardest impact on the most vulnerable groups of citizens – unemployed citizens living alone. Internet access can be of use to unemployed, socially excluded citizens in keeping up with job vacancies. Finally, in Croatia, not every citizen is a member of a public library as there is usually a membership fee, which the most vulnerable groups cannot afford.

3.4. Needs of citizens for foreign language learning and other similar components

A set of questions about citizens' needs for foreign language learning (English, German, and Swedish)³ and similar components (sign language) were interpreted differently. Results show that the largest percentage of citizens have no need for foreign language learning. Despite that, in the age range 18 to 40, the largest number of citizens have the need to learn or improve their knowledge of English (28.4%) and German (22.0%) within lifelong learning programs.

The need to learn a language is found in older age brackets as well so this kind of education cannot be neglected in public libraries. Only a small portion of subjects (4.8% in total, across all age ranges) feel the need to learn Swedish. This need is most pronounced in the age range of 30 to 40, but in a significantly smaller percentage compared to the need to learn English and German. Only 8.4% of the total number of participants expressed the need to learn sign language, mostly in the age range of 18 to 29.

3.4.1. English language

Comparative correlation analysis of age range and the need to learn English within lifelong learning in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have the need to learn the English language. In the age range of 51 to 60, 7.2% of participants do not feel the need, while 2.8% do.

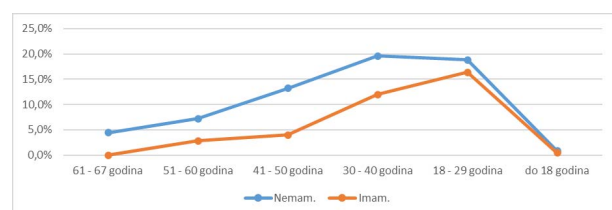
³ Navedeni jezici izabrani su jer su određeno vrijeme ekonomske migracije nezaposlenih građana bile usmjerene upravo na zemlje u kojima se govore ovi jezici. Engleski i njemački jezik su jezici *lingua franca*.

³ Language selection was done based on the fact that economic migrations of unemployed citizens were for a time focused on the countries where these languages are spoken. English and German are *lingua franca*.

biti zanemarena u narodnim knjižnicama. Potrebu za učenjem švedskoga jezika ima jako malo ispitanih građana (ukupno 4,8 % u svim dobnim skupinama). Potreba je također najizraženija u ispitanoj dobnj skupini od 30 do 40 godina, ali u jako malom postotku u odnosu na potrebu za učenjem engleskoga i njemačkoga jezika. Od ukupnog udjela ispitanih, samo 8,4 % ispitanih građana izjasnilo se da ima potrebu za učenjem jezika za gluhojnjeme. Najviše ih je iz dobnj skupine od 18 do 29 godina.

3.4.1. Engleski jezik

Iz usporedne korelacijske analize starosne dobi ispitanih za učenjem engleskoga jezika u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru vidljivo je da u dobnj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema potrebu za učenjem engleskoga jezika. U dobnj skupini od 51 do 60 godina 7,2 % ispitanih nema potrebu, a 2,8 % ima potrebu. U dobnj skupini od 41 do 50 godina 13,2 % ispitanih nema potrebu za učenjem engleskoga jezika, dok ih 4,0 % ima. U dobnj skupni od 30 do 40 godina 19,6 % ispitanih nema potrebu za učenjem engleskoga jezika, dok ih 12,0 % ima. U dobnj skupni od 18 do 29 godina 18,8 % ispitanih nema potrebu za učenjem engleskoga jezika, dok ih 16,4 % ima. Rezultati pokazuju da je od 18. do 40. godine više onih ispitanih koji imaju potrebu za učenjem engleskoga jezika u prostorima knjižnice od onih koji nemaju. U dobnj skupini do 18 godina 0,8 % ispitanih ima potrebu, a 0,4 % ispitanih građana nema potrebu (Slika 1).

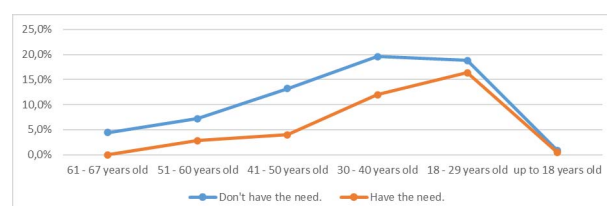

Slika 1. Potrebe građana za učenjem engleskog jezika u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob

3.4.2. Njemački jezik

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanih za učenjem njemačkog jezika u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob pokazuje da u dobnj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema potrebu za učenjem njemačkog jezika. U dobnj skupni od 51 do 60 godina 8,0 % ispitanih nema potrebu, a 2,0 % ima potrebu. U dobnj skupni od 41 do 50 godina 13,6 % ispitanih nema potrebu za učenjem njemačkog jezika, dok ih 3,6 % ima. U dobnj skupni od 30 do 40 godina 21,6 % ispitanih nema potrebu za učenjem njemačkog jezika, dok ih 10,0 % ima. U dobnj skupni od 18 do 29 godina 22,8 % ispitanih

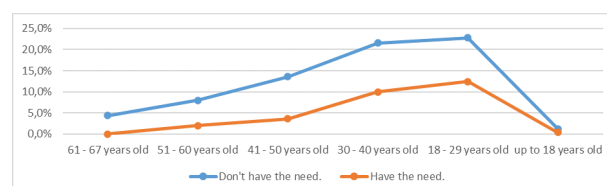
In the age range of 41 to 50, 13.2% of participants do not feel the need to learn the English language, whereas 4.0% does. In the age range of 30 to 40, 19.6% of participants do not feel the need to learn English, and 12.0% does. In the age range of 18 to 29, 18.8% of participants do not feel the need to learn English, and 16.4% does. Results show that there are more participants in the age range of 18 to 40 who do feel the need to learn English than those who do not. Of the participants aged up to 18 years old, 0.8% have the need to learn English, and 0.4% do not (Picture 1).

Picture 1. The needs of citizens to learn the English language within lifelong learning in libraries compared to age range

3.4.2. German language

Comparative correlation analysis of age range and the need to learn German within lifelong learning in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have the need to learn the German language. In the age range of 51 to 60, 8.0% of participants do not feel the need, while 2.0% do. In the age range of 41 to 50, 13.6% of participants do not feel the need to learn the German language, whereas 3.6% does. In the age range of 30 to 40, 21.6% of participants do not feel the need to learn German, and 10.0% does. In the age range of 18 to 29, 22.8% of participants do not feel the need to learn German, and 12.4% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% have the need to learn German, and 0.4% do not (Picture 2).

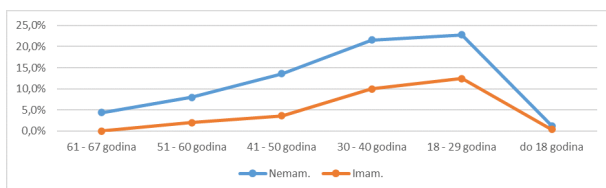

Picture 2. The needs of citizens to learn the German language within lifelong learning in libraries compared to age range

3.4.3. Swedish language

Comparative correlation analysis of age range and the need to learn Swedish within lifelong learning in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have the need to learn the Swedish language. In the age range of 51 to 60, 9.6% of participants do not feel the need, while 0.4% do. In the age range of 41 to 50, 16.8% of participants do not feel the need to learn the Swedish language, whereas 0.4% does. In the age range of 30 to 40,

nema potrebu za učenjem njemačkog jezika, dok ih 12,4 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % ispitanih ima potrebu, a 0,4 % ispitanih građana nema potrebu (Slika 2).

Slika 2. Potrebe građana za učenjem njemačkog jezika u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob

3.4.3. Švedski jezik

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika za učenjem švedskog jezika u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema potrebu za učenjem švedskog jezika. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 9,6 % ispitanih nema potrebu, a 0,4 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 16,8 % ispitanih nema potrebu za učenjem švedskog jezika, dok ih 0,4 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 28,8 % ispitanih nema potrebu za učenjem švedskog jezika, dok ih 2,8 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 34,0 % ispitanih nema potrebu za učenjem švedskog jezika, dok ih 1,2 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina nitko od ispitanih (1,6 %) nema takvu potrebu.

3.4.4. Znakovni jezik

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika za učenje jezika za gluhojeme u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema potrebu za učenjem jezika za gluhojeme.

U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 9,2 % ispitanih nema potrebu, a 0,8 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 16,8 % ispitanih nema potrebu za učenjem jezika za gluhojeme, dok ih 0,4 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 29,2 % ispitanih nema potrebu, dok ih 2,4 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 31,2 % ispitanih nema potrebu, dok ih 4,0 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 0,8 % nema, a 0,8 % ispitanih ima takvu potrebu.

3.5. Računalne i tehničke vještine

U kontekstu potrebe za stjecanjem računalnih i tehničkih vještina u knjižničnom prostoru, kao jednog od bitnih čimbenika u premošćivanju digitalne nejednakosti (primjerice ECDL diploma), rezultati

28.8% of participants do not feel the need to learn Swedish, and 2.8% does. In the age range of 18 to 29, 34.0% of participants do not feel the need to learn Swedish, and 1.2% does. Of the participants aged up to 18 years old, none of the participants (1.6%) have the need to learn Swedish.

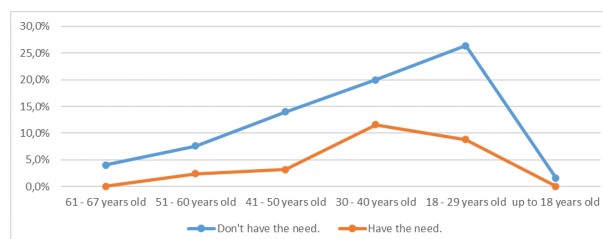
3.4.4. Sign language

Comparative correlation analysis of age range and the need to learn sign language within lifelong learning in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have the need to learn sign language. In the age range of 51 to 60, 9.2% of participants do not feel the need, while 0.8% do. In the age range of 41 to 50, 16.8% of participants do not feel the need to learn sign language, whereas 0.4% does. In the age range of 30 to 40, 29.2% of participants do not feel the need to learn sign language, and 2.4% does. In the age range of 18 to 29, 31.2% of participants do not feel the need to learn sign language, and 4.0% does. Of the participants aged up to 18 years old, 0.8% do not have the need to learn sign language, and 0.8% do.

3.5. Computer and technical skills

Results show that there are more citizens who do not feel the need for gaining computer and technical skills in libraries as one of the big factors in overcoming digital inequality (e.g. ECDL certificate), than those who do feel it. Nevertheless, 26% do have such a need, especially in the age range of 18 to 40 years old, followed by citizens aged 41 to 50. Therefore, this need should not be disregarded either.

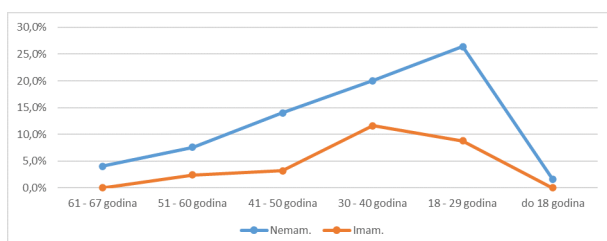
Comparative correlation analysis of age range shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 7.6% of participants do not feel the need, while 2.4% do. In the age range of 41 to 50, 14.0% of participants do not feel the need to gain computer and technical skills, whereas 3.2% does. In the age range of 30 to 40, 20.0% of participants do not feel this need, and 11.6% does. In the age range of 18 to 29, 26.4% of participants do not feel the need to learn sign language, and 8.8% does. None of the participants aged up to 18 years old have this need (Picture 3).

Picture 3. The needs of citizens to gain computer and technical skills within lifelong learning in libraries compared to age range

pokazuju da prevladavaju oni građani koji nemaju potrebe za tim, ali 26 % ispitanih od ukupnog udjela ima takvu potrebu, posebice u kategorijama od 18 do 40 godina, a slijede ih građani od 41 do 50 godina starosne dobi. Stoga ni ovu potrebu ne bi trebalo zanemariti.

Nadalje, usporedna korelacijska analiza starosne dobi pokazala je da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 7,6 % ispitanih nema potrebu, a 2,4 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 14,0 % ispitanih nema potrebu za stjecanjem računalnih i tehničkih vještina, dok ih 3,2 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 20,0 % ispitanih nema potrebu, dok ih 11,6 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 26,4 % ispitanih nema potrebu, dok ih 8,8 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina nitko od ispitanika nema takvu potrebu (Slika 3).

Slika 3. Potrebe građana za stjecanjem računalnih i tehničkih vještina u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob

3.6. Radionice (pretraživanje izvora na internetu, pisanje životopisa, dodatno usavršavanje u svojoj struci)

U kontekstu potrebe za stjecanjem znanja u pitanju kvalitetnog pisanja životopisa, rezultati ukupnog udjela pokazuju da u istraživanju prevladavaju oni građani koji nemaju potrebu za tim. S druge strane, 24,0 % od 100 % ispitanih ima takvu potrebu. Najviše građana od 18. do 29. godine u sastavu cjeloživotnog obrazovanja ima potrebu za radionicama za pisanje životopisa.

U kontekstu potrebe za dodatnim usavršavanjem u svojoj struci u knjižničnom prostoru rezultati pokazuju da u istraživanju prevladavaju oni građani koji nemaju potrebu za tim. S druge strane 36,8 % od 100 % ispitanih ima takvu potrebu, i to u svim dobnim skupinama. Ova potreba najizraženija je među mladima od 18 do 29 godine života, a slijede ih odrasli od 30 do 40 godina.

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika u kontekstu potrebe građana za radionicama za pretraživanjem izvora na internetu u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 6,8 % ispitanih nema potrebu,

3.6. Workshops (searching for sources online, writing CVs, additional improvement in one's field)

Results show that the majority of subjects do not feel the need to gain the knowledge on successfully writing a CV. On the other hand, 24.0% of the total number have the need for workshops on writing CVs within lifelong learning, mostly citizens within the age range of 18 to 29. Results show that the majority of subjects do not feel the need for additional improvement in one's field within libraries. On the other hand, 36.8% of the total number within all age ranges have this need. The need is most pronounced within young adults aged 18 to 29 years old, followed by adults aged 30 to 40.

Correlation analysis of age range in comparison to the need to research sources online within lifelong learning in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 6.8% of participants do not feel the need, while 3.2% do. In the age range of 41 to 50, 13.2% of participants do not feel the need for workshops on searching for sources online, whereas 4.0% does. In the age range of 30 to 40, 25.6% of participants do not feel the need for workshops on searching for sources online, and 6.0% does. In the age range of 18 to 29, 28.8% of participants do not feel this need, and 6.4% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% of participants do not feel this need, while 0.4% do.

Correlation analysis of age range in comparison to the need for workshops on writing CVs within lifelong learning programs in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 8.8% of participants do not feel the need, while 1.2% do. In the age range of 41 to 50, 13.2% of participants do not feel such a need, whereas 4.0% does. In the age range of 30 to 40, 23.6% of participants do not feel this need, and 8.0% does. In the age range of 18 to 29, 24.8% of participants do not feel the need, and 10.4% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% of participants do not feel this need, while 0.4% do.

Correlation analysis of age range in comparison to the need for improving oneself within one's own field within lifelong learning programs in libraries shows that, of the participants aged between 61 and 67, 4.0% do not have this need, whereas 0.4% do. In the age range of 51 to 60, 7.2% of participants do not feel the need, while 2.8% do. In the age range of 41 to 50, 11.2% of participants do not feel the need for improving themselves in their fields, whereas 6.0% does. In the age range of 30 to 40, 20.4% of participants do not feel the need to improve themselves within their fields, and 11.2% does. In the age range of 18 to 29, 19.6% of participants do not feel this need, and 15.6% does. Of the participants aged

a 3,2 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 13,2 % ispitanih nema potrebu za radionicama za pretraživanjem izvora na internetu, dok ih 4,0 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 25,6 % ispitanih nema potrebu za radionicama za pretraživanjem izvora na internetu, dok ih 6,0 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 28,8 % ispitanih nema potrebu, dok ih 6,4 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % ispitanika nema takvu potrebu, a 0,4 % ispitanih ima.

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika u kontekstu potrebe građana za radionicama za pisanje životopisa u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 8,8 % ispitanih nema potrebu, a 1,2 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 13,2 % ispitanih nema potrebu za radionicama za pisanje životopisa, dok ih 4,0 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 23,6 % ispitanih nema potrebu za tim, dok ih 8,0 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 24,8 % ispitanih nema potrebu, dok ih 10,4 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % ispitanika nema takvu potrebu, a 0,4 % ispitanih ima.

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika u kontekstu potrebe građana za dodatnim usavršavanjem u svojoj struci u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina 4,0 % ispitanih nema takvu potrebu, dok ih 0,4 % ima. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 7,2 % ispitanih nema potrebu, a 2,8 % ima. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 11,2 % ispitanih nema potrebu za dodatnim usavršavanjem u svojoj struci, dok ih 6,0 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 20,4 % ispitanih nema potrebu za dodatnim usavršavanjem u svojoj struci, dok ih 11,2 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 19,6 % ispitanih nema potrebu, dok ih 15,6 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 0,8 % ispitanika nema takvu potrebu, a 0,8 % ispitanih ima.

3.7. Komunikacijske vještine

Iz rezultata istraživanja vidljivo je da potrebu za usavršavanjem komunikacijskih vještina u knjižničnom prostoru u najvećem ukupnom postotku građani nemaju, ali 27,6 % od 100 % ispitanih ima takvu potrebu. Ona je najviše izražena među mladima u dvije dobne skupine od 18 do 29 godine života, a slijede ih odrasli od 30 do 40 godina. U suvremenom društvu upravo je posjedovanje komunikacijskih (verbalno-diplomatskih) vještina, uz znanje, i najbitnije za prezentiranje samoga sebe i dobivanje zaposlenja.

U kontekstu potrebe građana za usavršavanjem for-

up to 18 years old, 0.8% of participants do not feel this need, and 0.8% do.

3.7. Communication skills

Results of the research show that citizens largely do not feel the need to perfect their communication skills in libraries; still, 27.6% out of 100% do feel the need. It is most pronounced in two age ranges, that of 18 to 29 years old, and 30 to 40. Alongside knowledge, communication (verbal-diplomatic) skills are nowadays the most important factors for presenting oneself and getting a job.

Correlation analysis of age range in comparison to the need for perfecting formal communication skills within lifelong learning programs in libraries shows that, of the participants aged between 61 and 67, none of the participants have this need. In the age range of 51 to 60, 7.2% of participants do not feel the need, while 2.8% do. In the age range of 41 to 50, 12.0% of participants do not feel the need, whereas 5.2% does. In the age range of 30 to 40, 22.8% of participants do not feel the need for perfecting their formal communication skills, and 8.8% does. In the age range of 18 to 29, 24.8% of participants do not feel the need, and 10.4% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% of participants do not feel this need, and 0.4% do.

3.8. Social skills

The set of questions related to social skills includes perfecting additional social skills through teamwork, and through learning work etiquette, additional social skills through organizational skills, perfecting additional social skills through presentation skills, and perfecting them through body language.

Out of the total sample size, 18.8% have the need for perfecting additional skills through teamwork in libraries, 18% have the need for learning work etiquette, 24.8% for perfecting additional social skills through organizational skills, 30% for perfecting them through presentation skills, and 13.6% for perfecting additional social skills in libraries through body language.

These are the most common needs of citizens necessary for a longer tenure at a position and quality everyday communication with colleagues and other persons they meet.

Comparative correlation analysis of age range and the need for perfecting additional social skills through teamwork within lifelong learning programs in libraries shows that, of the participants aged between 61 and 67, 4.0% do not have this need, and 0.4% do. In the age range of 51 to 60, 8.4% of participants do not feel the need, while 1.6% do. In the age range of 41 to 50, 16.0% of participants do not feel the need

malnih komunikacijskih vještina u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob, usporedna korelacijska analiza pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 7,2 % ispitanih nema potrebu, a 2,8 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 12,0 % ispitanih nema potrebu, dok ih 5,2 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 22,8 % ispitanih nema potrebu za usavršavanjem formalnih komunikacijskih vještina, dok ih 8,8 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 24,8 % ispitanih nema potrebu, dok ih 10,4 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % ispitanika nema takvu potrebu, a 0,4 % ispitanih ima.

3.8. Socijalne vještine

Set pitanja vezanih uz socijalne vještine uključuje usavršavanje dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad, kroz upoznavanje pravila poslovnog bontona, dodatnih socijalnih vještina kroz organizacijske vještine, usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz prezentacijske vještine, usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz govor tijela.

Od ukupnog udjela (100 %), 18,8 % ima potrebu za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad u knjižničnom prostoru, 18 % za upoznavanje pravila poslovnog bontona, 24,8 % za dodatnim socijalnim vještinama kroz organizacijske vještine, 30 % za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz prezentacijske vještine, 13,6 % za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz govor tijela u knjižničnom prostoru.

Ovo su uobičajene potrebe koje su građanima neophodne za duži opstanak u poslu i kvalitetnu, svakodnevnu komunikaciju s kolegama te osobama s kojima se susreću.

U kontekstu potrebe građana za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob usporedna korelacijska analiza pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina 4,0 % ispitanih nema takvu potrebu, a 0,4 % ih ima. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 8,4 % ispitanih nema potrebu, a 1,6 % ima. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 16,0 % ispitanih nema potrebu za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad, dok ih 1,2 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 24,8 % ispitanih nema potrebu za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad, dok ih 6,8 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 26,4 % ispitanih nema tu potrebu, dok ih 8,8 % ima. Dobna skupina do 18 godina nema takvu potrebu.

for perfecting additional social skills through teamwork, whereas 1.2% does. In the age range of 30 to 40, 24.8% of participants do not feel the need for perfecting additional social skills through teamwork, and 2.8% does. In the age range of 18 to 29, 26.4% of participants do not feel such a need, and 8.8% does. Of the participants aged up to 18 years old, none of the participants have such a need.

Comparative correlation analysis of age range and the need for perfecting additional social skills through learning work etiquette within lifelong learning programs in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 8.8% of participants do not feel the need, while 1.2% do. In the age range of 41 to 50, 14.8% of participants do not feel the need for perfecting additional social skills through learning work etiquette, whereas 2.4% does. In the age range of 30 to 40, 24.0% of participants do not feel this need, and 7.6% does. In the age range of 18 to 29, 28.4% of participants do not feel such a need, and 6.8% does. Of the participants aged up to 18 years old, none of the participants have such a need.

Comparative correlation analysis of age range and the need for perfecting additional social skills through organizational skills within lifelong learning programs in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 8.4% of participants do not feel the need, while 1.6% do. In the age range of 41 to 50, 15.2% of participants do not feel this need, whereas 2.0% does. In the age range of 30 to 40, 20.4% of participants do not feel this need, and 11.2% does. In the age range of 18 to 29, 34.0% of participants do not feel such a need, and 9.6% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% do not feel this need, while 0.4% does.

Comparative correlation analysis of age range and the need for perfecting additional social skills through presentational skills within lifelong learning programs in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 7.6% of participants do not feel the need, while 2.4% do. In the age range of 41 to 50, 12.8% of participants do not feel this need, whereas 14.7% does. In the age range of 30 to 40, 28.0% of participants do not feel this need, and 4.4% does. In the age range of 18 to 29, 24.4% of participants do not feel such a need, and 10.8% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% do not feel this need, while 0.4% does.

Comparative correlation analysis of age range and the need for perfecting additional social skills through body language within lifelong learning programs in libraries shows that none of the participants aged between 61 and 67 have this need. In the age range of 51 to 60, 9.2% of participants do

U kontekstu potrebe građana za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz upoznavanje pravila poslovnog bontona u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob, usporedna korelacijska analiza pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 8,8 % ispitanih nema potrebu, a 1,2 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 14,8 % ispitanih nema potrebu za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz upoznavanje pravila poslovnog bontona, dok ih 2,4 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 24,0 % ispitanih nema potrebu, dok ih 7,6 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 28,4 % ispitanih nema potrebu, dok ih 6,8 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina nema takvih potreba.

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika u kontekstu potrebe građana za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz organizacijske vještine u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 8,4 % ispitanih nema potrebu, a 1,6 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 15,2 % ispitanih nema takvu potrebu, dok ih 2,0 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 20,4 % ispitanih nema potrebu, dok ih 11,2 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 34,0 % ispitanih nema potrebu, dok ih 9,6 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % nema takvu potrebu, a 0,4 % ima.

Usporedna korelacijska analiza starosne dobi ispitanika u kontekstu potrebe građana za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz prezentacijske vještine u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 7,6 % ispitanih nema potrebu, a 2,4 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 12,8 % ispitanih nema takvu potrebu, dok ih 14,7 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 28,0 % ispitanih nema potrebu, dok ih 4,4 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 24,4 % ispitanih nema potrebu, dok ih 10,8 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % nema takvu potrebu, a 0,4 % ih ima.

U kontekstu potrebe građana za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz govor tijela u sastavu cjeloživotnog obrazovanja u knjižničnom prostoru u odnosu na starosnu dob usporedna korelacijska analiza pokazuje da u dobnoj skupini od 61 do 67 godina nitko od ispitanih nema takvu potrebu. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 9,2 % ispitanih nema potrebu, a 0,8 % ima potrebu. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 14,8 % ispitanih nema takvu potrebu, dok ih 2,4 % ima. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 26,4 % ispitanih nema potrebu

not feel the need, while 0.8% do. In the age range of 41 to 50, 14.8% of participants do not feel this need, whereas 2.4% does. In the age range of 30 to 40, 26.4% of participants do not feel this need, and 5.2% does. In the age range of 18 to 29, 30.4% of participants do not feel such a need, and 4.8% does. Of the participants aged up to 18 years old, 1.2% do not feel this need, while 0.4% does.

Communication can be used to realize oneself (thoughts, feelings, speech), send a message, realize a goal, get feedback from others so we conclude that communication skills are closely connected to social skills. In essence, there are two general kinds of communication (verbal and nonverbal). Communication can be interpersonal, intrapersonal, group, public, mass and intercultural (Reardon 1998). Additionally, we can use interpersonal communication to give, ask, and get love and attention, the respect of others, trust, support, understanding, encouragement from the people around us, and responsibility (the feeling of self-actualization) (Brajša 2013).

3.9. Library membership and citizens' opinions on its helpfulness

Results show that, of the total sample size, 58.4% of participants are not library members, i.e. they do not have a library membership, while 41.6% are.

Comparative correlation analysis of age range shows that 0.8% of the participants aged between 61 and 67 are library members, and 3.6% are not. In the age range of 51 to 60, 6.8% of participants are not library members, but 3.2% are. In the age range of 41 to 50, 9.6% of participants are not library members, but 7.6% are. In the age range of 30 to 40, 15.2% of participants are not library members, but 16.4% are. In the age range of 18 to 29, 22.4% of participants are not library members, but 12.8% are. Of the participants aged up to 18 years old, 0.8% are not library members, but 0.8% are.

Within the 41.6% of library members, results gained using the Likert scale show that 19.6% of them feel that the library fulfills their current needs, 16.0% feel that it mostly fulfills their needs, 4.8% that it neither does nor does not, 0.8% feel that their library mostly does not fulfill their needs, and 0.4% feel that it does not (Table 2).

Table 2. Public library members' assessment of the library fulfilling their needs compared to their age

	Non-members	Fulfills	Mostly fulfills	Neither fulfills, nor does not	Mostly does not fulfill	Does not fulfill
61 – 67 years old	3.6	0	0.4	0.4	0	0
51 – 60 years old	6.8	1.6	1.6	0	0	0
41 – 50 years old	9.6	5.6	1.6	0.4	0	0

za usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad, dok ih 5,2 % ima. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 30,4 % ispitanih nema potrebu, dok ih 4,8 % ima. U dobnoj skupini do 18 godina 1,2 % nema takvu potrebu, a 0,4 % ima.

U kontekstu komunikacijskih i socijalnih vještina zaključujemo da komunikacijom možemo ostvariti sebe (misli, osjećaje, govor), pružiti poruku, ostvariti cilj, dobiti povratnu informaciju od drugih te da su komunikacijske vještine usko povezane sa socijalnim vještinama. Načelno postoje dvije opće vrste komunikacije (verbalna i neverbalna). Komunikacija može biti i interpersonalna, intrapersonalna, grupna, javna, masovna i međukulturna (Reardon 1998). Također, kroz interpersonalnu komunikaciju možemo dati, zatražiti, dobiti ljubav i pažnju, poštovanje drugih, povjerenje, potporu, razumijevanje, ohrabrenje ljudi oko nas, odgovornost (osjećaj samorealizacije), (Brajša 2013).

3.9. Članstvo u knjižnici i mišljenje ispitanika o njezinoj pomoći građanima

Od ukupnog udjela rezultati pokazuju da je 58,4 % ispitanih nečlanova knjižnice, tj. građana koji nemaju knjižničnu iskaznicu, dok ih je 41,6 % član.

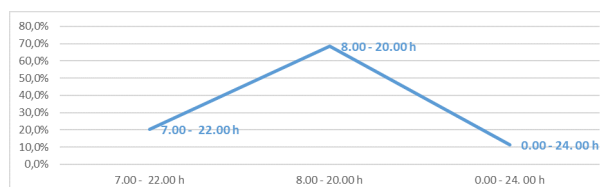
U odnosu na starosnu dob korelacijska analiza pokazuje da je u dobnoj skupini od 61 do 67 godina 0,8 % ispitanih član knjižnice, dok ih 3,6 % nije. U dobnoj skupini od 51 do 60 godina 6,8 % ispitanih nije član knjižnice, ali ih 3,2 % jeste. U dobnoj skupini od 41 do 50 godina 9,6 % ispitanih nije član, ali 7,6 % jeste. U dobnoj skupini od 30 do 40 godina 15,2 % ispitanih nije član knjižnice, a 16,4 % jeste. U dobnoj skupini od 18 do 29 godina 22,4 % nije član knjižnice, a 12,8 % jeste. U dobnoj skupini do 18 godina 0,8 % nije član knjižnice, a 0,8 % jeste.

Unutar cijelog skupa od 41,6 %, rezultati dobiveni Likertovom ljestvicom pokazuju da 19,6 % ispitanika, članova knjižnice, misle da knjižnica ispunjava njihove trenutne potrebe, 16 % članova knjižnice misli da knjižnica uglavnom ispunjava njihove trenutne potrebe, 4,8 % ispitanih članova misli da njihova knjižnica niti ispunjava, niti ne ispunjava njihove trenutne potrebe, 0,8 % ispitanih mišljenja je da njihova knjižnica uglavnom ne ispunjava njihove trenutne potrebe, a 0,4 % članova misli da ne ispunjava (Tablica 2).

30 – 40 years old	15.2	5.6	7.2	2.4	0.8	0.4
18 – 29 years old	22.4	6.8	4.4	1.6	0	0
up to 18 years old	0.8	0	0.8	0	0	0

Member participants' opinions on the opening hours of a public library in a single day mostly (68.4%) show that it should be open for users from 8.00 to 20.00, 20.4% think that the library should be open for users from 7.00 to 22.00, and 11.2% think that it should be open from 0.00 to 24.00 (Picture 4).

Correlation analysis in comparison to age shows that the need for longer opening hours of the library for users (from 8.00 to 20.00) is felt by participants aged 18 to 40 years old (4.4%), followed by participants aged 41 to 60 years old (20.0%).

Picture 4. Participants' opinions on the opening hours of libraries for users in a single day

Out of the total number of participants, most of them (32.8%) think that the library *mostly can* help in developing a community, 26.8% thinks it *neither can, nor cannot* help, 25.2% think that it *can*, 4.4% think that it *cannot*, and 1.8% think that it *mostly cannot*. The answers were given using the Likert scale (Table 3).

Table 3. Participants' assessment of whether the public library can help develop the community

Cannot	Mostly cannot	Neither can, nor cannot	Mostly can	Can
4.4	10.8	26.8	32.8	25.2

Out of the total number of participants, most of them (27.6%) think that the library *cannot* help unemployed citizens, followed by participants who think it *neither can, nor cannot* help (22.8%), while 19.6% think that it *mostly cannot* help. On the other hand, 13.2% think that it *mostly can* help unemployed citizens, and 16.8% think that it *can*. The answers were given using the Likert scale (Table 4).

Table 4. Participants' assessment of whether the public library can help unemployed citizens

Cannot	Mostly cannot	Neither can, nor cannot	Mostly can	Can
27.6	19.6	22.8	13.2	16.8

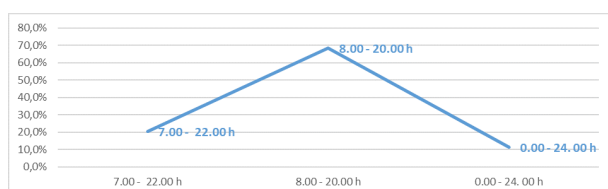
In the context of needs: "Attending the enumerated courses on one's own accord is expensive so most unemployed citizens cannot afford it. Earning such a degree comes with a fee in private schools. Sometimes the unemployed candidate can have

Tablica 2. Procjena članova narodne knjižnice o trenutnom ispunjavanju njihovih potreba u odnosu na starosnu dob

	Nečlan	Ispunjava	Uglavnom ispunjava	Niti ispunjava, niti ne ispunjava	Uglavnom ne ispunjava	Ne ispunjava
61 – 67 godina	3,6	0	0,4	0,4	0	0
51 – 60 godina	6,8	1,6	1,6	0	0	0
41 – 50 godina	9,6	5,6	1,6	0,4	0	0
30 – 40 godina	15,2	5,6	7,2	2,4	0,8	0,4
18 – 29 godina	22,4	6,8	4,4	1,6	0	0
do 18 godina	0,8	0	0,8	0	0	0

Mišljenje ispitanika o satnoj otvorenosti narodne knjižnice za korisnike u jednom danu pokazuje da ispitanici u najvećem udjelu (68,4 %) smatraju da bi narodna knjižnica trebala biti otvorena za rad s korisnicima od 8.00 do 20.00 sati, 20,4 % ispitanih mišljenja je da bi knjižnica trebala biti otvorena za korisnike od 7.00 do 22.00 sata, 11,2 % misli da bi trebala biti otvorena od 0.00 do 24.00 sata (Slika 4).

Korelacijska analiza u odnosu na starosnu dob pokazuje da potrebu za dužom satnom otvorenošću knjižnice za korisnike (od 8.00 do 20.00) imaju potrebu ispitanici od 18 do 40 godina (4,4 %), a slijede ih ispitanici od 41 do 60 godina (20 %).

Slika 4. Mišljenje ispitanika o satnoj otvorenosti narodne knjižnice za korisnike u jednom danu

Od ukupnog udjela ispitanih građana, utvrđeno je da najviše ispitanika (32,8 %) misli da knjižnica *uglavnom može* pomoći razvoju zajednice, 26,8 % misli da *niti može, niti ne može* pomoći, 25,2 % misli da *može*, 4,4 % ispitanih misli da *ne može*, a 1,8 % da *uglavnom ne može*. Odgovori su dobiveni Likertovom ljestvicom (Tablica 3).

Tablica 3. Procjena ispitanika o mjeri u kojoj narodna knjižnica može pomoći u razvoju zajednice

Ne može	Uglavnom ne može	Niti može, niti ne može	Uglavnom može	Može
4,4	10,8	26,8	32,8	25,2

Od ukupnog udjela ispitanih građana Likertovom ljestvicom utvrđeno je da najviše ispitanika (27,6 %) misli da knjižnica *ne može* pomoći nezaposlenim osobama. Slijede ih ispitanici koji misle da *niti može, niti ne može* pomoći (22,8 %), dok 19,6 % ispitanih misli da *uglavnom ne može*. S druge strane,

basic knowledge of something but does not have a diploma as proof and can therefore remain non-competitive for a job vacancy. The problem appears if the candidate possesses a certain level of knowledge in the initial phase of unemployment but loses it through long-term lack of use due to unemployment” (Zubac 2019, 31).

Greene Taylor et al. (2012, 196) state that less privileged citizens in the USA are often not in a position to continue their educations after finishing high school even though the academic community is trying to adjust to the changes in education. They point out that adults who finished the standard education according to their times have outdated skills and lack of means to achieve higher education.

For public libraries to be capable of fulfilling the needs of all the citizens within its community and influence the quality of life of its citizens, namely socially excluded, unemployed citizens, they must firstly increase their opening hours for users within a single day, decrease membership fees and offer new services, programs and activities, as well as recognize the importance of marketing and management. Increasing the opening hours of a library for users in a single day often requires employing new competent staff, which should be kept in mind by library founders (cities and municipalities). This only confirms Peterman and Williment’s (2013) claim that public libraries are only superficially open for everyone. Žero (2020, 21) points out that in the technological sense “there is need for more support by society in order for libraries to catch up with current trends in librarianship.” Besides gaining competitive skills, the enumerated needs can help a citizen become competitive on the labor market and help them find a job.

Zubac (2019, 237) says that it is desirable for every public library to have a webpage with clearly stated notifications on the library’s business and employees.

In terms of results, there is a logical inconsistency as citizens declared a need for lifelong learning, while at the same time stating the complete opposite to offered services. Such inconsistencies may be interpreted in several ways: firstly, the participants have needs other than those stated in the research. Secondly, the participants have a need for lifelong learning, but the offered services in libraries are unknown as public libraries generally do not offer such services in Croatia. Thirdly, a great number of participants are not members of libraries, and as such cannot generally make use of other services without a membership card.

Aabø (2015) is of the opinion that the value of a public library depends on how successfully it performs its roles, i.e. how well it fulfills the needs of its community and how valued they are by the citizens and the community it serves.

13,2 % ispitanika misli da narodna knjižnica *uglavnom može* pomoći nezaposlenim građanima, a 16,8 % kaže da *može* (Tablica 4).

Tablica 4. Procjena ispitanika o mjeri u kojoj narodna knjižnica može pomoći nezaposlenim osobama

Ne može	Uglavnom ne može	Niti može, niti ne može	Uglavnom može	Može
27,6	19,6	22,8	13,2	16,8

U kontekstu potreba: “Pohađanje nabrojanih tečajeva prema vlastitom nahođenju je skupo pa si ih većina nezaposlenih građanina ne može priuštiti. Dobivanje takve vrste diplome naplaćuje se u privatnim školama. Ponekad nezaposleni kandidat posjeduje temeljno znanje iz nečega, ali nema potrebnu diplomu kao dokaz pa, kao takav, može postati nekonkurentan na natječaju za posao. Problem se javlja ako kandidat posjeduje određeni stupanj znanja u početnoj fazi nezaposlenosti, ali ga kroz dugoročnu nezaposlenost ne koristi pa ono blijedi.” (Zubac 2019, 31)

Greene Taylor et al. (2012, 196.) kažu da manje imućni građani u SAD-u često nisu u mogućnosti nastaviti daljnje školovanje nakon završene srednje škole iako se akademska zajednica trudi prilagoditi promjeni u obrazovanju. Ističe da odrasli koji su završili uobičajeno obrazovanje u skladu sa svojim vremenom imaju zastarjele vještine i nerijetko nedovoljno sredstva za postizanje visokog obrazovanja.

Da bi narodne knjižnice mogle ispuniti potrebe svih građana svoje zajednice i utjecati na kvalitetu života svojih građana, a u ovom slučaju društveno isključenih nezaposlenih građana, one prije svega moraju povećati satnu otvorenost knjižnice za rad s korisnicima u jednome danu, smanjiti članarine te ponuditi nove usluge, programe i aktivnosti, kao i prepoznati važnost marketinga i menadžmenta. Povećanje satne otvorenosti knjižnice za rad s korisnicima u jednome danu, nerijetko zahtijeva i nova zapošljavanja kompetentnih djelatnika, što bi osnivači knjižnica (gradovi i općine) trebali imati u vidu. Ovaj podatak potvrđuje Petermanovu i Willimentovu (2013) tvrdnju da su narodne knjižnice trenutno samo površno otvorene za sve. U tehnološkom kontekstu Žero (2020, 21) ističe da je “potrebna veća podrška društva kako bi biblioteke uhvatile korak sa savremenim trendovima u bibliotekarstvu”. Upravo ispitane potrebe uz stjecanje kompetentnih vještina mogu građaninu omogućiti konkurentnost na tržištu rada i pomoći mu da pronađe posao.

Zubac (2019, 237) kaže da je poželjno da svaka narodna knjižnica ima web stranicu s jasno uređenim obavijestima o poslovanju knjižnice i zaposlenicima.

Po pitanju rezultata uočena je logička nedosljednost jer građani imaju potrebu za cjeloživotnim učenjem, a na ponuđene usluge su u najvećem udjelu

4. Conclusion

The aim of this paper was to present the results of the research on the needs of unemployed citizens in the Osijek-Baranja County with the purpose of improving the knowledge of advancing the services, programs, and activities of public libraries, as well as the quality of life of unemployed citizens.

Results of the research show that socially excluded, unemployed citizens, especially those in the ages of 30 to 40 years old have different needs in terms of lifelong learning, and that not all socially excluded, unemployed citizens exclusively depend on visiting public libraries for internet access, which is the role a library primarily serves in an informational-technological society.

The most important results of the research show that the tested citizens have a need for learning within programs of lifelong learning. On the other hand, they stated in a large majority that they do not have such needs in libraries. When analyzing the results, a logical inconsistency was noted as citizens declared a need for lifelong learning, while at the same time stating the complete opposite to offered services. Such inconsistencies may be interpreted in several ways: firstly, the participants have needs other than those stated in the research. Secondly, the participants have a need for lifelong learning, but the offered services in libraries are unknown as public libraries generally do not offer such services in Croatia. Thirdly, a great number of participants are not members of libraries, and as such cannot generally make use of other services without a membership card.

The most pronounced needs of tested citizens are the need to learn English and German; computer and technical skills; the need for perfecting communicational skills; perfecting additional social skills through teamwork, learning work etiquette, gaining organizational skills, promotional skills, and learning nonverbal communication or body language. Results show that despite a portion of the participants (41.6%) being library members, they still have other needs within lifelong learning which are not met by their libraries. Results also show that not all public libraries in the Osijek-Baranja County are open for the entire day for all users. Unemployed, socially excluded citizens are of the opinion that a public library can help develop their community but cannot help the unemployed citizens themselves. Given that the public library is open to all, none of the stated citizens' needs can be disregarded.

In fact, if public libraries want to meet the needs of their users and improve the quality of life, they should primarily focus on improving the competence of their employees, get out of their comfort zone, and provide specific services to unemployed people. They should recognize the seriousness of the prob-

odgovorili suprotno. Te nedosljedne razlike mogu se protumačiti na više načina: prvo, ispitanici imaju neke druge potrebe koje nisu bile obuhvaćene istraživanjem; drugo ispitanici imaju potrebu za cjeloživotnim učenjem, ali su ponuđene usluge u knjižnici nepoznate jer narodne knjižnice u Hrvatskoj ovakve usluge u pravilu ne nude. Treće, veliki broj ispitanih građana nije član knjižnice, a ako ispitanici ne posjeduju člansku knjižničnu iskaznicu, u pravilu ne smiju ni koristiti šire usluge.

Aabø (2005) je mišljenja da vrijednost narodnih knjižnica ovisi o tome koliko uspješno obavljaju svoju ulogu, odnosno koliko ispunjavaju potrebe svojih zajednica te koliko ih vrednuju građani i zajednice kojima služe.

4. Zaključak

Cilj rada bio je predstaviti rezultate istraživanja o potrebama nezaposlenih građana Osječko-baranjske županije u svrhu unapređenja spoznaja o poboljšanju službi, usluga, programa i aktivnosti narodnih knjižnica te utjecaja na kvalitetu života nezaposlenih građana.

Iz rezultata istraživanja vidljivo je da društveno isključeni nezaposleni građani, posebice oni u dobnim skupinama od 30. do 40. godine starosti imaju različite potrebe u sastavu cjeloživotnog obrazovanja te da svi društveno isključeni građani po pitanju pristupa internetu ne ovise isključivo o posjeti narodnoj knjižnici i njezinoj usluzi koju ona primarno nudi u informacijsko-tehnološkom društvu.

Najvažniji rezultati istraživanja pokazali su da ispitani građani imaju potrebu za učenjem u sastavu cjeloživotnog obrazovanja. S druge strane, u najvećem ukupnom postotku na ponuđena pitanja izjasnili su se da nemaju potrebe u knjižničnom prostoru. Pri obradi rezultata uočena je logička nedosljednost jer građani imaju potrebu za cjeloživotnim učenjem, a na ponuđene usluge su u najvećem udjelu odgovorili suprotno. Te nedosljedne razlike mogu se protumačiti na više načina: prvo, ispitanici imaju neke druge potrebe koje nisu bile obuhvaćene istraživanjem, ispitanici imaju potrebu za cjeloživotnim učenjem, ali su ponuđene usluge u knjižnici nepoznate jer narodne knjižnice u Hrvatskoj ovakve usluge u pravilu ne nude. Treće, veliki broj ispitanih građana nije član knjižnice, a ako ispitanici ne posjeduju člansku knjižničnu iskaznicu, u pravilu ne smiju ni koristiti šire usluge.

Najizraženije potrebe ispitanih građana jesu potrebe za učenjem engleskoga i njemačkoga jezika; računalnim i tehničkim vještinama, potreba za usavršavanjem komunikacijskih vještina; usavršavanjem dodatnih socijalnih vještina kroz timski rad, upoznavanje pravila poslovnog bontona, stjecanje organizacijskih vještina, promocijskih vještina, učenje

lem, the importance of developing new operational programs, strategic business planning, improving cooperation with local, regional, and the community at large, providing marketing, advocacy, and advertising services in the community that can contribute to better inclusion and cohesiveness of citizens. They should also involve volunteers from different professions or hire external associates if their employees do not have the necessary skills to perform specific services or hire competent staff, increase the library's business hours, reduce membership fees, collaborate as a partner on EU-funded projects or apply for their programs on tenders and receive earmarked funds for work and continuously implement such projects, cross-border cooperation with other libraries on this topic and projects and more. The synergistic circle of providing quality library services, recognizing the importance of the public library in the community leads to human and social capital that contributes to the sustainable social development of the community.

Otherwise, they will remain only superficially open to all citizens in their communities, making it hard to talk about true social inclusion or cohesion, as well as the need for solidarity and tolerance.

neverbalne komunikacije ili govora tijela. Rezultat istraživanja pokazao je da, unatoč tomu što je dio ispitanika (41,6 %) član narodne knjižnice, i dalje ima različite potrebe u sastavu cjeloživotnog obrazovanja, a njihova im knjižnica ne pruža mogućnost ispunjavanja.

Pokazao je i to da nisu sve narodne knjižnice u Osječko-baranjskoj županiji cjelodnevno otvorene za sve korisnike. Nezaposleni, društveno isključeni građani mišljenja su da narodna knjižnica može pomoći u razvoju zajednice, ali ne može nezaposlenim osobama. Budući da je narodna knjižnica ustanova otvorena za sve, niti jedna od navedenih potreba građana ne bi smjela biti zanemarena.

Ističemo, ako narodne knjižnice žele izaći u susret korisnicima i utjecati na kvalitetu života svojih građana, trebale bi, prije svega, poboljšati generičku kompetentnost svojih zaposlenika, izaći iz *zone komfora* i pružiti specifične usluge nezaposlenim građanima. Trebale bi prepoznati ozbiljnost problema, važnost izrade novih operativnih programa, strateško planiranje poslovanja; poboljšanu suradnju s lokalnom, regionalnom i širom zajednicom; poboljšati pružanje usluga marketinga, zagovaranje i oglašavanje u zajednici, što može pridonijeti boljoj inkluzivnosti i kohezivnosti građana: uključiti volontere iz različitih struka ili zaposliti vanjske suradnike ako njihovi zaposlenici nemaju potrebne vještine za provođenje specifičnih usluga ili prilikom zapošljavanja zapošljavati kompetentno osoblje, povećati satnu otvorenost knjižnice za rad s korisnicima u jednome danu, smanjiti članarine, surađivati kao partner na projektima iz europskih fondova Europske unije ili samostalno aplicirati vlastite programe na natječaj i dobiti namjenska sredstva za rad te kontinuirano provoditi ovakve projekte, prekogranično surađivati s ostalim knjižnicama u pitanju ove tematike i projekata i dr.

Sinergijski krug pružanja kvalitetnih knjižničnih usluga, prepoznavanje važnosti narodne knjižnice u zajednici dovodi do ljudskog i društvenog kapitala koji doprinosi kvalitetnom održivom društvenom razvoju zajednice.

U suprotnom, one će i dalje ostati površno otvorene za sve građane u zajednici u kojoj djeluju pa je o istinskoj društvenoj inkluziji i koheziji teško govoriti, kao i potrebi za solidarnošću i tolerantnošću.

Literatura / Bibliography

- Aabø, Svanhild. 2005. "The role and value of public libraries in the age of digital technologies" *Journal of Librarianship and Information Science* 37 (4). DOI: <https://doi.org/10.1177/0961000605057855>.
- Australian Library and Information Association. 2014. "Future of the library and information science profession". Canberra: ALIA. https://www.alia.org.au/sites/default/files/ALIA-Future-of-the-LIS-Profession-01_0.pdf.
- Brajša, Pavao. 2013. *Bez razgovora se ne može: Kvalitetnijim razgovorom do sebe i drugih*. Zagreb: Glas Koncila.
- European Commission. 2018. "The European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)". Posljednja izmjena: 11. mart. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1317&langId=en>.
- European Commission. 2015. "The Education & Training Monitor 2015: how public libraries help to meet EU: blog". Posljednja izmjena: 15. februar 2016. priorities <http://ec.europa.eu/epale/en/blog/education-training-monitor-2015-how-public-libraries-help-meet-eu-priorities>.
- Eurostat. 2017. "Euro area unemployment at 9.5%". Posljednja izmjena: 2. maj 2017. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8002525/3-02052017-AP-EN.pdf/94b69232-83a9-4011-8c85-1d4311215619>.
- Greene Taylor, Natalie, Paul T. Jaeger, Abigail J. McDermott, Christie M. Kodama, and John Carlo Bertot. 2012. "Public Libraries in the New Economy: Twenty-First-Century Skills, the Internet, and Community Needs" *Public Library Quarterly* 31 (3). DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2012.707106>.
- Hibert, Mario. 2012. "Kritičko bibliotekarstvo: moguća paradigma informacijskog društva" Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje. Statistika. Posljednja izmjena: 7. august 2017. <http://statistika.hzz.hr/statistika.aspx?tipIzvjestaja=1>.
- Huysmans, Frank, and Marjolein Oomes. 2013. "Measuring the public library's societal value: A methodological research program" *International Federation of Library Associations and Institutions* 39 (2). DOI: <https://doi.org/10.1177/0340035213486412>.
- James V. Brown Library, 19 E. Fourth St. "Explore free job and career resources through the Brown Library". Posljednja izmjena: 28.

- aprila 2017. <https://jvbrown.edu/explore-free-job-and-career-resources-through-the-brown-library/>.
- Kathleen Kathleen. 1998. *Interpersonalna komunikacija*. Zagreb: Alinea.
- Lloyd, Annemaree. 2010. *Information Literacy Landscapes: Information Literacy in Education, Workplace and Everyday Contexts*. 1st Edition. Oxford (UK): Chandos Publishing.
- Martinović, Ivana, Boris Badurina, Matea Zuzjak. 2016. "Contribution of Public Libraries to the increase of Digital Inclusion in the Osijek-Baranya County" U *5. međunarodni znanstveni simpozij Gospodarstvo istočne Hrvatske: vizija i razvoj / 5th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia: vision and growth*, uredila Anka Mašek Tonković, 477–484. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku.
- Mastaglio, Christine. 2010. "Developing Career Resources in Public Libraries". Posljednja izmjena: 9. februar 2016. file:///D:/Dokumenti/Downloads/Developing%20Career%20Resources%20in%20Public%20Libraries.pdf.
- McCallum E., R. Weicht, L. McMullan, and A. Price. 2018. "EntreComp into Action: get inspired, make it happen" U *EUR 29105 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg*, Eds. M. Bacigalupo and W. O'Keeffe, DOI: 10.2760/574864, JRC109128.
- Peterman, John, and Ken Williment. 2013. *Developing Community – Led Public Libraries: Evidence from the UK and Canada*. UK: Routledge. [https:// Taylor & Francis Group](https://Taylor%20Francis%20Group). Datum pristupa: 11. 9. 2017.
- Scott, Rachel. 2011. "The Role of Public Libraries in Community Building" *Public Library Quarterly* 30 (3). DOI: <https://doi.org/10.1080/1616846.2011.599283>.
- Skrzeszewski, Stan, and Maureen Cubberley. 1997. "Community-based economic development and the library – a concept paper" *Library Management* 18 (7). DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/01435129710170379>
- Slatter, Diane, and Zaana Howard. 2013. "A place to make, hack, and learn: makerspaces in Australian public libraries" *The Australian Library Journal* 62 (4). DOI: 10.1080/00049670.2013.853335.
- Šporer, Željka. 2004. "Koncept društvene isključenosti" *Društvena istraživanja* 13 (1/2). URL: <https://hrcak.srce.hr/16108>.
- Šućur, Zoran. 2016. "Socijalna isključenost i socijalna pravednost: Znanstveno-stručni skup *Socijalno inkluzivne usluge*". Posljednja izmjena: 18. novembra 2016. www.knjiznica-koprivnica.hr/knjiznica/Dokumenti/1._SUCUR_Z.ppt.
- UN. 2015. "Agenda Ujedinjenih naroda za održivi razvoj 2030". Posljednja izmjena: 5. maja 2017. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
- United Nations General Assembly. 2016. "Human Rights Council thirty-second session, agenda item 3: promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development". Posljednja izmjena: 5. maja 2017. https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf.
- UNESCO. 2014. *Roadmap for Implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development*. Paris.
- Vujić, Boris. 2016. "Ljudski kapital i ekonomski rast u Hrvatskoj: Kako brže naprijed?". Posljednja izmjena: 9. jun 2016. <https://www.hnb.hr/-/ljudski-kapital-i-ekonomski-rast-u-hrvatskoj-kako-brze-naprijed->.
- Wu, Mei Mei. 2018. "Social Inclusion – Study of the Homeless Users in the Public Library in Taipei Wanhwa District" U *Can the library do everything? The changing role of librarians and the library as a space of social inclusion* [Webinar : Facebook]. IFLA New Professionals Special Interest Group, IFLA Continuing Professional Development and Workplace Learning and the American Library Association. Posljednja izmjena: 16. april 2018. https://www.facebook.com/npsig/?hcref=ARQ71M6wiSlzVh88qsq9HGue31r e I n 2 U O R Z W V W A N b a Y 3 b _ zTXvzpWq2i4ZvHFBhWxE&fref=nf.
- Quick, Susannah, Gillian Prior, Ben Toombs, Luke Taylor, and Rosanna Currenti. 2013. "Europaweite Umfrage zu den Vorteilen von Informations- und Kommunikationssystemen in öffentlichen Bibliotheken aus Sicht der Nutzer". Posljednja izmjena: 26. maja 2016. https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/23995/TNS_CrossEuropean_German.pdf?sequence=1.
- Zubac, Andreja. 2019. "Model knjižničnih usluga za nezaposlene osobe" Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Žero, Adisa. 2020. "Javne biblioteke i komunikacijske tehnologije" U *Vodič kroz javne biblioteke*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne Hercegovine.

Poljičke isprave – čuvanje, zaštita i prezentacija dokumenata iz arhiva Poljičke republike pisanih bosančicom

Poljica Documents – Protection and Presentation of Documents from the Archive of the Poljica Republic Written in Bosančica

Ismet Ovčina¹, Mehmed Kardaš², Muamera Smajić¹

¹ Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / National and University Library of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

ismet@nub.ba, muameras@nub.ba

² Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Department of Bosnian, Croatian and Serbian Language, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

mehmed.kardas@ff.unsa.ba

Article Info / Informacije o članku

Primljen / Received 10. 9. 2021.

Prihvaćen / Accepted 20. 10. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Keywords / Ključne riječi

Hrvatska, 16–19. stoljeće, Poljica, Poljička republika, Poljička knežija, poljičke isprave, ćirilne isprave, bosančica, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Specijalne zbirke, Aleksandar Poljanić, arhiv, rukopisi, arhivske kolekcije

Croatia, 16–19th century, Poljica, Poljica republic, Principality of Poljica, Poljica documents, Cyrillic documents, bosančica, National and University Library of BiH, Special collections, Aleksandar Poljanić, archive, manuscripts, archival collections

Abstract / Sažetak

Zbog svojih jedinstvenih i rijetkih kolekcija, Specijalne zbirke Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine (NUBBiH) su nezamjenjiv izvor za mnogostruke istraživačke projekte i naučne radove. Već dugi niz godina NUBBiH ulaže napor da putem svojih projekata naučnoj zajednici približe predstavi vrijedne kolekcije Specijalnih zbirki. Da bi se korisnicima osigurao brži i lakši pristup građi, a ujedno i zaštitili originalni dokumenti od njihovog daljeg propadanja, građa koja je obuhvaćena projektima digitalizira se i prezentira kroz Digitalne kolekcije NUBBiH. U ovom radu predstaviti ćemo jedan takav projekt, a to je projekt zaštite i prezentacije Arhiva poljičkih isprava iz Zbirke Aleksandra Poljanića te ćemo prikazati dosadašnje rezultate, kao i krajnje ciljeve ovoga projekta.

The Special Collections of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina (NULBiH) are an irreplaceable source for multiple research projects and scientific papers. For many years, NULBiH has been strengthening efforts to present values of Special Collections to the scientific community through its projects. To provide users with faster and easier access to the material, and at the same time to protect the original documents from their further deterioration, the materials covered by the projects are digitized and presented through the Digital Collections portal of the National and University Library of BiH.

In this article, we will present the ongoing project “Protection and presentation of the Poljica Documents Archive from the Collection of Aleksandar Poljanić” and so far, the results and ultimate goals of this project.

1. Uvod

Digitalizacija starih knjiga, rukopisa i dokumenata u velikoj je ekspanziji od početka ovoga stoljeća. Gotovo sve baštinske institucije koriste nove tehnologije kako bi ponajprije sačuvale originalna djela te produžile njihov vijek trajanja. Digitalizacija pruža veću vidljivost građe i čini je dostupnom istraživačima, naučnim i kulturnim radnicima, ali i najširoj publici te umnogome pojednostavljuje njihov rad i pristup informacijama. Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (NUBBiH) jedna je od takvih institucija. Ona baštini blago koje svjedoči o prošlosti kako naše zemlje i njenih naroda tako i susjednih zemalja, ali i šire. U okviru Specijalnih zbirki, u NUBBiH pohranjena je zbirka

1. Introduction

Since the beginning of the 21st century, there has been a significant increase in the digitization of old books, manuscripts, and documents. Almost all heritage institutions use new technologies primarily to preserve original works and extend their lifespan. Digitization provides greater visibility of the material and makes it accessible to researchers, scientists, cultural workers, and a broader audience. It remarkably simplifies their work and access to information. The National and University Library of Bosnia and Herzegovina (NULB&H) is such an institution. It inherits a treasure that witnesses the history of our country and its people, neighbouring countries, and further. Croatian Cyrillic docu-

hrvatskih ćirilčnih isprava iz novovjekovnoga perioda koju danas čini ukupno 293 dokumenta. Isprave ove zbirke bile su u vlasništvu Aleksandra Poljanića (1884–1948), nekadašnjega dugogodišnjeg direktora Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu i znamenitoga kolekcionara.¹ O tome kako su ove isprave dospjele u NUBBiH iscrpno piše A. Rodinis u knjizi *Aleksandar Poljanić. Tragom zaplijenjene zbirke* (2012). Rukopisna zaostavština A. Poljanića nije bila jedinstvena, nego ju je činilo više zbirki.² Bogata građa bila je u Poljanićevu vlasništvu sve do 1945. godine, kada je optužen za saradnju s okupatorima i prijestup protiv narodne časti, a jedan od vidova kazni bila je i konfiskacija imovine, što se desilo i u procesu protiv njega. Prema odredbama Sreskog suda, jedan dio Poljanićeve zbirke prenesen je u Ministarstvo prosvjete NRBiH, a nakon toga zaostavština se trebala dijeliti, ovisno o vrsti građe, tadašnjoj Narodnoj biblioteci i Zemaljskom muzeju. U zapisniku zapljene navodi se da se u stanu A. Poljanića biblioteka nalazila u tri prostorije, što samo po sebi ukazuje na obim fonda koji je posjedovao (Rodinis 2012, 92). Zbog navodnih tehničkih nemogućnosti, knjige iz biblioteke nisu detaljno popisane, nego su samo prenesene u Ministarstvo prosvjete NRBiH i zapečaćene. Zemaljski muzej je tek 1947. godine uspio popisati knjige iz Poljanićeve zbirke te je “po naređenju Ministarstva prosvjete NRBiH predao veći dio arhivalija iz zbirke Ace Poljanića Narodnoj biblioteci NRBiH u Sarajevu”, na osnovu presude iz 1945. godine (Rodinis 2012, 95). U inventarnim knjigama Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH stoji da su poljičke isprave poklon Ministarstva prosvjete. Kao što je navedeno, sva zaplijenjena građa A. Poljanića dodijeljena je ovom ministarstvu, tako da se i on sam na pojedinim mjestima navodio kao neko ko je bio vlasnik dokumenata koje je Ministarstvo poklonilo Biblioteci.

ments from the new age period, which consists of 293 documents, are deposited in NULB&H as a part of the Special Collections. The documents of this collection were the property of Aleksandar Poljanić (1884–1948),¹ the former perennial director of the National Bank for Bosnia and Herzegovina and a famous collector. How these documents reached NULB&H Andrej Rodinis writes exhaustively in the book “Aleksandar Poljanić: tracing a confiscated collection” (2012). A. Poljanić’s manuscript legacy was not unified but consisted of several collections.² This rich collection was in Poljanić possession until 1945 when they accused him of cooperating with the occupiers and acting against the nation’s honor. One kind of punishment was the confiscation of property, which was imposed against him. The District Court decided to transfer a part of Poljanić’s collection to the Ministry of Education of the NRB&H. After that, the legacy was divided, depending on the type of material, to the National Library and the National Museum. According to the confiscation record in A. Poljanić’s apartment, the library was located in three rooms, which indicates the size of the fund he owned (Rodinis 2012, 92). Due to the alleged technical impossibilities, the books from his library were not listed in detail, but only transferred to the Ministry of Education of the NRB&H and sealed. The National Museum managed to list books from Poljanić’s collection in 1947, and “by order of the Ministry of Education of the NRB&H, most of the archives from the collection of Aca Poljanić were handed over to the National Library of the NRB&H in Sarajevo” based on the verdict from 1945 (Rodinis 2012, 95). In the inventory books of the National and University Library of BiH, it writes that the Poljica documents are a gift from the Ministry of Education. As already mentioned, all the confiscated material of A. Poljanić was allocated to the Ministry of Education, so in the library inventory books, it is stated that he was also the owner of the documents.

¹ Aleksandar Poljanić rođen je 1884. godine u Gradačcu, gdje je završio osnovu školu, a realnu gimnaziju u Zagrebu. U Beču je studirao na Trgovačkoj akademiji kao stipendist bosanskohercegovačke Zemaljske vlade, a jedno vrijeme studirao je i na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu. Nakon studija vratio se u Bosnu, gdje je dugo godina radio kao direktor Zemaljske banke za BiH. Sakupljanjem kulturnoga blaga počeo se baviti veoma rano, a za sakupljački interes sarajevskog bankara prošlo se nadaleko. Vidi detaljnije kod Rodinisa (2012, 8–26).

² A. Solovjev navodi da Poljanić “има вероватно највећу у Југославији збирку аката писаних босанчицом (овим западним варијантом ћирилице) – од XVI и до XIX века” te da ona “обухвата око 200 комада исправа из заоставштине пољичког жупника Мате Михановића” (Solovjev 1934, 399). Da li su sve isprave u sastavu današnje zbirke iz zaostavštine M. Mihanovića, može se samo nagađati. Moguće je da je dio isprava došao i drugim putem, o čemu ukoliko izveštava M. Brković: “Jedan se veći broj nalazio kod rahmetli Seida M. Traljića, između ostaloga bivšeg djelatnika Akademijina Zavoda u Zadru, koje su poslije njegove smrti vjerojatno završile u sastavu navedene sarajevske zbirke” (Brković 2014, 34).

¹ Aleksandar Poljanić was born in 1884 in Gradačac where he finished elementary school and high school in Zagreb. He studied in Vienna at the *Trgovačka akademija* (Academy of Commerce) as a scholarship holder of the Government of Bosnia and Herzegovina. He also studied at the Faculty of Arts in Zagreb. He returned to Bosnia after graduating from school, where he worked as the director of the National Bank of B&H for many years. He started collecting cultural treasures very early. The collecting interest of the Sarajevo banker became widely known. See more details in Rodinis (2012, 8–26).

² A. Solovjev states that Poljanić “probably has the largest collection of documents written in bosančica (this western variant of Cyrillic) – from the 16th to the 19th century in Yugoslavia” and that it “includes about 200 documents from the legacy of priest Mate Mihanović from Poljica parish” (Solovjev 1934, 399). One can only speculate whether all the documents from the legacy of M. Mihanović are part of the collection kept in the National and University Library of B&H. Some of these documents may have been procured in another way, as M. Brković briefly reports: “A large number was owned by the late Seid M. Traljić, among other, a former employee of the Academy Institute in Zadar, which after his death probably ended up in the specified Sarajevo collection.” (Brković 2014, 34).

2. O projektu

Početkom 2019. godine NUBBiH se odlučila pokrenuti projekt "Čuvanje, zaštita i prezentacija dokumenata iz Arhiva Poljičke republike pisanih bosančicom". Postavljeni ciljevi projekta bili su identifikacija i obrada isprava Poljičke knežije kao građe od izuzetnog značaja, zatim zaštita i očuvanje ovih dokumenata kroz proces digitalizacije koji će omogućiti korisnicima lakši, brži, a za građu sigurniji pristup, pri čemu će se smanjiti kontakt s originalnim dokumentima, a time umanjiti procenat oštećenja. Transliteracijom sadržaja isprava te prilagodbom današnjem pravopisu namjera je da se stvore preduvjeti za nova istraživanja, a izgradnjom digitalne kolekcije, odnosno uključivanjem u već postojeće, povećava se vidljivost i dostupnost građe koja je do sada bila nevidljiva kako društvenoj tako i istraživačkoj zajednici.

Prvi korak u realizaciji projekta bio je izdvajanje jedinica / dokumenata, preciziranje njihovog fizičkog opisa, dimenzija i porijekla te utvrđivanje eventualnih prethodnih reparacija, stepena i vrste oštećenja. U skladu s ovom analizom planirane su moguće reparacije, kao i potrebne tehnike i materijali za restauraciju i konzervaciju. Sljedeći korak bila je digitalizacija tekstova dokumenata, odnosno ćirilčna transkripcija i latinčna transliteracija te adaptacija na savremeni jezik. Digitalne kopije su također predate na tehničku pripremu za postavku u Digitalne kolekcije NUBBiH. Nakon kompletne obrade dokumenata koju je radio vanjski saradnik uslijedila je i detaljna obrada građe u sistemu COBISS kako bi se digitalni sadržaji mogli povezati s metapodacima. Dok se odvijala obrada dokumenata, radilo se laboratorijsko ispitivanje prioriteta, čišćenje, a ovisno o dijagnostici provodila se i potrebna restauracija. Za pohranu, čuvanje i zaštitu obrađene građe nabavljene su beskiselinske arhivske kutije u koje su pohranjeni obrađeni i konzervirani dokumenti. Na ovaj način originali će biti dugoročno zaštićeni od mogućeg daljeg oštećenja i propadanja.

Kao jedan od krajnjih ciljeva ovoga projekta planirane su publikacije (štampana izdanja) u kojima će biti predstavljeni svi dokumenti, a trenutno je u izradi prvi tom u kojem će biti prezentirani rezultati istraživanja prve faze projekta. S obzirom na složenost projektnih aktivnosti i obim građe, projekt će trajati tri godine i realizirat će se kroz faze. Tako će građa Arhiva Poljičke knežije biti ne samo identificirana i zaštićena već i adekvatno predstavljena te ponuđena svim zainteresiranim korisnicima: istraživačima, naučnim i kulturnim radnicima, čime će se iznova regenerirati kako kulturni, umjetnički tako i društveni značaj ovih vrijednih zbirki, ali i NUBBiH kao krovne bibliotečke ustanove Bosne i Hercegovine. Projekt "Čuvanje, zaštita i prezentacija dokumenata iz Arhiva Poljičke republike pisanih bosančicom"

2. About the Project

NULB&H decided to launch the project "Protection and presentation of documents from the archive of the Poljica Republic written in Bosančica" at the beginning of 2019. The set goals of the project were the identification and processing of documents of the Principality of Poljica as the material of exceptional importance. It would follow the protection and preservation of Poljica documents through digitization that would provide to the users simple, faster, and safer access to materials. At the same time, it will prevent excessive manipulation of the original documents and hence mitigate damage percentage. By transliterating the content of documents and adapting them to today's spelling, the intention is to create preconditions for new research. By building a digital collection the visibility, and accessibility of the material will increase, both to the social and research community.

The first step in the realization of the project was the selection of units / documents, specifying their physical description, dimensions, and origin, and determining any previous reparations, the degree, and the type of damage. This analysis envisages appropriate reparations and the acquisition of the necessary materials and techniques for restoration and conservation. The next step was Cyrillic transcription and Latin transliteration, as well as adaptation to the contemporary language. Digital copies, meanwhile, have been submitted for technical preparation for installation in the Digital Library. After the external associate completes the processing of all the documents, the librarians will do the cataloguing in COBISS to relate digital content to metadata. While the documents were processed, the laboratory tested priorities for restoration and, depending on the diagnosis, the necessary conservation was conducted. For the storage, preservation, and protection of Poljica documents, we procured acid-free archive boxes. Thus, we will protect the originals from possible further damage and deterioration in the long run.

One of the final goals of this project is a publication (print) that will represent all the documents. Currently, the first volume is in publishing and it will contain all the results of the first phase of the project. Due to the complexity of the project activities and material scope, the project will last for three years and will stretch into three phases. This will provide for, not only identification and protection but also the proper presentation to all interested parties: researchers, scientists, cultural enthusiasts. This will also trigger new cultural and artistic interest and social importance of these renowned collections and will shed new light on NULB&H as the central library institution of Bosnia and Herzegovina. So far, the Federal Ministry of Cultural and Sports has supported the

do sada je podržalo Federalno ministarstvo kulture i sporta BiH. Kao vid promocije ovoga projekta planirane su izložbe, tradicionalna i virtualna.

3. O poljičkim ispravama iz zbirke Aleksandra Poljanića

Zbirka poljičkih isprava NUBBiH zavedena je u inventarne knjige od rednog broja Ms 959 do Ms 1252, što je ukupno 293 dokumenta. Isprave su manje-više popisane hronološki, tako da je prva, najstarija isprava, iz 1507. godine, dok je posljednja iz 1867. godine. Jedan broj isprava, nekih desetak, nema godinu nastanka. Zavođenje dokumenata u inventarne knjige datira od 6. 3. do 25. 4. 1953. godine.

Pored ovih dokumenata, u inventarnim knjigama Specijalnih zbirki NUBBiH zavedeni su na drugim mjestima još neki ćirilski dokumenti nastali u Poljicima. Tih nekoliko dokumenata spominje se u popisu V. Mošina i S. M. Traljića koji je predložen u članku “Ćirilski spomenici u Bosni i Hercegovini” (1959). Međutim, neki od ovih dokumenata danas se ne nalaze u biblioteci:

Ms 2 – Poljički statut, prijepis iz sredine 18. stoljeća, 48 listova (zagubljeno);

Ms 3 – Poljički statut, prijepis iz 1716. god., 42 lista;

Ms 4 (a–c) – Poljički zbornik: Molitve, zapisi i skazanje o redu karmelitanskome, 16. stoljeće, 25 listova, nabavljeno od župnika Mate Mihanovića iz Sitnog (b i c zagubljeno);

Ms 4a – Molitve blagoslova (s raznim brojem redova 22–24), do f. 15;

Ms 5 – Poljički traktat iz pastirskog bogoslovlja, 17. stoljeće (zagubljeno);

Ms 11 – Knjižica “Casus consientiae” (Bračne smetnje...), 17. stoljeće, 8 listova;

Ms 13 – Poljički zbornik pjesama, ljekarija i drugo, 17. stoljeće, nabavljeno od Mate Mihanovića, 26 listova;

Ms 637 – Teftar porodice Sičića iz Poljica, 1757. god.;

Ms 1274 – Roždanik i ljekaruša, prva polovica 18. stoljeća.

Prema inventarnoj knjizi, dokumenti su zavedeni u periodu od 1. 11. 1949. do 2. 12. 1949. godine. Također je navedeno da je to poklon Ministarstva, a grafitnom olovkom je dopisano: “Iz biblioteke Poljanića”.

Kada je riječ o objavljivanju dokumenata iz Poljanićeve zbirke, valja istaći da se potreba za njihovom obradom i prezentacijom javlja već odavno budući da većina dokumenata iz ove zbirke do sada nije objavljivana. Izuzetak od toga čine najstarije isprave čije je tekstove s kratkim registama objavio A.

project “Protection and presentation of documents from the archive of the Poljica Republic written in Bosančica”. Traditional and virtual exhibitions will provide visibility and promotion of the project.

3. About Poljica documents from Aleksandar Poljanić's collection

Poljica Documents Collection of NULB&H is entered in inventory books under the numbers Ms 959 – Ms 1252, which makes 293 documents in total. Documents are, more or less, entered chronologically, so the first is the eldest dated 1507 while the last is dated 1867. Several documents are not dated at all (some 10 documents). The entry process of the documents into the inventory books was conducted from March 6th to April 25th, 1953.

Apart from these documents, Special Collections of NULB&H possesses some other Cyrillic documents created in Poljica duly entered into its inventory books on some other locations. They are mentioned in V. Mošin and S. M. Traljić's list, presented in the article “Cyrillic written monuments in Bosnia and Herzegovina” (“Ćirilski spomenici u Bosni i Hercegovini”) (1959). However, some of these documents are no longer available in the NULB&H:

Ms 2 – *Poljički statut*, a transcript from the middle of the 18th century, 48 sheets. (lost);

Ms 3 – *Poljički statut*, a transcript from 1716, 42 sheets;

Ms 4 (a–c) – *Poljički zbornik: molitve, zapisi i skazanje o redu karmelitanskome*, 17th century, 25 sheets, procured from the parish priest Mate Mihanović from Sitno (b and c lost);

Ms 4a – *Molitve blagoslova*, till p. 15;

Ms 5 – *Poljički traktat iz pastirskog bogoslovlja*, 17th century (lost);

Ms 11 – *Booklet “Casus consientiae”* (Marital disorders...), 17th century, 8 sheets;

Ms 13 – *Poljički zbornik pjesama, ljekarija i drugo*, 17th century, procured from Mate Mihanović, 26 sheets;

Ms 637 – *Teftar porodice Sičića iz Poljica (Notebook of the Sičić family from Poljica)*, 1757.

Ms 1274 – *Roždanik i ljekaruša*, the first half of the 18th century.

According to the inventory book documents were entered from November 1st to December 12th, 1948. It is also stated that these documents were gifts from the Ministry, however, the pencil note reads: “From Poljanić's library”.

When it comes to publications of documents from Poljanić's Collection, it must be stated that the need for its processing and presentation occurred a long time ago chiefly because the majority of these doc-

Solovjev u radu “Privatno-pravni ugovori XVI veka iz Poljičke župe” (1934).³

U okviru prve faze projekta digitalizirana je prva stotina tekstova iz Poljaničeve zbirke te se sada može preciznije govoriti i o sadržaju ovoga dijela zbirke. Riječ je o dokumentima uglavnom pravnoga sadržaja koji su nastali u Poljicima, prostoru oko planine Mosor⁴ koji je tokom ranog novovjekovlja bio općina ili knežija čiji je status bio djelomično samostalan, pa je život bio prilično upravljan vlastitim običajima, statutarno propisanim odredbama, javnim ustanovama i službama lokalnoga karaktera (Botica 2017, 15). Glavnina isprava koje su dosad obrađene sadrže mikrotoponime njihova nastanka: Donja Dubrava, Gata, Sitno, Gornje Polje, Donje Polje, Trnbusi, Srijane, Jasenovo, Jurkovići, Donji Dolac, Krug, Nova Sela, Katuni, Kilica, dok manji broj dokumenata ne sadrži tačno mjesto nastanka, ali se na osnovu njihovog sadržaja jasno ustanovljava da su nastali na prostoru Poljica.

Najveći broj dokumenata navedene zbirke čine kupoprodajni ugovori, ali se tu nalaze založnice, oporuke (testamenti), darovnice, naredbe, odluke, potom razni ugovori o podjeli imovine, posudbi, zamjeni, kao i knjižice računa itd. Budući da je riječ uglavnom o pravnim dokumentima – ispravama u najširem smislu, u strukturnom smislu one slijede konvencionalne formule po uzoru na latinske isprave.⁵

Najstariji dokument iz našega korpusa je kupoprodajni ugovor (Ms 959) sačinjen 22. februara 1507. godine u kojem Mandalina, supruga Tadije Gargatovića, prodaje Jurju Bešlijinu i njegovim sinovima komad zemlje pod Galešinom stazom, a zatim slijedi kupoprodajni ugovor (Ms 960) iz 10. maja 1522. godine, pisan na pergameni, u kojem Šimun Pedanović sa svojim bratom Grgurem pred poljičkim zborom kupuje od Tomaša Vukšića komad zemlje u Sitnomu.

Starijim dokumentima pripada i pismo splitskog age Smajela Mehmeda kliškom i imotskom kadiji iz 1591. god. u kojem se nalaže da se Luki i njegovoj sestri Kati vrati baština u Gornjem Polju koju je uzurpirao čovjek iz Klisa. Ovo pismo ima i prijepis iz 22. januara 1757. na kojem stoji: “Kopija iz turskoga pisma”.

uments were not published so far. An exception to this is the oldest documents whose texts with short regesta were published in “Privatno-pravni ugovori XVI veka iz Poljičke župe” (1934) by A. Solovjev.³

In the first phase of projects hundred texts from the Poljanic Collection were digitized and therefore a much clearer insight into the content of this part of the collection has been made. These documents are chiefly legally enacted in Poljica, the region surrounding mountain Mosor⁴ which was a partially independent municipality or county in the early new age, and life was governed by its unique customs, statutory rules, public institutions, and local services (Botica 2017, 15). The majority of processed documents contain its specific places of origin: Donja Dubrava, Gata, Sitno, Gornje Polje, Donje Polje, Trnbusi, Srijane, Jasenovo, Jurkovići, Donji Dolac, Krug, Nova Sela, Katuni, Kilica, while only a few of them lack a place of origin but their content confirms that they originated in Poljica.

The majority of documents from this Collection are sales and purchase contracts but also mortgage documents, testaments, and wills, donation deeds, decrees, resolutions, inheritance documents as well as documents of loans, exchange and ledger books, etc. Considering their legal nature in the widest sense, structurally these documents subscribe to conventional forms of the Latin documents.⁵

The oldest document from our corps is a sales purchase agreement (Ms 959) made on February 22nd, 1507 in which Mandalina, wife of Tadija Gargatović, sells a piece of land under Galešin pathway to Juraj Bešlijin and his sons. It is followed by a sales and purchase agreement (Ms 960) dated May 10th, 1522, written on parchment, in which Šimun Pedanović and his brother Gurgur buys a piece of land in Sitno from Tomaš Vukšić before Poljica Assembly.

One of the oldest documents is also a letter from Smajel Mehmed-aga to Imotski Kadi dated 1591 in which he orders restitution of heritage in Gornje Polje to Luka and his sister Kata, which was usurped by a man from Klis. This letter has a copy dated January 22nd, 1757 which states: “Copy from Turkish letter.”

Among the first hundred documents made in Polji-

³ To su sljedeće isprave: Ms 960, Ms 961/1, Ms 961/2, Ms 963 i Ms 977.

⁴ Prostor Poljica, koja se nalaze u srednjoj Dalmaciji, jugoistočno od Splita, dijeli se na Gornja, Srednja i Donja Poljica. U Donjim Poljicima nalazi se šest mjesta: Strožanac, Podstrana, Jesenice, Dugi Rat, Duće i Priko, u Srednjim Poljicima trinaest: Sitno Gornje, Sitno Donje, Dubrava, Srinjine, Tugare, Zakućac, Gata, Čišla, Ostrvica, Zvečanje, Kostanje, Podgrađe i Selca, a u Gornjim Poljicima pet: Dolac Donji, Putišići, Srijane, Dolac Gornji i Trnbusi (Mihanović 1971, 150).

⁵ Konvencionalne dijelove čine: invokacija, datacija, promulgacija, inskripcija, intitucija, naracija, dispozicija, sankcija, pertinencija, koroboracija, supskripcija, komplecija. Diplomatičkom analizom ovih isprava detaljno se bavio Milko Brković, a većinu formalnih obrazaca koje navodi Brković nalazimo i u našim ispravama. Vidi o tome kod Brkovića (2014).

³ They are the following documents: Ms 960, Ms 961/1, Ms 961/2, Ms 963 and Ms 977.

⁴ The Poljica region, located in central Dalmatia, southeast of Split is divided into Upper, Middle, and Lower Poljica. In the Lower Poljica there are six places: Strožanac, Podstrana, Jesenice, Dugi Rat, Duće i Priko, in Middle Poljica thirteen: Sitno Gornje, Sitno Donje, Dubrava, Srinjine, Tugare, Zakućac, Gata, Čišla, Ostrvica, Zvečanje, Kostanje, Podgrađe i Selca, and in the Upper Poljica five: Dolac Donji, Putišići, Srijane, Dolac Gornji i Trnbusi (Mihanović 1971, 150).

⁵ Conventional parts are invocation, datation, promulgation, inscription, intitulation, narration, disposition, sanction, pertinence, collaboration, subscription, completion. Milko Brković conducted a diplomatic analysis of these documents and the majority of the formal forms mentioned by Brković are found in our documents. See Brković (2014).

Ms 960

Pored isprava nastalih u Poljicima, u prvih stotinu dokumenata ove zbirke našlo se i nekoliko dokumenata koji su nastali u Splitu, Trogiru i Sinju, ali se njihov sadržaj također odnosi na Poljica. Tako npr., generalni providur Dalmacije i Albanije Karlo Pizani, na žalbu Ivana Uzinića da mu težaci čine štetu u Mirči, zabranjuje težacima pod prijetnjom kazne od 100 dukata ulazak u posjede bez dopuštenja (Split, 20. august 1717, Ms 1021). Navedena isprava pisana je i u latiničnoj verziji. Rješavanje sporova u Poljicima sadržaj je isprava generalnih providura Daniela Dolfinu upućenih velikom poljičkom knezu Petru Sinovčiću (Sinj, 14. septembar 1736, Ms 1043) i Marina Antona Kavalija upućenih velikom knezu Marku Bariću (Trogir, 20. novembar 1740, Ms 1059). Svojim sadržajem posebno je zanimljiv rukopis Ms 1000, koji je kopija iz knjižice termecija generalnog providura. Dokument govori o naseljavanju Žrnovnice, koju je generalni providur Bernardo Antonio dodijelio skupini Vlaha harambaše Vida Buhovca zbog zasluga za mletačku državu, nakon što su Mlečani potjerali Turke i zauzeli Žrnovnicu.⁶

4. O pismu i jeziku poljičkih isprava i načinu njihove prezentacije

Pismo kojim su pisane poljičke isprave novovjekovna je varijanta zapadne ćirilice čija je široka upotreba – bosanskohumsko, srednjedalmatinsko i dubrovačko područje – proizvela različite regionalne podtipove. Ova brzopisna varijanta ćirilice u literaturi nosi

ca of this Collection, several documents were made in Split, Trogir, and Sinj, however, their content is also related to Poljica. For example, the providitor (*providur*) of Dalmatia and Albania, Karlo Pizani issues a property entrance restraining order to farmers with a possible fine of 100 ducats. At the request of Ivan Uzunić from Mirča (Split, August 20th, 1717, Ms 1021). This document was also written in Latin letters. Dispute settlements in Poljica are the content of the documents of the governor's Daniel Dolfin sent to Poljica Grand Duke Petar Sinovčić (Sinj, September 14th, 1736, Ms 1043), and Marin Anton Kavali sent to Grand Duke Marko Barić (Trogir, November 20th, 1740, Ms 1059). Manuscript Ms1000 has particularly interesting content and is a copy from the General Ruler's library. The document explains the settlement of Žrnovnica, given by general ruler Bernardo Antonio to the group of Vlachs led by Vid Buhovac for their commitment to the Venetian state after the Venetians expelled the Turks and conquered Žrnovnica.⁶

4. On Script and Language of Poljica Documents and the Methods Of Its Presentation

The script in which Poljica documents were written is a variant of western Cyrillic which produced regional subtypes due to its wide use: Bosnia-Hum, Middle Dalmatia, and Dubrovnik area. This italic variant of Cyrillic in literature has different names: *bosanska ćirilica* (Rački), *bosanska azbuk-*

⁶ O tome vidi detaljnije kod Kovačića (2007).

⁶ See Kovačić (2007)

različite nazive: *bosanska ćirilica* (Rački), *bosanska azbukva* (Berčić), *bosančica* (Kurelac, Truhelka, Zelić-Bučan), *bosanica* (Zlatović), *hrvatsko-bosanska ćirilica* (Kukuljević Sakcinski), *bosansko-dalmatinska ćirilica* (Jagić), a kod hrvatskih filologa nerijetko se nominacije *hrvatska ćirilica*⁷ i *bosančica* tretiraju kao sinonimi (Zelić-Bučan, Žagar). Za ćirilični br-zopis kojim su pisane poljičke isprave susreće se i naziv *poljičica* (Žagar 2009, 213), čime se ukazuje na regionalnu varijantu ovoga pisma u kojoj je došlo do znatnog ujednačavanja “na paleografskom i ortografskom planu, zamjetljivije nego u ostalim bosaničnim (hrvatskoćiriličnim) regionalnim tipovima” (Žagar 2009, 211). Važno je istaći da na dalmatinskom prostoru paralelno živi latinica, što potvrđuju neki dokumenti iz korpusa Poljanićeve zbirke u kojima dolaze potpisi i dijelovi isprava pisani latinicom, kao npr. isprave iz kancelarije velikoga kneza Petra Sinovčića koje je ispisao *kančelir* Pava Juretinović.⁸ Osim toga, u korpusu koji je dosad obrađen našao se dokument pisan dvama pismima: ćirilicom i latinicom – isprava generalnog providura Dalmacije i Albanije Karla Pizanja (Ms 1021), dok isprava generalnog providura Marina Antona Kavalija sadrži isti tekst i na italijanskom jeziku (Ms 1059).

U prvoj fazi projekta, u okviru prvog dijela edicije koja je zamišljena kao trotomna prezentirao će se prvih stotinu isprava Poljanićeve zbirke (Ms 959 – Ms 1059). Dokumenti će se predstaviti hronološki, što u potpunosti ne odgovara poretaku koji su uspostavili bibliotekari prilikom zavođenja isprava i dodjeljivanja signatura. Za svaki će se dokument, na samom početku, navesti najvažniji egdotički podaci: vrijeme i mjesto nastanka, kratka regesta i signatura. Nakon toga bit će predstavljen tekst dokumenta u dvije verzije: ćiriličnoj i latiničnoj te faksimil isprave koji će budućim istraživačima omogućiti provjeru i eventualnu korekciju našeg čitanja.

U ćiriličnom transkriptu oponašat će se stanje u izvornom rukopisu: tekst će biti prenesen principom red na red, slovo za slovo, oponašat će se nadredna slova kao i interpunkcija u onoj mjeri u kojoj to omogućava font kojim se služimo (*BosNow*).

U latiničnoj verziji, koja će biti sačinjena s namjerom da približi tekst savremenom čitaocu, slijedit će se transkripcijsko načelo. S obzirom na bogatstvo ortografskih rješenja te činjenicu da određena slova i njihove kombinacije imaju različite vrijednosti

va (Berčić), *bosančica* (Kurelac, Truhelka, Zelić-Bučan), *bosanica* (Zlatović), *hrvatsko-bosanska ćirilica* (Kukuljević Sakcinski), *bosansko-dalmatinska ćirilica* (Jagić), while the Croatian philologist tend to use *hrvatska ćirilica*⁷ and *bosančica* as synonyms (Zelić-Bučan, Žagar). For italic Cyrillic used in Poljica documents *poljičica* name was used (Žagar 2009, 213). This indicates a regional variant of this script which underwent considerable harmonization “on the palaeographic and orthographic plan much more compared to other Bosnian (Croatian Cyrillic) regional types” (Žagar 2009, 211). It is important to state the Latin script is used in parallel in the Dalmatian area. Some documents from Poljanić’s Collections confirm this and they include signatures and part of documents written in Latin script such as documents from the office of the Grand Duke Petar Sinovčić written by a chief officer (*kančelir*) Pava Juretinović.⁸ In addition, the processed corps contains a document written in two scripts: Cyrillic and Latin – the document of the general ruler of Dalmatia and Albania, Karlo Pizani (Ms 1021), while the document of general ruler Marin Anton Kavali contains the same text but also in Italian language (Ms 1059).

The first phase of the project envisages the first edition which will contain three volumes and will introduce the first hundred documents of Poljanić’s Collection (Ms 959–Ms 1059). The documents will be introduced chronologically which is fully by the order set by librarians during registration and assignation. Every document shell contains the most important egdotic data: time and place of origin, short chronology and document number, signature. This will be followed by the text of the documents in two versions Cyrillic and Latin complemented with a facsimile of the document which will enable future researchers’ evaluation and eventual correction of our reading.

Cyrillic transcript shell imitates the original manuscript: the text will be copied line by line, letter by letter, superscript letter and punctuation will be imitated to the extent which the font used will allow (*BosNow*).

The Latin script version, which will be made to familiarise text with the contemporary reader, will follow transcription principles. Considering the rich

⁷ Nazivu *hrvatsko pismo* ponekad potvrdu daju i dokumenti u kojima stoji takva nominacija. U dodatku *Poljičkog statuta* (1665) Poljičani svoje pismo nazivaju hrvatskim pismom (Zelić-Bučan 1961, 8), a taj se naziv najčešće pojavljuje u dokumentima koji imaju prijevod na italijanski i hrvatski ili su prijevod s italijanskog i hrvatskog jezika (Botica 2017, 17). Upravo je to slučaj i s dokumentom iz našeg korpusa Ms 1043, gdje u zaglavlju stoji: *Ispisanje iz latinskoga u arvacko po istini*.

⁸ To nalazimo u ispravama: Ms 1029, Ms 1034, Ms 1037, Ms 1041, Ms 1044, Ms 1045, Ms 1048, Ms 1049, Ms 1050, Ms 1053, Ms 1056, Ms 1057.

⁷ The term Croatian script (*hrvatsko pismo*) is sometimes confirmed by documents containing such terminology. In the addendum of *Poljica statute* (1665) Poljica folk called their script Croatian script (Zelić-Bučan 1961, 8), and the term often appears in the documents with translation to Italian and Croatian or they are the translations from Italian or Croatian language (Botica 2017, 17). This is exactly the case with the documents from our corps Ms 1043, in which the heading reads: True copy of translation from Latin into Croatian (*Ispisanje iz latinskoga u arvacko po istini*).

⁸ This is found in: Ms 1029, Ms 1034, Ms 1037, Ms 1041, Ms 1044, Ms 1045, Ms 1048, Ms 1049, Ms 1050, Ms 1053, Ms 1056, Ms 1057.

kod različitih pisara, pri transkripciji će se pravila prilagođavati svakom dokumentu.

orthographic solution and the fact that some letters and their combinations have different values in different scribes, the transcription principles will adapt to every respective document.

1. | Ms 959

POLJSKE ISPRAVE I – iz Zbirke Aleksandra Poljanca

22. februar 1507.

Dubrava

Mandalina, kći Ivana Mijanovića a supruga Tadije Gargatovića, prodaje Jurju Bešlijinu i njegovim sinovima komad zemlje pod Galešinom stazom za 10 talira.

Jezus i Marija

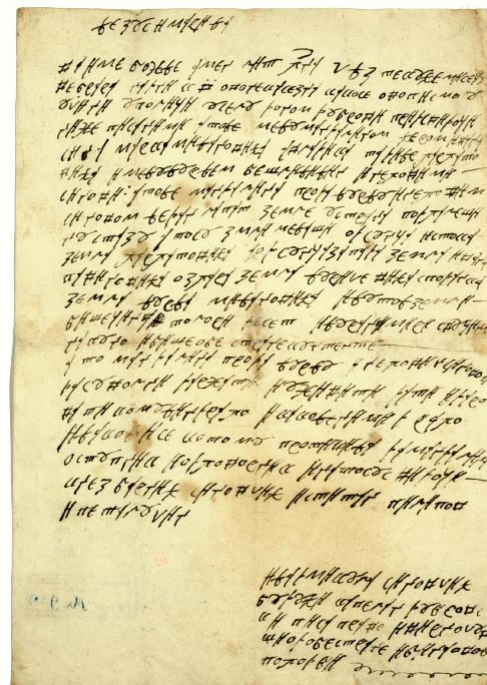
Во име божје амен ант гла убо тебѣ мисецѣ
вебрара на днѣ кв ово нека се зна како се ово писмо љ
љнин љ полнѣ љ селѣ доном дѣрови прѣ свѣдоцѣ
нѣке писанѣм а то ѣ меѣ мандалином ѣром нѣво
оно мѣри мѣновѣла а вѣдомѣ тѣмѣ гѣрѣго
вѣла н меѣ љрѣм вѣшѣмѣнѣм н ѣговѣмѣ —
снѣвѣм а то ѣ мандалина прода љрѣѣ н ѣговѣмѣ
снѣвом ѣдан лѣпат землѣ љ страна под гѣлѣшѣ
нѣ стѣѣ а то сѣ зѣмѣ мѣшѣнѣм од сѣнца нѣстока —
землѣ гѣргѣтовѣла а од сѣнца западѣ землѣ нѣво
пѣновѣла оѣра землѣ љнѣвѣла а од сѣнца западѣ
землѣ љрѣм мѣновѣла н љ тоѣ земѣм —
ѣнѣ цѣна толоѣ десѣт н љрѣм нѣмѣнѣм сѣ цѣнѣ
на пѣло н ѣнѣ оѣе стране кѣнтѣте
а то мандалина прода љрѣѣ н ѣговѣмѣ снѣвомѣ
да сѣ волѣн дѣрѣжѣтѣ н љнѣвѣнѣм дѣтѣ н дѣро
вѣтѣм кѣмѣ љнѣм дѣро н како ѣ нѣмѣм дѣро
н ѣво ѣнѣ се ко тоѣмѣ прѣтѣвѣла да мандалина
остѣпѣнѣм н одѣговѣрѣнѣм н на то сѣ свѣдоцѣ —
кѣзѣ вѣрѣнѣ снѣвѣнѣм н стѣпѣнѣм пѣнѣновѣ
н пѣта љнѣнѣ

н ѣа д мѣнѣла снѣвѣнѣмѣ
ѣдѣѣнѣм кѣпѣлѣм дѣровѣс
кѣ писѣ право н вѣрно љѣвѣ
шѣн од оѣе стране н ѣн на оѣо
погѣдѣмѣ

Jezus i Marija!

Va ime Božje! Amen! Lit G(s)podnja 1507. tekuće, mjesec vebrrara na dñi 22. Ovo neka se zna kako se ovo pismo učini u Poljici, u selu Donjom Dubrovi, prid svidoci niže pisanimi. A to je meju Mandalinom, čerom Ivana, sina Marka Mijanovića, a vladika Tadije Gargatovića, i meju Jurjem Bešlijin i njegovimi sinovi. A to je Mandalina proda Jurju i njegovim sinovom jedan lapat zemlje u strana pod Galešinu stazu. A to su z(e)m(e)lji: od sunca istoka zemlja Gargatovića, a od sunca zapada zemlja Ivana Pavinovića, ogra zemlja Jurjevića, s podanka zemlja Jurja Mijanovića. I ju toj zemlji biše cina tolori deset. I Jura namiri svu cinu na puno i biše obe strane kunte. A to Mandalina proda Jurju i njegovim sinovom da su voljni daržati i uživiti, dati i darovati komu jin drago i kako je njimi drago. I jako bi se ko tomu protivja, da Mandalina ostupnik i odgovornik. I na to su svidoci: knez Barić Sinovčić i Stitan (!) Pilipov i Petar Lucin.

I ja d(om) Mikula Sinovčić, budući kapelan dubrovski, pisa pravo i v(r)no čuši od obe strane. I bi na ovo pogodbi.

MS 959

U latiničnoj transliteraciji uvest će se savremena interpunkcija, a slova u brojnoj vrijednosti transnumerirati će se u arapske cifre. Osim toga, bit će potrebno učiniti i određene intervencije koje će olakšati razumijevanje teksta; dijelovi teksta koji u ćirilčnoj verziji nisu rekonstruirani, u latiničnoj verziji rekonstruirati će se u uglatim zagradama [] onda kada se s najvećom sigurnošću može pretpostaviti koji je nedostajući dio teksta; skraćenoće će se riješiti u oblim zagradama (), a nedostajući dijelovi riječi u špicastim < >. Adaptacija na savremeni jezik bit će napravljena prema principima koji su, manje-više, standardizirani u izdavanju starih tekstova.

Na kraju, nadamo se da će ovakav projekt potaknuti realizaciju sličnih poduhvata s ciljem prepoznavanja važnosti kulturne baštine kao nezaobilaznog svjedoka kulturnih, umjetničkih, društvenih i političkih procesa. Osim toga, olakšan pristup dokumentima kroz stalnu dostupnost putem digitalnih kolekcija, odnosno online platforme, povezivat će i poticati na saradnju stručnjake različitih profila, a korištenjem informacijsko-komunikacijskih tehnologija u procesu organizacije i prezentacije kulturne baštine promovirat će se značaj i uloga biblioteke u društvu.

The Latin script transliteration will have contemporary punctuation, and the letters in numerical values will be transnumerated in Arabic numbers.

In addition, some other intervention shell be done to easier understanding of the text; parts of text in a Cyrillic version that are not reconstructed, shell be reconstructed in Latin script version with square brackets [] when there is the highest certainty to which part of the text is missing; abbreviations will be put in brackets (), and missing parts of the word in pointed brackets < >. Adaptation to contemporary language will follow the principles that are, more or less, standardized in the publication of old texts.

In the end, we hope that this project will trigger similar endeavours to recognize the importance of cultural heritage as an unavoidable witness of cultural, artistic, social, and political processes. Moreover, simplified access to text through constant availability with the digital collection and online platforms will connect experts from various fields and encourage their collaboration. The use of information and communication technologies in the process of organization and presentation of cultural heritage will promote the importance and the role of the library in society.

Literatura / Bibliography

Članci i prilozi iz časopisa / Articles and contributions

Botica, Ivan, i Ružica Brčić. 2017. "Hrvatskoćirilični zapisi s poljičkoga i omiškoga prostora (iz fundusa Zbirke isprava i rukopisa pisanih bosančicom)" *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 23 (1): 29–161.

Brković, Milko. 2006. "Splitsko-poljičke isprave iz XVII. i XVIII. stoljeća" *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 48: 343–412.

Brković, Milko. 2014. "Neobjavljene poljičke ćirilične isprave" *Filologija* 63: 33–71.

Kovačić, Joško. 2007. "Žrnovnica pod Turcima" *Baština* 34: 7–46.

Mošin, Vladimir, i M. Seid Traljić. 1959. "Ćirilski spomenici u Bosni i Hercegovini" *Naše starine* 6: 63–105.

Solovjev, Aleksandar. 1934. "Privatno-pravni ugovori XVI veka iz Poljičke župe" *Arhiv* 2 (45): 398–415.

Žagar, Mateo. 2009. "Hrvatska pisma u srednjem vijeku" U *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 1, Srednji vijek, Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica*, 107–219. Zagreb.

Knjige / Books

Ivanišević, Frano. 2006. *Poljica, narodni život i običaji (pretisak 1903–1906)*. Priko: Društvo Poljičana "Sveti Jure".

Rodinis, Andrej. 2012. *Aleksandar Poljanić: tragom zaplijenjene zbirke*. Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine.

Zelić-Bučan, Benedikta. 1961. *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*. Split: Historijski arhiv.

Uloga i značaj bibliografija, bibliografa i bibliografskih aktivnosti u radu Orijentalnog Instituta Univerziteta u Sarajevu

The Role and Significance of Bibliographies, Bibliographers and Bibliographic Activities
Held and Preserved by the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo

Lamija Hatibović

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Institute for Oriental Studies of the University of
Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

lamija.hatibovic87@gmail.com

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 30. 10. 2020.

Prihvaćen / Accepted 5. 8. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Gljučne riječi / Keywords

bibliografije, bibliografi, orijentalistika,
Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu

bibliographies, bibliographers, Oriental studies,
Oriental Institute of the University of Sarajevo

Sažetak / Abstract

U fokusu ovog rada je ukazivanje na značaj bibliografija i bibliografa u okviru rada
Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu. Bibliografije Orijentalnog instituta Uni-
verzitetu u Sarajevu su najvećim dijelom objavljene u časopisu *Prilozi za orijentalnu*
filologiju, ali postoji i nekoliko samostalnih bibliografija. U njihovoj izradi učestvovali
su istraživači i bibliotekari. Svojim pristupom radu i po doprinosu orijentalistički kroz
bibliografsku djelatnost, daleko najveću pažnju zaslužuje rad Bisere Nurudinović.

The focus of this paper is to display the role and significance of bibliographies, bibli-
ographers and bibliographic activities held and preserved by the Institute for Oriental
Studies of the University of Sarajevo. Bibliographies are mostly published through the
journal *Contributions to Oriental Philology*. However, there are also several independ-
ent bibliographies, done by researchers and librarians. A researcher who deserves
special focus, due to her approach to the body of work and her contribution to Orien-
tal studies, especially bibliographies, is Bisera Nurudinović.

1. Uvod

Godine 2020. navršilo se sedamdeset godina od
osnivanja Orijentalnog instituta Univerziteta u Sa-
rajevu. Osim izučavanja opće i kulturne historije,
književnosti i umjetnosti Bosne i Hercegovine u
vrijeme osmanske uprave, jedan od važnih zadataka
ove naučne ustanove je objavljivanje monografskih
publikacija koje su rezultat naučnoistraživačkih pro-
jekata.¹ U tom smislu, iz pera istaknutih naučnika
Instituta nastao je bogat opus radova koji se redovito
konsultiraju u naučnim istraživanjima. U izdavačkoj
produkciji Orijentalnog instituta Univerziteta u Sa-
rajevu značajno mjesto zauzimaju i bibliografije, re-
ferentna građa bez koje bi naučni rad bio nezamisliv.

2. O bibliografijama u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu

Većina bibliografija objavljenih u Orijentalnom in-
stitutu Univerziteta u Sarajevu nastala je kao pri-
log godišnjaku *Prilozi za orijentalnu filologiju*,² pa
je do danas u ovom časopisu objavljena trideset i

1. Introduction

In 2020, the Institute for Oriental Studies of the
University of Sarajevo marked its 70th anniver-
sary of the founding. Apart from studying the gener-
al and cultural history, literature and art of Bosnia
and Herzegovina during the Ottoman rule, one of
the important tasks of this scientific institution is to
publish monographic publications that are the result
of scientific research projects.¹ With that in mind,
from the quill of prominent scientists of the Insti-
tute, a rich opus of works emanated and it is regular-
ly consulted in scientific research. In the publishing
production of the Institute for Oriental Studies of
the University of Sarajevo, a significant place also
occupy bibliographies, reference material without
which scientific work would be inconceivable.

2. Bibliographies in the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo

Most of the bibliographies published at the Institute
for Oriental Studies of the University of Sarajevo
were created as a supplement to the annual *Prilozi*

¹ Više o zadacima Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu v. u
Zlatar 2015, 9-17.

² Časopis *Prilozi za Orijentalnu filologiju (POF)* pokrenut je nakon
osnivanja Orijentalnog instituta, 1950. godine.

¹ For more on the mission of the Oriental Institute of the University of
Sarajevo, see: Zlatar 2015, 9-17.

jedna bibliografija. Radi se prvenstveno o autorsko-personalnim bibliografijama kojima se ukazalo na život i djelo istaknutih ličnosti naše orijentalistike, ali i retrospektivnim bibliografijama kroz koje je predstavljena izdavačka djelatnost Instituta određenog vremenskog perioda. Na stranicama časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju* objavljene su bibliografije brojnih naučnika koji su ostavili značajan trag u izučavanju prošlosti južnoslavenskih prostora poput Gliše Elezovića (v. Nurudinović 1969, 425-441), Hazima Šabanovića (v. Nurudinović 1976, 11-32), Branislava Đurđeva (v. Nurudinović 1980, 5-36; Nurudinović i Stanek 1996, 413-442), Vanče Boškova (v. Buzov 1985, 201-211), Nedima Filipovića (v. Kupusović 1985, 221-228), Muhameda A. Mujića (v. Buzov 1985, 213-220), Alije Bejtica (v. Čar-Drnda 1988, 203-210), Fehima Dž. Spahe (v. Kasumović A. 1996, 443-446), Ismeta Kasumovića (v. Kasumović A. 1996, 447-452), Avde Sućeske (v. Stanek 1997, 175-185), Sulejmana Grozdanića (v. Ljubović 1999, 181-190), Adema Handžića (v. Bavčić 1999, 191-199; 2007, 193-203), Halila Inaldžića (v. Oruç i Taş 2000, 273-291), Teufika Muftića (v. Bavčić 2005, 215-222), Saliha Trake (v. Bavčić 2010, 265-277), Džemala Čehajića (v. Bavčić 2012, 461-466), Ahmeda S. Aličića (v. Kasumović F. i Bavčić 2014, 261-269), Hatidže Čar-Drnda (v. Bavčić 2015, 501-510) i Esada Durakovića (v. Đelmo 2018, 379-399). Rad na retrospektivnim bibliografijama započeli su tadašnji uposlenici Instituta, biblioteka savjetnica Bisera Nurudinović i asistentica Svetlana Milić, a dr. Sabaheta Gaćanin, naučna savjetnica, i dr. Madžida Mašić, naučna saradnica, nastavile su predano raditi na pripremi bibliografija kojima je predstavljena izdavačka djelatnost Instituta do 2009. godine (v. Milić 1988; Gaćanin 1997; Mašić 2010). Uz ove bibliografije, akademik Feti Mehdiu je priredio *Bibliografiju jugoslovenske orijentalistike 1966–1990. godine (arabistika na albanskom jeziku u Jugoslaviji)* (v. Mehdiu 1991, 413-432), dok je Svetlana Milić priredila *Bibliografiju radova o književnosti muslimana na orijentalnim jezicima na prostoru Jugoslavije* (v. Milić 1990, 231-286). Značaj izrade bibliografija prepoznalo je kako naučnoistraživačko, tako i stručno osoblje Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu. Stoga, uobičajena je pojava da se u popisu objavljenih radova autora, osim izvornih naučnih radova, priloga i prikaza knjiga, nalazi i nekoliko bibliografija.

U ediciji *Posebna izdanja*³ Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu do sada su publicirane tri samostalne bibliografije koje se već decenijama koriste u naučnom radu. U praksi se pokazalo da se razlog izrazite upotrebne vrijednosti ovih bibliografija

za *orijentalnu filologiju*² (Contributions to Oriental Philology), and to this date, thirty-one bibliographies have been published in this journal. These are primarily author and personal bibliographies which point to the life and work of prominent personalities of our oriental studies, but also retrospective bibliographies through which the publishing activity of the Institute of a certain period of time is presented. On the pages of the journal *Prilozi za orijentalnu filologiju* bibliographies of numerous scientists who have left a significant trace in the study of the past of South Slavic areas, such as Gliša Elezović (see Nurudinović 1969, 425-441), Hazim Šabanović (see Nurudinović 1976, 11-32), Branislav Đurđev (see Nurudinović 1980, 5-36; Nurudinović and Stanek 1996, 413-442), Vanče Boškov (see Buzov 1985, 201-211), Nedim Filipović (see Kupusović 1985, 221-228), Muhamed A. Mujić (see Buzov 1985, 213-220), Alija Bejtić (see Čar-Drnda 1988, 203-210), Fehim Dž. Spaho (see Kasumović A. 1996, 443-446), Ismet Kasumović (see Kasumović A. 1996, 447-452), Avdo Sućeska (see Stanek 1997, 175-185), Sulejman Grozdanić (see Ljubović 1999, 181-190), Adem Handžić (see Bavčić 1999, 191-199; 2007, 193-203), Halil Inaldžik (see Oruç and Taş 2000, 273-291), Teufik Muftić (see Bavčić 2005, 215-222), Salih Trako (see Bavčić 2010, 265-277), Džemal Čehajić (see Bavčić 2012, 461-466), Ahmed S. Aličić (see Kasumović F. and Bavčić 2014, 261-269), Hatidža Čar-Drnda (see Bavčić 2015, 501-510) and Esad Duraković (see Đelmo 2018, 379-399) were published. Work on retrospective bibliographies was started by the then-employees of the Institute, library advisor Bisera Nurudinović and assistant Svetlana Milić, and Sabaheta Gaćanin, PhD, scientific advisor, and Madžida Mašić, PhD, scientific associate, continued to work diligently on the preparation of bibliographies presenting the publishing activities of the Institute until 2009 (see Milić 1988; Gaćanin 1997; Mašić 2010). In addition to these biographies, Academician Feti Mehdiu prepared the *Bibliography of Yugoslav Oriental Studies 1966–1990 (Arabic studies in the Albanian language in Yugoslavia)* (see Mehdiu 1991, 413-432), while Svetlana Milić prepared a *Bibliography of Works on Muslim Literature in Oriental Languages in Yugoslavia* (see Milić 1990, 231-286). The importance of making bibliographies was recognized by the scientific research staff and professional staff of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo. Therefore, it is a common occurrence that in the list of published works of the author, in addition to original scientific papers, contributions and book reviews, there are also several bibliographies.

³ Izdavačku djelatnost Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu čine edicije: *Posebna izdanja*, *Ostala izdanja* i *Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia*.

² The journal *Prilozi za Orijentalnu filologiju* (POF) was launched after the founding of the Oriental Institute, in 1950.

krije u njihovoj izradi, odnosno u tome što su u njihovom slučaju ispunjeni svi zadaci bibliografije u koje spadaju: “[...] istraživačka akribičnost, tačnost, pouzdanost, doslednost, preglednost i maksimalna potpunost opisivanja, usklađeni sa unapred zadatim pravilima, koja treba jedinstveno primenjivati što sve obezbeđuje i njenu naučnost” (Vraneš 2001, 16). U tri knjige: *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1918–1945*, *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1945–1960*. i *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1961–1965*, koje obuhvataju nekoliko perioda kroz koje je obrađena bogata pisana zaostavština naših prostora u oblasti orijentalistike, Bisera Nurudinović, tadašnja bibliotekarka Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu, građu je sistematizirala prema sljedećim oblastima: opšti dio, islamska filozofija, islamistika, etnografija, matematika i astronomija, upravne, prosvjetne i humanitarne ustanove, medicina, umjetnost, natpisi, numizmatika, arabistika, turkologija, iranistika, naša orijentalna književnost osmanskog perioda, istorija, putopisi, biografije i bibliografije (v. Nurudinović 1968; 1981; 1986). Ove iscrpne, anotirane bibliografije rađene su istom metodologijom, sa neznatnim izmjenama. Svakim svojim bibliografskim elementom i bilješkom dodatno su potvrdile činjenicu da je bibliografija zapravo “[...] integralni dio svakog naučnog rada i neophodan preduvjet za utvrđivanje osnova u cilju definiranja naučnih rezultata.” Jednostavno, “[...] ona je nezaobilazan i nezamjenljiv put u naučni rad” (Rešidbegović 1998, 79).

3. Bibliografi u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu

Prema definiciji Enciklopedijskog leksikona bibliotekarstva, “bibliograf (grč.) je onaj koji se stručno bavi bibliografijom, piše bibliografske napise ili sastavlja razne bibliografije. Zato bibliograf treba da bude dobar poznavalac knjige, bibliotečke, štamparske i izdavačke djelatnosti.” (Grubačić 1964, 25) Bibliografi Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu svojim radom i doprinosom nauci istinski su opravdali ove navode jer su bili vrsni poznavaoци svoje struke, a za njihove bibliografije se potvrdilo da “[...] korisnost i uspešnost ne zavise od socijalnih zbivanja i političkog poretka, već od obrazovanosti i istraživačkog dara bibliografa.” (Vraneš 2001, 13) Pored Osmana Asafa Sokolovića, Rudolfa Zaplate, Alije Bejtića, Hazima Šabanovića, Muhameda Hadžijahića i Fejzulaha Hadžibajrića, Bisera Nurudinović slovi za jednog od najboljih bibliografskih stručnjaka iz oblasti orijentalistike. Ujedno je riječ o najznačajnijem bibliografu u sedamdesetogodišnjoj prošlosti Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu. Rođena je 14. XII 1928. godine u Banjoj Luci. Diplomirala je na Odsjeku za orijentalistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu, 27. XII 1958. go-

In edition *Posebna izdanja (Special editions)*³ of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, three independent bibliographies have been published so far, which have been used in scientific work for decades. In practice, it has been shown that the reason for the distinct use value of these bibliographies lies in their production, i.e. which in their case, all the tasks of the bibliography are fulfilled: “[...] research meticulousness, accuracy, reliability, consistency, clarity and maximal full description, harmonized with pre-set rules, which should be uniformly applied, ensures its scientific nature” (Vraneš 2001, 16). In three books: *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1918–1945* (Bibliography of Yugoslav Oriental Studies 1918–1945), *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1945–1960*. (Bibliography of Yugoslav Oriental Studies 1945–1960) and *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1961–1965* (Bibliography of Yugoslav Oriental Studies 1961–1965), covering several periods during which the rich written legacy of our areas in the field of Oriental Studies was processed, Bisera Nurudinović, then-librarian of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, systematized the material according to the following fields: general part, Islamic philosophy, Islam, ethnography, mathematics and astronomy, administrative, educational and humanitarian institutions, medicine, art, inscriptions, numismatics, Arabic studies, Turkology, Iranian studies, our oriental literature of the Ottoman period, history, travelogues, biographies and bibliographies (see Nurudinović 1968; 1981; 1986). These exhaustive, annotated bibliographies were made using the same methodology, with minor modifications. With each of their bibliographic elements and notes, they further confirmed the fact that the bibliography is in fact “[...] an integral part of every scientific work and a necessary precondition for determining the basis in order to define scientific results.” Simply, “[...] it is an unavoidable and irreplaceable path to scientific work” (Rešidbegović 1998, 79).

3. Bibliographers at the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo

According to the definition of the Encyclopaedic Lexicon of Librarianship, “a bibliographer (Greek) is one who professionally deals with bibliography, writes bibliographic articles or compiles various bibliographies. That is why a bibliographer should be a good connoisseur of books, library, printing and publishing activity” (Grubačić 1964, 25). The bibliographers of the Institute for Oriental Studies of the

³ The publishing activity of the Oriental Institute of the University of Sarajevo consists of editions: *Special editions*, *Other editions* and *Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia*.

dine. Pored Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu, u kojem je provela najveći dio svog radnog vijeka, radila je i u Mjesnom sindikalnom vijeću u Banjoj Luci (1. III 1947. – 31. V 1948) i Republičkom vijeću sindikata BiH u Sarajevu (1. III 1954. – 30. VI 1954). Rad Bisere Nurudinović u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu pokrivao je više poslova. Svoju karijeru u ovoj naučnoj ustanovi započela je u svojstvu knjižničara. Ubrzo je napredovala, stekla stručno zvanje bibliotekara i položila stručni ispit, da bi vremenom bila u svim organima upravljanja, što je uključivalo: tehničko uredništvo časopisa *Prilozi za orijentalnu filologiju*, poziciju vršioca dužnosti direktora kraći period, člana Odbora sindikalnog vijeća, višeg bibliotekara i na koncu stručnog savjetnika-bibliotekara u Odjelu za dokumentaciju, gdje je radila do decembra 1983. godine kada joj se prekida radni odnos odlaskom u penziju. Bisera Nurudinović je umrla u Sarajevu 13. V 2012. godine. (V. Arhiv Orijentalnog instituta 1978; Husić 2015, 71)

Pored izrade bibliografija, Nurudinović je učestvovala u više naučnih projekata i objavila značajan broj naučnih radova (v. Bavčić 2015, 497-500). Na osnovu dokumenata iz personalnog lista koji se čuvaju u Arhivu Orijentalnog instituta, dobili smo uvid u još neke pojedinosti iz zavidne karijere Bisere Nurudinović koje dodatno potvrđuju njenu stručnost. U njenom izboru u više zvanje bibliotekara savjetnika, Komisija u sastavu Muhamed Mujić, stručni savjetnik u Orijentalnom institutu, Salih Trako, stručni savjetnik u Orijentalnom institutu, i dr. Ljubinka Bašović, docent Filozofskog fakulteta, podnijela je zajednički referat Savjetu Orijentalnog instituta o izboru u više zvanje Bisere Nurudinović, 7. IV 1978. godine. U izvještaju je detaljno opisan njen rad koji je tekao u tri faze: bibliotečki poslovi, rad na Bibliografijama Instituta i rad na orijentalnim izvorima. Kada je riječ o bibliotečkim poslovima, Komisija je posebno istakla njenu uspješnu izradu stručnog kataloga po sistemu UDK, na osnovu čega je Biblioteka imala uređen inventar, te stručni i abecedni katalog. U objavljivanju *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike*, članovi Komisije su istakli da su ove publikacije dale poseban doprinos orijentalistici, što potvrđuju brojne recenzije kako na domaćem tlu, tako i inostranstvu. Za primjer su naveli šest stranih časopisa u kojima su prikazane Bibliografije: *Südost Forschungen* XXVIII, München 1969, 361-362; *Palestinskij sbornik* 21 (84), Moskva 1970, 255; *Bibliografya, Kitap Habberleri Bülteni* I, 2, Ankara 1972, 85-86; *Orientalistische Literaturzeitung* LXIX, 7/8, Leipzig 1974, 380-382; *Asian und African Studies* VI, Bratislava 1970, 197-198; *Turcica* III, Paris 1973, 194-197. (Arhiv Orijentalnog instituta 1978). Autori prikaza su istaknuta imena orijentalistike: İsmail Eren (Bi-

University of Sarajevo, with their work and contribution to science, truly justified these statements because they were excellent experts in their field, and their bibliographies were confirmed to be “[...] usefulness and success do not depend on social events and political order, but on the education and research talent of the bibliographer” (Vraneš 2001, 13).

In addition to Osman Asaf Sokolović, Rudolf Zaplata, Alija Bejtić, Hazim Šabanović, Muhamed Hadžijahić, and Fejzulah Hadžibajrić, Bisera Nurudinović is known as one of the best bibliographic experts in the field of Oriental Studies. It is also the most important bibliographer in the seventy years of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo. She was born on December 14, 1928 in Banja Luka. She graduated from the Department of Oriental Studies at the Faculty of Philosophy in Sarajevo on December 27, 1958. In addition to the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, where she spent most of her working life, she also worked in the Local Trade Union Council in Banja Luka (March 1, 1947 – May 31, 1948) and the Republic Council of Trade Union of BIH in Sarajevo (March 1, 1954). – June 30, 1954). Work of Bisera Nurudinović in the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo covered more tasks. She began her career in this scientific institution as a librarian. She soon progressed, acquired the professional title of librarian and passed the professional exam, to eventually be in all governing bodies, which included: technical editorial board of the journal *Prilozi za orijentalnu filologiju*, the position of acting director for a short period of time, member of the Trade Union Council, senior librarian and finally professional advisor-librarian in the Documentation Department where she worked until December 1983, when her employment was terminated upon retirement. Bisera Nurudinović died in Sarajevo on May 13, 2012. (see Arhiv Orijentalnog instituta 1978; Husić 2015, 71)

In addition to bibliography compiling, Nurudinović has participated in several scientific projects and published a significant number of scientific papers (see Bavčić 2015, 497-500). Based on the documents from the personal list that are kept in the Archives of the Institute for Oriental Studies, we got an insight into some more details from the enviable career of Bisera Nurudinović, which further confirm her expertise. In her election in the higher title of librarian advisor, the Commission composed of Muhamed Mujić, professional advisor at the Institute for Oriental Studies, Salih Trako, professional advisor at the Institute for Oriental Studies, and Ljubinka Bašović, PhD, assistant professor at the Faculty of Philosophy, submitted a joint report to the Council of the Institute for Oriental Studies about election in the higher title of Bisera Nurudi-

bibliografya, Kitap Haberleri Bülteni), Hasan Kaleshi (*Südost Forschungen* XXVIII), Alexandre Popovic (*Orientalistische Literaturzeitung* LXIX, *Turcica* III), Vojtech Kopcan (*Asian und African Studies* VI) (v. Bavčić 2015, 497-498). O uspješnom radu Bisere Nurudinović svjedoče i upitnici za ocjenjivanje službenika sa zvanjima, službenika naučnih ustanova, odnosno ustanova u oblasti kulture, u kojima je ocjenjivana najvećom ocjenom "ističe se". Rad Bisere Nurudinović je prepoznat i priznat i od strane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, države u kojoj je živjela i djelovala, pa je tako 1981. godine odlikovana Ordenom rada sa srebrnim vijencem (*Službeni list SFRJ* 1981, 966).

Nakon penzionisanja Bisere Nurudinović, bibliografije u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu objavljivali su povremeno bibliotekari i istraživači i nisu bile dio sistemskog plana i istraživanja. Moguće je da su na stagnaciju u tom smislu utjecala ratna zbivanja i spaljivanje Instituta 17. maja 1992. godine. Ipak, bitno je napomenuti da je u novijoj historiji Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu na polju bibliografskog rada najveći doprinos dala viša bibliotekarka Mubera Bavčić, objavljivanjem osam autorsko-personalnih bibliografija bivših saradnika Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu, kao i selektivnu bibliografiju o tesavvufu, tarikatima i tekijama (v. Bavčić 2011, 479-567).

Uposlenici Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu objavljivali su bibliografije i u drugim publikacijama. Osim već ranije spomenute bibliografije Mubere Bavčić o tesavvufu, tarikatima i tekijama, vrijedno je spomenuti i bibliografiju radova o historiji osmanskodobne Bosne koju su priredili stručni saradnici Instituta Amer Maslo i Lamija Hatibović (v. Maslo i Hatibović 2020, 331-378). Isti autori su priredili i bibliografiju radova o prošlosti Bosne i Hercegovine u turskoj historiografskoj periodici od 2010. do 2020. godine (v. Maslo i Hatibović 2021, 289-304). Iz svega navedenog možemo zaključiti koliko se važnosti pridavalo bibliografskom i bibliotekarskom poslu, te koliko su bibliografi, prije svega Bisera Nurudinović, posjedovali izuzetnu bibliografsku erudiciju, dosljednost i tačnost.

4. Zaključna riječ

Koliko god smatrali da je bibliografija usko povezana s naučnim radom, na osnovu neophodnog konsultiranja referentne građe u svim fazama naučnog rada, zasigurno je možemo smatrati i njegovim sastavnim dijelom. Oni koji se bave izradom bibliografija bilo koje vrste, znaju koliko znanja i temeljitosti je potrebno da bi jedna bibliografija bila kompletirana i na koncu upotrebljiva za korisnike. Bibliografije koje su nastale vrijednim doprinosom radnika Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu predstavljaju značajna djela i publikacije koje su

nović on April 7, 1978. The report describes in detail her work, which took place in three phases: library work, work on the Bibliographies of the Institute and work on oriental sources. When it comes to library work, the Commission especially emphasized her successful formation of a professional catalogue according to the UDC system, on which bases the Library had an organized inventory, as well as a systematic and alphabetical catalogue. In publishing of *Bibliography of Yugoslav Oriental Studies*, the members of the Commission pointed out that these publications made a special contribution to Oriental Studies, which is confirmed by numerous reviews both at home and abroad. As an example, they cited six foreign journals in which Bibliographies were presented: *Südost Forschungen* XXVIII, München 1969, 361-362; *Palestinski sbornik* 21 (84), Moskva 1970, 255; *Bibliografya, Kitap Haberleri Bülteni* I, 2, Ankara 1972, 85-86; *Orientalistische Literaturzeitung* LXIX, 7/8, Leipzig 1974, 380-382; *Asian und African Studies* VI, Bratislava 1970, 197-198; *Turcica* III, Paris 1973, 194-197. (Arhiv Orijentalnog instituta 1978). The authors of the review are prominent names in Oriental studies: İsmail Eren (*Bibliografya, Kitap Haberleri Bülteni*), Hasan Kaleshi (*Südost Forschungen* XXVIII), Alexandre Popovic (*Orientalistische Literaturzeitung* LXIX, *Turcica* III), Vojtech Kopcan (*Asian und African Studies* VI) (see Bavčić 2015, 497-498). The successful work of Bisera Nurudinović is also evidenced by the questionnaires for the evaluation of officials with titles, employees of scientific institutions, i.e. institutions in the field of culture, in which she was evaluated with the highest grade "stands out". The work of Bisera Nurudinović was recognized and acknowledged by the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the state in which she lived and worked, so in 1981 she was awarded the Order of Labour with Silver Wreath (*Službeni list SFRJ* 1981, 966).

After the retirement of Bisera Nurudinović, bibliographies at the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo were published occasionally by librarians and researchers and were not part of the system plan and research. It is possible that the stagnation in this regard was influenced by the war and the burning of the Institute on May 17, 1992. Nevertheless, it is important to note that in the recent history of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, in the field of bibliographic work, the greatest contribution was made by senior librarian Mubera Bavčić, by publishing eight author's and personal bibliographies of former associates of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, as well as selective bibliography on tasawwuf, tarikats and tekkes (see Bavčić 2011, 479-567). Employees of the Institute

na usluzi današnjim i budućim generacijama. Riječi Bisere Nurudinović o bibliografijama Instituta, da bi “veoma korisno bilo ovaj posao nastaviti i to naše ogromno književno blago zabilježiti” (Nurudinović 1996, 73) objelodanile su se kroz generacije poslije nje tako da do danas bilježimo značajan broj različitih bibliografija koje su nastale u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu. Uskoro bi u izdanju ove ustanove trebala biti publicirana i bibliografija koja će, po uzoru na rad Bisere Nurudinović, objediniti dosadašnje naučne i stručne publikacije Instituta. Knjiga nosi naslov “Bibliografija izdanja Orijentalnog instituta 1950–2020 = Bibliography of Publications of the Institute for Oriental Studies 1950–2020”, a na njenoj pripremi radile su Mubera Bavčić i Lamija Hatibović, bibliotekarke Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu. Ova će publikacija, između ostalog, biti i podsjećanje na rad Bisere Nurudinović i zadatak koji je ostavila svima nama, da nastavimo tamo gdje je ona stala.

for Oriental Studies of the University of Sarajevo have published bibliographies in other publications as well. In addition to the previously mentioned bibliography of Mubera Bavčić on tesawwuf, tarikats and tekkes, it is worth mentioning the bibliography of works on the history of Ottoman Bosnia prepared by professional associates of the Institute, Amer Maslo and Lamija Hatibović (see Maslo and Hatibović 2020, 331-378). The same authors also prepared a bibliography of works on the past of Bosnia and Herzegovina in the Turkish historiographical periodicals from 2010 to 2020 (see Maslo and Hatibović 2021, 289-304). From all the above, we can conclude how much emphasis was given to bibliographic and library work, and how many bibliographers, primarily Bisera Nurudinović, possessed exceptional bibliographic erudition, consistency and accuracy.

4. Concluding words

As much as we consider that the bibliography is closely related to scientific work, based on the necessary consultation of reference material in all phases of scientific work, we can certainly consider it as its integral part. Those who create bibliographies of any kind know how much knowledge and thoroughness is needed for a bibliography to be completed and ultimately usable for its users. Bibliographies created by the valuable contribution of the staff of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, represent significant works and publications that are at the service of present and future generations. Bisera Nurudinović's words about the bibliographies of the Institute, “it would be very useful to continue this work and record our great literary treasure” (Nurudinović 1996, 73) are revealed through the generations after her, and we now record a significant number of different bibliographies created at the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo. A bibliography in the edition of this institution should soon be published, which will, following the example of the work of Bisera Nurudinović, unite the previous scientific and professional publications of the Institute. The book has the title “Bibliografija izdanja Orijentalnog instituta 1950–2020 = Bibliography of Publications of the Institute for Oriental Studies 1950–2020”, and Mubera Bavčić and Lamija Hatibović, librarians of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo, worked on its preparation. This publication will, among other things, be a reminder of the work of Bisera Nurudinović and the task she left to all of us, to continue where she left off.

Izvori / Sources

Arhiv Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu. Personalni dosije Bisere Nurudinović: (Izveštaj komisije o izboru Bisere Nurudinović u više zvanje, 7. IV 1978. godine (na 3. str.)) / Archives of the Institute for Oriental Studies of the University of Sarajevo. Personal file of Bisera Nurudinović: (Report of the Commission on the election of Bisera Nurudinović to a higher title, April 7, 1978 (on p. 3))

Službeni list na Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, XXXVII (36): 965-972.

Literatura / Bibliography

- Bavčić, Mubera. 1999. "Bibliografija radova dr. Adema Handžića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 47-48: 191-199.
- Bavčić, Mubera. 2005. "Bibliografija radova prof. dr. Teufika Muftića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 54: 215-222.
- Bavčić, Mubera. 2007. "Bibliografija radova dr. Adema Handžića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 56: 193-203.
- Bavčić, Mubera. 2010. "Bibliografija radova Salih Trake" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 59: 265-277.
- Bavčić, Mubera. 2011. "Selektivna bibliografija radova o tesavvufu, tarikatima i tekijama" U *Mjesto i uloga derviških redova u Bosni i Hercegovini: Zbornik radova povodom obilježavanja 800 godina od rođenja Džalaluddina Rumija*, 479-567. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina".
- Bavčić, Mubera. 2012. "Bibliografija radova Džemala Čehajića" *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 61: 461-466.
- Bavčić, Mubera. 2015. "Bibliografija radova Bisere Nurudinović" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 64: 497-500.
- Bavčić, Mubera. 2015. "Bibliografija radova Dr. Hatidže Čar-Drnda" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 64: 501-510.
- Buzov, Snježana. 1985. "Bibliografija radova dr. Vanče Boškova" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 34: 201-211.
- Buzov, Snježana. 1985. "Bibliografija radova Muhameda A. Mujića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 34: 213-220.
- Čar-Drnda, Hatidža. 1988. "Bibliografija radova Alije Bejtića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 37: 203-210.
- Delmo, Minela. 2018. "Esad Duraković: bibliografija (selektivna)" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 67: 379-399.
- Gaćanin, Sabaheta. 1997. "Pregled izdanja Orijentalnog instituta 1986-1997. sa bibliografijom radova u POF-u 35-45" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 46: 151-173.
- Grubačić, Kosta. 1964. *Leksikon bibliotekarstva*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Husić, Aladin, ur. 2015. *Orijentalni institut u Sarajevu 1950-2015. = The Oriental Institute in Sarajevo 1950-2015*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Kasumović, Azra. 1996. "Bibliografija radova Fehima Dž. Spahe" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45: 443-446.
- Kasumović, Azra. 1996. "Bibliografija radova dr. Ismeta Kasumovića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44-45: 447-452.
- Kasumović, Fahd, i Mubera Bavčić. 2014. "Bibliografija radova dr. Ahmeda S. Aličića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 63: 261-269.
- Kupusović, Amina. 1985. "Bibliografija radova akademika prof. Nedima Filipovića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 34: 221-228.
- Ljubović, Amir. 1999. "Selektivna bibliografija prof. dr. Sulejmana Grozdanića" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 47-48: 181-190.
- Maslo, Amer, i Lamija Hatibović. 2020. "Prostor današnje Bosne i Hercegovine u osmanskome periodu na stranicama časopisa *Bosna Franciscana* – Selektivna bibliografija radova" *Bosna Franciscana* 53: 331-378.
- Maslo, Amer, i Lamija Hatibović. 2021. "Prilozi o prošlosti Bosne i Hercegovine u turskoj historiografskoj periodici (2010-2020)" *Historijski pogledi* 5: 289-304.
- Mašić, Madžida. 2010. "Pregled izdanja Orijentalnog instituta 1998-2009. sa bibliografijom radova u POF-u 46-58" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 59: 227-263.
- Mehdiu, Feti. 1991. "Prilog bibliografiji jugoslovenske orijentalistike 1966-1990 (arabistika na albanskom jeziku u Jugoslaviji)" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 40: 413-432.
- Milić, Svetlana. 1988. "Pregled izdanja Orijentalnog instituta sa bibliografijom radova u njima (1975-1985)" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 37: 211-240.
- Milić, Svetlana. 1990. "Bibliografija radova o književnosti Muslimana na orijentalnim jezicima kod nas" *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39: 231-286.

- Nurudinović, Bisera. 1968. *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike = Bibliography of Yugoslav Orientalistics 1945–1960*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Nurudinović, Bisera. 1969. “Bibliografija radova Gliše Elezovića” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 14–15: 425–441.
- Nurudinović, Bisera. 1976. “Bibliografija radova dr Hazima Šabanovića” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 22–23: 11–32.
- Nurudinović, Bisera. 1980. “Bibliografija radova akademika prof. dr. Branislava Đurđeva” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28–29: 5–36.
- Nurudinović, Bisera. 1981. *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike = Bibliography of Yugoslav Orientalistics 1961–1965*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Nurudinović, Bisera. 1986. *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike = Bibliography of Yugoslav Orientalistics 1918–1945*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Nurudinović, Bisera. 1996. “Bibliografija u svjetlu izdanja Orijentalnog instituta” *Bosniaca časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke* 1: 72–73.
- Nurudinović, Bisera, i Emina Stanek. 1996. “Bibliografija radova akademika prof. dr. Branislava Đurđeva” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 44–45: 413–442.
- Oruč, Hatice, i Hülya Taş. 2000. “Bibliografija radova Halila Inaldžika” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 49: 273–291.
- Rešidbegović, Amra. 1998. “Osnovi poznavanja bibliografije” *Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* 3 (3): 68–80.
- Stanek, Emina. 1997. “Bibliografija radova akademika Avde Sućeske – u povodu sedamdeset godina života” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 46: 175–185.
- Vraneš, Aleksandra. 2001. *Osnovi bibliografije*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- Zlatar, Behija. 2015. “Orijentalni institut u Sarajevu (1950–2015)” U *Orijentalni institut u Sarajevu 1950–2015*. = *The Oriental Institute in Sarajevo 1950–2015*, priredio Aladin Husić, 9–17. Sarajevo: Orijentalni institut.

Otvaranje i rad muslimanskih čitaonica u manjim mjestima Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća

Opening and Operation of Muslim Reading Rooms in Smaller Places of Bosnia and Herzegovina in the Beginning of the 20th Century

Hana Younis

Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Institute for history, University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

hana.younis@iis.unsa.ba

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 9. 6. 2021.

Prihvaćen / Accepted 2. 8. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Gljučne riječi / Keywords

kiraethane (čitaonice), rad kiraethana, struktura članova, finansiranje kiraethana, Bosna i Hercegovina

kiraethanas (reading rooms), work of reading rooms, the structure of members, funding of reading rooms, Bosnia and Herzegovina

Sažetak / Abstract

U radu na osnovu arhivske građe, relevantne štampe i literature autorica analizira način otvaranja muslimanskih kiraethana širom Bosne i Hercegovine početkom 20. stoljeća. Pod kojim uslovima su se otvarale kiraethane, kakva pravila su imale, koje ciljeve te koliko je vlast nadzirala njihov rad neka su od važnih pitanja u radu. Posebna pažnja je posvećena kiraethanama u manjim mjestima gdje su one predstavljale centar svih društvenih dešavanja. Kiraethane nisu bile samo preteča biblioteka i čitaonica, one su najčešće u samom sastavu imale i druge sekcije poput muzičke i antialkoholne. Autorica također posebno analizira unutrašnje odnose na koje utječe političko stanje u zemlji te lični animoziteti uprave, ali i članova.

Based on archival material, relevant press, and literature, the author analyzes the way of opening Muslim reading rooms throughout Bosnia and Herzegovina at the beginning of the 20th century. Under what conditions the reading rooms were opened, what rules they had, what goals, and how much the government supervised their work is an important issue in the work. Special attention was paid to the reading rooms in smaller towns where they were the center of all social events. Reading rooms were not only the forerunners of libraries, they usually had other sections, such as music and anti-alcohol sections. The author also analyzes the internal relations that are dependent on the political situation in the country and the personal animosities of the management and members.

1. Uvod

Kiraethane ili čitaonice i njihov značaj u kulturnom, ali i političko-društvenom razvoju društva krajem 19. i početkom 20. stoljeća još uvijek nisu dovoljno istraženi u bosanskohercegovačkoj historiografiji, a to se posebno odnosi na one koje su djelovale u manjim mjestima. Iako je hronološki okvir ovog rada povezan sa periodom austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, potrebno je napomenuti da kiraethane nisu bile novina koju je ta vlast donijela. Naprotiv, one su u Bosni bile prisutne tokom cijelog 19. stoljeća, a u velikim centrima Osmanske države i mnogo ranije. Suljkić (1992, 32) navodi da je tokom 19. stoljeća u vrijeme Osmanske uprave u Bosni otvoreno čak 70 kiraethana. Na to da su ideju otvaranja kiraethana u osmanskim periodu podržavale zvanične vlasti ukazuje i jedan članak iz 1870. godine objavljen u *Sarajevskom cvjetniku* u kojem je pisalo da ukoliko "se želi, da se ova naša domovina oslobodi neznanja, neka se mnoge kavane, kojih se nalazi na svakom uglu, pretvore u čitaonice i u nji-

1. Introduction

Kiraethanas or reading rooms and their importance in the cultural and political-social development of society at the end of the 19th and the beginning of the 20th century have not yet been sufficiently researched in historiography of Bosnia and Herzegovina, in particular for those that operated in smaller places. Although the chronological framework of this paper is related to the period of Austro-Hungarian rule in Bosnia and Herzegovina, it should be noted that kiraethanas were not a novelty brought by that government. On the contrary, they were present in Bosnia throughout the 19th century, and in the large centers of the Ottoman state much earlier. Suljkić (1992, 32) states that during the 19th century, during the Ottoman rule, as many as 70 kiraethanas were opened in Bosnia. Indication that idea of opening kiraethanas in the Ottoman period was supported by the official authorities, shown by an article from 1870, published in the newspaper *Sarajevski cvjetnik*, that states: "if it is desired for

ma nalazeće se karte da se zamjene poučnim knjigama i novinama.” (*Sarajevski cvjetnik* II (25): 1) Ovakav stav prema čitaonicama jasno ukazuje na to koliko se polagalo nade na njihov utjecaj na društvo u smislu obrazovnog prosperiteta. Iste godine kada je *Sarajevski cvjetnik* objavio ovaj članak otvorena je kiraethana u Tešnju koja je imala u svom sklopu i biblioteku (Aličić 2014, 109). Međutim, sve čitaonice iz osmanskog perioda prestale su sa radom nakon Austrougarske okupacije 1878. godine.

Sasvim je jasno da je smjena višestoljetne osmanske vlasti za muslimane predstavljala u kulturnom i obrazovnom smislu ogromnu promjenu. Faktički preko noći je veliki broj stanovnika koji je poznao samo arapsko pismo postao “nepismen” jer nije poznao latinično pismo, koje je dolaskom Austro-Ugarske postalo zvanično. Misleći da prihvatanje novih uzusa pismenosti i kulture znači indirektno i prihvatanje okupacije, mnogi su odlučili *ne uklapati se*. To se posebno odnosi na one u manjim mjestima, koji su svoj strah od *novog i nemuslimanskog* preusmjerili i na mlađe generacije ostavivši ih godinama bez adekvatne naobrazbe.

Na to da je takvo stanje potrajalo decenijama ukazuje članak lista *Bošnjak* iz 1905. godine u kojem se kao “glavni uzrok kolebanja našeg naroda” navodi činjenica da se nalaze na “raskršću starog i novog puta, t. j. da upravo koleba ne znajući, da li da se i u buduće drži starih konzervativnih načela, ili da li da jednom strese sa sebe stare okove i da se prilagodi javnom naprednijem duhu vremena.” (*Bošnjak* XV (50): 1)

Ipak, značajan broj kiraethana koje su otvarane širom Bosne i Hercegovine jasan su znak da je stanovništvo pridavalo važnost kiraethanama smatrajući da su one od ključnog značaja za njihov obrazovni razvoj. Potvrdu za to nam daje i primjer kiraethane u Bosanskom Novom. U tom gradiću je 1901. godine zatvorena kiraethana zbog finansijske neodrživosti. Dvije godine poslije jedna grupa građana obratila se Zemaljskoj vladi sa dopisom da se muslimanska kiraethana ponovno otvori jer im je ta institucija *kao hljeb potrebna*. Potpisnici tog zahtjeva bili su Ali-beg Bišćević, Omer Rušdi Čajić, Ibrahim Fevzi Alagić i Omer Ibrahimbegović, pored čijeg je imena pisalo “student”. Oni su smatrali da je zatvaranje kiraethane u njihovom gradu dovelo do “posvemašnjeg kalašenja osobito muslimanske omladine”. Dalje su napisali kako se ta omladina sastaje “po javnim lokalima i kafanama pijuć i igrajuć pri tom truhunuć u neznanju...” Kao zamjena za tu *dangubu* oni smatraju da se treba otvoriti kiraethana koja bi tu “omladinu kulturnom, moralnom i društvenom napredku povel” (ABiH, ZVS, k. 16, 1906, 19/53). Potpis Omera Ibrahimbegovića kao studenta trebao je poslati poruku vlastima da obrazovana omladina podržava i slaže se sa ocjenama iznesenim u zahtjevu.

our homeland to be free of ignorance, many taverns, that are located on every corner, should be transformed into reading rooms, where existing cards will be replaced by educational books and newspapers.” (*Sarajevski cvjetnik* II (25): 1) This attitude towards reading rooms clearly indicates how much hope was placed on their impact on society in terms of educational prosperity. The same year when the *Sarajevski cvjetnik* published this article, a kiraethana was opened in Tešanj, which also had a library as its part. (Aličić 2014, 109). However, all Ottoman-era reading rooms ceased their operations after the Austro-Hungarian occupation in 1878.

It is quite clear that the overthrow of the centuries-old Ottoman rule was a major cultural and educational change for Muslims. Basically, overnight, a large number of residents who knew only the Arabic alphabet became “illiterate” because they did not know the Latin alphabet, which became official script with the arrival of Austro-Hungary. Thinking that accepting new regulations of literacy and culture also means acceptance of occupation indirectly, many decided *not to fit in*. This is especially true for those in smaller towns, who have redirected their fear of the *new and non-Muslim* on younger generations, leaving them without adequate education for years.

Indication that such situation lasted for decades is shown by an article in the newspaper *Bošnjak* from 1905, in which the “main cause of the hesitation of our people” is stated as the fact that they are at the “crossroads of the old and the new road, i.e. the administration hesitates without knowing, whether to adhere to the old conservative principles in the future, or whether to shake off the old shackles once and to adapt to the public, more advanced spirit of the age.” (*Bošnjak* XV (50): 1)

Nevertheless, the significant number of kiraethanas that have been opened throughout Bosnia and Herzegovina is a clear sign that the population has given importance to kiraethana, believing that they are of vital importance for their educational development. Confirmation of this is given by the example of kiraethana in Bosanski Novi. In that town, the kiraethana was closed in 1901 due to financial unsustainability. Two years later, a group of citizens addressed the National Government with a letter to reopen the Muslim kiraethana because they needed that institution as a *daily bread*. The signatories of that request were Ali bey Bišćević, Omer Rušdi Čajić, Ibrahim Fevzi Alagić and Omer Ibrahimbegović – next to his name, it was written *student*. They believed that the closure of the kiraethana in their town had led to the “utter revelry, especially of Muslim youth”, continuing to write that these young people meet “in public joints and taverns, drinking and playing, while rotting in ignorance (...)” As a

Kiraethane su tako u manjim gradovima postale sinonim za “kulturni razvoj i napredak”. To je i logično s obzirom na to da je u velikim gradovima poput Sarajeva, Mostara, Tuzle i Banjaluke postojao veći izbor škola, zatim razna udruženja koja su bila otvorena za cjelokupno stanovništvo, dok u manjim mjestima to nije bio slučaj. S obzirom na finansijske potrebe i broj stanovnika, mnogo jednostavnije od otvaranja škole bilo je formiranje kiraethane.

Ovdje je potrebno posebno naglasiti da je postojanje kiraethana bilo ključno ne samo za stanovnike manjeg grada nego i okolnih sela koja su gravitirala ka njemu. Svakodnevni dolasci zbog rješavanja pravnih ili drugih potreba mnogobrojnog stanovništva omogućavali su i posjetu nekom mjestu gdje se moglo sjesti i porazgovarati. U članku objavljenom u *Gajretu* 1910. godine u želji da se pohvali otvaranje kiraethana pisalo je kako se “ne možeš zamisliti, kako bi danas živio bez njih”. Kako bi pojasnio te svoje riječi, autor kaže da “Kad dogeš u kakvo nepoznato mjesto, odmah pitaš: gdje je Kiraethana, jer znaš da ćeš tu najkomotnije uzeti abdest, klanjati Božiji namaz, naći se, razgovoriti i upoznati sa građanima, a i pročitati, šta ima novoga po svijetu.” I na kraju zaključuje: “U svom opet mjestu, Kiraethana ti je, kao nekakva centrala tvog životarenja.” (*Gajret*, III (11): 176-178) Navedeno potvrđuje i pravilnik Islamske kiraethane u Ključu. U njemu je pisalo da do tada u Ključu nije bilo “ni jednog islamskog javnog niti privatnog lokala u koji bi odličniji muslimani, muslimani plemenitijih društvenih nazora i osjećaja mogao u odnosnim časovima danima unići i tu s braćom poraditi o boljitku islamskom i otadžbinskom.” (ABIH, ZVS, k. 52 1906, 19/252)

Cilj nam je ovim radom ukazati na kulturno-političko-društvenu ulogu kiraethana u manjim mjestima širom Bosne i Hercegovine, te kroz nekoliko ključnih pitanja – način osnivanja, ko je bio u upravi kiraethana, njihov socijalni i društveni status, kao i mogućnosti finansiranja – pojasniti njihov rad i djelovanje. Kako bi slika bila jasnija, neophodno je izložiti i šta se sve dešavalo unutar prostorija kiraethana koje nisu bile samo čitaonice nego i mjesta za okupljanje i druženja, prostor u kojem su djelovale razne sekcije, ali i mjesta gdje se odvijao život sa svim kompleksnostima vremena i prostora.

2. Osnivanje kiraethana

Koliki je broj kiraethana aktivno radio tokom austrougarske uprave, teško je precizno utvrditi. Prva kiraethana nakon okupacije otvorena je 1888. godine u Sarajevu, naredna u Banjaluci 1890. godine, a godinu poslije i Tuzla je dobila muslimansku kiraethanu (Traljić 2009, 21). Prema detaljnom popisu muslimanskih kiraethana koji je objavio Suljkić (1992, 33-39), njih je u periodu austrougarske uprave otvoreno ukupno 95. Međutim, izvori ukazuju da

substitute for this *dawdling*, they believe that a kiraethana should be opened “to lead these youth to cultural, moral and social progress.” (ABIH, NGS, b. 16, 1906, 19/53) The signature of Ibrahimbegović Omer as a student should have sent a message to the authorities that the educated youth support and agree with the assessments stated in the request.

Kiraethanas have thus become synonyms for “cultural development and progress” in smaller towns. This is logical considering that in bigger towns such as Sarajevo, Mostar, Tuzla and Banja Luka, there was a larger selection of schools, and various associations which were open to the entire population, while in smaller places this was not the case. Given the financial needs and the number of inhabitants, opening of kiraethana was much simpler than opening of a school.

It is necessary to emphasize here that the existence of kiraethanas was crucial not only for the inhabitants of the smaller town but also for the surrounding villages that gravitated towards it. Everyday visits to address the legal or other needs of a manifold population also made it possible to visit a place where one could sit and talk. An article published in *Gajret* in 1910, wanting to praise the opening of the kiraethanas, said that “you cannot imagine how you would live without them today.” To clarify his words, the author explains that “When you come to an unknown place, you immediately ask: where is Kiraethana, because you know that you will most comfortably perform ablution, offer God’s pray, meet, talk and get acquainted with the citizens, and read what is new worldwide.” And in the end he concludes: “In your town, Kiraethana is to you some kind of your center of existence.” (*Gajret* III (11): 176-178) This is also confirmed by the regulations of the Islamic kiraethana in Ključ. There was written that in Ključ until then there was not “a single Islamic public or private place in which prominent Muslims, Muslims of nobler social views and feelings could enter in the relevant hours in days and work with the brothers on the Islamic and patriotic welfare.” (ABIH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

The aim of this paper is to point out the cultural-political-social role of kiraethanas in smaller places throughout Bosnia and Herzegovina, and explain their work and operations through several key issues: the way of establishment, who was in the administration of kiraethanas, their social status and funding opportunities. In order to make the picture clearer, it is necessary to present what was happening inside the kiraethana premises, which were not only reading rooms but also places for gathering and socializing, a space where various sections operated but also places where life took place with all the complexities of period and location.

to nije konačan broj. Prema dostupnoj građi možemo reći da je u tom periodu otvoreno najmanje 100 kiraethana, i to:

- 1888. godine – Muslimanska kiraethana u Sarajevu, godine 1904. preimenovana u Islamsku čitaonicu
- 1890. godine – Muslimanska kiraethana u Banjaluci; Islamska kiraethana u Brčkom
- 1891. godine – Muslimanska kiraethana u Tuzli
- 1897. godine – Turska kiraethana u Donjem Vakufu; Muslimanska kiraethana u Brčkom, godine 1905. preimenovana u Islamsku kiraethanu¹
- 1898. godine – Muslimanska kiraethana u Mostaru; Muslimanska kiraethana u Rogatici; Turska kiraethana u Prijedoru; Turska kiraethana u Goraždu, preimenovana 1908. godine u Islamsku kiraethanu
- 1899. godine – Muslimanska kiraethana u Prozoru; Islamska kiraethana u Bijeljini
- 1900. godine – Muslimanska čitaonica u Maglaju
- 1901. godine – Islamska kiraethana u Varcar-Vakufu; Turska kiraethana u Kulen-Vakufu
- 1902. godine – Muslimanska kiraethana u Fojnici
- 1903. godine – Islamsko čitalačko društvo u Bileći 1903; Islamsko čitalačko društvo u Ljubinju; Kiraethana naprednih Muslimana u Bijeljini; Islamska čitaonica u Gračanici; Islamska kiraethana u Jajcu
- 1904. godine – Islamska čitaonica u Višegradu; Islamska čitaonica u Bosanskom Novom; Islamska kiraethana u Zenici; Muslimanska čitaonica u Gacku; Muslimanska kiraethana u Bosanskoj Dubici; Muslimanska kiraethana u Zvorniku
- 1905. godine – Islamska čitaonica u Bihaću; Islamska čitaonica u Trebinju; Islamska čitaonica u Vlasenici; Islamska kiraethana u Ključu; Tursko-islamska kiraethana u Bosanskom Petrovcu; Islamska kiraethana u Doboju; Islamska kiraethana u Sanskom Mostu; Muslimanska čitaonica u Orašju
- 1906. godine – Turska kiraethana u Gornjem Vakufu; Islamska kiraethana u Gradačcu; Islamska kiraethana u Nevesinju; Islamska omladinska kiraethana u Žepču; Islamska čitaonica u Duvnu; Islamska kiraethana u Kladnju; Islamska kiraethana u Kozarcu; Muslimanska čitaonica u Bosanskom Šamcu; Muslimanska čitaonica u Modriči; Muslimanska čitaonica i dobrotvorno društvo u Foči; Muslimanska čitaonica u Tešnju; Muslimanska čitaonica u Visokom; Muslimanska kiraethana u Čajniču; Muslimanska kiraethana u Janji; Muslimanska kiraethana u

2. Opening of kiraethanas

It is difficult to determine precisely how many kiraethanas actively worked during the Austro-Hungarian administration. The first kiraethana after the occupation was opened in 1888 in Sarajevo, the next in Banja Luka in 1890, and a year later, Tuzla gained the Muslim kiraethana. (Traljić 2009, 21). According to a detailed list of Muslim kiraethanas published by Suljkić (1992, 33-39), during the Austro-Hungarian rule, a total of 95 were opened. However, sources indicate that this is not a final number. According to the available material, we can say that at least 100 kiraethanas were opened in that period:

- In 1888 – Muslim kiraethana in Sarajevo, in 1904 renamed to Islamic Reading Room
- In 1890 – Muslim kiraethana in Banja Luka; Islamic kiraethana in Brčko
- In 1891 – Muslim kiraethana in Tuzla
- In 1897 – Turkish kiraethana in Donji Vakuf; Muslim kiraethana in Brčko, in 1905 renamed to Islamic kiraethana¹
- In 1898 – Muslim kiraethana in Mostar; Muslim kiraethana in Rogatica; Turkish kiraethana in Prijedor; Turkish kiraethana in Goražde, renamed in 1908 to Islamic kiraethana
- In 1899 – Muslim kiraethana in Prozor; Islamic kiraethana in Bijeljina
- In 1900 – Muslim Reading Room in Maglaj
- In 1901 – Islamic kiraethana in Varcar-Vakuf; Turkish kiraethana in Kulen-Vakuf
- In 1902 – Muslim kiraethana in Fojnica
- In 1903 – Islamic Reading Society in Bileća 1903; Islamic Reading Society in Ljubinje; Kiraethana of progressive Muslims in Bijeljina; Islamic Reading Room in Gračanica; Islamic kiraethana in Jajce
- In 1904 – Islamic Reading Room in Višegrad; Islamic Reading Room in Bosanski Novi; Islamic kiraethana in Zenica; Muslim Reading Room in Gacko; Muslim kiraethana in Bosanska Dubica; Muslim kiraethana in Zvornik
- In 1905 – Islamic Reading Room in Bihać; Muslim Reading Room in Trebinje; Islamic Reading Room in Vlasenica; Islamic kiraethana in Ključ; Turkish Islamic kiraethana in Bosanski Petrovac; Islamic kiraethana in Doboj; Islamic kiraethana in Sanski Most; Muslim Reading Room in Orašje
- In 1906 – Turkish kiraethana in Gornji Vakuf; Islamic kiraethana in Gradačac; Islamic kiraethana in Nevesinje; Islamic Youth kiraethana in Žepče; Islamic Reading Room in Duvno; Islamic kiraethana in Kladanj; Islamic kiraethana in

¹ Suljkić piše da je Muslimanska kiraethana u Brčkom otvorena 1898. godine. Međutim, u dokumentima jasno piše da su njihova pravila odobrena 21. 3. 1897. godine. (Uporedi Suljkić 1992, 36; Zulić 2014, 411; ABIH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

¹ Suljkić writes that the Muslim kiraethana in Brčko was opened in 1898. However, the documents clearly state that their regulations were approved on March 21, 1897. (Cf. Suljkić 1992, 36; Zulić 2014, 411; ABIH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

- Nevesinju; Turska čitaonica u Bosanskoj Gradišci; Turska čitaonica u Bugojnu
- 1907. godine – Ittihadi kiraethana u Gradačcu; Islamska čitaonica u Glamoču; Islamska kiraethana u Jezeru; Islamska kiraethana u Livnu; Muslimanska čitaonica u Bosanskom Šamcu; Muslimanska čitaonica u Konjicu; Muslimanska čitaonica u Puračiću; Muslimanska kiraethana u Čapljini; Muslimanska kiraethana u Cazinu
 - 1908. godine – Muslimanska čitaonica u Odžaku; Islamska čitaonica i dobrotvorno društvo u Bosanskom Petrovcu; Muslimanska kiraethana u Velikoj Kladuši; Muslimanska narodna čitaonica “Ikdam” u Derventi; Turska kiraethana u Derventi
 - 1909. godine – Islamska kiraethana u Travniku; Muslimanska čitaonica u Busovači; Muslimanska kiraethana u Prnjavoru
 - 1910. godine – Islamska kiraethana u Foči – prva; Islamska kiraethana u Foči – druga; Islamska kiraethana u Rudom; Islamska čitaonica u Srebrenici; Muslimanska kiraethana u Vranograču; Turska kiraethana u Gornjem Vakufu
 - 1911. godine – Islamska čitaonica u Cazinu; Islamska čitaonica u Gornjoj Tuzli; Islamska kiraethana u Kulen-Vakufu; Islamska kiraethana u Rogatici; Muslimanska čitaonica “Sloga” u Zvorniku; Muslimanska čitaonica u Blagaju; Muslimanska čitaonica u Varešu; Muslimanska kiraethana u Kotor-Varoši; Muslimanska kiraethana u Tuzli; Muslimanska kiraethana u Ljubuškom; Muslimanska narodna čitaonica “Rehber” u Visokom
 - 1912. godine – Islamska čitaonica u Otoci; Čitaonica i društvo ujedinjenih Muslimana u Žabljaku; Islamska čitaonica “Itihadi-Islam” u Ključu; Muslimanska čitaonica u Lukavcu; Muslimanska kiraethana “Afuet” u Olovu; Turska kiraethana u Bosanskoj Kostajnici
 - 1913. godine – Islamska čitaonica “Darul-hajr” u Bosanskoj Krupi; Islamska kiraethana u Bosanskoj Krupi; Muslimanska čitaonica u Rogatici; Muslimanska čitaonica u Pazariću; Muslimanska ujedinjena čitaonica u Bosanskom Petrovcu
 - 1915. godina – Islamska kiraethana u Bužimu
 - 1916. godine – Muslimanska čitaonica u Gornjem Rahiću.

Ako analiziramo datume otvaranja kiraethana u manjim mjestima, vidjet ćemo da su se one u jednom periodu otvarale faktički lančano. Možemo slobodno reći da je ekspanzija muslimanskih kiraethana širom Bosne i Hercegovine bila u prvim godinama 20. stoljeća. Posebnu analizu Tuzlanskog okruga napravio je Zulić, a iz nje vidimo da je u Bijeljini 1905. godine bilo ukupno 6 udruženja, dok je do 1912.

- thana in Kozarac; Muslim Reading Room in Bosanski Šamac; Muslim Reading Room in Modriča; Muslim Reading Room and Charity in Foča; Muslim Reading Room in Tešanj; Muslim Reading Room in Visoko; Muslim kiraethana in Čajniče; Muslim kiraethana in Janja; Muslim kiraethana in Nevesinje; Turkish kiraethana in Bosanska Gradiška; Turkish Reading Room in Bugojno
- In 1907 – Ittihadi kiraethana in Gradačac; Islamic Reading Room in Glamoč; Islamic kiraethana in Jezero; Islamic kiraethana in Livno; Muslim Reading Room in Bosanski Šamac; Muslim Reading Room in Konjic; Muslim Reading Room in Puračić; Muslim kiraethana in Čapljina; Muslim kiraethana in Cazin
 - In 1908 – Muslim Reading Room in Odžak; Islamic Muslim Reading Room and Charity in Bosanski Petrovac; Muslim kiraethana in Velika Kladuša; Muslim National Reading Room “Ikdam” in Derventa; Turkish kiraethana in Derventa
 - In 1909 – Islamic kiraethana in Travnik; Muslim Reading Room in Busovača; Muslim kiraethana in Prnjavor
 - In 1910 – first Islamic kiraethana in Foča; second Islamic kiraethana in Foča; Islamic kiraethana in Rudo; Islamic Reading Room in Srebrenica; Muslim kiraethana in Vranograč; Turkish kiraethana in Gornji Vakuf
 - In 1911 – Islamic Reading Room in Cazin; Islamic Reading Room in Gornja Tuzla; Islamic kiraethana in Kulen-Vakuf; Islamic kiraethana in Rogatica; Muslim Reading Room “Sloga” in Zvornik; Muslim Reading Room in Blagaj; Muslim Reading Room in Vareš; Muslim kiraethana in Kotor-Varoš; Muslim kiraethana in Tuzla; Muslim kiraethana in Ljubuški; Muslim National Reading Room “Rehber” in Visoko
 - In 1912 – Islamic Reading Room in Otoka; Reading Room and Society of United Muslims in Žabljak; Islamic Reading Room “Itihadi – Islam” in Ključ; Muslim Reading Room in Lukavac; Muslim kiraethana “Afuet” in Olovo; Turkish kiraethana in Bosanska Kostajnica
 - In 1913 – Islamic Reading Room “Darul-hajr” in Bosanska Krupa; Islamic kiraethana in Bosanska Krupa; Muslim Reading Room in Rogatica; Muslim Reading Room in Pazarić; Muslim United Reading Room in Bosanski Petrovac
 - In 1915 – Islamic kiraethana in Bužim
 - In 1916 – Muslim Reading Room in Gornji Rahić.

If we analyze the dates of the opening of the kiraethanas in smaller places, we will see that in one period they were opened as chain reaction. We can

njihov broj skočio na 20! Slično je bilo i u drugim gradovima. (Zulić 2014, 409) Zašto je to tako, više je odgovora. Mišljenja smo da je ključni bilo formiranje muslimanskih političkih partija u tom periodu i potreba za prostorom gdje bi se njihova politika i ideje širile. Navedeno potvrđuje i podatak da se kao opšta dobrobit postojanja kiraethana uglavnom prvo navode sastanci i razgovori “vrijednih, pametnih i učenih ljudi” a onda tek potreba za obrazovanjem i širenjem pismenosti (*Bošnjak* XVI (2): 1). Potrebno je naglasiti da političke partije nisu čekale da ih neko promovise usmeno. Stranački časopisi koji počeli sa štampanjem ali i časopisi koji su se opredijelili za određeni politički smjer bili su svakodnevno dostavljani u kiraethane, i tu se krio važan motiv za podržavanje kiraethana jer je njihov glas putem štampe mogao doći do mnogih stanovnika daleko od centrala ovih partija ili volje lokalnog uglednika. Sasvim je jasno da su kiraethane bile višestruko korisne kako za novoformirane stranke i partije tako i za vlast. Stoga ne čudi da se kao zadatak prve kiraethane otvorene nakon okupacije navodi između ostalog “da ujedno utiče na stvaranje posebnog bosanskog integriteta u okvirima političkih koncepcija austrougarske uprave” (Pravila 1888, 7-8).

Iako su lokalni časopisi uglavnom krivili obrazovane muslimane za nedovoljan broj kiraethana u Bosni i Hercegovini, potrebno je napomenuti da je i vlast imala velikog udjela u tome.

Najvažniji korak u otvaranju kiraethane ili bilo kojeg udruženja bila je dozvola Zemaljske vlade. U odnosu na to možemo se složiti sa Hadžiosmanović (1980, 174) kada zaključuje da je vlast pojedine kiraethane pomagala, neke tolerisala, a neke zabranjivala. Međutim, ključno je to da je sve njih strogo nadzirala. Kiraethane kao mjesta okupljanja muslimanskog stanovništva bile su pod budnim okom vlasti, bez obzira na to gdje su se nalazile.

Prvi korak za otvaranje kiraethane bilo je pisanje pravila koja bi se slala preko Kotarske oblasti Zemaljskoj vladi na odobrenje, što je predstavljalo zvaničnu dozvolu za rad. Prije toga bilo je neophodno organizovati jedan broj stanovnika koji su bili spremni napisati pravila. To se uglavnom radilo na skupštini koju bi sazvali pojedinci, a pravila su se prepisivala od drugih kiraethana. Tokom skupštine izabrao bi se i privremeni odbor koji je potpisivao zvanični Zahtjev Zemaljskoj vladi za odobrenje rada koji je popratni akt pravilniku kiraethane.

Iako se dozvola ili odobrenje pravila kiraethane čekala ponekad više od godinu dana, jedan primjer ukazuje na to da pojedine kiraethane nisu uopšte čekale zvaničnu dozvolu za početak rada. Tako je islamska čitaonica u Bileći 1902/3. godine radila 10 mjeseci bez dozvole! Prema pisanju *Behara*, nakon deset mjeseci došla su potpisana pravila od strane Zemaljske vlade te su mogli svoj rad nastaviti le-

freely say that the expansion of Muslim kiraethanas throughout Bosnia and Herzegovina was in the early years of the 20th century. A special analysis of the Tuzla County was made by Zulić, and from it, we can see that in Bijeljina in 1905 there were a total of 6 associations, while by 1912 their number jumped to 20! It was similar in other towns. (Zulić 2014, 409) Why is it so, there are more answers. We thought that the key was the formation of Muslim political parties in that period and the need for a space where their politics and ideas would spread. This is confirmed by the fact that as the general benefit of the existence of kiraethana, meetings and conversations of “hardworking, smart and educated people” are usually mentioned first and then the need for education and the spread of literacy. (*Bošnjak* XVI (2): 1) It should be emphasized that political parties did not wait for someone to promote them verbally. Journals of parties that started to publish, but also journals that opted for a certain political direction were delivered daily to kiraethanas, and there was an important motive for supporting kiraethanas, because their voice through the publishing could reach many residents far from the headquarters of these parties or the will of a local dignitary.

It is quite clear that the kiraethanas were useful in more ways, both for the newly formed parties, as well as for the government. Therefore, it is not surprising that the task of the first opened kiraethana after the occupation, among other things, “is to influence the creation of a special Bosnian integrity within the political conceptions of the Austro-Hungarian administration.” (Pravila 1888, 7-8)

Although local journals have mainly blamed educated Muslims for the insufficient number of kiraethanas in Bosnia and Herzegovina, it should be noted that the government also played a big role in it.

The most important step in opening a kiraethana or any association was the permission of the National Government. In relation, we can agree with Hadžiosmanović when she concludes that the government aided some kiraethans, tolerated some, and prohibit some (Hadžiosmanović 1980, 174). However, essentially, they have strictly supervised them all. Kiraethanas as gathering places of the Muslim population were under the watchful eye of the authorities, no matter where they were located.

The first step in opening the kiraethana was to write the regulations that would be sent through the County office to the National Government for approval, which represented an official work permit. Before that, it was necessary to organize a number of residents who were ready to write the regulations. This was mostly done in assemblies convened by individuals, and the regulations were copied from other kiraethanas. During the assembly, a temporary committee would be elected, which would sign the offi-

galno (Suljkić 1992, 39). S obzirom na to da nema podataka o bilo kakvim sankcijama, pretpostavlja-mo da ih nije ni bilo. Međutim, moramo istaći da je ovaj primjer predstavljao izuzetak.

Odobranje pravila zavisilo je od njihovog sadržaja, ali i od imena potpisnika koja su bila sastavni dio. Prva etapa u predavanju pravila bila je kotarska vlast, koja ih je dalje slala Zemaljskoj vladi. Stolačka kiraethana pravila je predala Kotarskoj oblasti 26. 11. 1896. godine, a odobrena su 12. 3. 1897. godine. Kraći vremenski period su čekali u Kozarcu. Oni su predali pravila 19. 12. 1905. godine, a odobrena su bila već 20. 1. 1906. godine. Poput njih, i kiraethana u Puračiću je čekala mjesec dana na odobrenje Pravila, tačnije od 22. 2. 1907. do 29. 3. 1907. godine. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

Međutim, odobranje pravilnika ponekad je bilo samo uslovno. Tako je Islamska kiraethana u Kozarcu dobila potvrdu pravila, ali uz uslov da promijeni ukupno pet članova unutar njega (Hadžiosmanović 1980, 174). Od islamske čitaonice u Gračanici 1903. godine traženo je da u pravila unese dodatak “državljanstvo članova i odredba o isključenju iz političkih razloga” (Sarić 2002, 47). Promjene na kojima su insistirale vlasti bile su uglavnom vezane za nadležnost, a jedan od obaveznih članova unutar svih pravila bio je da za rad kiraethane izabrani odbor odgovara i pripada kontroli upravne oblasti (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139). S obzirom na to, svaka promjena unutar kiraethane morala je imati dozvolu nadležnih vlasti.

Pravila su bila dosta detaljna, a sadržavala su, pored naziva i cilja, sve ostale propise koje jedno udruženje treba da ima. Unutar pravila bio je regulisan i rad biblioteke, izbor odbora koji je upravljao kiraethanom, koliko puta se sazivala skupština i svi ostali detalji. Razlike u pravilima između kiraethana bile su uglavnom sadržane u cilju i svrsi rada. Tako je kiraethana u Ljubinju kao svrhu navela “njego-vanje zajednice i udruživanje isključujući svaki politički značaj”. Višegradska islamska kiraethana je kao cilj društva napisala “da rasprostire prosvjetu izobraženje, čovječnost i prijateljsko zabavljanje sljedećim sredstvima, čitanjem političkih i poučno zabavnih dnevnika, znanstveno popularnih spisih i rasprava”. Stolačka kiraethana je u pravilima navela kao cilj da “pripravi nepismene članove društva za pisanje i čitanje”. Islamska kiraethana u Livnu je imala cilj da “ustroji muslimansku čitaonicu u kojoj će se pismeni članovi izobražavati čitanjem poučnih i političkih dnevnih listova”, ali i da “pripravi ne pismene članove društva za pisanje i čitanje te po mogućnosti da jih upućuje i u druge lijepe nauke raznim predavanjima ... da daje zabave u čitaoničke i različite dobrotvorne svrhe”. Za razliku od ovih najčešćih ciljeva navedenih u pravilima, kiraethana u Bosanskoj Gradiški je kao cilj navedeno “da

cial Request addressed to the National Government for work approval, which is an accompanying act to the regulations of kiraethana.

Although the permission or approval on the kiraethana regulations was sometimes waited for more than a year, one example indicates that some kiraethanas did not wait at all for the official permission to start their work. That is how the Islamic Reading Room in Bileća in 1902/3 has worked for 10 months without a permit! According to *Behar*, after ten months, the Regulations signed by the National Government came and they could continue their work legally. (Suljkić 1992, 39) Since there is no information on any sanctions, we assume that there were none. However, we must point out that this example was an exception.

The approval of the regulations depended on their content but also on the names of the signatories that were their integral part. The first stage in handing over the regulations was the County Government which sent it further to the National Government. Kiraethana in Stolac handed over the Regulations to the County office on November 26, 1896 and were approved on March 12, 1897. Shorter waiting period was in Kozarac. They handed the Regulations on December 19, 1905 and they were approved on January 20, 1906. Like them, the kiraethana in Puračić waited for a month for the approval of the Regulations, more precisely from February 22 to March 29, 1907. (ABiH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

However, the approval of the Regulations sometimes was only conditional. That is how the Islamic kiraethana in Kozarac received approval of the regulations, but with the condition of replacing five members (Hadžiosmanović 1980, 174). From the Islamic reading room in Gračanica in 1903 was asked to “add a supplement to the Regulations” the citizenship of the members and the provision on expulsion for political reasons. (Sarić 2002, 47) The changes the authorities insisted upon were mainly related to jurisdiction, and one of the mandatory articles within all the regulations was that the elected committee was responsible for the work of the kiraethana and liable to the control of the administrative county. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139) This said, any change within the kiraethana had to have the permission of the responsible authorities.

The regulations were quite detailed, and they contained, in addition to the name and goal, all other regulations that an association should have. The Regulations also regulated the work of the library, the election of the board that managed the kiraethana, how many times the assembly was convened and all other details. The differences in regulations between the kiraethanas were mainly contained in the objective and purpose of the work. That is how the kiraethana in Ljubinje stated as its purpose “nur-

ustroji jedno tursko društvo". Zemaljska vlada je crvenom olovkom podvukla tursko, ali je pravila odobrila. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139; k. 52, 1906, 19/252)

U Pravilima je stajalo i ime kiraethane, kao i vanjska oznaka, ukoliko je postojala. Možemo reći da su muslimanske kiraethane imale nekoliko standardnih naziva: Muslimanska kiraethana, Islamska čitaonica, Turska kiraethana, Turska čitaonica i sl. Neke, poput one u Livnu, imale su dva imena u pravilima: Muslimanska kiraethana (Islamska čitaonica). Ime je odavalo kome je odbor naklonjen te koju poruku želi narodu da pošalje. U literaturi se navodi da sve do odlaska Kallaya u Bosni i Hercegovini nema čitaonica sa nacionalnim znakom u imenu (Hadžiosmanović 1980, 37). Međutim, analiza izvora ukazuje na to da je ipak bilo muslimanskih kiraethana sa nacionalnim predznakom i prije 1903. godine. Jedna od njih je otvorena u Donjem Vakufu 1897. godine, a druga u Prijedoru naredne godine. Turska kiraethana u Prijedoru je svečano počela sa radom u septembru 1898. godine, a da njen naziv ipak nije bio ustaljen, najbolje govori komentar u listu *Bošnjak* u kojem autor smatra kako bi bilo "pravije" da se zove "Muslomanska" (*Bošnjak* VIII (40): 3). Neke kiraethane su tokom postojanja mijenjale svoje ime iz Turska u Islamska ili Muslimanska i obratno. Kiraethana u Goraždu je tako osnovana 1898. godine pod nazivom Turska kiraethana, ali je 1906. godine promijenila ime u Islamska kiraethana. Ako pogledamo bročano, najviše njih je u imenu imalo naziv Muslimanska, nešto manje Islamska, dok je Turskih kiraethana bilo ukupno deset u Bosni i Hercegovini. Pored naziva kao jasne oznake, svaka kiraethana je imala i "vanjsku oznaku". Najveći broj kiraethana, poput stolačke i nevesinjske, odlučivao se za zelenu zastavu sa polumjesecom i zvijezdom. Stolačka kiraethana, kao i mnoge druge, imala je i poseban štambilj sa svojim imenom. Kiraethana u Goraždu se odlučila da njeno obilježje bude "barjak u zemaljskom i turskom jeziku" (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139). Barjak je stajao iznad ulaza u prostorije u kojima je kiraethana bila smještena te predstavljao znak raspoznavanja za sve prolaznike. Potrebno je napomenuti da kotarska oblast nije bila samo formalni prvi stepen u prihvatanju pravila, pojedine pravilnike su sami vraćali i prije prosljeđivanja Zemaljskoj vladi. Takav slučaj je bio sa muslimanskom kiraethanom u Jezeru. Derviš-beg Filipović i Smail-beg Kulenović su se u ime 49 stanovnika Jezera žalili Zemaljskoj vladi da njihova pravila kotarski tajnik u Jajcu dr. Radinski nije htio uopšte primiti. Kao razlog naveo je da u Jezeru postoje dvije stranke koje se neće složiti i da će onda i druga stranka zatražiti da se osnuje još jedna čitaonica. S obzirom na to da je Jezero malo za dvije čitaonice, on je smatrao da oni trebaju povući svoja pravila, a

turing the community and associating while excluding any political significance." Islamic kiraethana in Višegrad wrote as the goal of association "to spread education, humanity, and friendly entertainment by the following means, by reading political, educative and entertaining journals, popular science writings, and debates." Kiraethana in Stolac stated in the regulations as the goal to "prepare illiterate members of the society for writing and reading." Islamic kiraethana in Livno aimed to "establish a Muslim reading room in which literate members will be educated by reading daily educational and political newspapers" but also to "prepare illiterate members of the society for writing and reading and, if possible, to refer them to other beautiful sciences with various lectures... to give parties for reading-room and other various charitable purposes." In contrast to these most common goals stated in the Regulations, kiraethana in Bosanska Gradiška stated as goal "to establish a Turkish association." The National Government underlined Turkish with a red pencil, but approved the Regulations. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139; b. 52, 1906, 19/252)

The Regulations also stated the name of kiraethana as well as the external marking if it existed. We can say that Muslim kiraethanas had several standard names: Muslim kiraethana, Islamic reading room, Turkish kiraethana, Turkish reading room, and similar. Some of them, like one in Livno, had two names in the Regulations: Muslim kiraethana (Islamic Reading Room). The name indicated who the board favoured and what message they wanted to send to the people. The literature states that until Kállay's departure, there were no reading rooms in Bosnia and Herzegovina with a national marking in the name (Hadžiosmanović 1980, 37). However, an analysis of the sources indicates that there still were Muslim kiraethanas with a national marking even before 1903. One of them has been opened in Donji Vakuf in 1897, and second in Prijedor in the following year. Turkish kiraethana in Prijedor began ceremoniously its work in September 1898, and that its name was not common, it is best shown by the comment in the newspaper *Bošnjak* in which the author believes that it would be "more correct" to call it "Muslims." (*Bošnjak* VIII (40): 3.) Some kiraethanas changed their name from Turkish to Islamic or Muslim during their existence and vice versa. Kiraethana in Goražde was thus founded in 1898 under the name Turkish kiraethana but in 1906 has changed the name to Islamic kiraethana. If we look at the numbers, most of them had the name Muslim, slightly less Islamic, while there were a total of ten Turkish kiraethanas in Bosnia and Herzegovina. In addition to the name with a clear marking, each kiraethana also had an "external marking." Most kiraethanas, like those in Stolac and Nevesinje, opt-

samim tim i ideju za otvaranje kiraethane. Svjesni da je tajnik u pravu, te da bi se među muslimanima Jezera mogla razviti veća nesloga, odlučili su ga poslušati. Međutim, samo mjesec nakon toga “druga strana” je dobila potvrđena pravila za osnivanje društva pod nazivom Udruženje islamske omladine i Tamburaško društvo u Jezeru. Oni dalje pišu da bi se rado priključili tom društvu, ali da oni primaju samo mlađe od 40 godina. Zemaljska vlada je uslišila njihovu molbu i dozvolila im otvaranje Islamske kiraethane. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

S obzirom na to da je svaka promjena u radu morala biti prijavljena, uvidom u građu možemo reći da je najviše molbi upućenih Zemaljskoj vladi bilo vezano za ime kiraethane i promjene u pravilima kome ostaje imovina nakon njihovog gašenja. Islamska kiraethana u Goraždu je šest godina nakon osnivanja tražila izmjenu pravila. U obrazloženju su naveli da su mnogi njihovi članovi u međuvremenu umrli, a da se ostali nisu brinuli za opstanak društva, stoga su predložili da se doda Islamska u naziv, kao i da sav imetak u slučaju zatvaranja društva umjesto da pripadne Uboškoj zakladi gradske opštine u Goraždu, pripadne Sinan-begovoj džamiji u Goraždu. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

Još želimo navesti da su pojedine kiraethane u manjim mjestima prerasle iz udruženja. Primjer za to je Srebrenica, gdje je “Udruženje Numunei islahije – pokušaj napredka” nakon nekoliko mjeseci rada sa osnovnim ciljem “da gaji slogu i ljubav širi ideju antialkoholizma obrazuje društvene članove čitanjem raznovrsnih novina i drugih naučnih djela i čitaba” odlučilo ugasiti to udruženje i umjesto njega formirati kiraethanu. S obzirom na detaljan pravilnik o radu biblioteke Udruženja, pretpostavljamo da je ona bila već formirana i bogata, što je umnogome moglo olakšati rad kiraethane. Interesantno je da je Numunei islahije imao u svom pravilniku u članu 35. navedeno da “svaki član izuzev činovnika, časnika i dobrovoljne prinosnike koji zadnji inače nisu članovi društva imade dati poštenu riječ da neće dok je članom društva najmanje za 3 mjeseca piti alkoholna pića”. S obzirom na veliku popularnost alkoholnih pića, ova odredba je možda bila uzrokom što Udruženje nije imalo dovoljno članova čijom bi članarinom bar kiriju mogli platiti. Na to ukazuje i izjava osnivača Udruženja u kojoj kažu da “prama držanju ovdašnje islamske omladine nikakve nade nejma da bi se odnošaji društveni mogli popraviti” te su zbog toga bili prisiljeni udruženje ugasiti. Gašenje Udruženja prisustvovao je službeno ispred kotarskog ureda u Srebrenici Oto Masner, a Islamska čitaonica u Srebrenici je otvorena tek tri godine poslije gašenja Numunei islahije, tj. 1910. godine. (ABiH, ZVS, k. 33, 1907, 19/164)

ed for a green banner with a crescent moon and a star. Kiraethana in Stolac as many others, had a special stamp with its name. Kiraethana in Goražde has decided that its sign should be “a flag in the land’s and Turkish language” (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139). The flag stood above the entrance to the facilities where the kiraethana was housed, and was a sign of recognition for all passers-by.

It should be noted that the County office was not only a formal first step in accepting the regulations, some regulations they have returned on their own even before forwarding them to the National Government. Such case occurred with the Muslim kiraethana in Jezero. Derviš-bey Filipović and Smail-bey Kulenović on behalf of the 49 inhabitants of Jezero, made a complaint to the National Government that the County office secretary in Jajce, Radimsky, PhD, did not want to accept their regulations at all. As a reason he stated that in Jezero has two parties that will not agree and afterwards, the other party will ask for another reading room to be established. Given that Jezero is small for two reading rooms, he felt that they should withdraw their regulations, and thus the idea of opening a kiraethana. Aware that the secretary was right, and that greater disagreement might develop among the Muslims of Jezero, they made a decision to listen to him. However, only a month later, the “other side” received confirmed regulations for opening of association called the Association of Islamic Youth and the *Tamburica* (little tambourine) Society in Jezero. They further write that they would gladly join that association but that they only accept those under 40 years of age. The National Government granted their request and allowed them to open the Islamic kiraethana. (ABiH, NGS, n. 31, 1907, 19/139)

Given that any change in work had to be reported by access to the materials, we can say that most of the requests addressed to the National Government were related to the name of kiraethana and changes in the regulations to whom shall remain the property after their closure. The Islamic kiraethana in Goražde demanded a change in the regulations six years after its opening. In the explanation, they stated that many of their members died in the meantime, and that the others did not care about the survival of the association, so they suggested to add Islamic to the name, and in a case of associations closure, their all assets will go to the Sinan-bey mosque in Goražde instead to the Foundation for poor in Goražde. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139)

We also want to state that some kiraethanas in smaller places have arisen from the Associations. An example of this is Srebrenica, where the *Udruženje Numunei islahije – pokušaj napredka* (Association of Numunei islahije – attempt to progress) after several months of work with the basic goal of “nurtur-

3. Sastav i struktura članova kiraethana

Ko su bili ljudi koji su stajali iza osnivanja, imena i rada muslimanskih kiraethana i koja je struktura zanimanja preovladavala u njihovom sastavu, veoma su važna pitanja. Odgovori na ova pitanja kriju se u popisima članova koje su kiraethane dostavljale Zemaljskoj vladi. Želimo naglasiti da je jedinstveno za sve kirathane bilo to što su njihovi članovi bili isključivo muškog spola. Ovo naglašavamo zbog toga što u jednom članku objavljenom u *Beharu* 1906. godine autor ukazuje na to da su u Kazanu u Rusiji u jednoj islamskoj kiraethani dozvolili pristup i ženama. Međutim, on navodi da su one su mogle dolaziti u kiraethanu samo u određene dane i određeno vrijeme, ali da u to vrijeme muški članovi nisu dolazili u kiraethanu i obratno. U istom članku se navodi kako je to najvjerovatnije jedinstven slučaj (*Behar* IV (20): 317). Činjenica da se ova vijest prenijela u pozitivnom svjetlu vjerovatno je imala za cilj uliti nadu da bi se to nekada moglo desiti i u Bosni i Hercegovini.

Kada je riječ o članstvu, pored činjenice da su svi bili muškog spola, možemo reći i da su to uglavnom bile najuglednije osobe dotičnog mjesta. To je bilo logično s obzirom na to da se djelovanje kiraethane oslanjalo ponajviše na sposobnost njenih članova. U pojedinim mjestima skoro kompletno članstvo bilo je iz iste porodice.

Prema dostupnim dokumentima broj članova u kiraethanama u manjim mjestima se kretao između 25 i 105 članova. Pojedine kiraethane imale su veći broj članova prilikom osnivanja nego nakon nekoliko godina rada i obratno. Interesantno je da je Islamska kiraethana u Gračanici kada je osnovana 1903. godine imala ukupno 63 člana, a da je Turska čitaonica i knjižnica koja je osnovana u istom gradu sedam godina poslije imala odmah nakon osnivanja čak 240 članova (Sarić 2002, 46). Pretpostavljamo da je Turska čitaonica imala bolju organizaciju i bila atraktivnija širim masama.

Članovi kiraethana su se dijelili na one prvog, drugog, a ponegdje i trećeg reda. Pojedine kiraethane, poput višegradske Islamske kiraethane, imale su i počasne članove (ABiH, ZVS, k. 16, 1904, 19/53). Svaka kiraethana imala je, pored odbora sa predsjednikom i zamjenikom, još i tajnika, blagajnika i knjižničara. U manjim mjestima svaka funkcija je predstavljala veliki značaj, a pojedinci su često zloupotrebljavali tu funkciju i koristeći lični animozitet odnosili se prema ostalim članovima. Do koje mjere je to išlo najbolje govori primjer Omera Čanića, policajca u Odžaku. On je, želeći da postane član kiraethane, došao direktno kod tajnika koji mu je rekao: "Mi ne trpimo odnosno ne primamo osoba sa sabljama!" Nakon toga se Čanić učlanio u udruženje Hubbul-vatan (Ljubav prema domovini). Ovaj događaj komentarisala je i štampa napomi-

ing harmony and love, spreads the idea of anti-alcoholism, educates social members by reading various newspapers and other scientific works and kitābs", decided to close down the association and in its place, establish kiraethana. Given the detailed regulations on the work of the Association's library, we assume that it was already formed and rich, which could greatly facilitate the work of kiraethana. It is interesting that *Numunei islahije* stated in the Regulation's Article 35 that "every member except officials, officers and voluntary contributors who are not members of the society, have to give an honest word that they will not drink alcoholic beverages for at least 3 months." Given the great popularity of alcoholic beverages, this regulation may have been the reason why the Association did not have enough members with whose membership fee they could at least pay the rent. This is also indicated by the statement of the Association founders, in which they say that "according to the attitude of the local Islamic youth, there is no hope that social relations could improve" and were therefore forced to close down the association. Otto Mosner officially attended the closing of the Association in the name of the County office in Srebrenica, and the Islamic Reading Room in Srebrenica was opened only three years after the closure of *Numunei islahija*, i.e. in 1910. (ABIH, NGS, b. 33, 1907, 19/164)

3. Membership constitution and structure in kiraethana

Who were the people behind the establishment, name and work of the Muslim kiraethanas and what structure of profession prevailed in their constitution are very important questions. The answers to these questions are hidden in the lists of members that were submitted by kiraethanas to the National Government. We want to emphasize that uniqueness of all kirathanas was the fact that all their members were exclusively of a male population. This is emphasized because of the article published in *Behar* in 1906, where author points out that women in Kazan, Russia, were allowed access to an Islamic kiraethana. However, he states that they could come to kiraethana only on certain days and at specified time, but that at that time male members did not come to kiraethana and vice versa. The same article states that this is most likely a unique case (*Behar* IV (20): 317) The fact that this news was conveyed in a positive manner, it was probably intended to give hope that sometimes it could also happen in Bosnia and Herzegovina.

When it comes to membership, in addition to the fact that they were all male, we can say that they were mainly the most prominent people in the places concerned. This was logical given that the work of kiraethana relied mostly on the ability of its mem-

njući da je “žalosno” da “Jedan tajnik, koji ravna cijelim društvom, da tako odbija članove od M. čitaonice!” Autor članka je sve pripisao ličnom opredjeljenju tajnika navodeći: “Taki je taj gosp. tajnik, ako ne drži, da je dotični – osvjedočeni srbin – on ga ne prima u čitaonicu (kiraethanu.)” (*Bošnjak* XVIII (5): 2).

Čanić je bio samo jedan od mnogih koji su bez razloga odbijeni kao članovi kiraethana. Međutim, pojedini primjeri ukazuju na to da su se odbijeni članovi ponekad grupisali i pristupali formiranju novog udruženja. Takav je primjer Dervente. Nakon što je 19 muslimana odbijeno da bude primljeno u kiraethanu, oni su formirali Muslimansko napredno udruženje Ikdam. Jedan od osnivača ovog udruženja u članku objavljenom u listu *Bošnjak* piše kako je to udruženje postalo “trn u oku” lokalnoj kiraethani. (*Bošnjak* XVIII (47): 3)

O odnosima unutar kiraethana također govori i brojnost glasova za članove odbora. Kao primjer navest ćemo izbor odbora kiraethane u Livnu koji se održao u maju 1907. godine. Tom prilikom je Salih Softić izabran za predsjednika sa ukupno 65 glasova, njegov zamjenik Mujaga Dizdar dobio je samo 35 glasova, dok je Hafiz Jusuf Selimović izabran za tajnika sa čak 103 glasa! Nešto malo manje od njega, tj. 97 glasova dobio je Mustafa Latifić kao blagajnik, a Hasan Čefo je za poziciju knjižničara dobio 37 glasova. Najmanje glasova dobio je Hafiz Salih ef. Delalić koji je postavljen na mjesto revizora sa 35 glasova. Dakle, tajnik je dobio 38 glasova više nego predsjednik, što ukazuje na to da Softić i nije imao apsolutnu podršku za tu funkciju. Ovi glasovi također govore da nije bio potreban natpolovičan broj za izbor na neku funkciju. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

Kada se radi o kiraethani u Livnu, neophodno je napomenuti da je prema strukturi zanimanja ona bila dosta specifična. Naime, u njenom članstvu bilo je, pored veleposjednika, posjednika i trgovaca, koji su u svim kiraethanama činili većinu članstva, još i opančara, pekara, aščija, imama, terzija, voćara, mutevelija, obučara, mesara... Slična struktura, iako ne tako šarolika, bila je u kiraethani u Goraždu, gdje su u članstvu bili i po jedan urar i postolar. Ovo šarenilo unutar strukture članova jasno ukazuje na to da su u radu kiraethane učestvovala sve zanatlijske grane koje su egzistirale u dotičnoj čaršiji. Za razliku od njih, u Duvnu su od 65 članova samo mesar, kahvedžija i brijač pripadali nekom od zanata, a svi ostali su bili veleposjednici, posjednici ili trgovci. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

Dosta specifičan sastav članstva imala je i kiraethana u Jezeru. U popisu članova 1906. godine bili su i kaser, subaša, težak, sin težaka, ali i sinovi posjednika i veleposjednika. Iako se ne radi o djeci koja su bila na školovanju u nekom od centara, Zagrebu ili

bers. In some places, almost the entire membership was from the same family.

According to available documents, the number of members in kiraethanas in smaller towns ranged between 25 and 105 members. Some kiraethanas had a larger number of members at the time of their establishment than after several years of operation and vice versa. It is interesting that the Islamic kiraethana in Gračanica, when it was founded in 1903, had a total of 63 members, and that the Turkish Reading Room and Library, which was founded in the same city seven years later, had as many as 240 members immediately after its founding. (Sarić 2002, 46) We assume that the Turkish reading room had a better organization and was more attractive to the wider masses.

The members of the kiraethana were divided into members of the first and second order, and in some places also into members of the third order. Some kiraethanas, such as the Islamic kiraethana in Višegrad, also had honorary members (ABiH, NGS, b. 16, 1904, 19/53). Each kiraethana in addition to a board, with a president and a deputy, had a secretary, treasurer, and librarian. In smaller places, each function was of great importance, and individuals often abused that function and used personal animosity to treat other members. The extent to which this went is best illustrated by the example of Omer Čanić, a police officer in Odžak. Wanting to become a member of the kiraethana, he came directly to the secretary who told him: “We do not tolerate or accept people with swords!” After that, Čanić joined the *Hubbul-vatan* (Love for the Homeland) association. The press also commented on this event, noting that it was “sad” that “One secretary, who governs the whole association, rejects the members from M. reading room!” The author of the article attributed everything to the personal orientation of the secretary, stating that “That kind is Mr. secretary, if he does not hold that the concerned person – is a certifiable Serb – he is not accepting him in the reading room (kiraethana).” (*Bošnjak* XVIII (5): 2.) Čanić was just one of many who were rejected as members of the kiraethana for no reason. However, some examples indicate that rejected members sometimes grouped and approached the formation of a new Association. Such example is in Derventa. After 19 Muslims have been refused to join kiraethana, they formed the Muslim Progressive Association *Ikdam*. One of the founders of this association writes in an article published in the newspaper *Bošnjak* that this association has become an “eyesore” of the local kiraethana. (*Bošnjak* XVIII (47): 3)

The relations within the kiraethana are also indicated by the number of votes for the board members. As an example, we will mention the election of the kiraethana committee in Livno, which took place

Sarajevu, te su sasvim logično mogli biti članovi, ovaj podatak ipak jasno ukazuje na to koliko je bilo prestižno biti član kiraethane u malom mjestu. Njihova imena u sklopu članstva trebala su poslati poruku Zemaljskoj vladi koliko Jezero ima pismenih ljudi te da su pojedini, iako na školovanju daleko, još uvijek dio te čaršije, ali i da se čaršija ponosi njima. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

Većinski sastav svih kiraethana u manjim mjestima činili su veleposjednici i posjednici. Iako su oni materijalno imali najviše mogućnosti za pomoć kiraethanama, u pojedinim gradovima su upravo oni smatrani preprekom za modernizaciju. Njihov broj je bio presudan za svaku odluku, a pojedini listovi koji nisu podržavali njihove ideje nazivali su ih “sredovječnom i nadutom aristokratijom”, dok su za pojedince navodili kako “dolaze iz 16. stoljeća”. (*Bošnjak* XVIII (5): 2)

U sklopu članstva nisu bili samo ljudi iz dotičnog mjesta. U kiraethani u Gacku od 65 članova, više od 10 je bilo iz okolnih sela, ali i iz drugih gradova, poput Gračanice i Stoca. U pojedinim gradovima kiraethanu je faktički vodila jedna porodica. Tako je u Glamoču 1907. godine od ukupno 30 članova njih 18 bilo Filipovića. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139) Ista porodica bila je najbrojnija i u Islamskoj čitaonici u Ključu, gdje je od ukupno 51 člana njih 23 bilo iz porodice Filipovića, a Sulejman-beg Filipović je kao član kiraethane obećao na tri mjeseca besplatno ustupiti kuću za potrebe udruženja. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

Moramo istaći da je državna administracija rijetko bila dio članstva kiraethana, osim gradonačelnika i zaposlenika šerijatskih sudova. Pored njih ponegdje se spominje i drugo osoblje, ali izuzetno rijetko. U Islamskoj kiraethani u Srebrenici kao članovi upisani su, pored osoblja šerijatskog suda, kadije i pisara, ovrhovitelj i sudski glasnik. Neke od kiraethana su i osnovane na inicijativu kadija. Višegradska kiraethana bila je jedna od njih, a kadija Hafizović Abdulah ef. je uz Bakarević Zuhdi ef., upravitelja ispostave u Rudom, bio potpisnik i zahtjeva upućenog vladi za otvaranje ove kiraethane. Mehmed ef. Čosović se dvije godine nakon dolaska u Nevesinje, kao mladi kadija, sa 30 godina pridružio grupi koja je zahtijevala otvaranje muslimanske kiraethane. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

Pojedine kiraethane su u sklopu pravila imale starosnu granicu, te su se u nju mogle učlaniti samo mlađe generacije. Međutim u većini kiraethana to nije bio slučaj i sve punoljetne generacije su bile uglavnom zastupljene. U Muslimanskoj kiraethani u Nevesinju bila su ukupno 42 člana; najstariji je bio Salih-beg Bašagić sa 62 godine, a obnašao je funkciju gradonačelnika i veleposjednika, dok su najmlađi bili posjednici Muhamed Muftić i Hilmi-beg Bašagić sa po 18 godina. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

in May 1907. On that occasion, Salih Softić was elected president with a total of 65 votes, his deputy Mujaga Dizdar received only 35 votes, while Hafiz Jusuf Selimović was elected secretary with as many as 103 votes! Slightly less than him, i.e. 97 votes, Mustafa Latifić received as treasurer, and Hasan Čefo received 37 votes for the position of librarian. Hafiz Salih effendi Delalić received the least votes and was appointed auditor with 35 votes. Therefore, the secretary received 38 votes more than the president, which indicates that Softić did not have absolute support for that position. These votes also say that simple majority was not needed to be elected to a position. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139)

When it comes to kiraethana in Livno, it is necessary to mention that according to the structure of professions, it was quite specific. In fact, besides the landowners, proprietors and merchants who made up the majority of the membership in all the kiraethanas, members were also makers of shoemakers of the traditional leather footwear, bakers, cooks, imams, tailors, fruiterers, trustees, shoemakers, butchers... A similar structure, although not so colourful, was in the kiraethana in Goražde, where the membership included one watchmaker and one cobbler. This diversity within the structure of the members clearly indicates that all the artisan branches that existed in the concerned community participated in the work of the kiraethana. In contrast, in Duvno, from the number of the 65 members, only the butcher, taverner and barber belonged to one of the trades, and all the others were landowners, proprietors or merchants. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139)

The kiraethana in Jezero also had a very specific membership formation. In the list of members in 1906, there were also a cashier, an administrator, a farmer, the son of a farmer, but also the sons of proprietors and landowners. Although these are not children who were educated in one of the centres, Zagreb or Sarajevo, and quite logically could be members, this information clearly indicates how prestigious it was to be a member of kiraethana in a small town. Their names as part of the membership were supposed to send a message to the National Government how many literate people Jezero has and that some of them, although far away, on studies, are still part of that community, but also that the community is proud of them. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139)

The majority of all kiraethanas in the smaller towns were made up of landlords and proprietors. Although they materially had the most opportunities to help the kiraethanas in some cities, they were considered as an obstacle for modernization. Their number was crucial to any decision, and some newspapers that did not support their ideas called them “medieval and arrogant aristocracy,” while they were suggest-

U pravilima je obično stajalo da “član može biti svaki musliman odrasli neporbeni otmeni te umno razvijen bosansko hercegovački pripadnik”. Prema dostupnim podacima to pravilo se uglavnom i poštovalo. Međutim, uvijek ima izuzetaka. Jedinствен slučaj desio se u Muslimanskoj kiraethani u Stocu 1904. godine. Naime, pred kraj te godine u kiraethanu je kao redovan član primljen predstojnik Draganić. Sama kiraethana napisala je kako je to “prvi slučaj što je ovo mjesni činovnik nemusliman stupio u naše društvo”. Međutim, oni su zbog toga morali mijenjati pravila te dodati da u članstvo kiraethane mogu stupiti činovnici svih vjera. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

Većina kiraethana je zvanično ograničenje za primanje u članstvo dovodila u zavisnost od vladanja pojedinca i “moralnih odnošaja”. Na ponašanje se pratilo i nakon primanja u članstvo, te je svaki ispad mogao značiti i isključenje. U manjim mjestima je to predstavljalo veliki problem, jer je izbačena osoba tim činom bila uvrijeđena, ali i ponižena u cijelom mjestu. Stoga ne čudi da su se ti pojedinci žalili i Zemaljskoj vladi zbog toga. Jedna takva tužba na upravu kiraethane u Bosanskom Petrovcu dostavljena je 1907. godine. U žalbi je pisalo kako su 32 osobe podnijele žalbu što nisu primljeni u članstvo kiraethane, nakon čega je samo njih 8 bilo primljeno. Prema dopisima jasno se vidi da su ostali bili članovi, ali da su isključeni jer su stvarali “nered”. Odbor kiraethane je također naveo kako su im davali zapisničke ukore, nakon čega su im izbačeni članovi verbalno prijetili. Kompletan spor je riješen u korist uprave. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

S obzirom na to da se radilo o manjim mjestima, jedan dio članova je bio nepismen, a njihova želja da budu dio članstva kiraethane može se objasniti sa više razloga. Kao prvo, tu su mogli slušati dok neko pismen čita štampu, ali ukoliko žele i naučiti pisati i čitati latinično pismo. Ovo nam potvrđuje i jedan dopis iz Ključa, u kojem se navodi kako imaju “dosta članova koji ne znaju čitati ni pisati, a željni su potrebe za tim uvidjaju, da bi se time smanjio broj analfabeta”. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252) Ovo ne znači da nisu znali arapsko pismo, ali je mjeru pismenosti u tom periodu odražavalo poznavanje isključivo latiničnog pisma.

4. Finansiranje kiraethana

Kiraethane su se finansirale od članarina, donacija i prikupljenih sredstava na zabavama. Iako su članarine bile važan segment u punjenju blagajni, ipak, s obzirom na skroman broj članova u manjim mjestima, taj prihod nije mogao biti ključan za njihov rad. Sama visina članarine zavisila je od mjesta do mjesta i na nju je uticala i materijalna mogućnost članova kiraethane. Visina članarine se kretala od 1 do 2 krune mjesečno. Višegradaska kiraethana je na-

ing for some individuals that “they are coming from the 16th century.” (*Bošnjak* XVIII (5): 2)

The membership did not include only people from the concerned place. In the kiraethana in Gacko, out of 65 members, more than 10 were from the surrounding villages, but also from other towns such as Gračanica and Stolac. In some towns, kiraethana was actually run by one family. Thus, in Glamoč in 1907, out of a total of 30 members, 18 of them were from the family Filipović. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139) The same family was the most numerous in the Islamic Reading Room in Ključ, where out of a total of 51 members, 23 were from the Filipović family, and Sulejman-bey Filipović, as a member of the kiraethana, promised to make his house available for the needs of the association for three months free of charge. (ABiH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

We must point out that the state administration was rarely part of the kiraethana membership, except the mayor and the employees of the Sharia courts. In addition to them, other staff is mentioned in some places, but extremely rarely. In Srebrenica, in addition to the staff of the Sharia court, qadi and scribe, in Islamic kiraethana, bailiff and messenger of the Court were registered members. Some of the kiraethanas were also founded on the initiative of the qadi. Kiraethana in Višegrad was one of them, and qadi Hafizović Abdulah effendi, along with Bakarević Zuhdi effendi, administrator of the Branch office in Rudo, was also a signatory of the request addressed to the Government for the opening of this kiraethana. Two years after arriving in Nevesinje, Mehmed effendi Čosović, as a young qadi at the age of 30, joined a group that demanded the opening of a Muslim kiraethana. (ABiH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

As part of the rules, some kiraethanas had an age limit, and only the younger generations could become a member. However, in most kiraethanas this was not the case and all adult generations were mostly represented. There was a total of 42 members in the Muslim kiraethana in Nevesinje; the oldest was Salih-bey Bašagić at the age of 62, and he held the position of mayor and landowner, while the youngest were the proprietors Muhamed Muftić and Hilmi-bey Bašagić at the age of 18. (ABiH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

The rules usually stated that “a member can be any adult Muslim, undisputed, classy and mentally evolved member of Bosnia and Herzegovina.” According to the available information, that rule was generally respected. However, there are always exceptions. Unique case occurred in the Muslim kiraethana in Stolac in 1904. Before the end of that year, the presiding officer Draganić was accepted as a regular member in kiraethana. Kiraethana wrote

plaćivala svim članovima po jednu krunu mjesečno, dok su kiraethane u Ključu i Gradačcu odredile da iznos članarine bude 1 krunu i 20 helera. Kiraethane u Nevesinju i Brčkom su pravile distinkciju prema redu članova, tako su oni prvog reda plaćali iznos od 2 krune, a oni drugog reda 1 krunu mjesečno. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252)

Ako napravimo komparaciju sa drugim čitaonicama, vidjet ćemo da su one uglavnom imale manji iznos članarine. Tako je Hrvatska čitaonica u Gornjem Vakufu odredila za članove prvog reda 1 krunu mjesečno, dok su članovi drugog reda plaćali samo 40 helera. (ABiH, ZVS, k. 16, 1904, 19/53) Tako nisku članarinu nismo pronašli niti u jednoj muslimanskoj kiraethani u Bosni i Hercegovini.

Kada su u pitanju donacije, dostupni dokumenti ukazuju na to da su ugledni članovi često donirali duple iznose članarine ili sume koje bi bile dovoljne za osnovni rad. Tako su svi članovi Ključke kiraethane, prije nego što su uplatili članarinu, donirali isti iznos od 1 krune i 20 helera za njen rad. Donaciju od po 5 kruna dali su i članovi kirathane u Bosanskoj Gradiški prilikom njenog otvaranja. (ABiH, ZVS, k. 52, 1906, 19/252) Nismo sigurni da li su stanovnici koji su iselili iz Bosne davali posebne donacije za kiraethane, ali Suljkić piše da su iseljenici iz Trebinja koji su se nalazili u Čikagu poslali 1906. godine sumu od 500 kruna za izgradnju mekteba u Gorici kod Trebinja. (Suljkić 1992, 39) Još je potrebno navesti da su se donacije za pojedine kiraethane mogle dati u posebne kutije koje su se nalazile u dućanima i radnjama povjerljivih vlasnika.

Najviše prihoda kiraethane su sakupljale prilikom organizovanja raznih zabava, prodajom karata i igranjem tombole. Zbog masovnih posjeta na njima prihod je bio dosta veliki, ali je njegova podjela uvijek bila najavljena prije same zabave. Polovina prihoda se tako uglavnom dijelila, dok se druga zadržavala u blagajni. Travnička kiraethana je u januaru 1910. godine u prostorijama Grand Hotela "Vlašić" organizovala zabavu. Prihode koje su tom prilikom dobili bili su podijeljeni na sljedeći način: pola od ukupne sume bilo je namijenjeno siromašnima grada Travnika "bez razlike vjere", dok je druga polovina data društvenoj blagajni (*Bošnjak* XVIII (5): 2) Redovna donacija od zarada na zabavama slana je Gajretu. Godine 1905. kiraethana u Gacku je organizovala zabavu, a prihod je podijelila na sljedeći način: pola u korist čitaonice, četvrtina u korist Gajreta, a četvrtina u korist sirotinje. Iste godine u junu kiraethana u Bileći je priredila zabavu, a prihod je bio namijenjen: pola za gradnju nove mektebi-ibtidaije u Zaušlju kod Bileće, a pola u korist društvene blagajne. (*Bošnjak* XV (23): 3) Iako se suma dijelila na više dijelova, njena visina nije bila zanemarljiva. Godine 1909. kiraethana u Cazinu je organizovala zabavu na kojoj je prikupljeno ukupno

that this was "the first time that a local non-Muslim official has joined our association." However, because of that, they had to change the rules and add that officials of all religions could join the kiraethana. (ABiH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

Most kiraethanas made the official restriction on membership dependent on an individual's conduct and "moral relations." Behaviour was monitored even after admission to membership, and any excess could mean exclusion. In smaller places, this was a big problem, because the excluded person was offended by this act, but also humiliated throughout a place. It is therefore not surprising that these individuals also complained to the National Government about their exclusion. One such complaint against the kiraethana administration in Bosanski Petrovac was sent in 1907. The complaint stated that 32 people had complained that they had not been admitted to the kiraethana membership, after which only 8 of them had been admitted. According to the letters, it is clear that the others were members but were excluded because they were creating a "mayhem." The kiraethana committee also stated that they were given written reprimands after which the excluded members verbally threatened them. The complete dispute was resolved in favour of the administration. (ABiH, NGS, b. 31, 1907, 19/139)

Since these were smaller places, some members were illiterate, and their desire to be part of the kiraethana membership could be linked to several reasons. First of all, they could listen to someone literate while reads the press, but also if they want to learn to write and read the Latin alphabet. This is confirmed by a letter from Ključ, which states that they have "a lot of members who cannot read or write, they are eager and understand that it would reduce the number of illiterates." (ABiH, NGS, b. 52, 1906, 19/252) This does not mean that they did not know the Arabic alphabet, but the measure of literacy in that period was reflected only by the knowledge of Latin alphabet.

4. Kiraethana financing

Kiraethanas were funded by membership fees, donations and funds raised at parties. Although membership fees were an important segment in treasury uploading, given the modest number of members in smaller towns, this income could not be crucial for their work. The amount of the membership fee itself depended on the place and was influenced by the material possibility of the members of the kiraethana. The membership fee ranged from 1 to 2 kronas per month. Kiraethana in Višegrad charged all members one krone per month, while the kiraethana in Ključ and Gradačac determined that the membership fee was 1 krone and 20 hellers. The kiraethanas in Nevesinje and Brčko made a distinction accord-

168 kruna, od čega su Gajretu poslane 42 krune. (*Gajret* III (5): 39) Iste godine Islamska kiraethana povodom Bajramske zabave sakupila je 12 kruna i 91 heler koje je također poslala Gajretu. (*Gajret* III (1–2): 10) Pored Gajreta, koji je redovno dobivao dio prihoda od kiraethana širom Bosne i Hercegovine, određena suma povremeno se slala i drugim za muslimane važnim institucijama i projektima. Tako je Banjalučka kiraethana samo za hidžasku željeznicu 1905. godine sakupila čak 5.000 kruna. (*Bošnjak* XV (50): 1)

Interesantno je da su ukupni prihodi kiraethana u manjim mjestima bili dosta solidni u odnosu na velike gradove. Na to nam ukazuje podatak da je Sarajevska kiraethana tokom 1903. godine ostvarila prihode u iznosu od 1740 kruna i 75 helera, dok su im rashodi iznosili 1654 krune i 82 helera (*Behar* IV (19): 302), dok je Turska čitaonica u Bosanskoj Gradišci 1906. godine ostvarila prihod od 3053 krune i 25 helera! (Suljkić, 1992)

Potrebno je još napomenuti da su pojedine kiraethane imale svoje prostorije koje su dobile kao donaciju ili su ih kupile od vlastitih prihoda, što je olakšavalo rad jer su prostorije bile sigurne, a kirija se nije morala plaćati.

5. Zabave i druge sekcije unutar kiraethane

Jedan on načina na koji su se sakupljala materijalna sredstva bilo je organizovanje zabava, predstava i drugih kulturnih dešavanja. Pojedine kiraethane su u pravilima kao cilj upisivale “davanje zabava u čitaoničke i različite dobrotvorne svrhe”. Druge su naglašavale da je svrha postojanja vidna kroz priređivanje “zabava, izleta, diletantskih predstava...” (ABIH, ZVS, k. 16, 1904, 19/53) Gledano u cjelini organizovanje društvenih događaja bilo je izuzetno važno za opstanak kiraethana, jer su oni bili jedan od načina punjenja blagajne.

Iako su u manjim mjestima kiraethane dosta rjeđe priređivale zabave, one su predstavljale posebne događaje, te je posjećenost bila izuzetno velika. Posebno velike proslave sve kiraethane su organizovale povodom bajramskih praznika. Neko od prisutnih je o onome što se dešavalo na zabavi redovno izvještavao različite časopise. Najdetaljnije izvještaje sa zabava je prenosio list *Bošnjak*. Tako iz ovog lista saznajemo da je Islamska kiraethana u Nevesinju 1906. godine održala zabavu u hotelu “Bilić”. Na zabavi je učestvovala “c. i kr. vojnička muzika pješačka pukovnija broj 82.”, a nakon toga je pred publikom izvedena pozorišna predstava “Abdullah Paša” “od našeg hvale vrijednog Safetbega Bašagića” kako je stajalo u objavi. (*Bošnjak* XVI (27): 2) Da se repertoar nije mijenjao godinama jasno pokazuje obavijest o zabavi Travničke kiraethane u januaru 1910. godine u prostorijama Grand Ho-

ing to the order of members, so those of the first order paid the amount of 2 kronas, and those of the second order 1 krone per month. (ABIH, NGS, b. 52, 1906, 19/252)

If we make a comparison with other reading rooms, we will see that they generally had a smaller membership fee. The Croatian Reading Room in Gornji Vakuf specified 1 krone per month for members of the first order, while members of the second order paid only 40 hellers. (ABIH, NGS, b. 16, 1904, 19/53) We did not find such a low membership fee in any Muslim kiraethana in Bosnia and Herzegovina.

When it comes to donations, the available documents indicate that distinguished members often donated double amount of the membership fee or sums that would be sufficient for basic work. That's how all members of kiraethana in Ključ donated the same amount of 1 krone and 20 hellers for its work before they have paid the membership fee. During the opening of the kirathana in Bosanska Gradiška, every member gave a donation of 5 kronas. (ABIH, NGS, b. 52, 1906, 19/252) We are not sure whether the inhabitants who emigrated from Bosnia made special donations for kiraethanas, but Suljkić (1992, 39) writes that the emigrants from Trebinje, who were in Chicago, sent in 1906 a sum of 500 kronas for the construction of a maktab in Gorica near Trebinje. It should also be noted that donations for certain kiraethanas could be given in special boxes located in the shops and stores of a trusted owners.

The kiraethanas collected the most income by organizing various parties, selling tickets, and playing raffle. Due to the massive attendance on them, the income was quite large, but its sharing was always announced before the party itself. Half of the income was mostly shared while the other part of income remained in the treasury. Kiraethana in Travnik organized a party in January 1910 in the premises of the Grand Hotel “Vlašić”. The income they received on that occasion was divided as follows: half of the total amount was intended for the poor of the city of Travnik “regardless of religion” while the other half was given to the social treasury. (*Bošnjak* XVIII (5): 2.) A regular donation of earnings at parties was sent to *Gajret*. In 1905, kiraethana organized a party in Gacko, and the income was divided as follows: half in favour of the reading room, a quarter in favour of *Gajret*, and a quarter in favour of the poor. In June of the same year, the kiraethana in Bileća organized a party and the income was intended: half for the construction of a new ibtida'i mekteb in Zaušlje near Bileća, and half for the benefit of the social treasury. (*Bošnjak* XV (23): 3) Although the sum was divided into several parts, its amount was not insignificant. In 1909, kiraethana in Cazin organized a party and a total of

tela "Vlašić". Tokom zabave je planirana izvedba muzičke numere "Džezair orientalna koračnica", a zatim ista predstava "Abdullah Paša" autora Safvet-bega Bašagića. Kao posljednja tačka te večeri bila je planirana tombola, a nakon toga su prisutni mogli plesati i zabavljati se po volji, kako je naznačeno u objavi. (*Bošnjak* XVIII (5): 2)

Pored ovih predstava, na zabavama su se izvodile i predstave autora Hamida Šahinovića-Ekrema. On je jednom prilikom čak objavio i oglas u kojem je pisalo da ukoliko neko "društvo ili kiraethana kani prilikom koje zabave predstavljati koji od mojih komada 'Gjavopod cergom', 'Orden' i 'Punicu', to umoljavam, da se prije dotično društvo javi kod uredništva 'Behara'". Uz napomenu da će se izvedba dozvoliti svima te da je cilj javljanja "samo onako da znam, dokle dopiru moje komedije". (*Bošnjak* XIV (39): 3)

Pojedine kiraethane, poput one u Jezeru, imale su u svom sklopu i tamburaška društva. Turska kiraethana u Bugojnu 1910. godine putem oglasa u listu *Musavat* tražila je "Zborovogju za tamburice". U oglasu su naveli da pružaju besplatnu sobu za smještaj uz koji nude i "ogrev i svetio". Kandidati su trebali poslati odgovore na sljedeća pitanja "1. Za koliko može naučiti notalno. 2. Za koju cijenu mjesečno. 3. Svjedodžbe." Oglas je ponavljan više puta. (*Musavat* V (9): 4)

Međutim, u sklopu kiraethana nisu egzistirale samo muzičke i dramske sekcije, dosta često u njihovom sklopu su bila i antialkoholna društva. U jednom broju časopisa *Gajret* objavljeno je pojašnjenje kako je najbolje da "čitaonička i antialkoholistička društva" budu zajedno te da bi se "lahko mogle sve naše kiraethane u takova društva pretvoriti. Svrha bi tih društava bila, da šire blagotvornu ideju protiv pića, da rade na kulturnom podizanju našega naroda, da bude uspavane narodne sile i oživljuju naš zamrzli život..." Na kraju članka autor nudi da ukoliko bi "koja kiraethana ili ko drugi pokušao ovako društvo osnovati, neka se obrati na potpisanog preko; 'Gajret'-a, koji će im po jedan primjerak pravila poslati i time im mehanički posao olakšati". (*Gajret* II (1 i 2), 3) I zaista veliki je broj ovih društava koja su bila u sklopu kiraethana. To ne čudi s obzirom na to da je jedan broj kiraethana u svojim pravilnicima predviđao borbu protiv alkoholizma. Muslimanska kiraethana u Brčkom je 1906. godine samo nekoliko dana nakon otvaranja formirala antialkoholno društvo u koje se upisalo 50 članova kiraethane. To je ujedno bilo treće antialkoholno društvo u sklopu kiraethana u Bosni i Hercegovini. Interesantno je da su pored Brčkog još samo kiraethane u Foči u Višegradu imale ovo odjeljenje. (*Behar* VI (20): 317) Potrebno je još napomenuti da je godine 1907. u Brčkom Suljaga Eminagić formirao posebno antialkoholno društvo Ikbal. Nije nam poznato da li se

168 kronas was collected, of which 42 kronas were sent to *Gajret*. (*Gajret* III (5): 39) In the same year, the Islamic kiraethana on the occasion of the Eid party collected 12 kronas and 91 hellers, which were also sent to *Gajret*. (*Gajret* III (1-2): 10) In addition to *Gajret*, who regularly received part of the income from kiraethanas throughout Bosnia and Herzegovina, a certain amount was occasionally sent to other institutions and projects important to Muslims. That's how, in 1905, kiraethana in Banja Luka collected as much as 5,000 kronas just for the Hejaz railway. (*Bošnjak* XV (50): 1)

Interestingly, the total income of kiraethanas in smaller towns was quite solid compared to large towns. This is indicated by the fact that the kiraethana in Sarajevo in 1903 generated revenues in the amount of 1740 kronas and 75 hellers, while their expenditures amounted to 1654 kronas and 82 hellers (*Behar* IV (19): 302), while the Turkish reading room in Bosanska Gradiška in 1906 generated income of 3,053 kronas and 25 hellers! (Suljkić 1992)

It should also be noted that some kiraethanas had their own premises which they received as a donation or bought from their own income, which facilitated the work because the premises were safe and the rent did not have to be paid.

5. Parties and other sections within kiraethana

One of the ways in which material assets were collected was the organization of parties, performances and other cultural events. Some kiraethanas wrote in the regulations "giving parties for reading room and various charitable purposes." Others emphasized that the purpose of existence is visible through the organization of "parties, excursions, amateur performances..." (ABIH, NGS, b. 16, 1904, 19/53) Taken as a whole, the organization of social events was extremely important for the survival of kiraethana, because they were one of the ways to fill the treasury.

Although in smaller places kiraethanas held parties infrequently, they were special events, and the attendance was extremely high. Especially big celebrations were organized by all kiraethanas on the occasion of the Eid holidays. Some of attendees were reporting to the various journals, on regular basis, about what went at the party. The most detailed reports from the parties were circulated by the newspaper *Bošnjak*. That is how we learn from this paper that the Islamic kiraethana in Nevesinje in 1906 held a party at the "Bilić" hotel. The "Imperial and Royal Military music of Infantry regiment no. 82" participated in the party, and later, the theatrical play "Abdullah Paša" (Abdullah Pasha) "from our praiseworthy Safvet-bey Bašagić" was performed in front of the audience, as it was indicated in the announcement. (*Bošnjak* XVI (27): 2) That the repertoire has

nakon toga ono koje je djelovalo u sklopu kiraethane ugasilo. (ABiH, ZVS, k. 33, 1907, 19/164)

Godine 1911. u sklopu Islamske kiraethane u Nevesinju organizovan je i gimnastički odsjek sa imenom Đerzelez. Vijest o formiranju tog odsjeka prenijela je i Muslimanska sloga naglasivši da “s oduševljenjem pozdravljamo ovaj korak ‘Islamske kiraethane’ u Nevesinju uz poklik: ‘I drugi se u vas ugledali!’ U zdravu tijelu – zdrava duša.” (*Muslimanska sloga* II (51): 3)

U većim gradovima kiraethane su imale i više sekcija tako je na jednoj od sjednica sarajevske kiraethane Safvet-beg Bašagić predložio da se u sklopu Islamskog omladinskog udruženja koje su željeli osnovati formiraju i sljedeće sekcije “za gombanje, potpomaganje siromaha, literarnu sekciju, sekciju za tamburanje i pjevanje i druge...” (Sarić 2005, 260)

6. Život unutar kiraethane

Kiraethane su u manjim mjestima predstavljale centar društvenih zbivanja. Koliko su bile važan segment svakodnevnog života ilustruje i tekst objavljen povodom otvaranja kiraethane u Žepču 1906. godine, u kojem se ukazuje kako su u manjim mjestima “primitivne prilike” te kako su kiraethane izuzetno važne za napredak i obrazovanje. (*Behar* VI (21): 333) Hazim Muftić u jednom od svojih poučnih tekstova iz 1910. godine piše kako su kiraethane centri života te kako pored čitanja u njima svaki član može da uživa u čaju, kahvi, limunadi ili sirupu od ruže. Uz odabrano piće čitale su se novine, ali i razgovaralo o politici i ostalim dešavanjima ne samo u Bosni nego i mnogo šire. Muftić piše kako si “htio ne htio” morao saznati “Šta je s Sirijom, Grčkom, Makedonijom, šta je novog u Engleskoj ili Njemačkoj”. (*Gajret* III (11) :176-178) Veoma je važan odabir uživanja koji je Muftić naveo. Naime cilj je bio kiraethanom zamijeniti kafanu te uz koristan razgovor i bez alkohola družiti se. Kafana, birtija ili mehana smatrane su mjestima gdje se “vjerski moral potkapa”. (*Behar* VI (21): 333)

Upravo ovi razgovori unutar kiraethana gdje se redovno čitala štampa i pratila dešavanja bili su izuzetno važni za širenje političkih ideja i priključivanje određenim partijama nakon njihovog osnivanja. Iz mostarske kiraethane je pokrenut bunt pokreta za vjersko i vakufsko-mearifsku autonomiju. (Hasan-dedić 2001, 200). U tome ni male kiraethane nisu zaostajale. Svaki glas i svaka čaršija bili su izuzetno važni ne samo za muslimanske partije i organizacije koje su formirane nego i za vlast koja je nadzirala situaciju. Posebno jer su članovi bili iz raznih profesija. Sve što bi čuli u kiraethani oni bi dalje mogli širiti svojim mušterijama. Također su u članstvu manjih kiraethana bili i ljudi iz okolnih sela tako

not changed for years is clearly shown in January 1910 by the party announcement of the kiraethana in Travnik in the premises of the Grand Hotel “Vlašić.” During the party, a performance of the instrumental performance “Cezayir Oriental March” and then the same play “Abdullah Paša” by Safvet-bey Bašagić is planned. As the last act of that evening, a raffle was planned, after which attendees could dance and have fun as they want, as it was indicated in the announcement. (*Bošnjak* XVIII (5): 2)

In addition to these plays, at the parties were also performed plays by the author Hamid Šahinović-Ekrem. On one occasion, he even published an advertisement in which it was written that “if any association or kiraethana intends to present any of my pieces ‘Gjavo pod cergom’ (Devil under tent), ‘Orden’ (Medal) and ‘Punica’ (Mother-in-law) at the party, I ask the concerned association to contact Behar editorial office.” With the remark that the performance will be allowed to everyone and that the goal of reporting is “just to know how far my comedies reach.” (*Bošnjak* XIV (39): 3)

Some kiraethanas, such as the one in Jezero, also had *tamburica* (little tambourine) societies. In 1910, the Turkish kiraethana in Bugojno, through an advertisement in the newspaper *Musavat*, asked for “Conductor for tambouras.” In the advertisement, they stated that they provide a free room for accommodation, along with which they also offer “heating and lights.” Candidates were required to submit answers to the following questions: “1. For how long can he learn notal. 2. For what price per month. 3. Certificates.” The advertisement was repeated several times. (*Musavat* V (9): 4)

However, not only music and drama sections existed within the kiraethanas, quite often anti-alcohol societies were also their part. An issue of journal *Gajret* clarified that it was best for “reading-room and anti-alcohol societies” to be together and that “all our kiraethanas could easily be transformed into such societies. The purpose of these societies would be to spread a beneficial idea against liquor, to work on the cultural upliftment of our people, to wake up asleep folk’s forces and to revive our frozen life...” At the end of the article, the author offers that if “any kiraethana or anyone else would try to establish such society, should turn to the undersigned ‘Gajret’, which will send them a copy of the regulations and thus make their mechanical work easier.” (*Gajret* II (1 and 2): 3) And there are indeed a large number of these societies that were part of kiraethanas. This is not surprising given that a number of kiraethanas in their regulations foresaw the fight against alcoholism. In 1906, just a few days after its opening, the Muslim kiraethana in Brčko formed an anti-alcohol society with 50 members of the kiraethana. It was also the third anti-alcohol society within kiraethana

da se vijest i misao kiraethane mogla proširiti dosta brzo i dosta daleko.

Kako bi se povećao broj članova, odbori su pokušavali vrijeme u kiraethani učiniti što zanimljivijim. Pojedini su predlagali veće aktiviranje svih članova “naučnika” ili onih koji “proučavaju” knjige. Oni su trebali bar jednom sedmično organizovati “učevne zabave”. Također je predloženo da odbor kiraethana nabavi tablu na kojoj bi pojedinci pisali neko interesantno ali poučno pitanje o kojem bi se naknadno moglo raspravljati. (*Bošnjak* XVI (2): 1)

Nakon formiranja političkih stranaka, kiraethane su se podijelile, a sam odabir časopisa koji je dolazio redovno u kiraethanu govorio je kojoj političkoj opciji članstvo pripada. Kiraethana u Mostaru je u martu 1907. godine izbacila listove *Glasnik* i *Musavat*. (*Bošnjak* XVII (10): 2) List *Samouprava* redovno je kritikovao Ujedinjenu muslimansku organizaciju zbog čega se kiraethana u Ljubinju obratila javnosti sa obavještenjem da je njihova “kiraethana izbacila ‘Samoupravu’ radi njenih drskih napadaja na predstavnike ‘Ujedinjene Muslimanske Organizacije’”. Oni su također apelovali “na sva islamska društva, da ‘Samoupravi’ ne dozvole pristup u njihove prostorije”. (*Zeman* I (26), 3) Propaganda protiv listova bila je prisutna u svim kiraethanama širom Bosne i Hercegovine. Bojkot se nije odnosio samo na štampu. I druga izdanja su zavisno od sadržaja bila zabranjena. Tako je nakon izlaska “Safija-hanumine brošure” 1911. godine kiraethana u Brčkom objavila da neće tu “gnjusnu brošuru” rasprodavati. (*Zeman* I (14): 3)

Probleme unutar kiraethana najbolje ilustruje sljedeća rečenica “Manjkavost novina..., samovolja nametnutih tutora i političkih pristanika...” Ona ukazuje na to da je problem međuljudskih odnosa i prenošenje ličnih animoziteta za upravu kiraethane bilo veliki problem. To potvrđuje i list *Bošnjak* koji piše kako se nakon odlaska Akif ef. Biserovića iz Travnika u “kiraethani počinju bivati koje kakove nekorektnosti i stvari, koje se protive društvenim pravilima”. Kao primjer za to navodi se kako su tri člana te kiraethane udaljila jednog “gjaka iz višeg razreda srednje škole” rekavši mu da se “u interesu društva udalji iz čitaonice”. List je smatrao da je to samo mržnja koju su oni imali prema tom đaku i to zbog toga jer je on “kao i svaki inteligentan čovjek – naprednjak, a ova trojica, bar za dvojicu znamo pozitivno, da su srbofili”. Članak dalje navodi kako je za takvo ponašanje kriv predsjednik koji nije poduzeo ništa te da “riba s glave smrdi” aludirajući na to da je i predsjednik kiraethane istih uvjerenja. (*Bošnjak* XVIII (5): 2)

Tursko-islamska kiraethana u Bosanskom Petrovcu je 1905. godine bila optužena kod Kotarske oblasti u Bihaću zbog nekorektnog odnosa prema pojedincima. Naime, 32 osobe su podnijele zajedničku mo-

in Bosnia and Herzegovina. It is interesting that in addition to Brčko, only the kiraethanas in Foča in Višegrad had this department. (*Behar* VI (20): 317) It should also be noted that in 1907 in Brčko Suljaga Eminagić formed special anti-alcoholic society *Ikbal*. It is not known to us if the anti-alcohol society within the kiraethana was closed after formation of *Ikbal*. (ABIH, NGS, b. 33, 1907, 19/164)

In 1911, as part of the Islamic Kiraethana in Nevesinje, a gymnastics department called *Derzelez* (Gerzelez) was organized. The news about the formation of that department was also conveyed by the *Muslimanska sloga*, emphasizing that “we enthusiastically welcome this step of the ‘Islamic kiraethana’ in Nevesinje with the cheers: ‘Others should looked up to you!’ In a healthy body – a healthy soul.” (*Muslimanska sloga* II (51): 3)

In larger towns, kiraethanas also had several sections, so at one of the sessions of the kiraethana in Sarajevo, Safvet-bey Bašagić suggested that “the following sections, which they wanted to have, be formed within the Islamic Youth Association: exercising, helping the poor, literary section, section for playing *tamburica* (small tambourina) and singing, etc...” (Sarić 2005, 260)

6. Life within kiraethana

Kiraethanas were the centres of social events in smaller places. How important segment of everyday life they were, it is illustrated by a text published on the occasion of the opening of kiraethana in Žepče in 1906, which indicates that in smaller places there are “primitive opportunities” and that kiraethanas are extremely important for progress and education. (*Behar* VI (21): 333) In one of his educational texts from 1910, Hazim Muftić writes that kiraethanas are the centres of life and that in addition to reading in it, each member can enjoy tea, coffee, lemonade or rose syrup. Along with the chosen drink, newspapers were read, but also politics and other events not only in Bosnia but a much wider area, were discussed. Muftić writes that “whether you wanted or not” you had to find out “What is up with Syria, Greece, Macedonia, what is new in England or Germany.” (*Gajret* III (11): 176-178) The choice of enjoyment mentioned by Muftić is very important. The goal was to replace the tavern with kiraethana and socialize with useful conversation and without alcohol. A tavern, inn or meyhanе were considered as places where “religious morality is undermined.” (*Behar* VI (21): 333)

These conversations within the kiraethana, where the press was regularly read and events were followed, were extremely important for spreading political ideas and joining certain parties after their establishment. A revolt of the movement for religious

lbu da budu primljeni kao članovi te kiraethane, ali ih je samo osmero dobilo pozitivan odgovor. Iz zapisnika tokom saslušanja uprave i podnositelja žalbe saznajemo da su oni već bili članovi kiraethane, ali da su *pravili nered* te da su redovno “zapisničke ukore dobivali”. Svaka strana je demantovala optužbe, a nažalost nismo uspjeli pronaći dokumente koji pokazuju kako se ovaj spor riješio. (ABiH, ZVS, k. 31, 1907, 19/139)

Pojedinci se nisu žalili samo Kotarskoj oblasti, oni su prava redovno tražili i putem štampe. Godine 1907. u Muslimanskoj kiraethani u Ključu došlo je do kulminacije problema između uprave i pojedinih članova, tako da je na skupštini u prisustvu 40 članova traženo da se Kulenović izbací iz članstva. Kao razlog navedeno je da je on “na jednom mjestu rekao, da mi je odbor kiraethane i članovi ‘leder’ od cipela”. Kulenović dalje piše kako je on to zaista i rekao “ali ne članovima i svemu odboru, nego samo nekima, koji zbilja boljeg epiteta i ne zaslužuju” imenično navodeći ljude za koje je smatrao da su razlogom što se “kiraethana pretvorila u prostu kafanu; psovke, svagja i prostota” te one koji napadaju “sve one koji s njima u isti rog ne pušu...” On na kraju zaključuje: “Mene ste gospodo, uprav počastili, što me izključiste iz toga društva... Kakvi red u našoj kiraethani i prostote vladaju i to baš od samog odbora, dosti je to reći, da se isti od strane kotarske oblasti globe radi bezobraznih psovki. Zato na takvom društvu sto put hvala.” (*Bošnjak* XVII (45): 5) Ova objava trebala je široj javnosti ukazati na razloge isključenja Kulenovića, ali i na njegov stav prema odboru kiraethane. Međutim, ona ponajviše govori o svakodnevним problemima koje su kiraethane unutar svog rada i djelovanja imale i sa čim se sve članstvo trebalo boriti. Ovakvih primjera bilo je još, ali svi oni poput navedenih upućuju na to koliko je kompleksan odnos unutar kiraethana vladao, posebno u malim mjestima gdje su se privatni, politički i društveni animoziteti ispoljavali na malom prostoru, a svaka izgovorena riječ prenosila i dosta često postajala javna.

Da situacija nije svugdje bila ista pokazuje primjer Trebinja, gdje se islamska kiraethana “ušljed neprijateljskog rovarjenja – razdvojila”. Međutim, članovi su shvatili da je bolje da su ujedinjeni pa su predali zahtjev odborima da “se obje kiraethane opet sjedine”. Oni su naveli da “nije sad već nužno da smo razdvojeni obzirom na to, pošto je sada ukinuta ona zapreka, koja nas je dovela dovle...” (*Bošnjak* XVIII (44): 3)

S obzirom na to da su se u kiraethanama držala i politička predavanja, vlast je strogo nadzirala ko će govoriti. Olakšanje je došlo nakon aneksije i formiranja Bosanskohercegovačkog sabora. Nakon toga su uglavnom članovi sabora posjećivali kiraethane u manjim mjestima, kako bi propagirali političke

and waqf-educational autonomy was launched from the kiraethana in Mostar (Hasandedić 2001, 200). In this sense, even the small kiraethanas were never far behind. Every vote and every community were extremely important not only for the Muslim parties and organizations that were formed but also for the government that controlled the situation. Especially since the members were from various professions. Everything that they would hear in kiraethana they could further spread to their customers. Also in the membership of the smaller kiraethanas were people from the surrounding villages so that the news and thought of the kiraethana could spread quite quickly and quite far.

In order to increase the number of members, the committees tried to make the time in kiraethana as interesting as possible. Some suggested greater activation of all members “scientists” or those who “study” books. They were supposed to organize “educational parties” at least once a week. It was also suggested that the kiraethana committee provide a board on which individuals would write an interesting but instructive question that could be discussed later. (*Bošnjak* XVI (2): 1)

After the formation of political parties, the kiraethanas split, and by the choice of the journals that came regularly in the kiraethana, spoke to which political option membership belonged to. In March 1907, kiraethana in Mostar removed the journals *Glasnik* and *Musavat*. (*Bošnjak* XVII (10): 2) The newspaper *Samouprava* regularly criticized the United Muslim Organization, for which the kiraethana in Ljubinje addressed the public with the information that their “kiraethana excluded ‘Samouprava’ because of its insolent attacks on the representatives of the ‘United Muslim Organization’.” They also appealed to “all Islamic societies not to allow ‘Samouprava’ access to their premises.” (*Zeman* I (26): 3) Propaganda against the press was present in all kiraethanas throughout Bosnia and Herzegovina. The boycott was not just about the press. Other editions were also banned, depending on the content. That’s how, after the publication of the “Safiya-hanumina brošura” (Mrs. Safiyya brochure) in 1911, the kiraethana in Brčko announced that they would not sell this “awful brochure”. (*Zeman* I (14): 3)

The problems within kiraethanas are best illustrated by the following sentence: “Lack of newspapers..., arbitrariness of imposed tutors and political supporters...” It points out that the problem of interpersonal relationships and the transmission of personal animosities to the administration of kiraethana was a big problem. This is also confirmed by the newspaper *Bošnjak*, which writes that after the departure of Akif effendi Biserović from Travnik, in the “kiraethana some inaccuracies and things are starting, which are contrary to social rules.” As an

stavove, ali i upoznali se sa životom stanovnika. Jedan od njih bio je Čamil ef. Karamehmedović, član Bosanskog sabora iz Mostara. On je 1911. godine posjetio kiraethanu u Ljubinju, a njegova posjeta je izazvala veliko interesovanje, što je bilo specifično za manja mjesta. Kiraethana je "bila dubkom puna naših gragjana, i ako nisu ni pozvani bili toliki posjetioci. Ali pošto je bilo svakome mило, da svoga poslanika vidi, radi toga su društvene prostorije bile prepune muslimana. Tom nas je prilikom g. Karamehmedović u kratko izvjestio o svom dosadašnjem radu u zemaljskom saboru. Prisutni su bili veoma zadovoljni sa radom svoga poslanika, te se moglo na licima prisutnih čitati veliko zadovoljstvo. Osobito se naših gragjana ugodno dojmila fuzija, koja je učinjena među našom 'narodnom organizacijom' i 'musl. samostalnom strankom'." Iz ovog teksta jasno vidimo koliko je važna bila kiraethana za muslimane iz manjih mjesta. Ona im je predstavljala ne samo mjesto za razgovor i čitanje nego ih je i uključivala u društveno-politički život i direktno ih upoznavała sa njima.

7. Zaključak

Nakon austrougarske okupacije 1878. godine sve do tada otvorene kiraethane širom Bosne i Hercegovine bile su zatvorene. Novoj upravi bila je potrebna cijela decenija da formira prvu muslimansku kiraethanu. Njeno otvaranje dalo je poticaj da se kiraethane počnu otvarati u svim mjestima, smatrajući da su one od ključne važnosti za obrazovni razvoj. Kiraethane su vrlo brzo postale sinonim za razvoj kulture i njen napredak, posebno u manjim mjestima, gdje je izbor obrazovnih institucija, udruženja i društava bio ograničen.

Tačan broj muslimanskih kiraethana koje su aktivno radile tokom austrougarske uprave teško je precizno definisati. Međutim, na osnovu dostupnih izvora možemo tvrditi da ih je bilo najmanje 100. Prvi korak u otvaranju kiraethane bilo je pisanje pravila koja su preko kotarske oblasti adresirana na Zemaljsku vladu. Uz pravila Zemaljskoj vladi dostavljana su i imena svih prijavljenih članova i privremenog Odbora. Pravila su se uglavnom prepisivala od kiraethane do kiraethane, ali je Zemaljska vlada provjeravala svaki član. Tako je odobravanje pravilnika ponekad bilo samo uslovno do ispravke određenih članova koje bi Zemaljska vlada zahtijevala. U Pravilima je obavezno stajalo i ime kiraethane, kao i obilježja, ukoliko su ih imali, to su uglavnom bile zastave. Muslimanske kiraethane imale su nekoliko standardnih naziva: Muslimanska kiraethana, Islamska čitaonica, Turska kiraethana, Turska čitaonica i sl.

Nakon osnivanja kiraethane, birao se odbor i otvarala mogućnost za primanje novih članova. Članovi kiraethane bili su uglavnom najuglednije osobe dotičnog mjesta. Broj članova se kretao između 25 i

example of this, it is stated that three members of that kiraethana distanced one "high school student from senior class", telling him to "leave the reading room in the interest of society." Journal thought that it was only the hatred they had towards that student, and that was because he was "like any intelligent man – a progressive, and these three, at least for two, we know positively, that they are Serbophiles." The article further states that the president, who did nothing, is to blame for such behaviour, and that "a fish rots from the head down" alluding that the president of the kiraethana is of the same beliefs. (*Bošnjak* XVIII (5): 2)

In 1905, a Turkish Islamic kiraethana in Bosanski Petrovac was accused by the Bihać County for improper treatment of individuals. 32 people submitted a joint application to be accepted as members of that kiraethana, but only eight of them received a positive answer. From the minutes during the hearing of the management and the complainant, we learn that they were already members of the kiraethana but *that they made a mayhem* and that they regularly "received reprimands from the minutes." Each side has denied the allegations, and unfortunately we have not been able to find documents indicating how was this dispute resolved. (ABIH, NGS, b. 31, 1907, 19/139)

Individuals have not only complained to the County, they regularly sought rights through the press. In 1907, in the Muslim kiraethana in Ključ, the culmination of the problem between the management and individual members took place, and at the assembly in the presence of 40 members was requested that Kulenović be expelled from the membership. As a reason, it is stated that he "said at one location that the board of kiraethana and the members for him are shoes 'leather'." Kulenović further writes that he really said that "but not to the members and the whole board, but only to some, who really do not deserve a better epithet." Directly listing people he considered to be the reason why "kiraethana turned into a common tavern; curses, quarrels and profanity" and to those who are attacked "all those who don't blow their trumpet as them..." In the end, he concludes: "Gentlemen, you have honoured me with exclusion from that society... It is enough to say what kind of order and profanity rule in our kiraethana, from the committee itself and the same are fined for rude swears by the County. Therefore, thanks a bunch for such association." (*Bošnjak* XVII (45): 5) This announcement was supposed to point out to the general public the reasons for Kulenović's exclusion, but also his attitude towards the kiraethana committee. However, it mostly talks about the everyday problems that the kiraethanas had within their work and activities and what all the membership had to deal with. There have been more such examples, but all

105, a u pojedinim mjestima većina članova bila je iz iste porodice. Članovi kiraethana su se dijelili na one prvog, drugog, a ponegdje i trećeg reda. U pojedinim kiraethanama bili su i počasni članovi. Prema zanimanjima najviše je bilo veleposjednika, posjednika i trgovaca. Pored njih, redovni članovi su bili pripadnici raznih zanata koji su egzistirali u dotičnom mjestu, poput opančara, pekara, aščija, imama, terzija, voćara, mutevelija, obučara, mesara itd. Iako je državna administracija rijetko bila dio članstva kiraethana, osoblje šerijatskih sudova bili su redovni članovi, ali i inicijatori otvaranja kiraethana.

Kiraethane su se finansirale od članarina, donacija i prikupljenih sredstava na zabavama. Iako su članarine bile važan finansijski prihod, njihova ukupna suma nije bila dovoljna za funkcionisanje kiraethane. Visina članarine zavisila je od mjesta do mjesta i na nju je uticala i materijalna mogućnost članova kiraethane, a kretala se od 1 do 2 krune mjesečno. U pojedinim kiraethanama visina članarine je zavisila od reda kojem je član pripadao. Donacije su uglavnom dolazile od najuglednijih članova kiraethane, ali najviše prihoda sakupljalo se prilikom organizovanja raznih zabava, prodajom karata i igranjem tombola. Zbog masovnih posjeta na njima prihod je bio dosta veliki. Tačna podjela prihoda sa ovih zabava bila je najavljena prije njenog početka. Pojedine kiraethane su jedva uspijevale finansijski opstati, dok su druge imale sasvim solidne prihode, koje su mogle dijeliti i u razne dobrotvorne svrhe. Određeni iznos redovno se slao Gajretu, društvu za kulturno-prosvjetno podizanje muslimana.

Razna kulturna dešavanja su bila ključna za sakupljanje materijalna sredstva. Pojedine zabave poput bajramskih bile su redovne, dok su pojedine organizovane povremeno. Prilikom organizovanja zabave, večer je bilo podijeljena na nekoliko sekcija, najčešće su to bile predstave i tombola. Pojedine kiraethane su imale u svom sklopu i tamburaška društva. Dosta često je unutar kiraethana bilo organizovano i antialkoholno društvo. Godine 1911. u sklopu Islamske kiraethane u Nevesinju po prvi put je organizovan i gimnastički odsjek sa imenom *Derzelez*.

Sasvim je jasno da su kiraethane u manjim mjestima predstavljale centar društvenih zbivanja. Iako se smatraju pretečama modernih biblioteka, moramo istaći da su one u isto vrijeme bile preteča i kulturno-umjetničkih društava i drugih udruženja koja će tek decenijama poslije zaživjeti u pravom smislu. One su trebale biti zamjena za kafane u kojima se *dangubilo*, mjesto gdje se redovno čitala štampa i pratila razna političko-društvena dešavanja. Posebno važne su postale nakon formiranja političkih stranki koje kiraethane vide kao mjesto za širenje ideja. To je uticalo i na odabir časopisa koji je dolazio redovno u kiraethanu, a sve zavisno koju je

of them indicate how complex the relationship within kiraethana was, especially in small places where private, political and social animosities manifested themselves in a small space, and every spoken word was transmitted and often became public.

That the situation was not the same everywhere is indicated by the example of Trebinje, where the Islamic kiraethana “due to enemy plotting – separated.” However, the members realized that it was better to be united, so they submitted a request to the committees that “both kiraethanas unite again.” They stated that “it is not necessary to be separated now, since the obstacle that brought us to here, has been removed now...” (*Bošnjak* XVIII (44): 3)

Given that political lectures were also held in the kiraethanas, the Government strictly controlled who would speak. Relief came after the annexation and formation of the Diet of Bosnia and Herzegovina. After that, members of Diet mostly visited kiraethanas in smaller places, in order to propagate political views but also to get acquainted with the life of the inhabitants. One of them was Ćamil effendi Karamehmedović, a member of the Diet of Bosnia from Mostar. He visited kiraethana in Ljubinja in 1911, and his visit caused great interest, which was specific to smaller places. Kiraethana “was chock-full of our citizens, although so many visitors were not even invited. But since everyone was glad to see their representative, the common rooms were full of Muslims. On that occasion, Mr. Karamehmedović briefed us on his work so far in the National Assembly. Those present were very satisfied with the work of their MP, and great satisfaction could be read on the faces of those present. Our citizens were especially impressed by the fusion, which was made between our ‘national organization’ and ‘musl. independent party’.” From this text we can clearly see how important kiraethana was for Muslims from smaller places. It was not only a place for them to talk and read, but it was also including and introducing them directly into socio-political life.

7. Conclusion

After the Austro-Hungarian occupation in 1878, the hitherto opened kiraethanas throughout Bosnia and Herzegovina were closed. It took the new administration a whole decade to form the first Muslim kiraethana. Its opening gave incentive for kiraethanas to start opening in all places, believing them to be crucial for educational development. Kiraethanas very quickly became synonym for the development of culture and its progress especially in smaller places where the choice of educational institutions, associations and societies was limited. The exact number of Muslim kiraethanas who actively worked during the Austro-Hungarian rule

političku opciju podržavao. Pored političke podijeljenosti, problem međuljudskih odnosa i prenošenje ličnih animoziteta na članove predstavljao je veliki problem. S obzirom na to da su se u kiraethana drжала i politička predavanja, vlast je strogo nadzirala ko će govoriti. Olakšanje je došlo nakon aneksije i formiranja Bosanskohercegovačkog sabora. Nesumnjivo je da su kiraethane za muslimane iz manjih mjesta predstavljale ne samo mjesto za razgovor i čitanje nego i mjesto gdje su bili uključeni u društveno-politički život ma koliko daleko bili od centra. Nažalost podjele unutar kiraethana i lični animozitet članova često su bili najveći problem za ugled kiraethane, ali i njen rad i napredak.

is difficult to define precisely. However, based on the available sources, we can claim that there were at least 100 of them. The first step in opening the kiraethana was to write regulations that were addressed to the National Government through the County. In addition to the regulations, the names of all registered members and the temporary Committee were submitted to the National Government. The regulations were mostly rewritten from kiraethana to kiraethana but the National Government checked each act. That is how, the approval of the Regulation was sometimes only conditional until the correction of certain articles that the National Government required. The Regulations obligatorily stated the name of the kiraethana as well as the markings, if they had them, and they were mainly banners. Muslim kiraethanas had several standard names: Muslim kiraethana, Islamic reading room, Turkish kiraethana, Turkish reading room and similar.

After the establishment of kiraethana, a committee was elected and the possibility of accepting new members opened up. The members of the kiraethana were generally the most eminent persons of the concerned place. The number of members ranged between 25 and 105, and in some places most members were from the same family. The members of the kiraethanas were divided into those of the first, second, and sometimes third order. In some kiraethanas there were also honorary members. According to professions, most were landowners, proprietors and merchants. In addition to them, the regular members were members of various trades that existed in the concerned place, such as: shoemakers of the traditional leather footwear, bakers, cooks, imams, tailors, fruiterers, trustees, shoemakers, butchers, etc. Although the state administration was rarely part of the membership of the kiraethanas, the staff of the Sharia courts were regular members but also the initiators of the kiraethanas establishing.

Kiraethanas were funded by membership fees, donations and funds raised at parties. Although membership fees were an important financial income, their total amount was not sufficient for the functioning of kiraethana. The amount of the membership fee depended from place to place and was influenced by the material possibility of the members of the kiraethana, and ranged from 1 to 2 kronas per month. In some kiraethanas, the amount of the membership fee depended on the order to which the member belonged. Donations mostly came from the most prominent members of kiraethana but most income was collected by organizing various parties, selling tickets, and playing raffle. Due to the massive attendance on them, the income was quite large. The exact distribution of income from these parties was announced before its beginning. Some kiraethanas

barely managed to survive financially while others had quite a solid income, which they could share for various charitable purposes. A certain amount was regularly sent to *Gajret*, the Society for the Cultural and Educational Raising of Muslims.

Various cultural events were key to raising material funds. Some parties, such as parties for Eid, were regular, while some were organized occasionally. During the organization of the party, the evening was divided into several sections, most often they were performances and raffles. Some kiraethanas also had *tamburica* (little tamboura) societies. Quite often, an anti-alcohol society was organized within the kiraethana. In 1911, as part of the Islamic kiraethana in Nevesinje, a gymnastics department called *Derzelez* (Gerzelez) was organized for the first time.

It is quite clear that the kiraethanas in smaller places represented the centre of social events. Although they are considered as the forerunners of modern libraries, we must point out that at the same time they were the forerunners of cultural and artistic societies and other associations that will only come to life in the true sense decades later. They were supposed to be a substitute for taverns where people

were *dawdling*. A place where the press was regularly read and various political and social events were followed. They became especially important after the formation of political parties that saw the kiraethana as a place to spread ideas. This also influenced the choice of a journals that came regularly in kiraethana, all depending on the support of the political option. In addition to political separations, the problem of interpersonal relations and the transmission of personal animosities on members was a major problem. Given that political lectures were also held in the kiraethanas, the government strictly controlled who would speak. Relief came after the annexation and formation of the Diet of Bosnia and Herzegovina. There is no doubt that kiraethanas for Muslims from smaller places were not only a place to talk and read but also a place where they were involved in socio-political life, no matter how far from the centre they lived. Unfortunately, the separations within kiraethana and the personal animosity of the members were often the biggest problem for the reputation of kiraethana but also for its work and progress.

Literatura / Bibliography

- Aličić, Elvedin. 2014. "Tešanjске čitaonice" *Novi Mualim* 15 (58): 107-111.
- Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH) / Archives of Bosnia and Herzegovina (ABIH), Zemaljska vlada Sarajevo (ZVS) / National Government Sarajevo (NGS).
- Behar, list za pouku i zabavu. Sarajevo: Ademaga Mešić.
- Bošnjak, list za politiku, pouku i zabavu. Sarajevo: Jusuf-beg Filipović.
- Gajret, Glasilo Gajreta društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana. Sarajevo: Društvo Gajret.
- Hadžiosmanović, Lamiya. 1980. *Biblioteke u Bosni i Hercegovini 1878–1918*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hasandedić, Hivzija. 2001. "Muslimanska društva u Mostaru" *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 11 (19–20): 197-214.
- Musavat, Organ Muslimanske narodne organizacije. Mostar – Sarajevo: Smail-aga Ćemalović – Mustafa-beg Halidbašić – Alibeg Firdus.
- Muslimanska sloga, Glasilo bosansko-hercegovačkih muslimana. Sarajevo: s.n.
- Ogledalo, Organ naprednih Bošnjaka u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
- Pravila "Sarajevske čitaonice" 1888. Sarajevo: Bosanska Pošta.
- Sarajevski cvjetnik. Sarajevo: Mehmed Šakir Kurtćehajić.
- Sarić, Samija. 2002. "Osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane) i drugih kulturnoprosvjetnih i humanitarnih društava u Gračanici početkom 20. stoljeća" *Gračanički glasnik* 14: 44-49.
- Sarić, Samija. 2005. "Udruženje islamske omladine u Sarajevu Islamski klub (1905–1910)" *Anali gazi Husrev-begove biblioteke* 13 (23–24): 257-266.
- Suljkić, Hifzija. 1992. "Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini" *Islamska misao* 14 (159): 32-39.
- Traljić, Mahmud. 2009. "Izdavačka djelatnost muslimanskih društava u Bosni i Hercegovini do 1945. godine" *Znakovi vremena* 45–46: 21-42.
- Zeman, organ Ujedinjene muslimanske organizacije. Sarajevo: Ujedinjena muslimanska organizacija.
- Zulić, Omer. 2014. "Osnivanje i kulturno-prosvjetno djelovanje čitaonica u Okrugu Tuzla, u Austro-Ugarskom periodu" *Arhivska praksa* 17: 403-326.

Uništenje Univerzitetske biblioteke u Luvenu u Prvom svetskom ratu i njena obnova u posleratnom periodu

Destructon of the University of Leuven Library in First World War and its Renovation in the Post-War Period

Vesna Živković

Gradska biblioteka u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija / Novi Sad City Library, Novi Sad, Serbia

vesna_zvkvc@yahoo.co.uk; urednik.gbns@gmail.com

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 2. 8. 2021.

Prihvaćen / Accepted 7. 10. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Ključne reči / Keywords

uništenje Univerzitetske biblioteke u Luvenu, obnova Univerzitetske biblioteke u Luvenu, Prvi svetski rat, okupacija Belgije, kultura, kulturni identitet

destruction of the University of Leuven Library, renovation of the University of Leuven Library, occupation of Belgium, First World War, culture, cultural identity

Sažetak / Abstract

Uništavanje biblioteka i njenih kolekcija od davnina su sastavni deo ratova i osvajачkih pohoda: od uništenja Aleksandrijske biblioteke u starom veku, jezuitskih biblioteka u Kini tokom 17. i 18. veka, Narodne biblioteke u Beogradu u Drugom svetskom ratu, Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu 1992. godine, pa sve do spaljivanja rukopisa u biblioteci u Timbuktuu 2013. godine. U fokusu ovog rada je uništenje Univerzitetske biblioteke u Luvenu, od strane nemačke okupacione vojske u Prvom svetskom ratu, kao i njena obnova u posleratnom periodu.

The destruction of libraries and its collections has long been an integral part of wars and conquests: from the destruction of the Library of Alexandria in the old century, Jesuit libraries in China during the 17th and 18th centuries, the National Library in Belgrade in World War II, the National and University Library of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo in 1992, until the manuscript was burned in the library in Timbuktu in 2013. The focus of this paper is the destruction of the University Library in Leuven by the German occupation army in First World War, as well as its restoration in the post-war period.

1. Uvod

Posmatrajući kulturu kao “kompleks zajedničkih uverenja, vrednosti i pojmova koji omogućuju grupi da osmisli i usmerava svoj život”, kao i činjenicu da “postajući nosioci specifične kulturne tradicije ljudi stiču osnovu svog identiteta” (Fej 2002, 71), ne možemo da previdimo i zanemarimo čvrstu sponu i međusobni uticaj kulture i identiteta. Zbog toga ne čudi što su upravo biblioteke, kao mesta koja čuvaju individualna i kolektivna sećanja, svedočanstva, ideje, znanja i istine pohranjene u knjigama, rukopisima i dokumentima, oduvek bile razarane i spaljivane u mnogim ratovima i osvajачkim pohodima, jer se na taj način nastojao uništiti kulturni identitet jednog naroda, ili određene društvene grupe i zajednice.

Po rečima istaknutog francuskog savremenog mislioca Etjena Balibara “zahtev za identitetom ne proističe nikad iz normalne, mirne situacije: identitet se traži kao garancija od opasnosti uništenja koja dolazi od strane ‘drugog identiteta’ (stranog identiteta) ili od ‘brisanja identiteta’ (depersonalizacija)” (Balibar 2002, 59). Pun smisao pomenutih Balibarovih reči dolazi do izražaja imajući u vidu da uništavanje kulturnog nasleđa “znači pokušati modifi-

1. Introduction

Considering culture as a “complex of shared beliefs, values and concepts that enable a group to design and direct its life”, as well as the fact that “by becoming bearers of a specific cultural tradition, people acquire the basis of their identity” (Fay 2002, 71), we cannot overlook and ignore the strong bond and mutual influence of culture and identity. Therefore, it is not surprising that libraries, as places that preserve individual and collective memories, testimonies, ideas, knowledge and truths stored in books, manuscripts and documents, have always been destroyed and burned in many wars and conquests, because that is the sought way to destroy the cultural identity of one nation, or certain social group and community.

In the words of Étienne Balibar, the eminent French contemporary thinker, “the demand for identity never arises from a normal, peaceful situation: identity is sought as a guarantee of the danger of destruction posed by a ‘second identity’ (foreign identity) or by ‘erasure of identity’ (depersonalization)” (Balibar 2002, 59). The full meaning of the mentioned Balibar’s words come to the fore having in mind that the destruction of cultural heritage “means trying

cirati, falsificirati, osakatiti, odstraniti i, *in ultima linea*, ubiti identitet određene društvene grupe kojoj ona pripada” (Sjekavica 2012, 57), a ciljano uništavanje pretpostavlja razumevanje njenog značaja i uloge u kolektivnom pamćenju. Međutim, devastacija kulturnog i istorijskog nasleđa jedne zajednice ne podrazumeva samo njeno fizičko uništavanje već i “svaki oblik i način dezavuiranja, negiranja, odbijanja, omalovažavanja i neprijateljstva spram drugačije i različite kulturne tradicije i neke njezine tekovine” (Zalokar 2012, 130).

Ipak, ljudi su posebno osetljivi na biblioteke uništene namerno i planski: opljačkane, bombardovane, spaljene, jer na to gledaju kao na “ugroženu budućnost” i reaguju “sa dubokim emocijama” (Knuth, 2003, 1).

Neposredno nakon što je jedan deo sveta iskusio sve blagodeti istorijskog razdoblja zvanog “*belle epoque*”, odnosno “lepo doba”, “doba napretka”, suočio se sa ratom koji je izazvao više pustošenja i stradanja nego ijedan pre njega, sa tzv. “totalnim ratom”. U pitanju je bio novi oblik rata, koji je obeležio prvu polovinu 20. veka, a čiji cilj nije bio samo vojnički poraz protivnika već i eksploataisanje njegovih materijalnih i ekonomskih resursa, ali i uništenje njegovog kulturnog nasleđa. Pojam “totalni rat” datira od Prvog svetskog rata i označava aspekt “kulturnog i intelektualnog miljea u kojem se traumatično, nesvrishodno nasilje smatralo neizbežnim, u stvari, bilo je široko rasprostranjeno uverenje da je ono neophodno” (Black 2006, 5-6). Stvaranje takvog miljea značajno je uticalo na suinovrat svih pozitivnih civilizacijskih tekovina u Prvom svetskom ratu, kada ništa nije bilo nemoguće, pa ni to da pripadnici naroda koji se ponosio svojom izuzetnom kulturom, književnošću i filozofijom bezobzirno urušavaju kulturno nasleđe drugog naroda tokom ratova. Upravo to se dogodilo kada je uništena Univerzitetska biblioteka u Luvenu, kao i sam grad Luven, od strane nemačke okupacione vojske tokom Prvog svetskog rata, u noći između 25. i 26. avgusta 1914. godine, i tom prilikom izgorelo nekoliko stotina hiljada knjiga i raritetnih rukopisa.

2. Okupacija Belgije

Belgija je još u 19. veku bila jedna od najznačajnijih industrijskih sila sveta i glavni izvoznik proizvoda od čelika, uglja, tekstila i stakla, sa vrlo razvijenim bankarskim sistemom. Od 1831. godine bila je nezavisna i većito neutralna država. Pravni pojam *većite neutralnosti* nastao je 1815. godine i predstavlja “priliku neke države da se zauvek udalji i zaštiti od svakog oblika neprijateljstva” (Lapradelle 1914, 847). Uprkos tome, Nemačka je 2. avgusta 1914. godine uručila ultimatum Belgiji, čiju je neutralnost i sama priznavala i garantovala od Prvog londonskog sporazuma (1839), zahtevajući neome-

to to modify, falsify, mutilate, remove and, *in ultima linea*, kill the identity of a certain social group to which it belongs” (Sjekavica 2012, 57), and targeted destruction presupposes an understanding of its significance and role in collective memory. However, the devastation of the cultural and historical heritage of a community does not only mean its physical destruction, but also “every form and manner of disavowal, denial, rejection, belittling and hostility towards different and diverse cultural traditions and some of its achievements.” (Zalokar 2012, 130).

However, people are especially sensitive to libraries destroyed intentionally and deliberately: robbed, bombed, burned, because they see it as a “threatened future” and react “with deep emotions.” (Knuth, 2003, 1).

Immediately after a one part of the world has experienced all the benefits of the historical period called the “*belle epoque*”, i.e. the “beautiful age”, the “age of progress”, it faced a war that caused more devastation and suffering than any before, with the so-called “Total war”. It was a new form of war, which marked the first half of the 20th century, and whose goal was not only the military defeat of the enemy, but also the exploitation of its material and economic resources, but also the destruction of its cultural heritage. The term “total war” dates back to the First World War and refers to an aspect of the “cultural and intellectual milieu in which traumatic, pointless violence was considered inevitable, in fact, there was a widespread belief that it was necessary.” (Black 2006, 5-6). The creation of such milieu significantly influenced the downfall of all positive civilization achievements in the First World War, when nothing was impossible, not even that members of a nation proud of its exceptional culture, literature and philosophy ruthlessly destroyed the cultural heritage of another nation during the wars. This is exactly what happened when the University Library of Leuven, as well as the city of Leuven, was destroyed by the German occupation army during the First World War, on the night between 25 and 26 August 1914, where several hundred thousand books and rare manuscripts were burned.

2. Occupation of Belgium

Back in the 19th century, Belgium was one of the most important industrial powers in the world and a major exporter of steel, coal, textile and glass products, with a highly developed banking system. Since 1831, it has been an independent and eternally neutral state. The legal notion of eternal neutrality originated in 1815 and represents “an opportunity for a state to distance itself forever and protect itself from any form of hostility.” (Lapradelle 1914, 847). Despite this, on August 2, 1914, Germany handed an

tan prolaz za svoju vojsku, u pohodu na Francusku. Belgijski kralj Albert I odbio je ultimatum, a belgijska vojska počela je da diže u vazduh mostove i železničke saobraćajnice koje su iz Nemačke vodile u Belgiju.

Nemačka vojska je izvršila invaziju na belgijsku teritoriju 4. avgusta 1914. godine, u 8 časova ujutro. Napad Nemačkog carstva na neutralnu Belgiju je bio “trenutni casus belli, a ‘Belgija’ je postala skraćena za moralna pitanja rata” (Schaepdrijver 2010, 386). Belgija je bila nepripremljena za rat, imala je skromnu vojničku tradiciju i slabo naoružanje (opšta vojna služba uvedena je tek 1913. godine), ali nemačku vojsku je iznenadila jakim otporom – iako je nemački Generalštab očekivao brz i lak prodor kroz Belgiju – držeći mali deo neokupirane belgijske teritorije severno od Ipra, zajedno sa francuskom i engleskom vojskom, sve do sklapanja primirja 1918. godine.

Stradanja belgijskih civila su posebno potresla svet, toliko da je okupacija nazvana *silovanjem Belgije*. Više od 5.500 ljudi je ubijeno: izbodeno, utopljeno, nasmrtno pretučeno, streljano u masovnim pogubljenjima, belgijski gradovi su pljačkani i paljeni, a više od milion Belgijanaca je izbeglo u Holandiju, Francusku i Englesku. Belgija je pretrpela i ogromnu materijalnu štetu: stotine hiljada kuća i farmi je uništeno, a industrija je razorena. U godinama koje su usledile, praktično nakon što je cela država ostala u rukama osvajača, status Belgije u diskursu Antante je od “od heroja promenjen u amblem žrtve”; došlo je do “promene alegorijskog predstavljanja Belgije od herojske, preko mučeničke do viktimizirane” (Schaepdrijver 2018, 19). Činjenica je da je međunarodni ugled Belgije porastao i da je za mnoge upravo ona označavala borbu između civilizacije i varvarstva.

3. Istorijat Univerzitetske biblioteke u Luvenu do 1914. godine

Najveću osudu i gnev međunarodne javnosti izazvalo je uništenje i paljenje grada Luvena i njegovog izuzetno značajnog srednjovekovnog univerziteta i dragocene Univerzitetske biblioteke. Grad Luven osnovan je u 9. veku oko utvrđenja koje su izgradili nemački carevi da bi ga zaštitili u borbi protiv Normana, a dva veka kasnije je postao važna rezidencija grofova (kasnije vojvoda) Brabanta, vojvodstva Svetog rimskog carstva. Do početka Prvog svetskog rata bio je imućan univerzitetski grad sa 40.000 stanovnika i bogatim arhitektonskim nasleđem kasnog srednjeg i ranog modernog doba, poznat po gotičkoj arhitekturi. Crkva Svetog Petra iz 15. veka, Gradska većnica i Univerzitetska biblioteka su bili primeri brabantke gotike (Kramer 2007, 6). Po rečima Larija Cukermana, njegovi stanovnici su zarađivali za život proizvođači pivo,

ultimatum to Belgium, whose neutrality they also recognized and guaranteed from The First Treaty of London (1839), and demanding unhindered passage for its army, in the campaign against France. King Albert I of Belgium refused the ultimatum, and the Belgian army began to blow up bridges and railways leading from Germany to Belgium.

The German army invaded Belgian territory on August 4, 1914, at 8 o'clock in the morning. The attack of the German Empire on neutral Belgium was “the current casus belli (occasion for war), and ‘Belgium’ became an abbreviation for the moral issues of war.” (Schaepdrijver 2010, 386). Belgium was unprepared for war, had a modest military tradition and weak armament (general military service was introduced only in 1913), but surprised the German army with strong resistance – although the German General Staff expected a quick and easy incursion through Belgium – holding a small part of the unoccupied Belgian territory north of Ypres, together with the French and British armies, until the armistice agreements in 1918.

The suffering of Belgian civilians especially shook the world so much that the occupation has been called *the rape of Belgium*. More than 5,500 people were killed: stabbed, drowned, beaten to death, shot in mass executions, Belgian cities were looted and set on fire, and more than a million Belgians fled to the Netherlands, France and England. Belgium also suffered enormous material damage: hundreds of thousands of houses and farms were ruined and industry was destroyed. In the years that followed, practically after the whole country remained in the hands of the conquerors, the status of Belgium in the Entente discourse was “changed from a hero to the emblem of a victim”; it went to the “change in the allegorical representation of Belgium from heroic, through tortured to victimized” (Schaepdrijver 2018, 19). The fact is that the international reputation of Belgium has grown and that for many it marked the struggle between civilization and barbarism.

3. History of the Leuven University Library until 1914

The greatest condemnation and anger of the international public was caused by the destruction and burning of the city of Leuven and its extremely important medieval university and the valuable University Library. The city of Leuven was founded in the 9th century around a fortification built by German emperors to protect it in the fight against the Normans, and two centuries later it became an important residence of the Counts (later Dukes) of Brabant, Duchy of the Holy Roman Empire. Until the beginning of the First World War, it was a wealthy university city with 40,000 inhabitants and a rich architectural heritage of the late Middle and

čipku, izrađujući crkvene ornamente i predajući na Katoličkom univerzitetu (Zuckerman 2004, 30).

Univerzitet u Luvenu osnovan je 9. decembra 1425. godine papskom bulom “Sapientie Immarcessibilis”, izdatom od strane pape Martina V nakon što je grad Luven zatražio dozvolu za njegovo osnivanje, uz podršku Žana IV Burgundskog, vojvode od Brabanta, i gradskog sveštenstva. Jedan je od najstarijih univerziteta u Evropi, a najstariji i najznačajniji u zemljama Beneluksa. Univerzitet se u početku sastojao od četiri fakulteta: humanističkih nauka, kanonskog prava, građanskog prava i medicine, da bi 1432. godine bio osnovan i teološki fakultet. Sedište Univerziteta se nalazilo u monumentalnom zdanju, danas poznatom kao Univerzitetska sala, izgrađenom 1345. godine. U sklopu Univerziteta, 1636. godine osnovana je univerzitetska biblioteka koja se nalazila u spomenutoj Univerzitetskoj sali. Prvi bibliotekar bio je Valerijus Andreas (1636–1655) koji je objavio prvi katalog bibliotečke zbirke – bibliografske opise 60 rukopisa. U početku, biblioteka je imala skroman fond od 2.630 naslova, uglavnom knjiga iz teologije, medicine i matematike. U prvoj polovini 18. veka bibliotečki fond je već posedovao više od 8.000 knjiga, od kojih su većina bile donacije znamenitih ličnosti tog vremena. Naravno značajna godina u istoriji biblioteke je 1755. kada je bibliotekar Kornelijus Frensis Nelis uspeo da znatno uveća prihode biblioteke i izdejstvuje osnivanje zakonskog depozitnog fonda. Po rečima Jana van Impea “kratkotrajno zlatno doba osvanulo je kada je 1772. godine Jan Frans van de Velde (1743–1823) imenovan za glavnog bibliotekara” (Impe 2012, 56). On je bio veoma aktivan i ažuran u nabavci novih knjiga, pa se fond biblioteke značajno povećao – na skoro 40.000 publikacija.

Nakon ukidanja Univerziteta od strane Francuske Republike 1797. godine – Kampoforzijskim mirom iz oktobra 1797. godine Belgija je pripala Francuskoj – deo bibliotečke kolekcije je prebačen u Centralnu školu (*École centrale*) u Briselu, ali su mnoge vredne knjige i rukopisi zaplenjeni i odneti u Nacionalnu biblioteku u Parizu. To je bio prvi put da se biblioteka suočila sa ozbiljnom devastacijom svog fonda. Tek 1806. godine bivša Univerzitetska biblioteka je ponovo otvorena, ali sada kao gradska biblioteka. Biblioteka je nastavila sa svojom prvobitnom funkcijom 1817. godine, sada u okviru novoosnovanog Državnog univerziteta u Luvenu (Rijksuniversiteit) koji je rasformiran 1835. godine, kada se biblioteka opet našla u vlasništvu grada koji ju je odmah ustupio novoosnovanom Katoličkom univerzitetu. Od tada, pa sve do spaljivanja 1914. godine, Biblioteka je konstantno bogatila svoju kolekciju, te se broj knjiga povećao na čak 150.000 početkom 20. veka. Do 1912. godine biblioteka je “organizaciono zaostajala za trendovima u akadem-

Early Modern Ages, known for its Gothic architecture. St. Peter's Church from the 15th century, the City Hall and the University Library were examples of Brabantine Gothic (Kramer 2007, 6). According to Larry Zuckerman, its residents made a living by producing beer, lace, making church ornaments, and teaching at the Catholic University (Zuckerman 2004, 30).

The University of Leuven was founded on December 9, 1425 by the papal bull “Sapientie Immarcessibilis”, issued by Pope Martin V after the city of Leuven requested permission for its establishing, with the support of John IV of Burgundy, Duke of Brabant, and the city clergy. It is one of the oldest universities in Europe, and the oldest and most important in the Benelux countries. The university initially consisted of four faculties: humanities, canon law, civil law and medicine, and in 1432 the faculty of theology was founded. The headquarters of the University were located in a monumental building, today known as the University Hall, built in 1345. Within the University, in 1636 a university library was established, which was located in the mentioned University Hall. The first librarian was Valerius Andreas (1636–1655) who published the first catalogue of the library collection – bibliographic descriptions of 60 manuscripts. Initially, the library had a modest collection of 2,630 titles, mostly books on theology, medicine, and mathematics. In the first half of the 18th century, the library fund already owned more than 8,000 books, most of which were donations from famous people of that time. A particularly significant year in the history of the library was 1755, when the librarian Cornelis Franciscus Nelis managed to significantly increase the library's income and establish a legal deposit fund. By the words of Jan Van Impe, “short golden age dawned when, in 1772, Jan Frans van de Velde (1743–1823) was appointed chief librarian” (Impe 2012, 56). He was very active and prompt in purchasing new books, so the library fund increased significantly – to almost 40,000 publications.

After the abolition of the University by the French Republic in 1797 – with the Treaty of Campo Formio in October 1797, Belgium has been given to France – part of the library collection was transferred to the Central School (*École centrale*) in Brussels, but many valuable books and manuscripts were confiscated and taken to the National library in Paris. It was the first time that the library faced a serious devastation of its holdings. It was not until 1806 that the former University Library was reopened, but now as a city library. The library continued its original function in 1817, now within the newly established State University of Leuven (Rijksuniversiteit) which was disestablished in 1835, when the library has found itself in the possession

skom bibliotekarstvu” (Ovenden, 2020) pa je univerzitetski bibliotekar Pol Delanoj započeo proces modernizacije biblioteke i uređenja kataloga 1913. godine, samo godinu dana pre nego što su je nemački vojnici zapalili, a paradoks je da su upravo nemački tehničari konstruisali nove metalne police za biblioteku. Nakon požara, samo nekoliko spaljenih stranica i određen broj ugljenisanih knjiga su rekonstruisani. Oni su danas izloženi u muzeju *Valerius Andreas Room* kao relikvije “neshvatljive drame” (Impe 2012, 58).

O značaju samog Univerziteta u Luvenu, koji je je vremenom postao intelektualni centar zemalja Beneluksa, svedoči i to što su na njemu studirali i predavali neki od najznamenitijih umova svoga vremena. Erazmo Roterdamski je upravo u Luvenu otkrio tekstove koji su bili od suštinskog značaja za njegov istraživački rad i doprineo objavljivanju knjige “Utopija” njegovog prijatelja Tomasa Mora. Takođe, Erazmo je jedan od osnivača *Collegium Trilingue* – Koledža tri jezika: latinskog, grčkog i hebrejskog, koji je postao centar humanističkih istraživanja. Na Univerzitetu u Luvenu je studirao i Andreas Vesalijus, flamanski lekar, koji je 1543. godine objavio čuvenu anatomsku studiju *De humani corporis fabrica libri septem*. Takođe, studenti Univerziteta u Luvenu bili su i flamanski geograf i kartograf Gerhard Merkator, filozof i filolog Justus Lipsijus, a na njemu je predavao i čuveni španski humanista i pedagog Huan Luis Vives.

Univerzitetska biblioteka u Luvenu, osim istorijskog značaja, predstavljala je važan segment “belgijskog kulturnog identiteta” i dragocen “nacionalni resurs” (Ovenden, 2020), te je njeno uništenje bio svojevrsan atak na uspostavljene civilizacijske tekovine, u suprotnosti sa vodećim tendencijama epohe napretka.

4. Uništavanje Luvena i Univerzitetske biblioteke

Nakon što je belgijska vojska napustila grad dan ranije, nemačke trupe ušle su u Luven bez otpora, u sredu, 19. avgusta, u jutarnjim časovima, a “stanovnicima se činilo da je to dugačka, nepregledna kolona, koja nosi ‘omražene šiljaste kacige’, okružena ‘elegantnom i oholom konjicom’” (Kramer, 7). U noći između 25. i 26. avgusta nemački vojnici su zapalili deo grada, kao odmazdu za navodni snajperski napad još uvek naoružanih stanovnika Luvena, kojom prilikom je ubijeno nekoliko desetina nemačkih vojnika. Više od dve hiljade kuća je spaljeno i isto toliko opljačkano, ubijen je 251 civil, a 831 civil deportovan u logore u Nemačkoj, dok je 42.000 stanovnika nasilno evakuisano u okolna sela. Nemci su osudili Luven na to da “postane pustoš”, a sa “nemačkim sistemom i ljubavi prema temeljitosti, ostavili su Luven poput prazne i pocrnele ljuštore” (Davis, 1914). Razaranje Luvena je

of the city which immediately ceded it to the newly established Catholic University. From then until the burning in 1914, the Library constantly enriched its collection, and the number of books increased to as many as 150,000 at the beginning of the 20th century. Until 1912, the library “organizationally has fallen behind the trends in academic librarianship” (Ovenden, 2020) so university librarian Paul Delanoj began the process of the library modernization and arranging of the catalogue in 1913, just a year before it was set on fire by German soldiers, and the paradox is that German technicians constructed new metal shelves for the library. After the fire, only a few burned pages and a number of charred books were reconstructed. They are on display today at the museum *Valerius Andreas Room* as relics of an “incomprehensible drama” (Impe 2012, 58).

The importance of the University of Leuven itself, which over time became the intellectual center of the Benelux countries, is evidenced by the fact that some of the most famous minds of their time studied and taught there. It was in Leuven that Erasmus of Rotterdam discovered the texts that were essential for his research work, and contributed to the publication of the book “Utopia” by his friend Thomas More. Also, Erasmus is one of the founders of the *Collegium Trilingue* – College of Three Languages: Latin, Greek and Hebrew, which became a center of humanistic research. Andreas Vesalius, a Flemish physician, also studied at the University of Leuven, that published in 1543 the famous anatomical study *De humani corporis fabrica libri septem*. Also, the students of the University of Leuven were the Flemish geographer and cartographer Gerardus Mercator, the philosopher and philologist Justus Lipsius, and the famous Spanish humanist and educator Juan Luis Vives also taught there.

The University Library in Leuven, in addition to its historical significance, was an important segment of “Belgian cultural identity” and a valuable “national resource” (Ovenden, 2020), and its destruction was a sort of the attack on established civilizational achievements, contrary to the leading tendencies of *the era of progress*.

4. Destruction of Leuven and the University Library

After the Belgian army left the city the day before, German troops entered Leuven without resistance, on Wednesday, August 19, in the morning, and “the inhabitants thought it was a long, endless line, wearing ‘hated pointed helmets’, surrounded by ‘elegant and haughty cavalry’ (Kramer, 7). On the night of August 25–26, German troops set fire to part of the city in retaliation for an alleged sniper attack by still-armed residents of Leuven, which killed several dozen German soldiers. More than

učinjeno sa namerom da se civili zastraše terorom i uništavanjem kulturnog identiteta i da ih navedu na lojalnost i saradnju, ali “umesto očekivanog poštovanja, Nemačka nije izazvala ništa osim ogorčenja širom sveta”, a “od Kopenhagena do Rima, protesti su preplavili nemačke ambasade” (Derez 2016, 26).

Posebnu pažnju međunarodne javnosti izazvalo je spaljivanje Univerzitetske biblioteke, u kojoj se čuvala i Osnivačka povelja Univerziteta u Luvenu. Uništavanje je počelo u noći između 25. i 26. avgusta, kada su nemački vojnici kroz prozor ubacili zapaljivu tečnost i ispalili nekoliko hitaca, prouzrokujući snažnu eksploziju i požar. Biblioteka je gorela nekoliko dana, ali do jutra, od same biblioteke i njene kolekcije ostali su samo pocrneli zidovi, kameni stubovi i zapaljene knjige. Pol Delanoj, profesor i bibliotekar Univerziteta u Luvenu, u svom članku iz 1915. godine, objavljenom u časopisu *Nineteenth Century*, ostavio je slikovito svedočanstvo: “Ruševine Biblioteke sam video osam dana nakon požara, i čak i tada sam mogao da ih posmatram samo sa razdaljine i uz priličan rizik”, i da je njeno spaljivanje prouzrokovalo “dva nenadoknadiva gubitka: gubitak istorijskog spomenika, dragulja najlepše arhitekture dva različita perioda – četrnaestog i osamnaestog veka – i gubitak kolekcije rukopisa, knjiga i relikvija Univerziteta u Luvenu” (Delannoy, 1915).

Prilikom spaljivanja Luvenske biblioteke izgorelo je između 200 i 300.000 knjiga, uključujući i kolekciju od 1.000 inkunabula, 300 rukopisa, dragoceni *Livre d'Heures*, privatne biblioteke tridesetak univerzitetskih profesora, 68 beleški sa predavanja, 158 portreta luvenskih profesora, kao i kolekcije mapa, medalja i dr. Na sreću, sačuvana je korespondencija humaniste Fransa Kranvelta sa njegovim savremenikima Erazmom Roterdamskim, Tomasom Morom i Huanom Luisom Vivesom, ukupno 385 pisama iz perioda 1520–1528. godine, a koja predstavljaju “bogat izvor informacija o političkom i intelektualnom životu u 16. veku” (Smets 2016, 169).

Postoje indicije da je u požaru stradala i veoma vredna kopija na velumu (vrsti pergamenta) čuvenog traktata Andreasa Vezalijusa posvećenog ljudskoj anatomiji *De humani corporis fabrica libri septem*, koji je biblioteci poklonio car Karlo V (Steenen and Biesbrouck 2012, 215). Takođe, dva dragocena latinska srednjovekovna rukopisa, tekstovi iz kanonskog prava, uništena su u požaru, a stigla su u Luven 7. jula, u međunarodnoj, međubibliotečkoj pozajmici rukopisa koja je samo tri nedelje pre rata bila “sasvim uobičajena u akademskom svetu: ‘za istraživačke svrhe’ bio je moćan argument” (Fabian 2016, 58).

Već spomenuti Pol Delanoj u istom članku navodi najznačajnija dela bogate kolekcije Luvenske

2,000 houses were burned and looted, 251 civilians were killed and 831 civilians deported to camps in Germany, while 42,000 residents were forcibly evacuated to surrounding villages. The Germans condemned Leuven to “become a wasteland”, and with the “German system and love of thoroughness, they left Leuven like an empty and blackened shell” (Davis, 1914). The destruction of Leuven was done with the intention of intimidating civilians with terror and destroying cultural identity and leading them to loyalty and cooperation, but “instead of the expected respect, Germany caused nothing but outrage around the world”, and “from Copenhagen to Rome, protests flooded German Embassy” (Derez 2016, 26).

The special attention of the international public attracted the burning of the University Library, which also housed the Founding Charter of the University of Leuven. The destruction began on the night between August 25 and 26, when German soldiers threw flammable liquid through a window and fired several shots, causing a powerful explosion and fire. The library was burning for several days, but by morning, only blackened walls, stone pillars and burning books remained of the library and its collection. Paul Delannoy, a professor and librarian at the University of Leuven, left a pictorial testimony in his article in *Nineteenth Century* from 1915: “I saw the ruins of the Library eight days after the fire, and even then I could only observe them from distances and at considerable risk”, and that its burning caused “two irreparable losses: the loss of a historical monument, a jewel of the most beautiful architecture of two different periods – the fourteenth and eighteenth centuries – and the loss of a collection of manuscripts, books and relics of the University of Leuven” (Delannoy, 1915).

The burning of the Leuven library burned between 200 and 300,000 books, including a collection of 1,000 incunabula, 300 manuscripts, the precious *Livre d'Heures*, the private library of some thirty university professors, 68 lecture notes, 158 portraits of Leuven professors, as well as a collection of maps, medals, etc. Fortunately, the correspondence of the humanist Francis Cranevelt with his contemporaries Erasmus of Rotterdam, Thomas More and Juan Luis Vives has been preserved, a total of 385 letters from the period 1520–1528 which represent a “rich source of information on political and intellectual life in the 16th century” (Smets 2016, 169).

There are indications that a very valuable copy on the vellum (type of parchment) of the famous treatise of Andreas Vesalius dedicated to human anatomy *De humani corporis fabrica libri septem*, which was donated to the library by Emperor Charles V (Steenen and Biesbrouck 2012, 215), was also destroyed in the fire. Also, two precious Latin

biblioteke i ističe da je najpoznatiji rukopis bio *Sermones triginta ad novicios regulares et vitam S. Lidewigis à Thoma à Kempis conscriptam*, napisan rukom Tome Kempijskog, a da je posebno značajna bila zbirka rukopisa koja se odnosi na istoriju Belgije i Brabanta. Istom prilikom, Delanoy je istakao i vrednost drevne teološke zbirke koju je Biblioteka posedovala, a koja je sadržala mnogobrojna pisma, radove i doktrinarnе rasprave o reformaciji (Delanoy, 1915).

Iako Luvena biblioteka nije bila “riznica na nivou velikih nacionalnih biblioteka” (Derez 2016, 28), u domenu kulturne istorije bila je veoma značajna za zemlju nekadašnje Nizozemske. Reakcije intelektualaca i kulturne javnosti bile su snažne: francuski akademik Frederik Mason izjavio je da je ovaj napad “isključio Nemačku iz civilizacije” (Fabian 2016, 55), a jedan od vodećih britanskih intelektualaca Arnold Toynbi smatrao je da su Nemci namerno ciljali intelektualno srce univerziteta. Čak je i nemačka vlada reagovala i imenovala bibliotekara Riharda Elera da štiti belgijske biblioteke kao centre kulturnog nasleđa. Takve reakcije su bile opravdane, jer Luvena biblioteka nije bila “razmatrana kao vojna meta” i stoga je njeno uništenje bilo doživljeno kao “kulturno zverstvo” (Derez 2016, 25).

Nemačka politička i kulturna javnost pravdala je uništenje Luvena i ubistva civila navodnim ubistvima svojih vojnika od strane belgijskih naoružanih civila-snaiperista, tzv. *franc-tireurs*, te su u oktobru 1914. godine 93 značajna nemačka naučnika i umetnika potpisali javni manifest – *Apel kulturnom svetu!*, u kojem su odlučno odbacili optužbe za nemačke zločine u okupiranoj Belgiji. Ovakva reakcija nemačkih intelektualaca nije bila iznenađujuća, imajući u vidu da je, po njihovom mišljenju, rat imao viši smisao jer je “percipiran kao borba za očuvanje vrednosti nemačke kulture, osobenog državnog uređenja i sveukupnog načina života ugroženih, kako se po široko rasprostranjenom mnjenju verovalo, od strane materijalističke civilizacije Velike Britanije i Francuske kao i varvarstva ‘azijatskog ruskog carstva’” (Antolović 2016).

Uprkos nastojanjima nemačkih intelektualaca da opravdaju zločine nemačke vojske, Belgija je širom sveta izazivala saosećanje i sažaljenje, a ime grada Luvena je postalo slavno, pa su čak i devojčice rođene u Engleskoj u to vreme dobijale ime Luven po njemu, a naziv jednog popularnog vojnog marša u Engleskoj glasio je: “Luven! Biće naš bojni poklič.” Belgijska vlada je poslala delegaciju u Vašington, koja je primljena uz sve državničke počasti i, iako je američki predsednik Vudro Vilson “možda ostao neutralan i želeo da sačuva sve opcije otvorenim, američki narod nije imao sumnje ko su ‘dobri momci’, a ko ‘loši momci’” (Derez 2016, 26).

medieval manuscripts, texts from canon law were destroyed in a fire, and arrived in Leuven on July 7, in an international, interlibrary loan of manuscripts that was only three weeks before the war “quite common in academic world ‘for research purposes’ was a powerful argument” (Fabian 2016, 58).

In the same article, Paul Delannoy mentions the most important works of the rich collection of the Library of Leuven, and points out that the most famous manuscript was *Sermones triginta ad novicios regulares et vitam S. Lidewigis à Thoma à Kempis conscriptam*, written by Thoma Kempis, and that especially important manuscript collection relates to the history of Belgium and Brabant. On the same occasion, Delannoy emphasized the value of the ancient theological collection that the Library possessed, which contained numerous letters, works and doctrinal discussions on the Reformation (Delannoy, 1915).

Although the Leuven Library was not a “treasury at the level of large national libraries” (Derez 2016, 28), in the field of cultural history it was very important for the countries of the former Netherlands. Reactions from intellectuals and the cultural public were strong: French academic Frederick Mason said the attack “excluded Germany from civilization” (Fabian 2016, 55), and one of Britain’s leading intellectuals, Arnold Toynbee, believed the Germans were deliberately targeting the university’s intellectual heart. Even the German government reacted and appointed librarian Richard Oehler to protect Belgian libraries as cultural heritage centers. Such reactions were justified, because the Leuven Library was not “considered a military target” and therefore its destruction was perceived as a “cultural atrocity”. (Derez 2016, 25).

The German political and cultural public justified the destruction of Leuven and the killing of civilians by the alleged killings of their soldiers by Belgian armed civilian snipers, the so-called *franc-tireurs* (free shooters), and in October 1914, 93 important German scientists and artists signed a public manifesto – *Appeal to the Cultural World!*, in which they resolutely rejected the accusations of German crimes in occupied Belgium. This reaction of German intellectuals was not surprising, bearing in mind that, in their opinion, the war had a higher meaning because it was “perceived as a struggle to preserve the values of German culture, special state system and overall way of life, as widely believed, of the endangered by the materialist civilizations of Great Britain and France as well as the barbarism of the ‘Asian Russian Empire’” (Antolović 2016).

Despite the efforts of German intellectuals to justify the crimes of the German army, Belgium provoked sympathy and compassion around the world, and the name of the city of Leuven became famous, and

5. Obnova Univerzitetske biblioteke

Ubrzo nakon uništenja srednjovekovne Univerzitetske biblioteke u Luvenu javila su se nastojanja da se pomogne u obnovi njene izgorele kolekcije i samog zdanja biblioteke, kao “signal koji izražava želju za novim početkom” (Fabian 2016, 58). Već krajem 1914. godine biblioteka Džon Rajland iz Mančestera odlučila je da izdvoji 200 knjiga iz svog fonda, kao osnovu buduće biblioteke u Luvenu, uputivši javni apel pojedincima i institucijama u Velikoj Britaniji da poklone knjige za stradalnu biblioteku.

Kako se rat završavao, međunarodni naponi za obnovu biblioteke u Luvenu su se intenzivirali, da bi pitanje njene obnove bilo razmatrano i na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine – po članu 247. Versajskog ugovora Nemačka se obavezala da Univerzitetu u Luvenu, u roku od tri meseca nakon zahteva dostavljenog intervencijom Reparacione komisije,¹ preda rukopise, inkunabule, štampane knjige, mape i predmete iz kolekcije, koji odgovaraju broju i vrednosti onih koji su uništeni u paljenju Luvenske biblioteke od strane nemačke vojske. Otežavajuća okolnost je bila ta što je Luvenska biblioteka imala jedinstvenu kolekciju rukopisa usko povezanih sa nastavom i istraživanjima na samom Univerzitetu u Luvenu, pa nabavku odgovarajućih zamenskih rukopisa nije bilo moguće u potpunosti ostvariti. Ipak, grupa uglednih nemačkih bibliotekara, angažovanih od strane nemačkog Ministarstva kulture, u postupku reparacije uspela je da identifikuje rukopise koji su bili na dostupni na tržištu (pregledali su rukopise i inkunabule iz brojnih biblioteka, antikvarnica i privatnih kolekcija i zbirki), a koji bi bili značajni za biblioteku u Luvenu u budućnosti, i ovakav pristup se pokazao kao uspešan i adekvatan (Fabian 2016, 58). Takođe, sastavljena je lista duplikata istorijske građe i inkunabula iz nemačkih biblioteka, a zatim su dela otkupljena po tržišnoj ceni i predana luvenskoj biblioteci.

Ideja o rekonstrukciji biblioteke u Luvenu nastala je u Parizu, u okviru Instituta za Francusku, ali konkretnije poteze povukao je Nacionalni komitet Vlade Sjedinjenih Američkih Država za obnovu Univerziteta Luven. Obnova zdanja biblioteke otpočela je 1921. godine i trajala sedam godina. Sjedinjene Države su svesrdno podsticale međunarodne inicijative da se Luvenu pomogne da obnovi svoju biblioteku, ne samo kao znak solidarnosti već i kao priliku da ojača svoju ulogu i “meku moć” u Evropi. Analizirajući posleratnu rekonstrukciju luvenske biblioteke u kontekstu šireg internacionalnog pokreta i međuratnih pokušaja da se naciona-

even girls born in England at that time were named Leuven, and the name of a popular military march in England was “Louvain shall be our battle cry.” The Belgian government sent a delegation to Washington, which was received with all-state honors, and although US President Woodrow Wilson “may have remained neutral and wanted to keep all options open, the American people had no doubt who were the ‘good guys’ and who were ‘bad guys’” (Derez 2016, 26).

5. Renovation of the University Library

Shortly after the destruction of the medieval University Library in Leuven, efforts were made to help restore its burned-out collection and the library building itself, as “a signal expressing a desire for a new beginning” (Fabian 2016, 58). As early as the end of 1914, the John Rylands Library in Manchester decided to set aside 200 books from its collection as the basis for a future library in Leuven, sending a public appeal to individuals and institutions in Great Britain to donate books for the damaged library.

As the war ended, international efforts to renovate the Leuven library intensified, and the issue of rebuilding it was discussed at the Paris Peace Conference in 1919 – under Article 247 of the Treaty of Versailles, Germany committed to give within a period of three months after the request submitted by the intervention of the Reparation Commission,¹ manuscripts, incunabula, printed books, maps and objects from the collection, which correspond to the number and value of those destroyed in the burning of the Leuven Library by the German army. The aggravating circumstance was that the Leuven Library had a unique collection of manuscripts closely related to teaching and research at the University of Leuven itself, so the purchase of appropriate replacement manuscripts could not be fully realized. Nevertheless, a group of eminent German librarians, hired by the German Ministry of Culture, managed to identify manuscripts that were available on the market (they reviewed manuscripts and incunabula from numerous libraries, antique shops and private collections), which would be significant for the Leuven library in the future, and this approach has proven to be successful and adequate (Fabian 2016, 58). Also, a list of duplicates of historical materials and incunabula from German libraries was composed, and then the works were purchased at the market price and handed over to the Leuven library.

¹ Reparaciona komisija je osnovana po čl. 233 Versajskog ugovora, sa zadatkom da proceni i odredi visinu ratne odštete koju će Nemačka morati da plati saveznicima, u skladu sa njenim mogućnostima otplate, i da najkasnije do 1. maja 1921. o svojim odlukama obavesti nemačku vladu.

¹ The Reparation Commission was established according to Art. 233 of the Treaty of Versailles, with the task of estimating and determining the amount of war reparations that Germany would have to pay to the Allies, in accordance with its repayment possibilities, and to inform the German government of its decisions by May 1, 1921 at the latest.

lizam zameni internacionalizmom kao garancijom trajnog mira, Stiven Witt zaključio je da se rekonstrukcija može posmatrati kao “izraz sve veće uloge Sjedinjenih Američkih Država u Evropi i kao rani primer razvoja njene spoljne politike” (Witt 2020, 23). Finansiranje i izgradnja nove biblioteke bili su izrazito američki projekat, a obnavljanje uništenog bibliotečkog fonda nastavljeno je kao međunarodna saradnja sa evropskim bibliotekama i univerzitetima, koju je koordinisao Međunarodni komitet za obnovu biblioteke u Luvenu. Centar prikupljanja knjiga bio je ogranak pomenutog komiteta u Parizu. Sam rektor Univerziteta u Luvenu je odgovornost za obnovu biblioteke prepustio američkom Nacionalnom komitetu, opravdavajući ovu odluku lošom finansijskom situacijom na Univerzitetu (Witt 2020, 12). Osim vlade SAD, izgradnju Luvenske biblioteke pomogla je i Karnegijeva zadužbina za međunarodni mir donirajući 100.000 dolara, ali i druge američke institucije: prestižni univerziteti poput Harvarda, Jejla i Kolumbija univerziteta, kao i zadužbina DŽ. P. Morgan. Univerzitetska biblioteka u Luvenu, izgrađena u neorenesansom stilu, prema projektu uglednog američkog arhitekta Vitnija Vorena, svečano je otvorena 4. jula 1928. godine, uz prisustvo belgijskog princa Leopolda I, budućeg američkog predsednika Herberta Huvera, koji je ličnim zalaganjem pomogao izgradnju, kao i nekoliko stotina predstavnika vodećih svetskih univerziteta.

Nažalost, Biblioteka je teško oštećena i u Drugom svetskom ratu, 16. maja 1940. godine, tokom britansko-nemačke razmene artiljerijske vatre. Sačuvano je svega 15.000 od više od 900.000 knjiga i petnaestak rukopisa, uprkos podrumima dobro zaštićenim od bombi i požara. Tek 1951. godine ona je iznova nastavila sa radom, nakon rekonstrukcije samog zdanja, ali i obnove ponovo nastradalog knjižnog fonda, da bi 1987. postala zaštićeni spomenik kulture.

6. Zaključak

Grad Luven danas predstavlja važan deo evropskog kolektivnog sećanja i kulturnog identiteta. U 2014. godini obeležio je stotu godišnjicu od razaranja koncertom koji je simbolizovao zajedničko evropsko kulturno nasleđe, tokom kojeg je prikazana projekcija fotografija Univerzitetske biblioteke u plamenu i predstavljeno “kako kultura može da isceli i ujedini ljude razjedinjene ratom” (Williams 2018, 44).

Istovremeno, Luven predstavlja traumu i opomenu koja upozorava koliko nesagledive mogu biti posledice “totalnog rata” koji je imao za cilj, između ostalog, i uništavanje kulturnog identiteta vojnog protivnika. Vrlo brzo se ispostavilo da uništenje Univerzitetske biblioteke u Luvenu nije bio svojevrsni presedan i incident, već samo uvod u predstojeća nacistička spaljivanja knjiga nepodobnih autora, a

The idea for the reconstruction of the library in Leuven originated in Paris, within the Institute for France, but the most concrete moves were made by the National Committee of the United States Government for the Reconstruction of the University of Leuven. Renovation of the library building began in 1921 and lasted for seven years. The United States has wholeheartedly encouraged international initiatives to help Leuven rebuild its library, not only as a sign of solidarity, but also as an opportunity to strengthen its role and “soft power” in Europe. Analyzing the post-war reconstruction of the Leuven Library in the context of the wider international movement and interwar attempts to replace nationalism with internationalism as a guarantee of lasting peace, Stephen Witt concluded that the reconstruction could be seen as “an expression of the growing role of the United States in Europe and as early example of its foreign policies” (Witt 2020, 23). Funding and construction of the new library was a distinctly American project, and the restoration of the destroyed library fund continued as an international collaboration with European libraries and universities, coordinated by the International Committee for Library Restoration in Leuven. The book collection center was a branch of the mentioned committee in Paris. The rector of the University of Leuven left the responsibility for the renovation of the library to the American National Committee, justifying this decision by the poor financial situation at the University (Witt 2020, 12). In addition to the US government, the construction of the Leuven Library was helped by the Carnegie Endowment for International Peace by donating \$ 100,000, but also other American institutions: prestigious universities such as Harvard, Yale and Columbia University, as well as the J. P. Morgan Endowment. The University Library in Leuven, built in the Neo-Renaissance style, according to the project of the renowned American architect Whitney Warren, was inaugurated on July 4, 1928, in the presence of Prince Leopold I of Belgium, future US President Herbert Hoover, who with personal commitment helped construction and several hundred representatives of the world’s leading universities.

The library was severely damaged in World War II, on May 16, 1940, during the British-German exchange of artillery fire. Only 15,000 of the more than 900,000 books and fifteen manuscripts have survived, despite well protected cellars from bombs and fires. It was not until 1951 that it has continued its work, after the reconstruction of the building itself, but also the renovation of the again damaged book fund, and in 1987 it became a protected cultural monument.

zatim i čitavih biblioteka u Drugom svetskom ratu. Biblioteke su tendenciozno uništavane, ne samo kao nosioci kulturnog identiteta određenog naroda već i kao riznice njegovog kolektivnog pamćenja.

Nažalost, nije izvesno da i u savremenim društvima postoji dovoljno jasna svest o značaju biblioteke, kao što se ni njihovoj zaštiti u mogućim novim ratnim sukobima ne posvećuje dovoljna pažnja. Ovo tim pre, budući da se u prošlosti ispostavilo da međunarodne konvencije o zaštiti materijalnog i kulturno-istorijskog nasleđa nisu bile prepreka da se ono sistemski uništava, kao što se dogodilo 1992. godine, kada je granatirana i zapaljena Nacionalna i univerzitetska biblioteka u Sarajevu, pa se čini opravdanom bojazan da one to neće biti ni u budućnosti.

Međutim, pravovremene i delotvorne inicijative i aktivnosti za obnovu spaljene biblioteke u Luvenu jasan su pokazatelj da je u istoriji civilizacije, ipak, uvek postojao *spiritus movens* koji je pokretao, podsticao i realizovao sve pozitivne i altruistične ljudske ideje i zamisli. Jedan od najočiglednijih primera koji potvrđuju ovo zapažanje su upravo Univerzitetska biblioteka u Luvenu, koja je danas zaštićeni spomenik kulture, kao i Univerzitet u Luvenu, koji će 2025. godine obeležiti 600 godina postojanja.

6. Conclusion

Today, the city of Leuven is an important part of Europe's collective memory and cultural identity. In 2014, city marked the 100th anniversary of the destruction with a concert symbolizing the common European cultural heritage, during which a projection of photographs of the University Library in flames was shown, and presented "how culture can heal and unite people divided by war" (Williams 2018, 44).

At the same time, Leuven presents a trauma and a reminder that warns how incalculable consequences of a "total war" can be, aiming, among other things, to destroy the cultural identity of a military adversary. It quickly turned out that the destruction of the University Library in Leuven was not a kind of precedent and incident, but only an introduction to the upcoming Nazi burning of books by unsuitable authors, and then entire libraries in World War II. Libraries were tendentiously destroyed, not only as bearers of the cultural identity of a certain nation, but also as treasures of its collective memory.

Unfortunately, it is not certain that there is a sufficiently clear awareness of the importance of libraries in modern societies, just as not enough attention is paid to their protection in possible new wars. All the more so, since in the past it turned out that international conventions on the protection of material and cultural-historical heritage were not an obstacle to its systematic destruction, as happened in 1992, when the National and University Library in Sarajevo was shelled and set on fire, so the fear that they will not be protected in the future seems justified.

After all, timely and effective initiatives and activities for the restoration of the burned library in Leuven are a clear indication that in the history of civilization, and yet, there has always been a *spiritus movens* that initiated, encouraged and realized all positive and altruistic human ideas. One of the most obvious examples that confirm this observation is the University Library of Leuven, which is today a protected cultural monument, as well as the University of Leuven, which will in 2025 mark 600 years of existence.

Literatura / Bibliography

- Antolović, Mihael. 2016. "Ideje iz 1914: nemački intelektualci i legitimacija politike Nemačkog rajha tokom Prvog svetskog rata" *Etnoantropološki problemi* 11 (1): 263-285. DOI: <http://dx.doi.org/10.21301/EAP.V11I1.12>
- Balibar, Etjen. 2002. "Kultura i identitet" U *Nacija, kultura i građanstvo*, urednik Slobodan Divjak, 67-86. Beograd: Službeni list SRJ.
- Black, Jeremy. 2006. *The Age of Total War, 1860–1945*. Westport, Conn.: Praeger Security International.
- Davis, Richard Harding. 1914 (August 31). *The Burning of Louvain*. New York Tribune. https://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Burning_of_Louvain.
- Delannoy, Paul. 1915. *The library of the University of Louvain*. The Nineteenth Century. http://www.uniset.ca/microstates/delannoy_louvain.htm.
- Derez, Mark. 2016. "The flames of Louvain: a library as a cultural icon and a political vehicle" In *What do we lose when we lose a library?*, editor Mel Collier, 25-36. University Library: KU Leuven.
- Fabian, Claudia. 2016. "War and post-war trauma: lessons for cultural heritage today?" In *What do we lose when we lose a library?*, editor Mel Collier, 55-61. University Library: KU Leuven.
- Fej, Brajan. 2002. "Da li nas naša kultura ili društvo čine onim što jesmo" U *Nacija, kultura i građanstvo*, urednik Slobodan Divjak, 67-86. Beograd: Službeni list SRJ.
- Impe, Jan van. 2012. *The University Library of Leuven: historical walking tour*. Leuven: Lipsius Leuven.
- Knuth, Rebecca. 2003. *Libricide: the regime-sponsored destruction of books and libraries in the twentieth century*. Westport, Conn.; London: Praeger.
- Kramer, Alan. 2007. *Dynamic of destruction: culture and mass killing in the First World War*. Oxford: Oxford University Press.
- Lapradelle, Albert Geouffre de. 1914. "The neutrality of Belgium" *The North American Review*, 200 (709): 847-857.
- Ovenden, Richard. (2020, December 2). One of Europe's Great Libraries Didn't Stand a Chance... In *Either of the World Wars*. Literary Hub. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjh-e709ZP-wAhWq8LsIHf9aCFoQFjAAegQI-BRAD&url=https%3A%2F%2Flihub.com%2Fone-of-europes-great-libraries-didnt-stand-a-chance-in-either-of-the-world-wars%2F&usg=AOvVaw0EoZ_1WB4uz-KMBumozy5uf.
- Schaepdrijver, Sophie de. 2010. "Belgium" In *A companion to World War I*, editor John Horne, 386-402. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Schaepdrijver, Sophie de. 2018. "A Less-than-total Total War": Neutrality, Invasion, and the Stakes of War, 1914–1918" In *The Great War in Belgium and the Netherlands: beyond Flanders Fields*, editors Felicity Rash and Christophe Declercq, 13-34. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Sjekavica, Marko. 2012. "Sustavno uništavanje baštine; prema pojmu kulturocida/heritocida" *Informatica museologica* 43 (1–4): 57-75.
- Smets, An. 2016. "War, division and digital reunification, or what do the Omont collection and the lecture notes kept at the Leuven University Library have in common?" In *What do we lose when we lose a library?*, editor Mel Collier, 167-176. University Library: KU Leuven.
- Steen, Omer and Maurits Biesbrouck. 2012. "Stolen and lost copies of Vesalius's *Fabrica*" *Acta medico-historica Adriatica* 10 (2): 213-236.
- Williams, John P. 2018. "The Flames of Louvain: Total War and the Destruction of European High Culture in Belgium by German Occupying Forces in August 1914" In *The Great War in Belgium and the Netherlands: beyond Flanders Fields*, editors Felicity Rash and Christophe Declercq, 35-45. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Witt, Steven. 2020. "Interwar internationalism and the rebuilding of the Catholic University of Louvain library (1914–1918)" *Libraries: Culture, History, and Society*, 4 (1): 1-28. DOI: 10.5325/libraries.4.1.0001.
- Zalokar, Jadran. 2012. "Polilogija i problematika skrbi o zaštiti kulturne i knjižne baštine" *Knjižničar/Knjižničarka* 3 (3): 128-134.
- Zuckerman, Larry. 2004. *The rape of Belgium: the untold story of World War I*. New York; London: New York University Press.

Informacijske usluge visokoškolskih biblioteka u Federaciji Bosne i Hercegovine za vrijeme pandemije covid-19

Information Services of Academic Libraries in Federation of Bosnia and Herzegovina during The Covid-19 Pandemic

Lejla Hajdarpasić, Senada Dizdar, Džeja Khattab

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Katedra za informacijske nauke, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Chair of Information Sciences, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

lejla.hajdarpasic@ff.unsa.ba, senada.dizdar@ff.unsa.ba, dzejla.khattab@ff.unsa.ba

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 27. 8. 2021.

Prihvaćen / Accepted 8. 10. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Keywords / Ključne riječi

visokoškolske biblioteke Federacije Bosne i Hercegovine, informacijske usluge, pandemija COVID-19

Academic libraries of Federation of Bosnia and Herzegovina, information services, COVID-19 pandemic

Sažetak / Abstract

Globalna pandemija prouzrokovana virusom COVID-19 bitno je utjecala na poslovanje u visokoškolskim bibliotekama u cijelom svijetu, a cilj ovoga istraživanja je utvrditi kako su javne visokoškolske biblioteke u Federaciji Bosne i Hercegovine prilagodile i/ili redefinirale svoje bibliotečko-informacijske usluge pandemijskim okolnostima rada. Za potrebe prikupljanja takvih podataka, anketirani su samo bibliotekari/ke onih javnih visokoškolskih biblioteka koje imaju kontakt (e-mail) na web stranici fakulteta / akademije / univerziteta, a samo istraživanje, koje je kvantitativne prirode, realizirano je korištenjem posebno kreiranog anketnog upitnika, upotrebom Google Forms, u junu 2021. godine. Od ukupno 47 mapiranih biblioteka, 26 biblioteka je sudjelovalo u ispunjavanju ankete (ukupno 55,3%). U ovom istraživačkom radu, koji je prvi ove vrste u Federaciji Bosne i Hercegovine, donose se pristupi visokoškolskih biblioteka koje, za razliku od visokoškolskih biblioteka iz razvijenih evropskih zemalja, djeluju u vrlo specifičnim uslovima koje, prije svega, karakteriziraju ograničeni i nedovoljni budžeti za nabavku građe, ali i nedostatak osnovne IT opreme. Rezultati pokazuju da su uprkos zatečenim, često neodgovarajućim elementarnim uslovima rada, visokoškolski bibliotekari ulagali izvjesne napore orijentirane ka zadovoljenju informacijskih potreba korisnika tokom svjetske zdravstvene krize, ali i da je pandemija naglasila hitnu potrebu digitalne transformacije istraživanjem obuhvaćenih visokoškolskih biblioteka.

The global pandemic caused by the COVID-19 virus has significantly affected library processes and procedures in academic libraries worldwide, and the aim of this study is to determine how public academic libraries in the Federation of Bosnia and Herzegovina (FB&H) have adapted and/or redefined their library and information services to pandemic circumstances. For the purposes of collecting such data, only librarians of those public academic libraries who have contact information (e-mail) displayed on the faculty / academy / university website were surveyed. The research itself, which is of a quantitative nature, was realized by using a survey questionnaire, which was created on Google Forms, in June 2021. Out of a total of 47 mapped libraries, 26 academic libraries participated in the survey (response rate of 55.3%). This research paper, which is first of its kind in Federation of Bosnia and Herzegovina, brings approaches of academic libraries which, unlike academic libraries from developed European countries, operate in very specific circumstances which are primarily characterized by limited and insufficient budgets for procurement of collections but also basic IT equipment. Results showed that despite the found inadequate elementary working conditions, academic librarians made certain efforts aimed towards meeting the information needs of library users during the world health crisis, but also that the pandemic emphasized the urgent need for digital transformation of surveyed academic libraries.

1. Uvod

Oblast obrazovanja i kulture, u Bosni i Hercegovini je decentralizirano uređena, gdje na nivou entiteta postoje ministarstva nadležna za pitanja kulture, i to u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete i kulture, a u Federaciji Bosne i Hercegovine Ministarstvo kulture i sporta. U Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnosti u oblasti kulture dalje su na nivou kantonalnih / županijskih ministarstava. Brčko distrikt Bosne i Hercegovine ima odjel nadležan za pitanja u oblasti kulture. Na sličan način organizirano je i obrazovanje. Oblast obrazovanja je u nadležnosti entiteta gdje Republika Srpska, deset kantona / županija u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine imaju svoja ministarstva nadležna za obrazovanje, budžet za obrazovanje. Oni utvrđuju obrazovnu i udžbeničku politiku, kao i sva druga prava i obaveze koje proističu iz mandata nadležne obrazovne vlasti odgovorne za organizaciju i funkcioniranje obrazovanja na svom području odgovornosti. Na nivou entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ima koordinacijsku ulogu.

Kao jednu od posljedica decentralizacije politike na prostoru Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine imamo i pojavu decentralizacije politika visokog obrazovanja što je dovelo i do uspostave velikog broja visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini, organiziranih kao javnih i privatnih. U Republici Srpskoj postoje dva javna univerziteta, Univerzitet u Banja Luci sa 17 članica (16 fakulteta i jedna akademija)¹ i Univerzitet u Istočnom Sarajevu sa 16 članica (15 fakulteta i jedna akademija).² U Republici Srpskoj postoji i 6 privatnih univerziteta. Brčko distrikt nema javnog univerziteta, ali ima dva privatna univerziteta.³ Drugi entitet, Federacija Bosna i Hercegovina posjeduje 6 javnih univerziteta (Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli, Univerzitet u Zenici, Univerzitet u Bihaću, Sveučilište u Mostaru, Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru) i 6 privatnih univerziteta.⁴

Spomenuto složeno državno uređenje sa velikim brojem visokoškolskih institucija, pojavom epidemije uzrokovane teškim akutnim respiratornim sindromom koronavirus 2 (engl. *Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2*) – SARSCoV-2, u martu 2020. godine donosi nove i iznenadne promjene u cijelom obrazovnom sektoru pa i u području bibliotekarstva te pokreće pitanje prilagodbe toj

1. Introduction

The field of education and culture in Bosnia and Herzegovina is decentralized, where at the entity level there are ministries responsible for cultural issues, in the Republic of Srpska the Ministry of Education and Culture, and in the Federation of Bosnia and Herzegovina the Ministry of Culture and Sports. In the Federation of Bosnia and Herzegovina, competencies in the field of culture are further at the level of cantonal / county ministries. The Brčko District of Bosnia and Herzegovina has a department in charge of cultural issues. Education is organized in a similar way. The field of education is under the jurisdiction of the entities where the Republic of Srpska, ten cantons / counties in the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina have their own ministries responsible for education and the budget for education. They determine the education and textbook policy, as well as all other rights and obligations arising from the mandate of the competent education authority responsible for the organization and functioning of education in its area of responsibility. At the entity level, the Federation of Bosnia and Herzegovina, the Federal Ministry of Education and Science has a coordinating role.

As one of the consequences of decentralization policy in Bosnia and Herzegovina and the Federation of Bosnia and Herzegovina, we have the emergence of decentralization of academic policies, which has led to the establishment of a large number of academic institutions in Bosnia and Herzegovina, organized as public and private. There are 2 public universities in Republic of Srpska, the University of Banja Luka with 17 members (16 faculties and one academy)¹ and the University of East Sarajevo with 16 members (15 faculties and 1 academy).² There are also 6 private universities in Republic of Srpska. Brčko District does not have a public university, but has 2 private universities.³ The second entity, the Federation of Bosnia and Herzegovina, has 6 public universities (University of Sarajevo, University of Tuzla, University of Zenica, University of Bihać, University of Mostar, University "Džemal Bijedić" in Mostar) and 6 private universities.⁴

Mentioned complex state order with a large number of academic institutions, with the emergence of an epidemic caused by Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 – SARSCoV-2, March 2020

¹ Univerzitet u Banja Luci. Fakulteti. <https://www.unibl.org/sr/clanice/fakulteti>. Datum pristupa: 25. 6. 2021.

² Univerzitet u Istočnom Sarajevu. Fakulteti. <https://www.ues.rs.ba/la/fakulteti/>. Datum pristupa: 25. 6. 2021.

³ Edukacija. <https://fakulteti.edukacija.rs/fakulteti-u-bosni-i-hercegovini/privatni-fakulteti-i-visoke-skole-u-bih>. Datum pristupa: 26. 6. 2021.

⁴ Edukacija. <https://www.eduinfo.ba/privatni-fakulteti>. Datum pristupa: 26. 6. 2021.

¹ University of Banja Luka. Faculties. <https://www.unibl.org/en/members/faculties>. Date of access: 06/25/2021.

² University of East Sarajevo. Faculties. <https://www.ues.rs.ba/en/faculties/>. Date of access: 06/25/2021.

³ Education. Available at: <https://fakulteti.edukacija.rs/fakulteti-u-bosni-i-hercegovini/privatni-fakulteti-i-visoke-skole-u-bih>. Date of access: 06/26/2021.

⁴ Education. <https://www.eduinfo.ba/privatni-fakulteti>. Date of access: 06/26/2021.

izvanrednoj situaciji.

U skladu sa mjerama za suzbijanje širenja epidemije doneseno je niz odluka na nivou države Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne Hercegovine⁵ koje su dovele do zatvaranja visokoškolskih institucija i nagle tranzicije na online nastavu tokom 2020. godine. To se odnosilo i na rad biblioteka što je zahtijevalo potpuno ili djelomično reorganiziranje poslovanja biblioteka, a cilj ovoga rada je predstaviti rezultate istraživanja o radu visokoškolskih biblioteka na javnim univerzitetima u Federaciji Bosni i Hercegovini u periodu donošenja mjera oko zatvaranja visokoškolskih institucija i prelaska na online režim nastave.

2. Prikaz literature

Globalna pandemija prouzrokovana virusom COVID-19 donijela je brojne promjene na visokoškolskim institucijama širom svijeta. Proces nerijetko naglog prelaska na sisteme učenja na daljinu, kao rezultat djelimičnog ili potpunog zatvaranja institucija visokog obrazovanja, morale su aktivno pratiti i visokoškolske biblioteke, pomažući naučnoistraživački i obrazovni rad svih sudionika visokoškolskog obrazovanja u tim bitno promijenjenim okolnostima rada.

Rezultati prvih međunarodnih anketnih istraživanja iz 2020. godine otkrili su mnogostruke izazove i jednako tako različite prakse visokoškolskih biblioteka, ali i nacionalnih, javnih i školskih biblioteka (v. npr. National Library of the Netherlands on behalf of CDNL 2020; AASL 2020; Public Library Association 2020) u pružanju bibliotečko-informacijskih usluga u vremenu pandemije. Na promptno kreiranim posebnim mrežnim stranicama⁶ bibliotečkih asocijacija poput IFLA-e, ALA-e, posvećenim poslovanju biblioteka u vremenu pandemije, kontinuirano su se postavljale korisne smjernice te donosile informacije o različitim aktivnostima biblioteka u pandemijskim okolnostima rada, dočim je strana literatura iz oblasti bibliotečkih i informacijskih nauka također pažnju posvetila različitim aspektima poslovanja biblioteka, donoseći i studije slučaja ili rezultate istraživanja nekog od segmenata informacijskog usluživanja na većem ili manjem uzorku biblioteka (koje djeluju u razvijenim, ali i nerazvijenim zemljama).

Kada su visokoškolske biblioteke u pitanju, pažnja se u postojećoj literaturi posvetila istraživanjima

brings new and sudden changes in the entire education sector and even in the field of librarianship and raises the issue of adaptation to this exceptional situation.

In accordance with the measures to combat the spread of the epidemic, a number of decisions were made at the level of the state of Bosnia and Herzegovina and the Federation of Bosnia and Herzegovina⁵ which led to the closure of academic institutions and a sudden transition to online teaching during 2020. This also applied to the work of libraries, which required complete or partial reorganization of library operations, and the aim of this paper is to present the results of research on the work of academic libraries at public universities in the Federation of Bosnia and Herzegovina and teaching transition to online teaching regime.

2. Literature review

The global pandemic caused by the COVID-19 virus has brought many changes to academic institutions around the world. The process of often abrupt transition to distance learning systems, as a result of partial or complete closure of academic institutions, had to be actively monitored by academic libraries, helping scientific research and educational work of all participants in academic education in these significantly changed working conditions. The results of the first international survey in 2020 revealed multiple challenges and equally different practices of academic libraries, but also national, public and school libraries (See as example: National Library of the Netherlands on behalf of CDNL 2020; AASL 2020; Public Library Association 2020) in providing library and information services during the pandemic. The promptly created special web pages⁶ of library associations such as IFLA, ALA, dedicated to the operation of libraries during the pandemic, continuously were adding useful guidelines and provided information on various activities of libraries in pandemic working conditions, while foreign literature in the field of library and information sciences also paid attention to various aspects of library operations, bringing case studies or research results of some of the segments of information services in a larger or smaller sample of libraries (operating in developed but also underdeveloped countries).

When it comes to academic libraries, the existing literature focuses on research into the provision of tra-

⁵ "Odluka o proglašenju nastanka stanja prirodne ili druge nesreće na teritoriji Bosne i Hercegovine" *Sl. glasnik BiH* br. 18/2020, od 17. 3. 2021. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/bTsBUE4N5GM>. Datum pristupa: 28. 9. 2021.

⁶ Vidjeti: IFLA. COVID-19 and the Global Library Field. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>. Datum pristupa: 28. 9. 2021.; ALA. "COVID-19 Recovery". <https://www.ala.org/tools/covid-19-recovery>. Datum pristupa: 25. 9. 2021.

⁵ "The decision to declare a state of emergency for the territory of Bosnia and Herzegovina" *Sl. glasnik BiH* No. 18/2020, from 03/17/2021. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/bTsBUE4N5GM>. Date of access: 09/28/2021.

⁶ See: IFLA. COVID-19 and the Global Library Field. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>. Date of access: 09/28/2021 ; ALA. "COVID-19 Recovery". <https://www.ala.org/tools/covid-19-recovery>. Date of access 9/25/2021

pitanja pružanja tradicionalnih i/ili digitalnih informacijskih usluga u vremenu pandemije (Guo et al. 2021), tematizirala se važna uloga biblioteka u podršci sistemima učenja na daljinu, tj. učenju i podučavanju u promijenjenom režimu nastave na visokoškolskim institucijama (Zhou 2021; Ifijeh i Yusuf 2020), donijela su se konkretna iskustva visokoškolskih bibliotekara u informacijskom usluživanju korisnika, odnosno tematizirao se utjecaj pandemije na svakodnevni rad bibliotekara/ki (Rafiq et al. 2020). Također, naglasio se značaj i propitivanje mogućnosti realizacije programa informacijske pismenosti (Guo i Huang 2021; Martzoukou 2021) u visokoškolskim bibliotekama u vremenu pandemije, pažnja se posvetila i istraživanju promjena u ponašanju korisnika u korištenju građe (Connell, Wallis i Comeaux 2021), s tim u vezi i mogućnostima otvorenog pristupa (Tavernier 2020) u pandemijskim okolnostima na visokoškolskim institucijama, čemu posebnu pažnju, pored ostalih, kontinuirano posvećuje naprimjer UNESCO, a koje su tokom pandemije prepoznali i pojedini izdavači omogućivši slobodan, nerijetko privremen pristup svojim izdanjima.⁷

Utjecaj pandemije na poslovanje biblioteka širom svijeta, te i dalje neizvjesne pandemijske okolnosti, ponukale su EBLIDA-u da u dokumentu *A European Library Agenda for the post-COVID-19 age* identificira pet novih "normalnosti" za period poslije COVID-a, a koje se odnose na povećanu socijalnu distancu, tehnologije, budžete biblioteka, upravljanje bibliotekama, kao i klimatske promjene (EBLIDA 2020), pri čemu potrebu za odgovarajućim djelovanjem visokoškolskih biblioteka u virtualnom prostoru i u vremenu pandemije i izradu strateških dokumenata poslije COVID-a, nerijetko mogu pratiti brojne prepreke, ali i prilike, koje rezultiraju različitim pristupima u pružanju informacijskih usluga. Tako je, primjerice, jedno od prvih realiziranih anketnih istraživanja, istraživanje LIBER-a iz decembra 2020. godine, u kojem su učestvovala i visokoškolske biblioteke (LIBER 2020), vrlo jasno ukazalo na to da ti pristupi nužno ovise o nizu faktora kao što su legislativa koja uređuje bibliotečku djelatnost, postojeća infrastruktura biblioteka, njihov budžet za nabavku građe i opreme, mogućnosti razvoja usluga i tome slično.

S tim u vezi, ovim anketnim istraživanjem nastojale su se prikupiti osnovne i nedostajuće informacije o pružanju bibliotečko-informacijskih usluga u javnim visokoškolskim bibliotekama u Federaciji Bosne i Hercegovine u vremenu pandemije, odnosno utvrditi ključni faktori koji su utjecali na načine pružanja usluga, a u aspektima pristupa biblioteč-

ditional and / or digital information services during the pandemic (Guo et al. 2021), in focus was the important role of libraries in supporting distance learning systems, i.e. learning and teaching in a changed teaching regime at academic institutions (Zhou 2021; Ifijeh and Yusuf 2020), concrete experiences of academic librarians in customer service were brought, i.e. the impact of the pandemic on the daily work of librarians (Rafiq et al. 2020). Also, the importance and possibilities of implementing information literacy programs (Guo and Huang 2021; Martzoukou 2021) in academic libraries during the pandemic were emphasized, and attention was paid to researching changes in user behaviour in the use of materials (Connell, Wallis and Comeaux 2021), in connection with the possibilities of open access (Tavernier 2020) in pandemic circumstances at academic institutions, to which special attention, among others, is continuously paid by UNESCO, which were recognized during the pandemic by some publishers allowing free, often temporary access to their editions.⁷

The impact of the pandemic on the operation of libraries around the world, and the still uncertain pandemic circumstances prompted EBLIDA in the document *A European Library Agenda for the post-COVID 19 age* to identify five new "normalities" for the post-covid period, relating to increased social distance, technology, library budgets, library management, and climate change (EBLIDA 2020), where the need for appropriate action of academic libraries in the virtual space and in times of pandemic and the development of "post-covid" strategic documents, can often be accompanied by numerous obstacles, but also opportunities, which result in different approaches to providing information services. Thus, for example, one of the first realized surveys, the LIBER survey from December 2020, in which higher education libraries also participated (LIBER 2020), clearly indicated that these approaches necessarily depend on a number of factors, such as legislation for governing library activities, existing library infrastructure, their budget for the accession of materials and equipment, opportunities for service development and so forth.

With this in mind, this survey sought to gather basic and missing information on the provision of library and information services in public academic libraries in the Federation of Bosnia and Herzegovina during the pandemic, i.e. to identify key factors that influenced the ways of providing services, and in aspects of access to library collections and resources and library premises, further, the aspects of providing information services to users, and other work related processes in academic libraries.

⁷ Vidjeti: UNESCO. "Open access to facilitate research and information on COVID-19". <https://en.unesco.org/covid19/communicationinformationresponse/opensolutions>. Datum pristupa: 29. 9. 2021.

⁷ See: UNESCO. "Open access to facilitate research and information on COVID-19". <https://en.unesco.org/covid19/communicationinformationresponse/opensolutions>. Date of access: 09/29/2021.

kim zbirkama i izvorima te prostorijama biblioteke, zatim aspektima pružanja informacijskih usluga korisnicima, te drugih povezanih radnih procesa u visokoškolskim bibliotekama.

3. Metode i istraživački korpus

U istraživanju informacijskih usluga javnih visokoškolskih biblioteka Federacije Bosne i Hercegovine za vrijeme pandemije COVID-19 korištena je metoda ankete, za čiju se provedbu koristio mrežni anketni upitnik sastavljen od 25 pitanja, od kojih su 24 pitanja zatvorenog tipa i jedno pitanje otvorenog tipa. Anketa je upućena na e-mail adrese bibliotekara 47 visokoškolskih biblioteka javnih univerziteta, samo onih visokoškolskih biblioteka koje imaju kontakt (e-mail) na web stranici fakulteta / akademije / univerziteta, u junu 2021. godine. Istraživanjem su obuhvaćene samo visokoškolske biblioteke javnih univerziteta u Federaciji Bosne i Hercegovine.

4. Rezultati istraživanja

Cilj ovoga istraživanja je utvrditi kako su javne visokoškolske biblioteke u Federaciji Bosne i Hercegovine prilagodile i/ili redefinirale svoje bibliotečko-informacijske usluge pandemijskim okolnostima rada, metodom u ovu svrhu posebno kreirane ankete koja se sastojala od nekoliko kategorija:

- bibliotečke zbirke i izvori (pristup građi i prostorijama biblioteke, digitalne zbirke, drugi izvori informacija),
- pružanje informacijskih usluga korisnicima (najzastupljeniji zadaci bibliotekara/ki u pružanju tradicionalnih i digitalnih informacijskih usluga, komunikacija s korisnicima),
- drugi radni procesi u visokoškolskim bibliotekama (saradnja biblioteka, aktivnosti biblioteka u vremenu pandemije).

U ispunjavanju online ankete, koje je upućena na adrese 47 javnih visokoškolskih biblioteka, ukupno je učestvovalo 26 bibliotekara/ki (stopa odgovora od 55,3%), i to 92,3% ispitanica ženskog, a 7,7% ispitanika muškog spola, od kojih 50% anketiranih bibliotekara/ki ima 10 do 20 godina iskustva rada u bibliotekama, 7,7% njih radi 5 do 10 godina u bibliotekama, 7,7% ispitanika/ca ima više od 30 godina iskustva rada u bibliotekama, 15,4% ispitanika/ca radi u bibliotekama od 20 do 30 godina, a 19,2% ispitanika/ca ima iskustvo rada do 5 godina u bibliotekama.

Većina ispitanika/ca ima stručno zvanje bibliotekara/ke (61,5%), 19,2% ispitanika/ca ima stručno zvanje višeg/e bibliotekara/ke, 11,5% ispitanika/ca stručno zvanje knjižničara/ke, dok 7,7% ima stručno zvanje bibliotečkog/e savjetnika/ce.

3. Methods and corpus-based research

In the research of information services of public academic libraries of the Federation of Bosnia and Herzegovina during the COVID-19 pandemic, a survey method was used, for the implementation of which an online survey questionnaire consisting of 25 questions was used, of which 24 were closed questions and one was open question. The survey was sent in June 2021 to the e-mail addresses of librarians of 47 academic libraries of public universities, only to those academic libraries that have contact (e-mail) on the website of the faculty / academy / university. The research covered only academic libraries of public universities in the Federation of Bosnia and Herzegovina.

4. Research results

The aim of this research is to determine how public academic libraries in the Federation of Bosnia and Herzegovina have adapted and / or redefined their library and information services to pandemic working conditions, with the method, for this purpose specially created survey that consisted of several categories:

- library collections and sources (access to library materials and premises, digital collections, other sources of information),
- providing information services to users (the most common tasks of librarians in providing traditional and digital information services, communication with users),
- other work processes in academic libraries (library cooperation, library activities during the pandemic).

In online survey completion, which was sent to the addresses of 47 public academic libraries, a total of 26 librarians participated (response rate of 55.3%), as follows: 92.3% of female subjects, and 7.7% of male subjects, of which 50% of the surveyed librarians have 10 to 20 years of experience in libraries, 7.7% of them work 5 to 10 years in libraries, 7.7% of subjects have more than 30 years of experience working in libraries, 15.4% of subjects work in libraries from 20 to 30 years, and 19.2% of subjects have experience working up to 5 years in libraries.

The majority of subjects have the professional title of librarian (61.5%), 19.2% of subjects have the professional title of senior librarian, 11.5% of subjects have the professional title of library technician, while 7.7% have the professional title of library advisor.

During the pandemic, half of the subjects who took part in the survey performed their professional duties in the library premises, while the other half performed their professional duties in combination, working from home and in the library premises.

Tokom pandemije, polovina ispitanika/ca koji su učestvovali u popunjavanju ankete obavljala je svoje profesionalne dužnosti u prostorijama biblioteke, dok je druga polovina obavljala svoje profesionalne dužnosti kombinovano, radeći od kuće i u prostorijama biblioteke.

4.1. Bibliotečke zbirke i izvori

Istraživanjem obuhvaćene visokoškolske biblioteke, informacijske usluge od početka pandemije pružale su u skladu sa naredbama i preporukama kriznih štabova na nivou kantona i preporuka menadžmenta, kao i u skladu s naredbama Kriznog štaba na nivou Federacije BiH (Tablica 1), a informacije o nastalim promjenama u poslovanju biblioteka, odnosno pružanju informacijskih usluga, biblioteke su najviše prenosile putem e-maila (57,7%), putem mrežne stranice fakulteta (53,8%), veliki procenat biblioteka na web oglasnim pločama biblioteke / fakulteta / akademije / univerziteta (50%), te nešto manji broj i u lokalnim medijima (11,5%).

Tablica 1: Pružanje informacijskih usluga u vremenu pandemije

<i>Koje naredbe / preporuke / smjernice usvajate u pružanju informacijskih usluga u vremenu pandemije (moguće je označiti više odgovora)?</i>	
Naredbe / Preporuke Kriznog štaba na nivou FBiH	19 (73,1%)
Naredbe / Preporuke Kriznog štaba na nivou Kantona	22 (84,6%)
Naredbe / Preporuke menadžmenta	22 (84,6%)
Interne pravilnike i procedure	12 (46,2%)
Smjernice IFLA-e i drugih međunarodnih ustanova	10 (38,5%)

U julu 2021. godine, kada je realizirano anketno istraživanje, korisnici⁸ 22 biblioteke na koje se istraživanje odnosi mogli su neometano koristiti prostorije biblioteke, u skladu s epidemiološkim mjerama zaštite, dok 4 biblioteke još uvijek nisu bile otvorene za javnost jer u tim bibliotekama nisu postojali osnovni uslovi za poštivanje propisanih epidemioloških mjera zaštite i prevencije.

U većini biblioteka (84,6%) posudba štampane građe vršila se u skladu s epidemiološkim mjerama zaštite, pri čemu je u 20 biblioteka (76,9%) produženo vrijeme posudbe građe, čak 80,8% biblioteka je omogućilo rezervaciju građe putem telefona, a 2 biblioteke su omogućavale dostavu građe i putem pošte (Tablica 2).

4.1. Library collections and sources

The academic libraries covered by research provided information services from the beginning of the pandemic in accordance with the orders and recommendations of the Crisis Headquarters at the cantonal and management recommendations level, as well as in accordance with the orders of the Crisis Headquarter at the Federation level (Table 1) and information about changes in the library operations, i.e. the provision of information services, libraries mostly informed via e-mail (57.7%), via the faculty website (53.8%), a large percentage of libraries on the web noticeboards of the library / faculty / academy / university (50%), and a slightly smaller number in the local media (11.5%).

Table 1: Providing information services during a pandemic

<i>What orders / recommendations / guidelines do you adopt in providing information services during a pandemic (multiple responses can be marked)?</i>	
Orders / Recommendations of the Crisis Headquarter at the FBiH level	19 (73.1%)
Orders / Recommendations of the Crisis Headquarter at the Cantonal level	22 (84.6%)
Orders / Management recommendations	22 (84.6%)
Internal policies and procedures	12 (46.2%)
IFLA guidelines and other international institutions	10 (38.5%)

In July 2021, when the survey was conducted, users⁸ of 22 libraries covered by the survey were able to use the library premises unimpeded, in accordance with epidemiological protection measures, while 4 libraries were still not open to the public because in those libraries the basic conditions for compliance with prescribed epidemiological protection and prevention measures did not exist.

In most libraries (84.6%) loan of printed material was carried out in accordance with epidemiological protection measures, while in 20 libraries (76.9%) the time of material loan was extended, as many as 80.8% of libraries enabled the reservation of material by telephone, and 2 libraries enabled the delivery of materials by mail (Table 2).

Table 2: Loan of printed materials

<i>From the beginning of the pandemic, was the loan of printed materials in your library executed with some additional benefits for library users (multiple answers can be marked)?</i>	
The time for material loan has been extended	20 (76.9%)
There is a possibility of online reservation of materials	14 (53.8%)
It is possible to reserve the material by phone	21 (80.8%)
Delivery of materials by mail is possible	2 (7.7%)
None of the above	0 (0%)

⁸ Većina istraživanjem obuhvaćenih visokoškolskih biblioteka (53,8%), opslužuje manji broj korisnika, do 1000 korisnika, 7,7% biblioteka opslužuje 2000–3000 korisnika, 15,4% opslužuje više od 3000 korisnika, dok druge opslužuju 1000–2000 korisnika (23,1%).

⁸ The majority of academic libraries covered by the research (53.8%) serve a smaller number of users, up to 1000 users, 7.7% of libraries serve 2000–3000 users, 15.4% serve more than 3000 users, while others serve 1000–2000 users (23.1%).

Tablica 2: Posudba štampane građe

<i>Da li se od početka pandemije posudba štampane građe u Vašoj biblioteci vrši s nekim dodatnim pogodnostima za korisnike/ce biblioteke (moguće je označiti više odgovora)?</i>	
Produženo je vrijeme posudbe građe	20 (76,9%)
Postoji mogućnost online rezervacije građe	14 (53,8%)
Moguće je građu rezervirati telefonskim putem	21 (80,8%)
Moguća je dostava građe putem pošte	2 (7,7%)
Ništa od navedenog	0 (0%)

Većina anketiranih visokoškolskih bibliotekara/ki na službenim mrežnim stranicama upućuje na online katalog biblioteke, zatim baze podataka na koje je biblioteka pretplaćena, uslugu *Pitajte bibliotekara*, te korisne linkove. Manji broj bibliotekara/ki na svojim mrežnim stranicama upućuje na digitalne zbirke, FAQ i druge izvore informacija (Tablica 3).

Tablica 3: Izvori na mrežnim stranicama biblioteka

<i>Na koje izvore upućujete na mrežnoj stranici biblioteke ili fakulteta / akademije / univerziteta (moguće je označiti više odgovora)?</i>	
Online katalog biblioteke	19 (73,1%)
Uslugu <i>Pitajte bibliotekara</i>	12 (46,2%)
Digitalne zbirke	3 (11,5%)
Baze podataka	15 (57,7 %)
Direktorije / portale / repozitorije i sl. u otvorenom pristupu	6 (23,2%)
Bibliografije	4 (15,4%)
Korisne informacije o COVID-u	5 (19,2%)
Alate za upravljanje bibliografskim referencama	1 (3,8%)
Korisne linkove	9 (34,6%)
Bazu podataka često postavljanih pitanja korisnika	2 (7,7%)
Katalog prinova	5 (19,2%)
Najčitanije naslove	2 (7,7%)
Ništa od navedenog	2 (7,7%)

Kada je u pitanju pristup bazama podataka koji ove biblioteke omogućavaju, najveći broj biblioteka, njih 16 (61,5%), pretplaćene su na EBSCO host, 10 biblioteka (38,5%) na WoS, 5 biblioteka (19,2%) na ScienceDirect, 7 (26,9%) na Scopus, te je 6 biblioteka navelo da je pretplaćeno na druge specijalizirane baze podataka, a 7 biblioteka (26,9%) nije pretplaćeno niti na jednu od spomenutih baza podataka (ili drugih specijaliziranih).

4.2. Pružanje informacijskih usluga korisnicima

Od početka pandemije, većina ispitanika/ca je navela kako su sa svojim korisnicima komunicirali ponajviše putem e-maila (96,2%) i telefona (84,6%), manji broj bibliotekara/ki komunicirao je sa korisnicima putem društvenih mreža (15,4%), još manji broj preko live chata (7,7%) ili videopoziva (3,8%), dok je 53,8% bibliotekara/ki imalo direktan kontakt sa korisnicima biblioteke.

Kao najzastupljenije profesionalne obaveze bibliotekara/ki u vremenu pandemije, a u komunikaciji sa studentima, većina bibliotekara/ki je izdvojila

Most of the surveyed academic librarians on the official website refer to the library online catalogue, then the databases to which the library is subscribed, the service Ask a librarian, and useful links. A small number of librarians refer to digital collections, FAQs and other sources of information on their websites (Table 3).

Table 3: Resources on library websites

<i>To what sources on the website of the library or faculty / academy / university do you refer to (multiple answers can be marked)?</i>	
Library online catalogue	19 (73.1%)
The service Ask a librarian	12 (46.2%)
Digital collections	3 (11.5%)
Databases	15 (57.7 %)
Directories / portals / repositories, etc. in open access	6 (23.2%)
Bibliographies	4 (15.4%)
Useful information about COVID	5 (19.2%)
Bibliographic citation management tools	1 (3.8%)
Useful links	9 (34.6%)
A database of frequently asked user questions	2 (7.7%)
Accessions catalogue	5 (19.2%)
The most read titles	2 (7.7%)
None of the above	2 (7.7%)

When it comes to access to databases that these libraries provide, the largest number of libraries, 16 of them (61.5%) are subscribed to EBSCO host, 10 libraries (38.5%) to WoS, 5 libraries (19.2%) to ScienceDirect, 7 (26.9%) to Scopus, and 6 libraries stated that they subscribed to other specialized databases, and 7 libraries (26.9%) did not subscribe to any of the mentioned databases (or to other specialized ones).

4.2. Providing information services to customers

Since the beginning of the pandemic, the majority of subjects stated that they communicated with their users mostly via e-mail (96.2%) and telephone (84.6%), a smaller number of librarians communicated with users via social networks (15.4%), even smaller number via live chat (7.7%) or video calls (3.8%), while 53.8% of librarians had direct contact with library users.

As the most common professional obligations of librarians during the pandemic, and in communication with students, most librarians singled out the loan of printed materials (96.2%), then assistance in searching the online catalogue of the library (69.2%), resolving inquiries of the service Ask a librarian and referrals to open educational content (46.2%), as well as assistance in organizing bibliographic references (34.6%), least of all, e.g., communication with students via live chat or web streaming, as shown in Table 4.

posudbu štampane građe (96,2%), zatim pomoć pri pretraživanju online kataloga biblioteke (69,2%), rješavanje upita usluge *Pitajte bibliotekara* i upućivanje na otvorene obrazovne sadržaje (46,2%), kao i pomoć pri organizaciji bibliografskih referenci (34,6%), a ponajmanje, naprimjer, komunikaciju sa studentima putem live chata ili web streaminga, kao što je vidljivo na Tablici 4 ispod.

Tablica 4: Radni zadaci bibliotekara/ki u vremenu pandemije

<i>Označite svoje radne zadatke u komunikaciji sa studentima/cama u vremenu pandemije (moguće je označiti više odgovora):</i>	
Pomoć pri pretraživanju online kataloga	18 (69,2%)
Pomoć pri pretraživanju baza podataka	15 (57,7 %)
Pomoć pri pretraživanju interneta	7 (26,9%)
Pomoć pri organizaciji bibliografskih referenci	9 (34,6%)
Digitalizacija na zahtjev	5 (19,2%)
Posudba štampane građe	25 (96,2%)
Posudba digitalne građe	6 (23,1%)
Rješavanje upita usluge <i>Pitajte bibliotekara</i>	12 (46,2%)
Pomoć pri korištenju alata za videokonferencije	1 (3,8%)
Komunikacija sa studentima putem live chata	1 (3,8%)
Web streaming za različite potrebe	1 (3,8%)
Upućivanje na otvorene obrazovne materijale	12 (46,2%)
Pomoć pri korištenju sistema učenja na daljinu	2 (7,7%)

S druge strane, kao najčešće obaveze u komunikaciji sa nastavnim osobljem, bibliotekari/ke su također izdvojili posudbu štampane građe (96,2%), zatim pomoć pri pretraživanju online kataloga (65,4%), pomoć pri pretraživanju baza podataka (61,5%), skeniranje na zahtjev (57,7%), pomoć pri organiziranju online nastave (34,6%), pri čemu niti jedan bibliotekar/ka nisu pružali pomoć nastavnom osoblju u kreiranju objekata učenja za sisteme učenja na daljinu.

Kada su online programi edukacije za korištenje usluga biblioteka u pitanju, tokom pandemije 16 biblioteka (61,5%) nije realiziralo te programe, preostalih 10 (38,5%) je realiziralo na zahtjev korisnika, a dvije biblioteke (7,7%) po unaprijed utvrđenom rasporedu.

Usto, 18 biblioteka, nije realiziralo online programe informacijske pismenosti, samo jedna biblioteka je takvo što radila prema unaprijed utvrđenom rasporedu, a preostale na zahtjev korisnika/ce (Tablica 5).

Tablica 5: Online programi informacijske pismenosti

<i>Da li od početka pandemije održavate online programe informacijske pismenosti?</i>	
Da, na zahtjev korisnika/ce	7 (28%)
Da, po unaprijed utvrđenom rasporedu	1 (4%)
Ne, biblioteka nije u mogućnosti da takvo što realizira	18 (72%)

Također, u pogledu održavanja drugih oblika online aktivnosti biblioteka, svega 5 biblioteka (19,2%) je tokom pandemije organiziralo online promocije knjiga i druge web streaminge, 4 biblioteke (15,4%)

Table 4: Librarian work assignments during a pandemic

<i>Mark your work assignments in communication with students during the pandemic (multiple answers are possible):</i>	
Assistance in searching the online catalogue	18 (69.2%)
Assistance in searching the databases	15 (57.7 %)
Assistance in searching the Internet	7 (26.9%)
Assistance in organizing bibliographic references	9 (34.6%)
Digitization on demand	5 (19.2%)
Loan of printed materials	25 (96.2%)
Loan of digitized materials	6 (23.1%)
Resolving inquiries of the service Ask a librarian	12 (46.2%)
Help with using video conferencing tools	1 (3.8%)
Communication with students via live chat	1 (3.8%)
Web streaming for different needs	1 (3.8%)
Referrals to open educational content	12 (46.2%)
Assistance in using the distance learning system	2 (7.7%)

On the other hand, as the most common obligations in communication with teaching staff, librarians also singled out the loan of printed materials (96.2%), then assistance in searching online catalogues (65.4%), assistance in searching databases (61.5%), on-demand scanning (57.7%), assistance in organizing online classes (34.6%), where no librarian has assisted the teaching staff in creating learning objects for distance learning systems.

When it comes to online education programs for the use of library services, during the pandemic 16 libraries (61.5%) did not implement these programs, the remaining 10 (38.5%) implemented at the request of users, and 2 libraries (7.7%) according to a predetermined schedule. In addition, 18 libraries did not implement online information literacy programs, only one library did so according to a predetermined schedule, and the rest at the request of users (Table 5).

Table 5: Online information literacy programs

<i>Have you maintained online information literacy programs since the beginning of the pandemic?</i>	
Yes, at the request of the user	7 (28%)
Yes, according to a predetermined schedule	1 (4%)
No, the library is not able to implement a thing like that	18 (72%)

Also, in terms of maintaining other forms of online library activities, only 5 libraries (19.2%) organized online book promotions and other web streamings during the pandemic, 4 libraries (15.4%) organized webinars, and three libraries (11.5%) online exhibitions. 18 surveyed librarians (69.2%) did not organize any of the mentioned online activities.

As the main obstacles that affect the provision of information services in the research covered by academic libraries, the majority of subjects (76.9%) singled out the lack of IT equipment for librarians to work from home and / or library premises, then insufficient library budget for materials and IT equipment (69.2%), as well as underdeveloped digital

su organizirale webinare, a tri biblioteke (11,5%) online izložbe. Od ukupnog broja, 18 anketiranih bibliotekara/ki (69,2%) nije organiziralo niti jednu od spomenutih online aktivnosti.

Kao temeljne prepreke koje utiču na pružanje informacijskih usluga u istraživanjem obuhvaćenim visokoškolskim bibliotekama, većina ispitanika/ca (76,9%) je izdvojila nedostatak IT opreme za rad bibliotekara od kuće i/ili prostorija biblioteke, zatim nedovoljan budžet biblioteke za nabavku građe i IT opreme (69,2%), kao i nedovoljno razvijene digitalne informacijske usluge (65,4%) te ograničen broj pretplata na baze podataka (50%).

Pored spomenutog, kao prepreke, izdvojeni su i legislativa neprilagođena digitalnom dobu (53,8%) i Zakon o autorskim i srodnim pravima BiH (46,2%). Također, manji broj ispitanika/ca je kao prepreke u pružanju informacijskih usluga naveo i nedovoljno razvijene kompetencije bibliotekara (19,2%) te manjak bibliotečkog kadra (26,9%).

Većina anketiranih bibliotekara/ki (92,3%), složno je u tome da je pandemija naglasila najprije potrebu digitalne transformacije biblioteka. Također, bibliotekari/ke su mišljenja da je pandemija ponukala i uvođenje novih digitalnih informacijskih usluga u biblioteke, novih oblika edukacije korisnika/ca, nadalje je poboljšala promociju biblioteka u web prostoru i naglasila značaj cjeloživotnog učenja bibliotekara/ki (Tablica 6).

Tablica 6: Učinci pandemije na pružanje informacijskih usluga

<i>Kakvi su po Vašem mišljenju učinci pandemije na pružanje informacijskih usluga u Vašoj biblioteci (moguće je označiti više odgovora)?</i>	
Pandemija je utjecala na uvođenje novih digitalnih informacijskih usluga (npr. web streaming, live chat i sl.)	11 (42,3%)
Pandemija je naglasila potrebu za digitalnom transformacijom biblioteke	24 (92,3%)
Pandemija je utjecala na uvođenje novih oblika edukacije korisnika/ca	13 (50%)
Poboljšana je saradnja s drugim ustanovama	7 (26,9%)
Poboljšana je međubibliotečka pozajmica	5 (19,2%)
Revidirani su strateški dokumenti biblioteka (npr. krizni plan)	3 (11,5%)
Biblioteka je započela određene projekte	5 (19,2%)
Bibliotekari/ke su stekli/e nove kompetencije	9 (34,6%)
Poboljšala se mrežna stranica biblioteke	4 (15,4%)
Prisustvo biblioteke na društvenim mrežama se povećalo	7 (26,9%)
Poboljšala se promocija biblioteka u web prostoru	11 (42,3%)

4.3. Drugi radni procesi u visokoškolskim bibliotekama

Tablica 7, koja donosi pregled tipova saradnje koja je uspostavljena u istraživanjem obuhvaćenim bibliotekama tokom pandemije, pokazuje da je većina

information services (65.4%) and a limited number of subscriptions to databases (50%). In addition to the above, the non-adapted legislation to the digital age (53.8%) and the Copyright and Related Rights Law (46.2%) were singled out as obstacles. Also, a smaller number of subjects specified insufficiently developed competencies of librarians (19.2%) and a lack of library staff (26.9%) as obstacles in providing information services.

The majority of librarians surveyed (92.3%) agree that the pandemic first emphasized the need for digital transformation of libraries. Also, librarians are of the opinion that the pandemic offered the introduction of new digital information services in libraries, new forms of user education, further it has improved the promotion of libraries in the web space and emphasized the importance of lifelong learning of librarians. (Table 6).

Table 6: The effects of the pandemic on the provision of information services

<i>What do you think are the effects of the pandemic on the provision of information services in your library (multiple answers can be marked)?</i>	
The pandemic has affected the introduction of new digital information services (e.g. web streaming, live chat, etc.)	11 (42.3%)
The pandemic highlighted the need for a digital transformation of the library	24 (92.3%)
The pandemic has influenced the introduction of new forms of user education	13 (50%)
Cooperation with other institutions has improved	7 (26.9%)
Interlibrary loan has been improved	5 (19.2%)
Library strategic documents have been revised (e.g. crisis plan)	3 (11.5%)
The library has started certain projects	5 (19.2%)
Librarians have acquired new competencies	9 (34.6%)
The library's website has improved	4 (15.4%)
The presence of the library on social networks has increased	7 (26.9%)
The promotion of libraries in the web space has improved	11 (42.3%)

4.3. Other work processes in academic libraries

Table 7, which provides an overview of the types of cooperation established in the research covered libraries during the pandemic, shows that the majority of librarians (57.7%) cooperated with other libraries and / or institutions during the pandemic, mainly for interlibrary loan and exchange of experiences, then the organization of online events (53.8), and that a small number of subjects (11.5%) did not cooperate with other libraries at all, in any of these segments.

bibliotekara/ki (57,7%) tokom pandemije sarađivala sa drugim bibliotekama i/ili ustanovama ponajviše zbog međubibliotečke pozajmice i razmjene iskustava, zatim organizacije online događaja (53,8), te da manji broj ispitanika/ca (11,5%) uopće nije sarađivao sa drugim bibliotekama, niti u jednom od navedenih segmenata.

Tablica 7: Saradnja bibliotekara tokom pandemije

<i>Od početka pandemije sarađujete sa drugim bibliotekama i/ili ustanovama zbog (moguće je označiti više odgovora):</i>	
Međubibliotečke pozajmice	15 (57,7%)
Razmjene iskustava	15 (57,7%)
Digitalizacije na zahtjev (u skladu sa važećim Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima u BiH)	7 (26,9%)
Organizacije online događaja / susreta	14 (53,8%)
Ništa od navedenog	3 (11,5%)

Također, od početka pandemije 61,5% anketiranih bibliotekara/ki je navelo da je prisustvovalo radionicama i treninzima posvećenim poslovanju biblioteka u vremenu pandemije, konferencijama i okruglim stolovima prisustvovalo je 34,6% ispitanika/ca, dok 26,9% ispitanika/ca nije prisustvovalo spomenutim događajima, niti čak redovitim sastancima sa menadžmentom ustanove na kojima bi se tematiziralo poslovanje biblioteka u pandemijskim okolnostima.

5. Diskusija

Visokoškolske biblioteke su za vrijeme pandemije osigurale tradicionalne bibliotečke usluge za korisnike, poput posudbe građe, međubibliotečke pozajmice, obrade građe i referentnih usluga. Pri tome je veliki broj biblioteka (76,9%) produžio vrijeme posudbe, te su se općenito poboljšale usluge vezane za korisničke zahtjeve za štampanom građom, pri čemu je reakcija na nove okolnosti izazvane pandemijom bila blagovremena i kontinuirana, čak i za vrijeme rada "iza zatvorenih vrata".

S druge strane, stanje hitnosti uzrokovano pandemijom učinilo je evidentnim odranije vidljive probleme prisutne u visokoškolskim bibliotekama, poput primjerice stalnog nedostatka finansiranja i posljednjeg nedostatka resursa, naglašenu potrebu za potraživanjem sredstava izvan institucije, kompleksnost legislative koja se odnosi na djelovanje biblioteka, uključujući djelovanje u kriznim situacijama.

Naime, više od 90% anketiranih bibliotekara/ki dijeli svijest o potrebi prilagođavanja visokoškolskih biblioteka digitalnom dobu, a što, u vrijeme iznenadne tranzicije na online okruženje učenja i podučavanja, ističe potrebu prilagođavanja modelu učenja digitalnog doba, gdje su od velikog značaja izvori i usluge digitalnih biblioteka. U vezi s osiguravanjem pristupa udaljenim ili mjesno dostupnim

Table 7: Librarians' cooperation during a pandemic

<i>Since the beginning of the pandemic, you have been cooperating with other libraries and / or institutions due to (it is possible to mark more than one answer):</i>	
Interlibrary loan	15 (57.7%)
Exchange of experiences	15 (57.7%)
Digitization on demand (in accordance with the current Copyright and Related Rights Law in BiH)	7 (26.9%)
Organization of online events / meetings	14 (53.8%)
None of the above	3 (11.5%)

Also, since the beginning of the pandemic, 61.5% of the surveyed librarians stated that they attended workshops and trainings dedicated to library operations during the pandemic, conferences and round tables were attended by 34.6% of subjects, while 26.9% of subjects did not attend the mentioned events, or even regular meetings with the management of the institution at which the topic of library operations in pandemic circumstances would be discussed.

5. Discussion

Academic libraries provided traditional library services to users during the pandemic, such as material loan, interlibrary loan, material processing, and reference services. At the same time, a large number of libraries (76.9%) extended the time of loan, and services related to user requests for printed materials generally improved, where the response to new circumstances caused by the pandemic was prompt and continuous, even during operation "Behind closed doors." On the other hand, the state of emergency caused by the pandemic has made evident the previously visible problems present in academic libraries, such as the persistent lack of funding and consequent lack of resources, the pronounced need to seek funding outside the institution, the complexity of library legislation, including acting in crisis situations.

In fact, more than 90% of surveyed librarians share awareness of the need to adapt academic libraries to the digital age, which, at a time of sudden transition to an online learning and teaching environment, emphasizes the need to adapt to the digital age learning model, where the resources and services of digital libraries are of great importance. Regarding the provision of access to remote or locally available sources of information, there is a lack of infrastructure and equipment for access to sources, as indicated by the percentage of libraries that provide access to digital collections (11.5%), in parallel to the data on digital material loan (23.1%) at the time of the pandemic. However, librarians reduce the lack of infrastructure by organizing services such as digitization on demand (19.2%) or managing collections of useful links (34.6%), and by referring to directories, portals, repositories, etc. in open access (23.2%).

izvorima informacija, evidentan je nedostatak infrastrukture i opreme za pristup izvorima, na što ukazuje podatak o procentu biblioteka koje omogućavaju pristup digitalnim zbirkama (11,5%), usporedo sa podatkom o posudbi digitalne građe (23,1%) u vrijeme pandemije. Ipak, bibliotekari umanjuju nedostatak infrastrukture organiziranjem usluga poput digitalizacije na zahtjev (19,2%) ili upravljanjem zbirkama korisnih linkova (34,6%), te upućivanjem na direktorije, portale, repozitorije i sl. u otvorenom pristupu (23,2%).

Nedostajuća infrastruktura utjecala je nepovoljno i na održavanje online programa edukacije (61,5%) i online programa informacijske pismenosti u većini biblioteka (72%) na koje se odnosi istraživanje, kao i na održavanje drugih online događaja u bibliotekama (69,2%), dok se komunikacija sa korisnicima odvijala najviše putem e-maila (96,2%), a najmanje putem live chata (7,7%) ili videopoziva (3,8%).

U smislu podrške naučnom radu i nastavi unutar kampusa, četvrtina anketiranih bibliotekara/ki realizira digitalizaciju na zahtjev, što čini 57,7% saradnje sa nastavnim osobljem u vremenu pandemije, dok manji procenat biblioteka nudi podršku nastavnicima u održavanju online nastave. Kada je riječ o komunikaciji sa nastavnim osobljem i studentima, izraženo dominira korištenje štampane građe, što je naglasilo potrebu za stavljanjem dijela zbirke u digitalni oblik, prvenstveno izgradnjom univerzitetskih (i fakultetskih) repozitorija ocjenskih radova, bogaćenjem zbirke udaljenih izvora informacija novim pretplatama i novim poveznicama na otvorene izvore, te daljom optimizacijom infrastrukture radi jednostavnije prilagodbe kriznim situacijama.

Također, online obrazac za vrednovanje informacijskih usluga od strane korisnika imale su samo dvije biblioteke (7,7%), kod 4 biblioteke ovi obrasci su bili u procesu izrade, a čak 20 biblioteka (76,9%) nije imalo takav obrazac, niti se u tim bibliotekama on planirao uvesti. U tom smislu, a zbog cjelovitijeg uvida u prepreke i prilike informacijskog usluživanja korisnika u visokoškolskim bibliotekama u Federaciji Bosne i Hercegovine tokom pandemije, bilo bi korisno dopuniti ovo istraživanje istraživanjem percepcije korisnika visokoškolskih biblioteka o pruženim informacijskim uslugama.

6. Zaključak

Anketno istraživanje o informacijskim uslugama javnih visokoškolskih biblioteka u Federaciji Bosne i Hercegovine otkrilo je neke prepreke u pružanju bibliotečko-informacijskih usluga u ovim bibliotekama u vremenu pandemije. Kako otkrivaju rezultati istraživanja, pored zastarjele legislative koja uređuje bibliotečku djelatnost (kao i druge srodne legislative), u aspektu bibliotečkih zbirki i izvora,

The lack of infrastructure also adversely affected the maintenance of online education programs (61.5%) and online information literacy programs in most libraries (72%) covered by the research, as well as the maintenance of other online events in libraries (69.2%), while communication with users took place mostly via e-mail (96.2%) and least via live chat (7.7%) or video call (3.8%).

In terms of support for on-campus research and teaching, a quarter of librarians surveyed implement on-demand digitization, which makes 57.7% of co-operation with faculty staff during the pandemic, while a smaller percentage of libraries offer support to teachers in online teaching. When it comes to communication with teaching staff and students, the use of printed materials clearly dominates, which emphasized the need to add part of the collections in digital form, primarily by building university (and faculty) repositories of assessment papers, enriching collections of remote information sources with new subscriptions and new links to open sources, and further with optimization of infrastructure for easier adaptation to crisis situations.

Also, only two libraries (7.7%) had an online form for evaluating information services by users, in 4 libraries these forms were in the process of being developed, and as many as 20 libraries (76.9%) did not have such form, nor it was planned to be introduced in those libraries. In that sense, and for a more complete insight into the obstacles and opportunities of information service for users in academic libraries in the Federation of Bosnia and Herzegovina during the pandemic, it would be useful to supplement this research with research on the perception of academic library users about provided information services.

6. Conclusion

A survey on information services of public academic libraries in the Federation of Bosnia and Herzegovina revealed some obstacles to the provision of library and information services in these libraries during the pandemic. As the results of the research reveal, in addition to outdated legislation that governs library activities (as well as other related legislation), in terms of library collections and sources, libraries covered by the research are characterized, in first, with lack of basic and appropriate IT equipment in most libraries, insufficient budget for continuous accession, including funds for subscriptions to journals or databases, or the development of digital collections, confirming that regular funding and investment of additional funds in these academic libraries is needed.

Given the numerous mentioned legal, technological and in some places staff limitations, digital information services are insufficiently developed in most

istraživanjem obuhvaćene biblioteke karakteriziraju, najprije, nedostatak osnovne i odgovarajuće IT opreme u većini biblioteka, nedovoljan budžet za kontinuiranu nabavku građe, uključujući sredstva za pretplate na časopise ili baze podataka, odnosno razvoj digitalnih zbirki, potvrđujući da je neophodno redovno finansiranje i ulaganje dodatnih sredstava u ovim visokoškolskim bibliotekama.

S obzirom na brojna spomenuta pravna, tehnološka i ponegdje kadrovska ograničenja, kod većine biblioteka na koje se odnosi istraživanje nedovoljno su razvijene digitalne informacijske usluge. Ipak, u aspektu pružanja informacijskih usluga korisnicima, svi anketirani visokoškolski bibliotekari nastojali su osigurati tradicionalne informacijske usluge za korisnike, a pojedine biblioteke su napravile iskorak ka realizaciji online programa edukacije i novih oblika komunikacije s korisnicima.

Kada je riječ o drugim radnim procesima u visokoškolskim bibliotekama u vrijeme pandemije u Federaciji Bosne i Hercegovine, rezultati istraživanja pokazuju da se poboljšala međusobna saradnja većine anketiranih biblioteka u smislu međubibliotečke pozajmice i razmjene iskustava, ali i to da je pandemija pozitivno utjecala na njihovu promociju u web prostoru i prisustvo na društvenim mrežama.

Pandemija prouzrokovana virusom COVID-19 osvijestila je potrebu za stalnim stručnim usavršavanjem visokoškolskih bibliotekara/ki, naglasila značaj strateškog planiranja u visokoškolskim bibliotekama, potrebu za tijesnom saradnjom između bibliotekara i svih sudionika visokoškolskog obrazovanja, a istraživanje o bibliotečko-informacijskim uslugama u javnim visokoškolskim bibliotekama Federacije Bosne i Hercegovine potvrđuje da se kao rezultat pandemijskih okolnosti naglasila potreba za hitnom digitalnom transformacijom ovih javnih ustanova.

of the libraries covered by the research. However, in terms of providing information services to users, all surveyed academic librarians sought to provide traditional information services for users, and some libraries have made a step towards the implementation of online education programs and new forms of communication with users.

When it comes to other work processes in academic libraries during the pandemic in the Federation of Bosnia and Herzegovina, the research results show that the cooperation of most surveyed libraries in terms of interlibrary loan and exchange of experiences has improved, but also that the pandemic has had a positive impact on their promotion in the web space and presence on social networks.

The pandemic caused by the COVID-19 virus recognized the need for continuous professional development of academic librarians, stressed the importance of strategic planning in academic libraries, the need for close cooperation between librarians and all participants in higher education, and research on library and information services in public academic libraries of the Federation of Bosnia and Herzegovina, confirms that as a result of the pandemic circumstances, the need for an urgent digital transformation of these public institutions is highlighted.

Literatura / Bibliography

- AASL. 2020. "Back-to-School Survey Results". <https://knowledgequest.aasl.org/back-to-school-survey-results/>. Datum pristupa: 27. 9. 2021.
- ALA. "COVID-19 Recovery". <https://www.ala.org/tools/covid-19-recovery>. Datum pristupa: 25. 9. 2021.
- Connell, Ruth Sara, Lisa C. Wallis and David Comeaux. 2021. "The Impact of COVID-19 on the Use of Academic Library Resources" *Information Technology and Libraries* 40 (2). <https://doi.org/10.6017/ital.v40i2.12629>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- EBLIDA. 2020. "A European Library Agenda for the post-COVID 19 (draft)". <http://www.eblida.org/Documents/EBLIDA-Preparing-a-European-library-agenda-for-the-post-Covid-19-age.pdf>. Datum pristupa: 29. 9. 2021.
- "Edukacija". <https://fakulteti.edukacija.rs/fakulteti-u-bosni-i-hercegovini/privatni-fakulteti-i-viske-skole-u-bih>. Datum pristupa: 26. 6. 2021.
- Guo, Yajun, Zinan Yang, Zhishun Yang, Yan Quan Liu, Arlene Bielefield and Gregory Tharp. 2021. "The provision of patron services in Chinese academic libraries responding to the COVID-19 pandemic" *Library Hi Tech* 39 (2): 533-548. DOI: <https://doi.org/10.1108/LHT-04-2020-0098>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- Guo, Jinchun and Jie Huang. 2021. "Information literacy education during the pandemic: The cases of academic libraries in Chinese top universities" *The Journal of Academic Librarianship* 47 (4). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102363>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- IFLA. "COVID-19 and the Global Library Field". <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>. Datum pristupa: 28. 9. 2021.
- Ifijeh, Goodluck, and Felicia Yusuf. 2020. "COVID-19 pandemic and the future of Nigeria's university system: The quest for libraries' relevance" *Journal of academic librarianship* 46 (6). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102226>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- LIBER. 2020. "COVID-19 survey report: How Have Academic Libraries Responded to the Covid-19 Crisis?". <https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2020/12/Covid-19-Report-December-2020.pdf>. Datum pristupa: 10. 2. 2021.
- Martzoukou, Konstantina. 2021. "Academic libraries in COVID-19: a renewed mission for digital literacy" *Library management* 42 (4/5). <https://rgu-repository.worktribe.com/output/977774/academic-libraries-in-covid-19-a-renewed-mission-for-digital-literacy>. Datum pristupa: 29. 9. 2021.
- National Library of the Netherlands on behalf of CDNL. 2020. "Survey Impact COVID-19". <https://fobid.nl/wp-content/uploads/2020/04/Survey-impact-covid-19-1.pdf>. Datum pristupa: 17. 7. 2021.
- "Odluka o proglašenju nastanka stanja prirodne ili druge nesreće na teritoriji Bosne i Hercegovine" *Sl. glasnik BiH* 18/2020, od 17. 3. 2021. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/bTsBU-E4N5GM>. Datum pristupa: 28. 9. 2021.
- Public Library Association. 2020. "Public Libraries Respond to COVID-19: Survey of Response & Activities". <http://www.ala.org/pla/issues/covid-19/surveyoverview>. Datum pristupa: 17. 7. 2021.
- Rafiq, Muhammad, Syeda Hina Batool, Amna Farzand Ali, and Midrar Ullah. 2021. "University libraries response to COVID-19 pandemic: A developing country perspective" *The Journal of Academic Librarianship* 47 (1). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102280>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- Shastri, Devashri K. and Pradipsinh Chudasma. 2021. "The perception of ICT skills and challenges of usage of technologies among the library professionals of the Gujarat State during the COVID 19: a comprehensive study" *Qual Quant* 55 (5). <https://doi.org/10.1007/s11355-021-01167-x>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- Tavernier, Willa. 2020. "COVID-19 Demonstrates the Value of Open Access: What Happens Next?" *College & Research Libraries News* 81 (5). DOI: <https://doi.org/10.5860/crln.81.5.226>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.
- UNESCO. "Open access to facilitate research and information on COVID-19". <https://en.unesco.org/covid19/communicationinformationresponse/opensolutions>. Datum pristupa: 29. 9. 2021.
- Univerzitet u Banja Luci. "Fakulteti". <https://www.unibl.org/sr/clanice/fakulteti>. Datum pristupa: 25. 6. 2021.
- Univerzitet u Istočnom Sarajevu. "Fakulteti". <https://www.ues.rs.ba/la/fakulteti/>. Datum pristupa: 25. 6. 2021.

Zhou, Jing. 2021. "The role of libraries in distance learning during COVID-19" *Information Development*. Article first published online: March 18, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1177/02666669211001502>. Datum pristupa: 11. 10. 2021.

Predatory Journals: How Far Can They Go? An In-Depth Look at the Outliers

Grabežljivi časopisi: koliko daleko mogu ići? Temeljita analiza vrijednosti

Alexandru-Ionuț Petrișor

Ion Mincu University of Architecture and Urbanism, Bucharest, Romania

alexandru.petrisor@uauim.ro (institutional), alexandru_petrisor@yahoo.com (personal)

Article Info / Informacije o članku

Primljen / Received 17. 2. 2021.

Prihvaćen / Accepted 18. 5. 2021.

Dostupan online / Available online: 1. 12. 2021.

Keywords / Ključne riječi

predatory publishers, spam, fake science, language use, boosting language, deceptive language

grabežljivi izdavači, neželjena pošta, lažna nauka, upotreba jezika, poticanje jezika, obmanjujući jezik

Abstract / Sažetak

For over a decade, predatory publishers, journals and conferences have continuously menaced the research community, preying on its resources, and diminishing the general trust in science, becoming an important research topic. Previous studies have focused on identifying their characteristics, in order to increase the academic awareness and help researchers not becoming a prey. At the same time, predatory publishers diversified their strategies; the academic community developed disparate reactions, which determined more and diverse predatory strategies, aimed at luring and deceiving the scientists. While the process is still ongoing, the present research is aimed at exposing the most extreme predation strategies, in an effort to make the line separating honest and predatory journals more traceable. The analysis of relevant samples focuses on the language issue, based on the hypothesis according to which the predatory publishers are located in countries where English is rarely spoken. The findings, including inventing English names, advertisements making no sense for the Western world, lack of quality control and a poor graphic language, confirm the hypothesis, and are also able to stand at the core of possible guidelines for exposing predatory publishers based on specific features of their calls.

Više od deset godina, grabežljivi izdavači, časopisi i konferencije kontinuirano su ugrožavali istraživačku zajednicu, loveći njene resurse i umanjujući opće povjerenje u nauku, postajući važna istraživačka tema. Prethodne studije bile su usredotočene na identificiranje njihovih karakteristika, kako bi se povećala akademska svijest i pomoglo istraživačima da ne postanu plijen. Istodobno, grabežljivi izdavači diverzificirali su svoje strategije; akademska zajednica razvila je različite reakcije, koje su odredile više i raznovrsnije predatorske strategije, usmjerene na mamljenje i obmanjivanje naučnika. Iako je postupak još uvijek u toku, ovo je istraživanje usmjereno na izlaganje najekstremnijih strategija grabežljivosti, nastojeći da linija koja razdvaja poštene i grabežljive časopise postane sljedivija. Analiza relevantnih studija slučaja usredotočena je na jezičko pitanje, zasnovano na hipotezi prema kojoj se izdavači nalaze u zemljama u kojima se engleski jezik rijetko govori. Nalazi, uključujući izmišljanje engleskih imena, reklame koje nemaju smisla za zapadni svijet, nedostatak kontrole kvaliteta i loš grafički jezik, potvrđuju hipotezu i takođe mogu stajati u srži mogućih smjernica za izlaganje predatorskih izdavača na osnovu specifičnih karakteristika njihovih poziva.

1. Introduction

Probably most researchers who have published an article which became available online, or attended a conference that displayed online its program, received, sooner or later, a call for paper advertising a journal eager to publish a similar article to the one already published, or an article based on the conference presentations. Most such calls proved to be sent by the “predatory journals”, a term attributed to the United States based academic librarian and researcher Jeffrey Beall, who coined it in 2008 (Butler 2013). Beall is the author of a blacklist, now removed and even disputed (Teixeira da Silva 2017),

1. Uvod

Vjerovatno je većina istraživača koji su objavili članak koji je postao dostupan na mreži ili su pristupovali konferenciji koja je predstavila svoj program na mreži, prije ili kasnije dobili poziv za rad u reklamiranom časopisu koji želi da objavi članak sličan onom objavljenom ili članak koji se zasniva na prezentaciji s konferencije. Za većinu takvih poziva je dokazano da su ih poslali “grabežljivi časopisi” – pojam se pripisuje akademskom bibliotekaru i istraživaču sa sjedištem u Sjedinjenim Državama, Jeffreyju Beallu, koji ga je skovao 2008. godine (Butler 2013). Beall je autor crne liste, sada uklo-

which listed predatory publishers and journals, a distinction made from the very beginning. Later on, the “predatory” concept was extended over the conferences too. Although everyone used the concept, it lacked a definition until 2019, when it was reached by consensus: “entities that prioritize self-interest at the expense of scholarship and are characterized by false or misleading information, deviation from best editorial and publication practices, a lack of transparency, and/or the use of aggressive and indiscriminate solicitation practices” (Grudniewicz et al. 2019).

Provided that predatory publishers corrupt and exploit the principles of ‘open access’ (Dizdar 2019), the consequence of some calls can prove, especially for the researchers in the beginning of their career disastrous; the possible outcomes include, most frequently, deception (Alnajjar et al. 2020), loss of money (Moher et al. 2019), loss of time to get the article withdrawn (Chambers 2019), distrust in science (Habibzadeh and Simundic 2017). However, for those who have acquired sufficient experience, the situation differs. Some are annoyed, others do no longer react. Personally, I have found a moral duty to systematically read such calls between the lines, and finding trends and elements that translate into articles, aimed first of all at warning other researchers of the danger hiding behind such calls (Petrișor 2016, 2017, 2018).

The goal of this study is to bring more evidence that the predatory publishers are based in countries that do not observe the established Western research standards, and they have no scientific grounds, do not adhere to the research and even general ethics, and have absolutely no limits in pursuing their goal of making money by deceiving their potential victims, as the title of the article suggests.

2. Data and methods

Several studies have addressed English language related issues with respect to the predatory journals. Soler and Cooper (2019) believe that the repeated rejection due to the level of the English proficiency, often used as a ‘milder’ reason by publishers to reject articles unlikely to receive sufficient citations instead of the ‘tougher’ lack of research depth (Petrișor 2020), favored the predatory journals, which do not hesitate to accept any submission, regardless of the language level, if the authors pay their fees. For non-native English speakers, the fear of a rejection due to the language level is justified (Kurt 2018). This could become critical in countries in which, according to Ebadi and Zamani (2018), although English is not an official language, promotion and funding criteria require authors to publish articles in English. In this setting, Petrișor (2017) shows that the predatory calls appear to come from

njene i čak osporavane (Teixeira da Silva 2017), u kojem su navedeni grabežljivi izdavači i časopisi, među kojima je razlika napravljena na samom početku. Kasnije, “grabežljivi” koncept je također proširen na konferencije. Iako svi koriste koncept, nedostajala je definicija do 2019. godine, kada je postignut konsenzus da su to: “subjekti koji daju prednost vlastitom interesu nauštrb nauci i koje karakteriziraju lažne ili zavaravajuće informacije, odstupanje od najboljih uredničkih i izdavačkih praksi, nedostatak transparentnosti i/ili korištenje agresivnih i neselektivnih praksi prikupljanja podataka” (Grudniewicz et al. 2019).

Pod pretpostavkom da grabežljivi izdavači srozavaju i iskorištavaju načela ‘otvorenog pristupa’ (Dizdar 2019), posljedica nekih poziva može se pokazati, osobito za istraživače na početku karijere, katastrofalnom; mogući ishodi uključuju, najčešće, prevaru (Alnajjar et al. 2020), gubitak novca (Moher et al. 2019), gubitak vremena kako bi se članak povukao (Chambers 2019), nepovjerenje u nauku (Habibzadeh i Simundic 2017). Ipak, za one koji su stekli dovoljno iskustva, situacija se razlikuje. Jedni su iznervirani, drugi više ne reaguju. Osobno, osjetio sam moralnu dužnost da sistematično pročitam te pozive između redova i pronađem trendove i elemente koji su u tim člancima, prije svega da upozorim druge istraživače na opasnost koja se krije iza takvih poziva (Petrișor 2016, 2017, 2018).

Cilj ove studije je da donese više dokaza da grabežljivi izdavači imaju sjedište u zemljama koje ne poštuju ustaljene istraživačke standarde Zapada i nemaju naučne temelje, ne pridržavaju se istraživanja pa čak ni opće etike i nemaju nikakve granice u ostvarivanju svog cilja zarade obmanjujući svoje potencijalne žrtve, kako to i naslov članka sugerira.

2. Podaci i metode

Nekoliko studija se bavilo pitanjima engleskog jezika u vezi sa grabežljivim časopisima. Soler i Cooper (2019) vjeruju da je opetovano odbijanje radi nivoa poznavanja engleskog jezika, koje izdavači često koriste kao ‘blaži’ razlog da odbiju članke koji vjerovatno neće dobiti dovoljno navoda umjesto ‘oštrijeg’ nedostatka dubine istraživanja (Petrișor 2020), favoriziralo grabežljive časopise koji se ne ustručavaju prihvatiti bilo kakvu prijavu, bez obzira na nivo jezika, samo ako autori plate naknadu. Za neizvorne govornike engleskog jezika, strah od odbijanja radi nivoa poznavanja jezika je opravdan (Kurt 2018). Ovo bi moglo biti ključno u zemljama u kojima, kako navodi Ebadi i Zamani (2018), iako engleski nije službeni jezik, kriteriji za promicanje i finansiranje zahtijevaju od autora da objavljuju članke na engleskom jeziku. U tom okruženju, Petrișor (2017) pokazuje da grabežljivi pozivi dolaze od ljudi s vrlo uobičajenim engleskim imenima, na

people with very common English names, as indicated by the sender's name included in the e-mail address, in order to hide the real location of the senders. Other studies point out to the poor English as a common characteristic of these calls (Truth 2012; Bohannon 2013; Crawford 2014; Petrișor 2016); moreover, it encourages the non-native English speakers to submit their work (Petrișor 2016), especially in organizational contexts that do not ban publishing in predatory journals (Shaghaei et al. 2018).

A complex study by Markowitz et al. (2020) was based on an automated language analysis technique from the social sciences and the analysis of meta-linguistic properties of the websites of predatory journals. The main findings consisted of detecting more discrepancy terms and positive emotions, but fewer function words, including articles and prepositions, quantifiers, and causal terms, patterns consistent with those from the deception literature, and more third-party email addresses, claims of false impact factors, fake fast peer review, and mimicked academic expertise.

On a different note, Bell (2017) sees the predatory publishers as a *parody* or (poor) *mimicry* of the legitimate ones; the elements used for justifying it deal, among others, with the language quality.

The phrasing of calls and website text may be an indication of the fact that these journals are based in the global South, including India, China and various parts of Africa (Mills and Inouye 2020). However, this is hard to ascertain, because the location is often disclosed (Petrișor 2016; Kurt 2018), or the publishers provide a fake location, and the location claimed by the call differs from the one of the server sending it (Petrișor 2018).

The examination of the above studies suggests that the empirical analysis of calls and websites is the only way to flag potentially predatory calls. The method used in this study was collect different calls, and organize them as "thematic samples"; the text analysis is used to pinpoint the strange, and often hidden, details supporting the study hypothesis. While this method has been used in other studies (Petrișor 2016, 2017, 2018), this article is rather different due to a special focus on the English language, which has been also investigated by other studies; the purpose is to look at the most extravagant way of phrasing the call and pleading for the submissions to their journal or conference. Although these 'outliers' are not representative for absolutely all calls, some of the distinctive features presented at their peak can be identified, to some extent, in all predatory calls.

The samples are organized starting from a recent predatory call for papers, with references to similar illustrations and a discussion of the implications

što ukazuje ime pošiljatelja uključeno u adresu e-pošte, kako bi se sakrila stvarna lokacija pošiljatelja. Druge studije pokazuju da je uobičajena karakteristika ovih poziva loš engleski jezik (Truth 2012; Bohannon 2013; Crawford 2014; Petrișor 2016); štaviše, ohrabruju neizvorne govornike engleskog jezika da dostave svoj rad (Petrișor 2016), pogotovu u organizacijskom kontekstu koji ne zabranjuje objavljivanje u grabežljivim časopisima (Shaghaei et al. 2018).

Kompleksna studija Markowitz et al. (2020) bazirana je na automatiziranoj tehnici analize jezika društvenih nauka i analizi metalingvističkih svojstava web stranica grabežljivih časopisa. Glavni nalazi se sastoje od uočavanja više neskladnih pojmova i pozitivnih emocija, a manje funkcionalnih riječi, uključujući članove, prijedloge, znakove i uzročne pojmove, obrazaca u skladu s onima iz literature o obmanjivanju te adresa e-pošte trećih strana, tvrdnji o lažnim faktorima utjecaja, lažnoj brznoj recenziji i oponašanja akademske stručnosti.

S druge strane, Bell (2017) vidi grabežljive izdavače kao *parodiju* ili (loše) *oponašanje* legitimnih; elementi koji se koriste za njegovo opravdanje odnose se, među ostalim, na kvalitetu jezika.

Izražavanje u pozivima i tekstovima na web stranici može biti pokazatelj činjenice da časopisi imaju sjedište na globalnom jugu, uključujući Indiju, Kinu i razne dijelove Afrike (Mills i Inouye 2020). Međutim, to je teško utvrditi jer mjesto često nije prikazano (Petrișor 2016; Kurt 2018), ili izdavači daju lažnu lokaciju, a lokacija na koju se poziva poziv razlikuje se od lokacije servera koji je šalje (Petrișor 2018).

Ispitivanje gore navedenih studija sugerise da je empirijska analiza poziva i web stranica jedini način za označavanje potencijalno grabežljivih poziva. Metoda korištena u ovom istraživanju bila je prikupljanje različitih poziva i njihovo organiziranje u "tematske uzorke"; analiza teksta koristi se za određivanje čudnih, a često i skrivenih detalja koji podupiru hipotezu studije. Iako se ova metoda koristila u drugim studijama (Petrișor 2016, 2017, 2018), ovaj je članak dosta drugačiji zbog posebnog fokusa na engleski jezik, što su također istraživale druge studije; svrha je proučiti najekstravagantniji način formulisanja poziva i molbi za prijave radova za njihov časopis ili za konferenciju. Iako ove 'vrijednosti' nisu primjenjive na apsolutno sve pozive, neka od karakterističnih obilježja koja su najizraženije predstavljena, mogu se u određenoj mjeri identificirati u svim grabežljivim pozivima.

Primjeri su organizirani počevši od novijeg grabežljivog poziva za radove, s referencama na slične ilustracije i raspravom o implikacijama i, gdje god je to moguće, o dinamici. Sveukupno, prezentacija je koncipirana na temelju strukture poziva, od

and, wherever available, dynamics. Overall, the presentation is conceived based on the structure of the call, from the name of sender to the subject and body of the call, with a deeper examination of the later. Since the article focuses on language issues, the mistakes present in the calls were not corrected, but underlined using a bold font.

3. Thematic samples

3.1. *Endless resources in inventing the names*

There are some studies that have dealt with the (pretended) name of the sender. Petrișor (2016) notices that most often the names are common and the address seems to match the sender's name, but cites some instances when the name of the sender and the one of the person actually signing the call for papers differed, although both seem to be personal names. Other categories include a generic name, such as "Editor", "Editorial Office", or "Editorial Assistant". In a later study (Petrișor 2017), strange names, like "Stallone Sylvester" and "Elvis", are mentioned. The strange names are also mentioned by Bell (2017), who discusses the cartoon-like appearance of "Grace Groovy", signing a message from a predatory journal. Petrișor (2018) mentions, as spamming strategies also used by the predatory journals, the use of "common or attractive names" and indication of the doctoral degree, meant to "make the message more trustworthy".

An analysis of the recent calls reveals several categories. Some journals do no longer disclose their origin, and messages are signed by Sandeep Sharma <info@zedudaba.online>, Prof. Shamim Ahmad, or an official address of the journal: netjourn.mri@netmails.ga. Others continue to use common names and addresses, such as Jones Paul <pjones420@yahoo.com>, Jennifer Collymore <jennifer.collymore03@yahoo.com>. A new category uses even the name and address for boosting their importance: rank <rank41editor@rediffmail.com>, best <best65office@rediffmail.com>, or journal chief11401 <journal_chief52149@excite.com>. The most interesting category is made up of the really strange names. The hijacked copy of Wulfenia, claimed to be also based in Vienna, Austria is signed by "Professor Vienna S. Franz", which is in line with Bell's (2017) idea of the predatory journals being a parody. It is also important to note that the presence of English names among those who send out the call or endorse it by apparently forwarding it highly contrasts with the poor English language of the call, a clear indication of the true geographic location of the predatory journals (Mills and Inouye 2020).

imena pošiljatelja do predmeta i i samog sadržaja poziva, s dubljim ispitivanjem kasnijeg. Budući da se članak fokusira na jezička pitanja, pogreške prisutne u pozivima nisu ispravljene, već su podcrtane podebljanim fontom.

3. Tematski uzorci

3.1. *Beskonačni izvori u izmišljanju imena*

Postoje neke studije koje su se bavile (lažnim) imenom pošiljatelja. Petrișor (2016) primjećuje da su najčešće uobičajena imena te se čini da adresa odgovara imenu pošiljatelja, ali navodi neke slučajeve kada su se ime pošiljatelja i ime osobe koja je zapravo potpisala poziv za podnošenje ponuda razlikovala, iako se čini da su oba imena lična. Ostale kategorije uključuju opće nazive, poput "Urednik", "Uredništvo" ili "Pomoćnik urednika". U kasnijim studijama (Petrișor 2017) spominju se neobična imena, poput "Stallone Sylvester" i "Elvis". Neobična imena također spominje Bell (2017), koji raspravlja o "Grace Groovy" kao pojavi iz crtića, u potpisu poruke grabežljivog časopisa. Petrișor (2018) kao strategiju neželjene pošte koju također koriste grabežljivi časopisi spominje upotrebu "uobičajenih ili atraktivnih imena", kao i naznaka doktorske titule, s namjerom da "poruku učini pouzdanijom".

Analiza nedavnih poziva otkriva nekoliko kategorija. Neki časopisi više ne otkrivaju svoje porijeklo, a poruke potpisuje Sandeep Sharma <info@zedudaba.online>, prof. Shamim Ahmad, ili službena adresa časopisa: netjourn.mri@netmails.ga. Drugi nastavljaju s korištenjem uobičajenih imena i adresa kao što su Jones Paul <pjones420@yahoo.com>, Jennifer Collymore <jennifer.collymore03@yahoo.com>. Nova kategorija koristi čak imena i adrese koje uveličavaju njihovu važnost: rank <rank41editor@rediffmail.com>, best <best65office@rediffmail.com>, ili journal chief11401 <journal_chief52149@excite.com>. Najinteresantnija kategorija je izmišljena od veoma čudnih imena. Ukradenu kopiju Wulfenije, za koju se tvrdi da je također sa sjedištem u Beču u Austriji, potpisuje "Professor Vienna S. Franz", što je u skladu s Bellovom (2017) idejom da su grabežljivi časopisi parodija.

Također je važno napomenuti da je prisutnost engleskih imena među onima koji šalju poziv ili ga očito podržavaju prosljeđujući ga, koja je u izrazitoj suprotnosti s lošim engleskim jezikom poziva, jasan pokazatelj stvarne geografske lokacije grabežljivih časopisa (Mills i Inouye 2020).

3.2. *Hvaljenje nepoznatog autora*

(1) "Datum: Pon, 28 dec 2020 07:26:21 +0000

Predmet: AW: Doctor: Acknowledgement: Toxicology

Poslao: "Advanced Journal of Toxicology: Current Rese-

3.2. Praising an unknown author

(1) "Date: Mon, 28 Dec 2020 07:26:21 +0000

Subject: AW: Doctor: Acknowledgement: Toxicology

From: "Advanced Journal of Toxicology: Current Research" <review@sendpaper.info>

Dear Doctor,

Can we have your article for successful release of an upcoming issue towards our Advanced Journal of Toxicology: Current Research <https://onlinemypaper.com/index.php/campaigns/wj8887bk6t259/track-url/vg861evcw-b734/2ae31aea693ac5d43238d94a8bc64de468c6538e?>

In fact, we need one article to accomplish the Issue prior January 10, 2020; for our journal which possesses PubMed indexed articles followed by indexing in reputed online repositories.

If this is a short notice please do send 2-page opinion article, short Communication, Mini Review, Case Reports..., as we hope 2-page article isn't time taking for an eminent author like you.

I believe in you that your eminent manuscript brings out the best citation to our journal.

We hope that you will be able to respond positively to this invitation, and we look forward to hear from you shortly. Anticipate your promising response.

Regards,

Kevin Parker
Editorial Assistant
SciRes Literature LLC
Middletown
DE 19709
United States"

The call is sent to an anonymous "Doctor" (note the impersonal addressing style), yet the recipient doctor is eminent and able to produce shortly a two-page eminent document (its content or type does not matter for the journal), which "brings out the best citation to our journal". Please note the overuse of "eminent", which, according to the contemporary English dictionary, means "famous, respected, or important", and is an attribute of a person, not of an object (document). Also, what is the best citation? It is hard to answer, given the extremely poor English, strongly contrasting with a "Kevin Parker" based in Middletown, DE, United States, signing the call. It could mean that the article brings many citations, but also that it is cited by the top journals; in any case, this can be hardly expected from an anonymous "Doctor". Last but not least, please note the contrast between this fake respect showed to the recipient, and the idea of soliciting a short manuscript, "whatever", just to close up the upcoming issue.

(2) "Eminent Support

Date: Jan 7 at 11:06 AM

From: environmentalcorpuspublishers@gmail.com <en-

arch" <review@sendpaper.info>

Poštovani doktore,

Možemo li dobiti vaš članak za naš časopis Advanced Journal of Toxicology: Current Research i uspješno objavljivanje nadolazećeg broja <https://onlinemypaper.com/index.php/campaigns/wj8887bk6t259/track-url/vg861evcw-b734/2ae31aea693ac5d43238d94a8bc64de468c6538e?>

Zapravo, potreban nam je jedan članak kako bismo završili broj prije 10. januara 2020; za naš časopis koji ima PubMed indeksirane članke, nakon čega slijedi indeksiranje u poznatim online repozitorijima.

Ako je ovo kratka obavijest, molim Vas pošaljite članak od 2 stranice, mišljenje, kratki izvještaj originalnog rada, mini prikaz, izvještaj o slučajevima... jer se nadamo da članak od 2 stranice ne oduzima vrijeme uglednog autora poput Vas. Vjerujem u Vas da Vaš ugledni rukopis donosi najbolju citiranost našem časopisu.

Nadamo se da ćete moći pozitivno odgovoriti na ovaj poziv i radujemo se što ćete se uskoro javiti. Očekujući Vaš obećavajući odgovor.

Pozdravi,

Kevin Parker

Pomoćnik uredništva

SciRes Literature LLC

Middletown

DE 19709

United States"

Iako je poziv poslat anonimnom "doktoru" (obratite pažnju na neosobni stil obraćanja), ipak je primalac doktor "eminentan" i može brzo napisati značajan dokument od dvije stranice (njegov sadržaj ili vrsta nisu važni za časopis), koji "donosi najbolju citiranost našem časopisu". Primijetite prekomjernu upotrebu riječi "eminentan", što prema savremenom engleskom rječniku znači "poznat, poštovan ili važan" te je osobina osobe, a ne predmeta (dokumenta). Također, koja je najbolja citiranost? Teško je odgovoriti, s obzirom na izrazito loš engleski, koji je u jakoj suprotnosti s "Kevinom Parkerom" sa sjedištem u Middletownu, DE, Sjedinjene Države, koji potpisuje poziv. To bi moglo značiti da članak donosi mnogo citata, ali i da ga citiraju vodeći časopisi; u svakom slučaju, to se teško može očekivati od anonimnog "doktora". I na kraju, ali ne i najmanje važno, primijetite kontrast između ovog lažnog poštovanja koje je iskazano primatelju i ideje da se traži kratak rukopis, "svejedno", samo kako bi se završio nadolazeći broj.

(2) "Eminentna podrška

Datum: Jan 7 at 11:06 AM

Od: environmentalcorpuspublishers@gmail.com <envi-

vironmentalcorpuspublishers@gmail.com>

Dear Dr. Alexandru Ionuț PETRIȘOR,

Hope you are doing well.

Well, we would like to publish your article in the "January Edition". To initiate this edition, we need your article, so can I have your support?

In fact, your trust in my efforts is the highest form of our motivation, I believe in you that you are eminent manuscript brings out the best citation to our Journal.

Acknowledge this email within 24hrs.

Regards,

Jennifer Davila

Environmental Sciences and Ecology: Current Research (ESECR)"

Although very similar to the previous one, this message shocks through the overuse of the word "eminent". The support is eminent, the manuscript is eminent... everything seems to be eminent apart from any person. According to the current English use, the word "eminent" is an attribute of a person or organization, not of abstract concepts (support) or unanimated objects (articles). The strategy of overusing the boosting language to praise the authors is common to the predatory journals. The peak is cited by Petrișor (2016): *Dear Dr... Greetings. First of all, our Organization wants to honor you for your achievement and Awards. Your path and experience may guide many young researchers to be a successful scientist in the world. With your majestic presence which will take the conference to a supreme level and also will support to harness the current and future research in Cell Science & Stem Cell Research.*

3.3. Subjects and content beyond the regular ones

Probably on the lowest level of personalizing the call to increase its credibility (Petrișor 2016), a call would use "Call for papers" (with the often mistaken version "Call for paper"), and start abruptly presenting the journal. The question is: what is the upper limit? Three examples are presented below.

(1) Subject: IOSR JOURNALS :: What should be the quality of Good Journals?

From: Sandeep Sharma <info@zedudaba.online>

Date: 19-Nov-20, 13:51

What should be the quality of Good Journals?

1. Journal should be **atleast** 10 year old. So that community should be well known to journals.
2. Published articles should be cited more than 15 for each article on **average**. If it is performed for other published **articles**, it will perform for your article also.
3. All articles should be searchable on **google**.
4. Journal should publish regularly. There should be no regularity in issues.
5. At least 50 % of published articles should relate to

ronmentalcorpuspublishers@gmail.com>

Dragi Dr. Alexandru Ionuț PETRIȘOR,

Nadam se da ste dobro.

Pa, htjeli bismo Vaš članak objaviti u "januarskom izdanju". Za pokretanje ovog izdanja potreban nam je Vaš članak pa možemo li dobiti Vašu podršku?

Zapravo, Vaše povjerenje u moje napore najviši je oblik naše motivacije, vjerujem u Vas da će ugledni rukopis donijeti najbolju citatnost našem časopisu.

Potvrdite ovu e-poruku u roku od 24 sata.

Pozdrav,

Jennifer Davila

Environmental Sciences and Ecology: Current Research (ESECR)"

Iako vrlo slična prethodnoj, ova poruka šokira zbog prekomjerne upotrebe riječi "eminentni". Podrška je eminentna, rukopis je eminentan... čini se da je sve eminentno osim osoba. Prema trenutnoj upotrebi u engleskom, pridjev "eminentni" koristi se uz osobu ili organizaciju, a ne apstraktni pojam (podrška) ili neživi objekt (članak). Strategija prekomjernog korištenja hvalisavog jezika kako bi se pohvalili autori zajednička je grabežljivim časopisima. Vrhunac je naveo Petrișor (2016): *Dragi dr... Pozdrav. Prije svega, naša organizacija želi Vam odati počast zbog Vašeg postignuća i nagrada. Vaš put i iskustvo mogli bi voditi mnoge mlade istraživače do uspjeha u svijetu. Uz vašu veličanstvenu prisutnost koja će konferenciju podići na najvišu razinu, a također će podržati korištenje trenutnih i budućih istraživanja u Cell Science & Stem Cell Research.*

3.3. Predmeti i sadržaji izvan uobičajenih

Vjerojatno na najnižoj razini personalizacije poziva kako bi se povećala njegova vjerodostojnost (Petrișor 2016), poziv bi koristio "Poziv za radove" (s često pogrešnom verzijom "Poziv za rad"), i počeo naglo predstavljati časopis. Pitanje je: koja je gornja granica? Tri primjera predstavljena su u nastavku.

(1) Predmet: IOSR JOURNALS :: Kakva bi trebala biti kvaliteta dobrih časopisa?

Od: Sandeep Sharma <info@zedudaba.online>

Datum: 19-Nov-20, 13:51

Kakva bi trebala biti kvaliteta dobrih časopisa?

1. Časopis bi trebao biti star najmanje 10 godina. Kako bi zajednica trebala biti dobro poznata časopisima.
2. Objavljeni članci bi trebali biti citirani više od 15 za svaki članak u **prosjeku**. Ako se izvodi za druge objavljene **članke**, on će se izvesti i za vaš članak.
3. Svi članci bi trebali biti pretraživi na **googleu**.
4. Časopis bi trebao redovno izlaziti. Ne bi trebalo biti pravilnosti u izdanjima.
5. Najmanje 50 % objavljenih članaka trebalo bi se odnositi na nešto drugo osim na vašu zemlju. Kako bi se vaš

something other than your country. So that your article can be popularised in the worldwide community.

ALL OF ABOVE QUALITY, you can get in IOSR Journals

[message continues]"

Obviously, living aside the misspellings, strange capitalization and elementary grammar mistakes, the message is hilarious by the fact that the English level is so poor, that the message is a counter-advertisement. Line 1 says that within 10 years the journal would get to know the (probably research) community, when actually the interest is to make the journal known to it. The funnies is line 4, with two messages contradicting each other, the first one saying that the journal should be published on a regular basis, and the second, exactly the opposite. In addition to the poor phrasing, the message shows that the authors are completely outside of understanding how science works. For example, line 2 suggests that the citations are a result of the quality of the journal, and not of the submissions. Line 3 suggests that authors document their work using Google (not even Google Scholar!) instead of accessing special full text databases, or directly the journal websites. Line 5 makes a strange connection between the geographical area covered by an article and the journal circulation, inferring that an article covering topics related to a region will be made known abroad because the other articles from the journal cover different regions. Even the idea of "geographical coverage" ties to the poor research depth expected by the journal, meaning that they are likely to feature local case studies instead of studies showing sufficient research depth to be understood by a broader audience.

It has to be stressed out that the creativity of this very insistent spammer, IOSR Journals, does not stop here; 4 messages were received 1 January 2021 only to one address, with the subjects: "quality of Good Journal :: Happy new year 2021", received 00:09:53 +0000 from IOSR Journal <info@amzun.online> (please note the odd subject, combining the older one with the greetings); "IOSR JOURNALS Cheers to health, happiness, and prosperity in 2021", received 10:03:47 +0000 from IOSR JOURNALS <info@xumd.online> (due to the poor English, the subject looks like the title of the song, instead of a greeting); "IOSR JOURNALS May your New Year bring you reasons to smile!", received 17:40:43 +0000 from IOSR JOURNAL <info@zedudaba.online>; and "I wish you many blessings !", received 18:49:11 +0000 from IOSR Journal <info@toughnut.info> (please note the unusual use of the singular "I" in a message coming from a journal; also, the "many blessings" resembling the Nigerian scam: "Dear God's elect, I believe you will do better than I think [...] when my late husband was alive he deposited the sum of \$12.2 USD Million (Twelve million two hundred thousand dollars) with a bank in Ouagadougou Burkina Faso [...] Remain blessed. Yours Sister Mrs Kadi karim"). In addition to

članak mogao popularizirati u svjetskoj zajednici.

SVU NAVEDENU KVALITETU možete dobiti u IOSR časopisima

[poruka se nastavlja]"

Očito, ako se zanemare pravopisne pogreške, čudna velika slova i elementarne gramatičke greške, poruka je urnebesna zbog činjenice da je engleski toliko slab da je poruka kontrareklama. Redak 1 kaže da bi časopis u roku od 10 godina upoznao (vjerojatno istraživačku) zajednicu, a zapravo im je interes da časopis bude poznat. Najzabavniji je redak 4, s dvije proturječne poruke, jer prva kaže da bi časopis trebao redovno izlaziti, a druga upravo suprotno. Osim loših rečenica, poruka pokazuje da autori apsolutno ne razumiju kako nauka funkcionira. Na primjer, redak 2 sugerira da je citatnost rezultat kvaliteta časopisa, a ne podnesaka. Redak 3 sugerira da autori dokumentiraju svoj rad pomoću Googlea (čak ni pomoću Google Znalca!) umjesto pristupa posebnim bazama podataka sa cjelovitim tekstovima ili izravno web stranicama časopisa. Redak 5 na čudan način povezuje geografsko područje koje pokriva članak i distribuciju časopisa, zaključujući da će članak koji pokriva teme vezane za regiju biti poznat u inostranstvu jer ostali članci iz časopisa pokrivaju različite regije. Čak i ideja o "geografskoj pokrivenosti" povezana je s lošom razinom istraživanja koju očekuje časopis, što znači da će vjerojatno sadržavati lokalne studije slučaja umjesto studija koje pokazuju dovoljnu dubinu istraživanja kako bi ih mogla razumjeti šira publika.

Mora se naglasiti da se kreativnost ovog vrlo upornog pošiljaoca neželjene pošte, IOSR časopisa, ne iscrpljuje na ovom; četiri poruke poslate su 1. januara 2021. na jednu te istu adresu, s temama: "Kvaliteta dobrog časopisa :: Sretna nova 2021.", primljena 00:09:53 +0000 od IOSR Journal <info@amzun.online> (primijetite čudan predmet poruke koji kombinira starije poruke i pozdrave); "IOSR ČASOPISI nazdravljaju za zdravlje, sreću i napredak u 2021.", primljena 10:03:47 +0000 od IOSR JOURNALS <info@xumd.online> (zbog lošeg engleskog, predmet izgleda kao naslov pjesme, umjesto pozdrava); "IOSR JOURNALS Neka vam Nova godina donese razloge za osmijeh!", primljena 17:40:43 +0000 od IOSR JOURNAL <info@zedudaba.online>; i "Želim vam mnogo blagoslova!", primljena 18:49:11 +0000 od IOSR Journal <info@toughnut.info> (imajte na umu neobičnu upotrebu jednine "Ja" u poruci koja dolazi od časopisa; također, "mnogo blagoslova" liči na Nigerijsku prevaru: "Dragi Božji izabranici, vjerujem da će Vam biti bolje nego što mislim [...] kad je moj pokojni muž bio živ, položio je svotu od 12,2 miliona američkih dolara (Dvanaest miliona i dvjesto hiljada dolara) u banku Ouagadougou Burkina Faso [...] Ostanite blagoslovljeni. Tvoja Sestra Gđa Kadi karim").

the elements pointed out, it is interesting to see that each invitation appears to come from a different address, although the "Reply-To" address is IOSR Journal <support@iosrmail.org> in all cases.

(2) "Subject: UGC Approved Journal Score Your Rank by Publishing Research Paper with International High Impact Factor Journal

From: "Editor – IERJ" <info@thewriterspublication.co.in>

Date: Sat, June 10, 2017 12:22"

"From: IOSR JOURNALS <info@zedudaba.online>

Subject: IOSR Articles Journal

Date: Date: Fri, 25 Dec 2020 10:26:50 +0000

[...]

(we have indexed all 2019 and 2020 articles in Indian Citation Index. [...]) It is one of the top approved and authorized Indexing of Asia. [...]"

"From: IOSR JOURNALS <info@toughnut.info>

Subject: IOSR Journals got 9 Ranking by AQCI

Date: Date: Mon, 28 Dec 2020 09:43:56 +0200 (EET)

[...]

We are happy to announce to you that the International Organization of Scientific Research Journals have come under AQCI – 2020 Top 10 Journals Ranking.

IOSR Journals got 9 Ranking by AQCI (African Quality Center for Journals) – Top 10 Journals Ranking. [...]"

"Date: Thu, 31 Dec 2020 00:39:59 +0000

From: Quest Journal <info@xumd.online>

Subject: Quest International Journal

[...]

QUEST **Journals** got 9th Ranking by AQCI (African Quality Center for Journals) – Top 10 Journals Ranking. [...]"

UGC is the University Grants Commission of India, a body funding Indian education based on the scientific output of the universities. In their turn, universities set further pressure on the professors to publish. In 2017, the UGC started to create white lists of journals that have acceptable standards; only publications in these journals are accepted for a grant proposal to be funded. These references to Indian or African organizations and indexing services are attempting to provide additional legitimacy for the journal. However, since the call is not targeted (e.g., to the Indian or African universities, professional associations, etc.), but sent out randomly, such an argument, not appealing for any potential author from outside of India or Africa, is good only for providing additional evidence for the geographical location of predatory journals, in line with Mills and Inouye (2020).

Also, please note the examples of two different journals (in reality, the number is greater, only two were chosen for illustrating purposes) receiving the same African Quality Center for Journals (AQCI) rank; this is a first sign able to raise suspicions. Most often, such endorsements have

Osim istaknutih elemenata, zanimljivo je da izgleda da svaki poziv dolazi s druge adrese, iako je adresa za odgovor u svim slučajevima IOSR Journal <support@iosrmail.org>.

(2) "Predmet: UGC odobrena ocjena časopisa Vaš rang objavom istraživačkim radom u časopisu Međunarodno visokog faktora uticaja

Od: "Editor – IERJ" <info@thewriterspublication.co.in>

Datum: Subota, Juni 10, 2017 12:22"

"Od: IOSR JOURNALS <info@zedudaba.online>

Subject: IOSR Articles Journal

Date: Date: Petak, 25 dec 2020 10:26:50 +0000

[...]

(indeksirali smo sve članke za 2019. i 2020. u Indian Citation Indexu (Indijska citatna baza) [...]) Jedan je od najboljih odobrenih i ovlaštenih Indeksa Azije [...]"

"Od: IOSR JOURNALS <info@toughnut.info>

Predmet: IOSR Journals got 9 Ranking by AQCI

Datum: Pon, 28 dec 2020 09:43:56 +0200 (EET)

[...]

Sretni smo što vas možemo obavijestiti da su Međunarodna organizacija naučnoistraživačkih časopisa dospjeli na ljestvicu 10 najboljih časopisa AQCI – 2020.

IOSR časopisi su dobili 9. mjesto prema AQCI (African Quality Center for Journals / Afrički centar za kvalitetu časopisa) – Top 10 časopisa. [...]"

"Datum: Četvrtak, 31 dec 2020 00:39:59 +0000

Od: Quest Journal <info@xumd.online>

Predmet: Quest International Journal

[...]

QUEST **časopisi** su dobili 9. mjesto prema AQCI-u (African Quality Center for Journals / Afrički centar za kvalitetu časopisa) – Top 10 časopisa [...]"

UGC je Univerzitetska komisija za stipendije u Indiji, tijelo koje finansira indijsko obrazovanje na temelju naučnih rezultata univerziteta. S druge strane, univerziteti vrše daljnji pritisak na profesore da objavljuju radove. Godine 2017. UGC su počeli kreirati bijelu listu časopisa koji imaju prihvatljive standarde; samo se radovi u tim časopisima prihvataju za finansiranje prijedloga bespovratnih sredstava. Ove reference na indijske ili afričke organizacije i usluge indeksiranja pokušavaju obezbijediti dodatni legitimitet časopisu. Međutim, budući da poziv nije ciljan (npr., na indijske ili afričke univerzitete, strukovna udruženja itd.), nego je poslat nasumično, takav argument, koji nije privlačan za bilo kojeg potencijalnog autora izvan Indije ili Afrike, dobar je samo za pružanje dodatnih dokaza o geografskom položaju grabežljivih časopisa, u skladu s Millsom i Inouyeom (2020).

Također, obratite pažnju na primjere dva različita časopisa (u stvarnosti je broj veći, samo su dva izabrana radi ilustracije) sa dobijenim istim mjestom na rang-listi Afričkog centra za kvalitetu časopisa (AQCI); ovo je prvi znak koji može izazvati sumnju. Najčešće su ta-

a dubious quality. The AQCI website is down, but it can be accessed through the Internet archive up to 23 June 2020 (<https://web.archive.org/web/20200623200253/http://www.aqcj.org/index.html>); it offers very little information, the English level is poor, and an "Impact Factor" is advertised. The particular AQCI Impact Factor is mentioned by Xia and Smith (2018) as an alternative "tailored to poor publishing practice, with many irreproducible measures", and by Dadkhah et al. (2017) on their "List of Misleading Metrics".

(3) "We sincerely request you to submit your Articles – IJHSSE

From: Editor_IJHSSE <info@oajour.com>

Date: Jan 12 at 2:51 AM

[...] Given the advancement and novelty in your field, it is more imminent than ever before to get your research published. So, we kindly invite you with sincerity to contribute your unpublished manuscripts.

Looking forward to your favorable reply.

Yours sincerely,

Editorial Office"

Let us examine a little bit more the text. The subject emphasizes the sincerity idea. Why is it necessary? Judging by the strict sense of the phrase, the opposite of a sincere invitation is an insincere one. But what does it mean? Normally, it means that people are invited to submit, but actually the journal does not welcome their submissions. Obviously, this is not the intention of the text. The real sense is that predatory publishers are, by their nature, deceptive, and the overemphasized sincerity refers to the senders, trying to hide their real intention, and not to the call itself. In plain English, this is an additional proof that the predatory publishers are wolves in sheep clothes.

Although the three examples are the most relevant, the list does not stop here. A call for papers from the International Journal of Humanities and Social Science Invention, presented in the thematic sample no. 5, has the subject "Best Impact Factor Journal". This advertisement makes no sense, because the term "impact factor" is a trademark of Clarivate Analytics, and in the most recent rankings (Journal Citation Reports), the best impact factor, meaning the highest (note the poor English) belongs to the Cancer Journal for Clinicians (292.278 in 2019).

3.4. Advertising for the unneeded gifts and justifying the quality in a strange way

"Subject: Recommended by the Reviewers

From: best <best65office@rediffmail.com>

Date: Dec 17 at 8:01 AM

International Journal of Modern Engineering Research
ISSN: 2249-6645

kve preporuke sumnjive kvalitete. Web stranica AQCI je nedostupna, ali joj se može pristupiti putem stranice Internet archive do 23. juna 2020. (<https://web.archive.org/web/20200623200253/http://www.aqcj.org/index.html>); nudi vrlo malo informacija, nivo engleskog je loš, a oglašava se i "Faktor uticaja". Posebni AQCI faktor uticaja spominju Xia i Smith (2018) kao alternativu "prilagođenu lošoj izdavačkoj praksi, s mnogim neponovljivim mjerama", kao i Dadkhah et al. (2017) na njihovoj listi "List of Misleading Metrics" (Lista zavaravajućih pokazatelja).

(3) "Iskreno Vas molimo da prijavite svoje članke – IJHSSE

Od: Editor_IJHSSE <info@oajour.com>

Datum: Jan 12 u 2:51

[...] S obzirom na napredak i novitete u Vašem području, objaviti Vaše istraživanje sada je neizbježno. Stoga vas ljubazno i iskreno pozivamo da doprinesete svojim neobjavljenim rukopisima.

Radujemo se vašem pozitivnom odgovoru.

S poštovanjem,

Redakcija"

Pogledajmo još malo tekst. Naslov naglašava ideju iskrenosti. Zašto je to potrebno? Prema o osnovnom značenju te fraze, suprotnost iskrenom pozivu je neiskreni poziv. Ali što to znači? Obično to znači da su ljudi pozvani da ih pošalju radove, ali zapravo časopis ne pozdravlja njihove podneske. Očigledno, to nije namjera teksta. Pravi je smisao da su grabežljivi izdavači po svojoj prirodi prevaranti, a pretjerano naglašena iskrenost odnosi se na pošiljatelje, pokušavajući sakriti njihovu stvarnu namjeru, a ne na sam poziv. Na jednostavnom engleskom, ovo je dodatni dokaz da su grabežljivi izdavači vukovi u ovčijoj koži.

Iako su tri primjera najrelevantnija, popis ne staje ovdje. Poziv za radove iz časopisa International Journal of Humanities and Social Science Invention, predstavljen u tematskim uzorcima br. 5, ima naslov "Časopis sa najboljim faktorom uticaja". Ovaj oglas nema smisla, jer je termin "faktor utjecaja" zaštićena oznaka Clarivate Analyticsa, a na najnovijoj ljestvici rangiranja (Journal Citation Reports) najbolji faktor uticaja, tj. najviši (primijetite loš engleski), pripada časopisu Cancer Journal for Clinicians (292.278 u 2019).

3.4. Oglašavanje nepotrebnih darova i opravdavanje kvalitete na čudan način

"Predmet: Preporučuju recenzenti

Od: best <best65office@rediffmail.com>

Datum: Dec 17 u 8:01

International Journal of Modern Engineering Research
ISSN: 2249-6645

ISO 3297:2007 Certificirani međunarodni časopis

An ISO 3297:2007 Certified International Journal
Features & Benefits of IJMER Authors:

Number to every article.

IJMER provides individual "Hard copy of Certificate" to all Authors.

IJMER provides individual "Soft copy of Certificate" to all Authors.

[message continues]"

The above call lures the potential victims by providing two certificates, one electronic and the other mailed to the authors. But why would be an author interested in receiving a certificate attesting that the article was published, once the journal is online and everyone can see the article once it's published? Being familiar with the Algerian academic and research system, I know that the Algerian universities require such proofs for everything, from attending a conference to publishing an article. Such proofs are required for doctoral students to be allowed to defend their theses, or for academic promotion. The explanations are beyond the focus of this study. It can be easily assumed that the practice exists, certainly not in the Western world. Therefore, the advertisement suggests a clear target of the journal.

The advertisement of complying with an ISO standard is equally awkward. It can only be suspected that this may be an attempt to lure potential victims misleadingly taking ISO for ISI, the former (and initial) name of Clarivate Analytics (Institute for Scientific Information); apart for it, the ISO 3297:2007 (also mentioned in an e-mail received from: rank <rank41editor@rediffmail.com> November 20, 2020 at 6:53 AM), is just an indication of the fact that... the journal has an ISSN, a minimal requirement for a serial publication to exist. Petrișor (2016) mentions the reference in another predatory call of the ISO 9001:2008 standard, indicating the existence of a quality management system that can be used for internal application by organizations. None of these standards are likely to have any relationship with the quality of the journal, which is assessed in different ways.

The offer of a number for each article is meaningless. If the number would be the DOI unique identifier, this could be an advantage for the easy retrieval of the article, but simply assigning a number, since the article already has unique identifiers (e.g., the title) makes no sense.

Finally, the subject of the call is "Recommended by the Reviewers". This is as dubious as all other arguments used in the call. Reviewers can recommend the publication of a submission in a journal, with major, minor, or no changes. The only relationship between the quality of the journal and its reviewers could exist if the journal has a Board of Reviewers with prominent names; their presence is an implicit

Značajke i prednosti IJMER-ovih autora:

Broj svakom članku.

IJMER pruža individualnu "Štampanu kopiju certifikata" svim autorima.

IJMER pruža individualnu "Elektronsku kopiju certifikata" svim autorima.

[poruka se nastavlja]"

Gornji poziv mami potencijalne žrtve davanjem dva certifikata, jednog elektronskog, a drugog poslatog autorima poštom. No, zašto bi autor bio zainteresiran za dobivanje certifikata koji potvrđuje da je članak objavljen, nakon što časopis bude postavljen na mrežu i svi mogu vidjeti članak nakon objavljivanja? Poznaajući alžirski akademski i istraživački sistem, znam da alžirski univerziteti zahtijevaju takve dokaze za sve, od sudjelovanja na konferenciji do objavljivanja članka. Takvi dokazi potrebni su kako bi doktoranti mogli odbraniti svoje teze, ili za akademsko napredovanje. Objašnjenja su izvan fokusa ove studije. Lako se može pretpostaviti da praksa postoji, ali zasigurno ne u zapadnom svijetu. Stoga oglas sugerise jasnu metu časopisa.

Oglašavanje o usklađenosti s ISO standardom jednako je čudno. Može se samo sumnjati da je ovo možda pokušaj da se potencijalne žrtve namame pogrešno navodeći ISO za ISI, bivše (i prvobitno) ime Clarivate Analyticsa (Institute for Scientific Information); osim toga, ISO 3297:2007 (također spomenut u e-mail dobijenom od: rank <rank41editor@rediffmail.com> November 20, 2020 at 6:53 AM), samo je pokazatelj činjenice da časopis ima ISSN, minimalni uslov za postojanje serijske publikacije. Petrișor (2016) spominje u drugom grabežljivom pozivu referencu ISO 9001:2008 standarda, što ukazuje na postojanje sistema upravljanja kvalitetom koji se može koristiti za interne primjene u organizacijama. Vjerojatno nijedan od ovih standarda nema nikakve veze s kvalitetom časopisa, koja se ocjenjuje na različite načine.

Ponuda broja za svaki članak je besmislena. Ako bi broj bio jedinstveni identifikator DOI-a, to bi moglo biti prednost za lako pristupanje članku, ali jednostavno dodjeljivanje broja, budući da članak već ima jedinstvene identifikatore (npr. naslov), nema smisla.

Konačno, predmet poziva je "Preporučili recenzenti". To je sumnjivo kao i svi drugi argumenti koji se koriste u pozivu. Recenzenti mogu preporučiti objavljivanje rada u časopisu, s većim, manjim ili bez ikakvih promjena. Jedinu odnos između kvalitete časopisa i njegovih recenzenata mogao bi postojati ako časopis ima Odbor recenzenata s istaknutim imenima; njihova je prisutnost implicitna potvrda kvalitete časopisa. To nije slučaj, jer web stranica časopisa (sada ugašena, ali dostupna putem stranice Internet archive: <https://web.archive.org/>

endorsement of the journal quality. This is not the case, as the journal website (dead now, but available through the Internet archive: <https://web.archive.org/web/20200819112939/http://www.ijmer.com/>) does not display any list of the people who reviewed for the journal.

3.5. No quality control

“Subject: Invitation to Review: MRI-2020-016

From: netjourn.mri@netmails.ga <netjourn.mri@netmails.ga>

Date: Jun 10 at 6:28 PM

Dear Colleague,

We received a manuscript titled: Fishiness of piscine birds linked to absence of poisonous fungi but not pizza

I wish to find out if you can create time to review this manuscript and send it to us within ten days. Kindly send me an email to acknowledge the receipt of this mail.

Find the abstract below

ABSTRACT

What is a species? That is one of the main questions in evolutionary biology, ecology, and conservation biology. Another question is this one: Can the degree of fish-likeness in birds be linked to the absence of poisonous fungi? Sparked by recent major ornithological advances we set out to assess whether the reason that some birds are more morphologically similar to fish than others could be explained by the prevalence of fungi of mild to severe toxicity. Whereas birds of several taxonomic orders are partly or predominantly aquatic, few have adapted so strongly to an underwater lifestyle as penguins (*Sphenisciformes*). These both eat fish and look like fish (what's up with that?), and predominantly occur in the Antarctic region, where environmental conditions largely prohibit the growth of poisonous fungi. On the other hand, birds with traditionally bird-like morphology (e.g. *Gallus gallus*) as well as fish with fish-like morphology (e.g., *Engraulis* sp.) seem to mostly occur sympatrically with mushrooms on pizzas. We thus conclude that the absence of poisonous mushrooms has led to the pronounced fishiness of certain members of class Aves. Using a sophisticated statistical framework, we also uncover an unexpected interclass taxonomic relationship, and predict that the evolution of volant penguins as a result of climate change is mediated through shifted fungal distributions. Our study brings new and important perspectives to different fields, including climate change and invasion biology.

Keywords: Climate change, Convergent evolution, European Union, Mushrooms, Other stuff, R, *Sphenisciformes*, Taxonomic sensations.

Looking forward to your response and WE ALSO INVITE YOU TO SUBMIT YOUR MANUSCRIPT(S) FOR PUBLICATION.

Best regards,

Prof. Shamim Ahmad

Editor, Microbiology Research International

Net Journals.”

[web/20200819112939/http://www.ijmer.com/](http://www.ijmer.com/)) ne prikazuje listu osoba koje su recenzirale časopis.

3.5. Nema kontrole kvalitete

“Predmet: Poziv za recenziranje: MRI-2020-016

Od: netjourn.mri@netmails.ga <netjourn.mri@netmails.ga>

Datum: Juni 10 u 18:28

Dragi kolega,

Dobili smo rukopis pod naslovom: Fishiness of piscine birds linked to absence of poisonous fungi but not pizza / Ribolikost vodenih ptica povezana sa nedostatkom otrovnih gljivica, ali ne pizze

Želim znati možete li naći vremena za pregled ovog rukopisa i poslati nam ga u roku od deset dana. Ljubazno mi pošaljite e-mail da potvrdite primitak ove pošte.

Sažetak pronađite u nastavku

SAŽETAK

Šta je vrsta? To je jedno od glavnih pitanja u evolucijskoj biologiji, ekologiji i biologiji konzervacije. Drugo pitanje je ovo: Može li se stepen sličnosti s ribama kod ptica povezati s nedostatkom otrovnih gljivica? Potaknuti nedavnim velikim ornitološkim napretkom, odlučili smo procijeniti može li se razlog zašto su neke ptice morfološki sličnije ribama od drugih objasniti rasprostranjenošću gljiva blage do teške toksičnosti. Dok su ptice nekoliko taksonomskih redova djelomično ili pretežno vodene, rijetke su se tako snažno prilagodile podvodnom načinu života kao pingvini (*Sphenisciformes*). Obje jednu ribu i izgledaju poput ribe (kako to?), a pretežno se pojavljuju u antarktičkoj regiji, gdje okolišni uslovi uvelike zabranjuju rast otrovnih gljiva. Sa druge strane, ptice s tradicionalnom morfologijom ptica (npr. *Gallus gallus*), kao i ribe sa tradicionalnom morfologijom riba (npr. *Engraulis* sp.), čini se da se uglavnom simpatrično javljaju s gljivama na pizzama. Stoga zaključujemo da je odsutnost otrovnih gljiva dovela do izražene ribolikosti pojedinih pripadnika klase Aves (Ptica). Koristeći sofisticirani statistički okvir, otkrivamo i neočekivani međuklasni taksonomski odnos i predviđamo da je evolucija letećih pingvina rezultat klimatskih promjena posredovan kroz promijenjenu podjelu gljivica. Naša studija donosi nove i važne perspektive u različita područja, uključujući klimatske promjene i invazivnu biologiju.

Ključne riječi: klimatske promjene, konvergentna evolucija, Europska unija, gljivice, ostalo, R, *Sphenisciformes*, taksonomske senzacije

Radujemo se vašem odgovoru i POZIVAMO VAS DA POŠALJETE SVOJE RUKOPISE ZA OBJAVLJIVANJE.

Lijepi pozdrav,

Prof. Shamim Ahmad

Urednik, Microbiology Research International

Net Journals.”

Očigledno, svaki legitiman časopis primijetio bi da nešto “ne štima” sa ovim podneskom te ga odbacio. Činjenica da sam ga dobio kao potencijalni recenzent (i, prema Twitter objavi na: <https://twitter.com/>

Obviously, any legitimate journal would have noticed the “fishiness” of this submission and desk-rejected it. The fact that I received it as a potential reviewer (and, according to the Twitter post at <https://twitter.com/franzanth/status/1271532938740396033> others too) shows that the many sting experiments on the predatory journals had no effect. My personal guess is that the authors were having fun or planning a similar experiment with the ones presented in the following, but, although the call is over six months old, I have not seen the article published. If this is a sting experiment, then time is needed; Djuric (2015) published his sting experiment two years after it, and Bohannon (2013), some 10 months after the beginning of the experiment.

Two of the famous cases were already mentioned, but details are needed. Djuric (2015) submitted a bogus research article, citing Michael Jackson and the Serbian illustrated Mickey Mouse Magazine, to name only the few, to the Romania based Metalurgia International journal, which published it in exchange for a fee. It is worthy mentioning that the predatory status of Metalurgia International can be debated; despite its poor-quality control and money charges, the journal does not actively spam for papers, which is considered a defining feature of predatory publishers (Grudniewicz et al. 2019). The study of Bohannon (2013) is a typical sting experiment, where the author produced a bogus research article and submitted it to predatory and non-predatory journals (based on Beall’s list), recording the outcome, and finding that most predatory publishers accepted it in exchange of a fee.

These experiments were not singular. Similar sting experiments were successfully made using a fake editor (Sorokowski et al. 2017). However, the really interesting stories are the individual one. A Star Trek fanatic, exasperated by the multiple predatory calls, wrote a bogus article relating a Star Trek episode describing the transformation of humans into amphibians at speeds exceeding the light one, signed by Star Trek fictional characters from the Starfleet Academy (including Admiral Janeway), and, after negotiating the fees, had it published for 50 US dollars (Paris et al. 2017). Equally exasperated by the multitude of calls, an author produced a document basically repeating the words “Get me off your f***ing mailing list” (as words and images), and sent it to one of the spamming predatory publishers (the International Journal of Advanced Computer Technology), who accepted it in exchange for a fee (Watson 2017).

Other “milder” examples include papers written using a program that builds up automatically articles that are correct from the grammar and spelling viewpoint, but make no scientific sense, like “Deconstructing Access Points” (by David Phillips and

franzanth/status/1271532938740396033 i drugi također) pokazuje da mnogi eksperimenti da se razotkriju grabežljivi časopisi nisu imali učinka. Moje osobno nagađanje je da su se autori zabavljali ili planirali sličan eksperiment onom predstavljenom u nastavku rada, no, iako je poziv poslat prije više od šest mjeseci, nisam vidio da je članak objavljen. Ako je ovo eksperiment, potrebno je vrijeme; Djuric (2015) je objavio eksperiment nakon dvije godine, a Bohannon (2013), 10-ak mjeseci nakon početka eksperimenta.

Dva poznata slučaja već su spomenuta, ali potrebni su detalji. Djuric (2015) je poslao je lažni istraživački članak, citirajući Michaela Jacksona i srpski ilustrirani časopis Mickey Mouse, da navedemo samo neke, rumunskom časopisu Metalurgia International, koji ga je objavio uz novčanu naknadu. Vrijedi spomenuti da se o grabežljivom statusu časopisa Metalurgia International može raspravljati; uprkos lošoj kontroli kvalitete i zahtjevima za plaćanje, časopis ne šalje aktivno neželjenu poštu za radove, što se smatra ključnom značajkom grabežljivih izdavača (Grudniewicz et al. 2019). Studija Bohannona (2013) tipičan je eksperiment, u kojem je autor napravio lažni istraživački članak i poslao ga u grabežljive i negrabežljive časopise (na temelju Beallove popisa), bilježeći ishod i otkrivši da ga je većina grabežljivih izdavača prihvatila pod uslovom da se objavljivanje plati.

Ti eksperimenti nisu bili pojedinačni. Slični eksperimenti su uspješno napravljeni korištenjem lažnog urednika (Sorokowski et al. 2017). Međutim, veoma su zanimljive individualne priče. Fan Zvezdanih staza, ogorčen višestrukim grabežljivim pozivima, napisao je lažni članak koji se odnosio na epizodu Zvezdanih staza opisujući transformaciju ljudi u vodozemce brzinom većom od svjetlosti, koju su potpisali izmišljeni likovi iz Zvezdanih staza s Akademije Zvezdane flote (uključujući admiralku Janeway), i, nakon što je pregovarao o naknadama, objavio ga je za 50 američkih dolara (Paris et al. 2017). Jednako ogorčen mnoštvom poziva, autor je izradio dokument koji je u osnovi ponavljao riječi “Skini me s j....e mailing liste” (kao riječi i slike) i poslao ga jednom od grabežljivih izdavača s neželjenim porukama (International Journal of Advanced Computer Technology), koji ga je prihvatio pod uslovom da plati naknadu za objavljivanje (Watson 2017).

Drugi “blaži” primjeri uključuju radove napisane pomoću programa koji automatski stvaraju članke koji su ispravni s gramatičkog i pravopisnog stajališta, ali nemaju naučni smisao, poput “Dekonstrukcija pristupnih tačaka” (David Phillips i Andrew Kent), “Nezavisne, negativne, kanoničke Turingove strelice jednadžbi i problemi u primijenjenom formalnom PDE-u” (M. Rathke) ili članak Afrič-

Andrew Kent), “Independent, Negative, Canonically Turing Arrows of Equations and Problems in Applied Formal PDE” (by M. Rathke), or the African Journal of Agricultural Research article “Mapping Indonesian paddy fields using multiple-temporal satellite imagery”, by Nono Lee, Agnes Monica, and Inul Daratista. As nothing could flag the attention with respect to this article, it has to be said that it is a slightly modified copy of the Scholarly Journal of Agricultural Science article “Mapping Indonesian Rice Areas Using Multiple-Temporal Satellite Imagery”, by Nono Lee and Pejabat Palsu. The two journals are both predatory, and the new author names belong to Indonesian pop stars.

The latest example shows that no attention is paid to the critical issue of plagiarism. Unfortunately, I can bring additional evidence for this. The article “Evolving strategies of the predatory journals” (Petrišor 2016) was plagiarized by the means of incorrect paraphrase. The author submitted it initially to the International Journal of Research in Education and Science; the Editor asked me to review it. I reported the plagiarism, and, ironically, the article dealing with predatory journals (with a message distorted occasionally by the poor English of the plagiarizer), ended by being published by a predatory journal, showing several “symptoms” described in the article (Hossain 2020).

3.6. The graphic language

An often-quoted Chinese proverb says that one image counts as much as 1,000 words. Figure 1 shows a call for papers from the International Journal of Humanities and Social Science Invention. The image is visually unpleasing, due to the extensive use of violent colors, of too many font faces and sizes, apparently in a random way. This is a common feature of the predatory journals; Cukier et al. (2020) mention the ‘look and feel’ of unprofessionally designed websites of the predatory publishers.

4. Discussions

The findings of the study include, in a nutshell: (1) invented English names, meant to give the appearance that the calls come, as they claim, from the Western world, or that they are redirected (and implicitly endorsed) by Western scholars; (2) advertisements making no sense for the Western world, including meaningless certificates, claims of the recognition of the journal quality beyond the Western world; (3) lack of quality control, likely to indicate that a quality submission might share the same issue with pseudo-scientific articles; and (4) a poor graphic language, indicating the amateurish staff editing a predatory journal. All these confirm the hypothesis according to which predatory journal do

kog časopisa za poljoprivredna istraživanja (African Journal of Agricultural Research) “Mapiranje indonezijskih neobrađenih polja pomoću viševremenskih satelitskih snimaka”, Nono Leea, Agnes Monica i Inul Daratista. Budući da ništa ne može upozoriti na ovaj članak, valja reći da je to malo izmijenjena kopija članka časopisa Scholarly Journal of Agricultural Science “Mapiranje područja sa rižom u Indoneziji pomoću viševremenskih satelitskih snimaka” Nonoa Leeja i Pejabata Palsua. Oba časopisa su grabežljiva, a imena novih autora pripadaju indonezijskim pop-zvijezdama.

Najnoviji primjer pokazuje da se ne pridaje važnost kritičnom problemu plagijata. Nažalost, mogu donijeti dodatne dokaze za to. Članak “Razvojne strategije grabežljivih časopisa” (Petrišor 2016) plagiran je netačnom parafrazom. Autor ga je na početku poslao časopisu International Journal of Research in Education and Science (Međunarodni časopis za istraživanje u obrazovanju i nauci); urednik me je zamolio da ga pregledam. Izvijestio sam o plagijatu, a ironično je da je članak koji se bavio grabežljivim časopisima (s porukom koju je povremeno iskrivio loš engleski jezik plagijatora) završio objavljen u grabežljivom časopisu koji pokazuje nekoliko “simptoma” opisanih u članku (Hossain 2020).

3.6. Grafički jezik

Često citirana kineska poslovice kaže da jedna slika vrijedi hiljadu riječi. Slika 1 prikazuje poziv za radove iz časopisa International Journal of Humanities and Social Science Invention. Slika je vizuelno neugodna, zbog mnogo jakih boja, previše različitih izgleda i veličina slova, očito nasumičnih. Ovo je uobičajena odlika grabežljivih časopisa; Cukier et al. (2020) spominju ‘izgled i osjećaj’ neprofesionalno dizajniranih web stranica grabežljivih izdavača.

4. Diskusija

Rezultati studije ukratko podrazumijevaju: (1) izmišljena engleska imena, koja imaju za cilj ostaviti dojam da pozivi dolaze, kako tvrde, iz zapadnog svijeta, ili da ih preusmjeravaju (i implicitno podržavaju) zapadni naučnici; (2) oglase koji nemaju smisla zapadnom svijetu, uključujući besmislene certifikate, tvrdnje o priznavanju kvalitete časopisa izvan zapadnog svijeta; (3) nedostatak kontrole kvalitete, koji bi mogao ukazivati na to da bi kvalitetni podnesak mogao imati isti problem kao pseudonaučni članci; i (4) loš grafički jezik, što ukazuje na amatersko osoblje koje uređuje grabežljivi časopis. Sve to potvrđuje hipotezu prema kojoj grabežljivi časopis ne pripada naučnom području, a također je u stanju stajati u jezgri mogućih smjernica za razotkrivanje grabežljivih izdavača na temelju specifičnih značajki njihovih poziva.

Best Impact Factor Journal

alexandru_petri.../Inbox

journal_chief11401 <journal_chief52149@excite.com>
 To: imatits@kmail.ru, rudaitiene@mruni.eu, cejana@takas.lt, sutuginiene@mail.ru,
 ruta.lasauskiene@mruni.eu [more...](#)

Mar 3 at 1:57 PM

International Journal of Humanities and Social Science Invention

Call for Papers (March 2020 Issue)

Impact Factor 5.35

Dear Author/Researcher,

IJHSSI is peer reviewed International Journal which publishes paper online as well as print version. **IJHSSI is indexed in major indexing like EBSCO HOST, CABELL's library, ULRICH web, Jour Info etc.** Papers are invited for INVENTION Journals **March 2020** Issue related to all field of **Humanities and Social Science** etc.

ISSN (Online Version): 2319 – 7722

ISSN (Print): 2319 – 7714

Subject Category: Humanities and Social Science.

IJHSSI follows the rapid publication process.

Publication Frequency: 12 issue per year

Important dates are as follows:

Manuscript Submission:	10th March 2020
Acknowledgement Notification:	within 24 hours
Acceptance Notification:	within 10 days
Paper Publication:	20th March 2020

Hard copy will be dispatch within 7 days after online publication.

Please submit your paper through: pap_er.indexed@rediffmail.com

Website: www.ijhssi.org

With Warm Regards

Editor-In-Chief

IJHSSI

Figure 1. Graphically unpleasant call for papers from the International Journal of Humanities and Social Science Invention.

Slika 1. Grafički neugodan poziv za radove u časopisu International Journal of Humanities and Social Science Invention.

not belong to the scientific realm, and are also able to stand at the core of possible guidelines for exposing predatory publishers based on specific features of their calls.

Unlike the previous studies examining in depth the predatory calls to look at the elements defining them (Petrișor 2016, 2017, 2018), the present study addressed the 'outlier', meaning those elements which are able to specifically distinguish the predatory journals. All the findings presented above are such distinctive features; their identification used the language criterion, which was also able to bring additional evidence for supporting the findings of previous studies (Mills and Inouye 2020) that tracked the origin of predatory publishers in the global South.

As the samples illustrate, most of the calls from the predatory publishers show that their authors are non-native English speakers. If some of the errors

Za razliku od prethodnih studija koje propituju u potpunosti grabežljive pozive gledajući elemente koji ih definiraju (Petrișor 2016, 2017, 2018), sadašnja studija se bavila 'netipičnim vrijednostima', tj. onim elementima koji mogu posebno razlikovati grabežljive časopise. Svi gore izneseni rezultati imaju izrazita obilježja; za njihovu identifikaciju korišten je kriterij jezika, koji je također mogao donijeti dodatne dokaze u prilog nalazima prethodnih studija (Mills i Inouye 2020) koje su pratile porijeklo grabežljivih izdavača s Juga.

Kao što uzorci ilustruju, većina poziva grabežljivih časopisa pokazuju da njihovi autori nisu izvorni govornici engleskog jezika. Ako su neke greške asimptomatične, uprkos njihovoj ozbiljnosti, raspona od grubih grešaka (npr. pravopisne greške, neslaganje subjekta i predikata, miješanje riječi, nedostatak poznavanja značenja riječi) do problema koje

are asymptomatic, despite their seriousness, ranging from gross errors (e.g., misspellings, subject-verb disagreements, word confusion, lack of knowledge of the word meanings) to issues detectable only by the advanced users (lack of articles and prepositions, awkward phrasing, wrong use of verbal tenses or modes), some of the samples reveal symptomatic errors. The wrong use of capitalization, punctuation, spaces (e.g., after an opening parenthesis), visible in some of the examples (e.g., the call from the IOSR JOURNALS, presented in the thematic sample no. 2) are indications that the senders come from countries where such rules do not exist, situated in North Africa, South-East Asia and the Middle East (e.g., Chinese, Arabic), confirming the previous studies (Mills and Inouye 2020). These elements have not been mentioned in the previous literature, which pinpointed only the poor quality of English, without an in-depth analysis (Truth 2012; Bohannon 2013; Crawford 2014; Petrișor 2016).

All together, these findings offer important instruments for the detection of predatory publishers in order to avoid the deception. However, since there is no common global action against the predatory publisher despite an acute need for collaborative efforts (Moher and Moher 2016) due to the global impact, the only means of stopping the researchers being lured by the predatory publishers is to increase their awareness; in this regard, the present study makes also an important contribution. For this aim, previous studies (Petrișor 2018) suggested that libraries could play a more active role in helping the authors being deceived by the predatory journals. Libraries offer courses on writing up research, but also on the basics of the peer review process, and even issues related to what happens after the publication of a manuscript; each of these can connect to the predatory publishers, which promise a fast review and are likely to send their calls for papers to those publishing in legitimate journals. Ideally, specialized trainings should be delivered on the predatory publishing issues; some examples include the Library of Gdansk Medical University, Poland (courses and a page dedicated to the predatory publishers – <https://biblioteka.gumed.edu.pl/?strona=391>), University of Quebec, Montreal, Canada (page dedicated to the predatory publishers – <http://guides.bibliotheques.uqam.ca/themes/187-editeurs-predateurs?tab=1167>), Library of Opole, Poland (course organized in 2019), University of Pretoria, South Africa (course organized in 2018), and Pelegrí Casanova Library of Health Sciences in Valencia, Spain (page dedicated to the predatory publishers – <http://hemesalud.blogs.uv.es/revistes-depredadores/>).

Although the findings make an important contribution to providing tools for detecting the predatory

prepoznaju samo napredni korisnici (nedostatak članova i prijedloga, nespretne rečenice, pogrešna upotreba glagolskih vremena ili oblika), neki od uzoraka otkrivaju simptomatične greške. Pogrešna upotreba velikih slova, interpunkcije, razmaka (npr. nakon otvorene zagrade), vidljiva u nekim primjerima (npr. poziv IOSR časopisa, predstavljenog u tematskom uzorku br. 2) pokazatelji su da su pošiljatelji iz zemalja u kojima takva pravila ne postoje, a koje se nalaze u sjevernoj Africi, jugoistočnoj Aziji i na Bliskom Istoku (npr. kineski, arapski), potvrđujući prethodne studije (Mills i Inouye 2020). Ovi elementi nisu spomenuti u prethodnoj literaturi koja je ukazivala samo na lošu kvalitetu engleskog jezika, bez dublje analize (Truth 2012; Bohannon 2013; Crawford 2014; Petrișor 2016).

Svi ti rezultati zajedno nude važne instrumente za otkrivanje grabežljivih izdavača kako bi se izbjegla prevara. Međutim, budući da ne postoji zajednička globalna akcija protiv grabežljivih izdavača uprkos akutnoj potrebi za zajedničkim naporima (Moher i Moher 2016) zbog globalnog uticaja, jedini način da se spriječi da grabežljivi izdavači privuku istraživače jest porast svijesti o njima; imajući to na umu, i ova studija također daje važan doprinos. U tu svrhu, prethodne studije (Petrișor 2018) sugerisale su da biblioteke mogu igrati aktivniju ulogu u pomaganju autorima da ih ne prevare grabežljivi časopisi. Biblioteke nude kurseve za pisanje istraživanja, ali i osnove procesa recenziranja, pa čak i pitanja koja se odnose na ono što se događa nakon objavljivanja rukopisa; svaki od njih može se povezati s grabežljivim izdavačima, koji obećavaju brzi pregled i vjerojatno će poslati svoje pozive za radove onima koji objavljuju u legitimnim časopisima. U idealnom slučaju, trebalo bi održati specijalizirane obuke o problemima predatorskih izdavača; neki primjeri uključuju Biblioteku medicinskog univerziteta u Gdanjsku, Poljsku (kursevi i stranica posvećena grabežljivim izdavačima – <https://biblioteka.gumed.edu.pl/?strona=391>), Univerzitet u Quebecu, Montreal, Kanada (stranica posvećena grabežljivim izdavačima – <http://guides.bibliotheques.uqam.ca/themes/187-editeurs-predateurs?tab=1167>), Biblioteku u Opoleu, Poljska (kurs organizovan 2019), Univerzitet u Pretoriji, Južna Afrika (kurs organizovan 2018) i Pelegrí Casanova biblioteku zdravstvenih nauka u Valenciji, Španija (stranica posvećena grabežljivim izdavačima – <http://hemesalud.blogs.uv.es/revistes-depredadores/>).

Iako rezultati značajno doprinose pružanju alata za otkrivanje grabežljivih poziva i podršku istraživačima, njihova metodologija ograničena je na empirijsku i individualnu analizu nekoliko 'ekstremnih' poziva. Iako je metoda dobra za razaznavanje elemenata koji bi promakli ako pokušate analizirati više poziva koristeći – ako je opseg posla prevelik

calls and supporting the researchers, its methodology is limited to the empirical and individual analysis of few 'extreme' calls. Although the method is good for discerning elements that would escape if trying to analyze more calls, using – if the volume of work is too large for individual analyses – automated procedures (Markowitz et al. 2020), each method has its own advantage; the automated procedures are, by processing large volumes of data, able to detect patterns and trends unable to be seen if the calls were analyzed one by one, have the advantage of reproducibility, and are less affected by individual biases. For this reason, an important direction for the future research would be to use a join approach, combining individual analyses with automated procedures, and joining the advantages of the two methodologies.

5. Conclusions

This research was aimed to analyze the predatory calls looking for the 'outliers', which are language elements able to distinguish precisely the predatory publishers. The findings, included invented English names, advertisements making no sense for the Western world, lack of quality control and a poor graphic language, confirm the hypothesis according to which the predatory publishers are located in countries where English is not commonly spoken, and provide additional evidence for their location in the 'global South'. At the same time, these distinctive features are likely to support researchers into being deceived. In the process of increasing their awareness, the libraries can play a key role. From a methodological perspective, the study suggests a need for developing more and deeper analyses of the call for papers, using a joint approach combining automated procedures with thorough examinations of each individual call.

za pojedinačne analize – automatizirane postupke (Markowitz et al. 2020), svaka metoda ima svoju prednost; automatizirani postupci obradom velike količine podataka mogu otkriti obrasce i trendove koji se ne mogu vidjeti ako se pozivi analiziraju jedan po jedan, imaju prednost ponovljivosti i na njih manje utiču lične pristranosti. Iz tog razloga, važan smjer za buduća istraživanja bio bi korištenje zajedničkog pristupa, kombiniranje individualnih analiza s automatiziranim postupcima i spajanje prednosti dviju metodologija.

5. Zaključak

Ovo je istraživanje imalo za cilj analizirati grabežljive pozive u potrazi za 'netipičnim vrijednostima', tj. jezičkim elementima koji mogu precizno razlikovati grabežljive izdavače. Rezultati, uključujući izmišljena engleska imena, oglase koji nemaju smisla za zapadni svijet, nedostatak kontrole kvalitete i loš grafički jezik, potvrđuju hipotezu prema kojoj se grabežljivi izdavači nalaze u zemljama u kojima se engleskim jezikom najčešće ne govori i koje pružaju dodatne dokaze o njihovoj lokaciji na Jugu. Istovremeno, ove distinktivne odlike će vjerojatno pomoći da istraživači budu prevareni. U procesu povećanja njihove svijesti, biblioteke mogu odigrati ključnu ulogu. Iz metodološke perspektive, studija sugerira potrebu za razvijanjem dubljih analiza poziva za slanje radova, koristeći zajednički pristup koji kombinira automatizirane postupke s temeljitim ispitivanjem svakog pojedinog poziva.

Sources / Izvori

- Alnajjar, Hend, U. Asif, N. Bano, and W. Aljohani. 2020. "Faculty Experiences with Predatory Conferences: A Qualitative Study" *La Prensa Medica Argentina* S2: 025. DOI: <https://doi.org/10.47275/0032-745X-S2-025>.
- Bell, Kirsten. 2017. "'Predatory' Open Access Journals as Parody: Exposing the Limitations of 'Legitimate' Academic Publishing" *tripleC* 15(2): 651-662. DOI: <https://doi.org/10.31269/triplec.v15i2.870>.
- Bohannon, John. 2013. "Who's afraid of peer review?" *Science* 342 (6154): 60-65. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.342.6154.60>.
- Butler, Declan. 2013. "The Dark Side of Publishing" *Nature* 495 (7442): 433-435. DOI: <https://doi.org/10.1038/495433a>.
- Chambers, Alan H. 2019. "How I became easy prey to a predatory publisher" *Science*, May 9, 2019. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.caredit.aax9725>.
- Crawford, Walt. 2014. "Journals, 'Journals' and Wannabes: Investigating the List." *Cites & Insights* 14 (7): 1-45.
- Cukier, Samantha, Manoj Lalu, Gregory L. Bryson, Kelly D. Cobey, Agnes Grudniewicz, and David Moher. 2020. "Defining predatory journals and responding to the threat they pose: a modified Delphi consensus process" *British Medical Journal Open* 10: e035561. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.1136/bmjopen-2019-035561>.
- Dadkhah, Mehdi, Glenn Borchardt, and Tomasz Maliszewski. 2017. "Fraud in Academic Publishing: Researchers Under Cyber-Attacks" *The American Journal of Medicine* 130 (1): 27-30. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.amjmed.2016.08.030>.
- Dizdar, Srebren. 2019. "Za i protiv otvorenog pristupa akademskim djelima u kontekstu savremenog istraživačko-izdavačkog procesa" *Bosniaca* 24: 26-38. DOI: <http://doi.org/10.37083/bosn.2019.24.26>.
- Djuric, Dragan. 2015. "Penetrating the omerta of predatory publishing: the Romanian connection" *Science and Engineering Ethics* 21 (1): 183-202. DOI: <http://doi.org/10.1007/s11948-014-9521-4>.
- Ebadi, Saman, and Gerranaz Zamani. 2018. "Predatory publishing as a case of symbolic violence: A critical English for academic purposes approach" *Cogent Education* 5: 1501889. DOI: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1501889>.
- Grudniewicz, Agnes, David Moher, Kelly D. Cobey, Gregory L. Bryson, Samantha Cukier, Kristiann Allen, Clare Arden, Lesley Balcom, Tiago Barros, Monica Berger, Jairo Buitrago, Lucia Cugusi, Michael R. Donaldson, Matthias Egger, Ian D. Graham, Matt Hodgkinson, Karim M. Khan, Mahlubi Mabizela, Andrea Manca, Katrin Milzow, Johann Mouton, Marvelous Muchenje, Tom Olijhoek, Alexander Ommaya, Bhushan Patwardhan, Deborah Poff, Laurie Proulx, Marc Rodger, Anna Severin, Michaela Strinzel, Mauro Sylos-Labini, Robin Tamblyn, Martie van Niekerk, Jelte M. Wicherts, and Manoj M. Lalu. 2019. "Predatory journals: no definition, no defence" *Nature* 576 (7786): 210-212. DOI: <https://doi.org/10.1038/d41586-019-03759-y>.
- Habibzadeh, Farrokh, and Ana-Maria Simundic. 2017. "Predatory journals and their effects on scientific research community" *Biochemia Medica* 27 (2): 270-272. DOI: <http://doi.org/10.11613/BM.2017.028>.
- Hossain, Md. Sajjad. 2020. "Predatory journals: The underlying strategies" *American Journal of Research* 5-6: 62-73.
- Kurt, Serhat. 2018. "Why do authors publish in predatory journals?" *Learned Publishing* 31: 141-147. DOI: <https://doi.org/10.1002/leap.1150>.
- Markowitz, David Matthew, Jill H. Powell, and Jeffrey T. Hancock. 2020. "The Writing Style of Predatory Publishers" Presented at 2014 ASEE Annual Conference & Exposition. Paper no. 8614. <https://www.asee.org/public/conferences/32/papers/8614/view>.
- Mills, David, and K. Inouye. 2020. "Problematising 'predatory publishing': A systematic review of factors shaping publishing motives, decisions, and experiences" *Learned Publishing*. DOI: <https://doi.org/10.1002/leap.1325>.
- Moher, David, and Ester Moher. 2016. "Stop Predatory Publishers Now: Act Collaboratively" *Annals of Internal Medicine* 164 (9): 616-618. DOI: <https://doi.org/10.7326/M15-3015>.
- Moher, David, Larissa Shamseer, Kelly D. Cobey, Manoj M. Lalu, James Galipeau, Marc T. Avey, Nadera Ahmadzain, Mostafa Alaboussi, Pauline Barbeau, Andrew Beck, Raymond Daniel, Robert Frank, Mona Ghannad, Candyce Hamel, Mona Hersi, Brian Hutton, Inga Isupov, Trevor A. McGrath, Matthew D. F. McInnes, Matthew J. Page, Misty Pratt, Kusala Pussegoda, Beverley Shea, Anubhav Srivastava, Adrienne Stevens, Kednapa Thavorn, Sasha van Katwyk, Roxanne Ward, Dianna Wolfe, Fatemeh Yazdi, Ash-

- ley M. Yu, and Hedyeh Ziai. 2017. "Stop this waste of people, animals and money" *Nature* 549 (7670): 23-25. DOI: <https://doi.org/10.1038/549023a>.
- Paris, Thomas, Harry Kim, B'Elanna Torres, Kes Ocampo, Kathryn Janeway, and Lewis Zimmerman. 2017. "Rapid genetic and developmental morphological change following extreme celerity" *American Research Journal of Biosciences* 3: 1-3.
- Petrişor, Alexandru-Ionuţ. 2016. "Evolving strategies of the predatory journals" *Malaysian Journal of Library and Information Science* 21 (1): 1-17. DOI: <http://doi.org/10.22452/mjilis.vol21no1.1>.
- Petrişor, Alexandru-Ionuţ. 2017. "Are the predatory publishers collapsing or re-inventing themselves?" *Library and Information Science Research Electronic Journal* 27 (2): 71-79. DOI: <https://www.libres-ejournal.info/2570/>.
- Petrişor, Alexandru-Ionuţ. 2018. "Predatory Publishers using Spamming Strategies for Call for Papers and Review Requests: A Case Study" *Desidoc Journal of Library & Information Technology* 38 (3): 199-207. DOI: <http://doi.org/10.14429/djlit.38.3.12551>.
- Petrişor, Alexandru-Ionuţ. 2020. "Peer Review under the Ethical Lens: Possible Questions" *Bosniaca* 25: 183-197. DOI: <http://doi.org/10.37083/bosn.2020.25.183>.
- Shaghaei, Najmeh, Charlotte Wien, Jakob Povl Holck, Anita L. Thiesen, Ole Ellegaard, Evgenios Vlachos, and Thea Marie Drachen. 2018. "Being a Deliberate Prey of a 'Predator-Researchers' Thoughts after Having Published in a Predatory Journal" *Liber Quarterly* 28 (1): 1-17. DOI: <http://doi.org/http://doi.org/10.18352/lq.1025>.
- Soler, Josep, and Andrew Cooper. 2019. "Unexpected Emails to Submit Your Work: Spam or Legitimate Offers? The Implications for Novice English L2 Writers" *Publications* 7: 7. DOI: <http://doi.org/10.3390/publications7010007>.
- Sorokowski, Piotr, Emanuel Kulczycki, Agnieszka Sorokowska, and Katarzyna Pisanski. 2017. "Predatory journals recruit fake editor" *Nature* 543 (7646): 481-483. DOI: <http://doi.org/10.1038/543481a>.
- Teixeira da Silva, Jaime A. 2017. "Jeffrey Beall's 'predatory' lists must not be used: they are biased, flawed, opaque and inaccurate" *Bibliotheca. It* 6 (1): 425-436. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.2283-9364/7044>.
- Truth, Frank. 2012. "Pay Big to Publish Fast: Academic Journal Rackets" *Journal for Critical Education Policy Studies* 10 (2): 55-105.
- Watson, Roger. 2017. "Beall's list of predatory open access journals: RIP" *Nursing Open* 4 (2): 60. DOI: <https://doi.org/10.1002/nop2.78>.
- Xia, Jingfeng and Megan P. Smith. 2018. "Alternative journal impact factors in open access publishing" *Learned Publishing* 31 (4): 403-411. DOI: <https://doi.org/10.1002/leap.1200>.

Baština na razmeđu svjetova

U povodu knjige *Baštinske studije: od moderne do postdigitalne kulture*, autorice Lejle Kodrić Zaimović.

Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2021, 190 str.

Heritage between the Worlds

On the occasion of the book *Heritage Studies: from Modern to Post-digital Culture*, by Lejla Kodrić Zaimović.

Sarajevo, National and University Library of Bosnia and Herzegovina, 2021, 190 p.

Senada Dizdar

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

senada.dizdar@ff.unsa.ba

Bavljenje kulturnom baštinom stalna je preokupacija i interes univerzitetske profesorice dr. Lejle Kodrić Zaimović. Nakon niza knjiga, studija i radova iz te oblasti, ona se sada javnosti predstavlja naučnom monografijom *Baštinske studije: Od moderne do postdigitalne kulture*, koja je nastala kao svojevrsna sinteza ranijih istraživanja, ali i kritička opservacija sadašnjeg stanja baštinskog univerzuma. Knjiga je koncipirana hronološki i kroz sedam studija prati put baštine u uvjetima ubrzavanja njenog razvoja, ne samo zbog tehnološkog napretka nego i svijesti o značaju baštine u postindustrijskoj i postdigitalnoj kulturi.

Knjiga počinje tekstom *Umjesto predgovora: Zagovaranje za baštinske studije* (11-19), dvostruko znakovitog naslova, jer se već u naslovu definira cilj nastanka knjige, a to je izučavanje baštine kao pojma *per se* u okviru baštinskih studija, ali isto tako, ovakav naslov poglavlja narušava klasičnu strukturu naučnog rada i nagovještava da "tekstovi nisu završeni i da su otvoreni za dijalog. Tako stilsko markiranje teksta upućuje da je sve proces, da nema krajnjih sudova i istina, te da je nužno stalno propitivanje svih fenomena, pa i pojma baštine, što je svakako odlika postmodernističkog stila koji će biti dominantan u ovim studijama."

Na tom tragu, prvo poglavlje knjige, *Osvrt na 20. stoljeće: Vrijeme obnove interesa za baštinu* (21-33), donosi raspravu o ispravnoj nominaciji baštinskih ustanova, počevši od, na ovim prostorima uvriježenog naziva *ustanove kulture*, njegovog preimenovanja u *informacijske ustanove*, a nešto kasnije i pojavu pojma *baštinske ustanove*, kojim se ponovo afirmira njegova temeljna zadaća da su to *ustanove pamćenja*, jer čuvaju pamćenje zajednice, vežući pojam pamćenja uz nove teorije *kulturnog pamćenja*. Dakle, unutar ovog poglavlja podsjeća se na njihova dva kontinuirano važna segmenta – baštinski i informacijski – zbog čega je ustanove ba-

štine i dalje važno razumijevati i kao baštinske i kao informacijske ustanove.

Drugi dio knjige, *Baština: Od djelatnosti do akademske discipline i profesije* (35-56), svojim je sadržajem dragocjen prilog utemeljenju baštinskih studija kao akademske discipline, mapirajući njen razvojni put kroz temeljne pojmove i njihove odnose (kultura / digitalna kultura), navodeći najeminentnije časopise poput *The International Journal of Heritage Studies* i *The Journal of Cultural Herit*, akademske kolegije i međunarodne dokumente. Proširujući djelokrug svoga razmatranja o baštini u širi kontekst kulture, autorica daje transformaciju pojma kulture, navodeći najznačajnije autoritete koji je definiraju, od M. Arnolda, T. S. Eliot, M. Horkheimera i T. Adorna, C. Lévy Straussa, R. Barthesa, R. Williamsa, "do njene preobrazbe pod utjecajem tehnologija u pojam digitalna kultura, čiji su aspekti opisani različitim metaforama kao što su *globalno selo*, *postindustrijsko društvo*, *postmoderno stanje*, *kraj historije*, *umreženo društvo*, *smrt udaljenosti*, *kult amatera*". Probijanju granica ovog polivalentnog pojma doprinosi i jedna od mnogobrojnih UNESCO-vih definicija kulture, u kojoj se zrcali opći trend prevazilaženja tradicionalne opozicije "visoka" / "niska" kultura i znatno proširuje opseg pojma kulture, razumijevajući pod kulturom i forme svakodnevnog života i tzv. "popularnu" kulturu. U ovom poglavlju problematizira se i današnja pozicija kulture, koja je izložena konzumerskom mentalitetu i pretvaranju kulture u robu, što svako utječe na svakodnevne prakse baštinskih ustanova. Rješenje ove situacije autorica vidi u usustavljenju baštinskih studija kao akademske discipline *per se*, prevazilaženju statusa zanimanja u pravcu etablirane profesije, te jačanju strukovnih organizacija, profesionalnog izdavaštva, unutarsektorske, ali i prekosektorske saradnje.

U prva dva poglavlja autorica je iznijela argumente zbog kojih je potrebno uspostavljanje baštinskih

studija kao samostalne akademske discipline, da bi se u trećem poglavlju, Digitalni životi tradicionalne građe: Baština online (57-72), bavila procesima koji su doveli do razmatranja baštine u širem informacijsko-komunikacijskom okruženju, gdje se bavi problemima tipologizacije baštinskih fenomena zasnovanih na dihotomiji – materijalna i nematerijalna kulturna baština. Pri tome ističe da u suodnošenju nematerijalne i digitalne kulture digitalni mediji imaju značajnu ulogu pri “zapisivanju” i prezentiranju nematerijalne baštine te, što je još važnije, kreiranju novih oblika nematerijalne baštine, napominjući da digitalni objekat još uvijek nije priznat kao objekat kulturne baštine.

U vremenu razvoja takozvanih participativnih korisničkih usluga, podjela informacijskih usluga na tehničke i korisničke usluge ili pak na usluge orijentirane na sisteme ili korisnika, imenovanje tih usluga kao referalnih usluga sve više postaje upitno, jer je nespojivo sa novim iskustvima i očekivanjima korisnika. Ti problemi i redefiniranje usluga, te preobrazba baštinskih institucija od informacijskih u kulturnoinformacijske, sadržaj je četvrtog poglavlja Digitalni informacijski servisi: nova razvojna prilika za baštinske ustanove (73-86).

Digitalna transformacija društva prouzročila je propitivanje temeljnih pojmova, epistemologije i metodologije unutar baštinskog sektora, a sve je dodatno usložnjeno pojavom novih oblika konkurentskih praksi nebaštinskog / komercijalnog sektora, sa kojima informacijske ustanove moraju da dijele informacijski prostor. O tim problemima autorica govori u petom poglavlju, Baština u sudaru s konkurentima: Potencijal unutarsektorskog povezivanja i prekosektorske saradnje (87-98), gdje navodi da uspješno funkcioniranje baštinskih institucija u savremenom informacijsko-komunikacijskom okruženju leži upravo u njihovoj kulturnomemorijskoj i informacijskoj ulozi, te njihovom unutarsektorskom povezivanju i prekosektorskoj saradnji.

Trajni interes autorice, još od njene doktorske disertacije *Model digitalnih informacijskih usluga u baštinskim ustanovama*, je propitivanje mogućnosti i ograničenja digitalnih usluga koje pružaju ustanove baštine u okruženju participatorne kulture. Elaboriranje ove teme dato je u šestom poglavlju Baština na webu: Začetak društvene participacije (99-132), u kojemu, nakon iscrpnog razmatranja parcipativne kulture uopće i njene uloge u ovom sektoru, autorica zaključuje da se unutar participatornog online okruženja očito mijenja paradigma ustanova baštine, koje se od “pouzdatih čuvara” sve više kreću ka “facilitatorima pristupa”.

Nakon praćenja pojedinih fenomena koji su dio baštine, redefiniranja pojma baštine i njegovog kontekstualiziranja, u sedmom poglavlju knjige Doba disciplinarne zrelosti i preispitivanja: Kritičke ba-

štinske studije (133-150) dat je kritički osvrt na fenomene baštine i njenu novu ulogu u postmodernom i postindustrijskom društvu. U poglavlju se kratko predstavljaju faze razvoja pojma baštine i objašnjava da je to pojam znatno stariji od onoga kako ga definira moderna, jer ga možemo pratiti kroz djelatnost još od starog vijeka, preko antike i srednjovjekovlja, da bi se sa prosvjetiteljstvom etablirao kroz nastanak institucija baštine u baštinski univerzum. Zatim se u poglavlju navode razlozi nastanka nove discipline koja povezuje te “raspršene” prakse i teorije u jedinstven akademski program baštinskih studija, koje pod utjecajem postmodernističkih teorija o Dugom, Drugačijem i Drugosti prevazilazi početne evropocentrične i globalizacijske vidove pogleda na baštinu, i čitava disciplina dobiva novi kritički diskurs, te se govori o kritičkim baštinskim studijima. Međutim, sva svjetska nastojanja u realizaciji ovih studija, njihovoj naučnoj, metodološkoj i epistemološkoj utemeljenosti, kao i da zaobilaze bosanskohercegovačke baštinske ustanove, kako autorica navodi, ovaj sektor kod nas još uvijek nije ni u statusu nascenti, zbog čega bi knjiga *Baštinske studije: Od moderne do postdigitalne kulture* trebala biti vrijedan doprinos njihovog utemeljenja i na ovim prostorima.

I posljednje, zaključno poglavlje, Zaključno o baštinskim kontroverzama: Budućnost baštine u postdigitalnom dobu (151-161) nema klasične zaključke, pa se postavljaju pitanja o funkcioniranju baštine u novom okruženju, njenoj perspektivi, ali i kontroverzama koje je prate.

Knjiga ima i ostale neophodne elemente: Zahvala (163), Popis izvora i literature (165-175), Registar važnih imena i pojmova (177-187) i O autorici (189-190)

Monografija *Baštinske studije: Od moderne do postdigitalne kulture*, jedinstveno je djelo, sačinjeno od sedam studija, od kojih svaka za sebe može biti i samostalni tekst, povezanih u čvrstu strukturu s nakanom da se polivalentni pojam baštine i njena transformacija objasni, počevši od njene nominalizacije, preko institucionalizacije fenomena baštine, redefiniranja njenih usluga u novom participativnom okruženju, a sve sa ciljem da se ponudi cjelovito, sistematsko i naučno razumijevanje transformacije baštinskog sektora, ne samo na nivou informacijsko-komunikacijskih dostignuća nego kao važan segment memorijske i participativne kulture. Ne sporeći ulogu i značaj dosadašnjih bavljenja baštinom unutar pojedinačnih baštinskih disciplina, knjiga *Baštinske studije: Od moderne do postdigitalne kulture* pojavljuje se kao snažna argumentacija i prvi bosanskohercegovački cjeloviti okvir za teoriju i praksu baštine *per se*, kao i snažna teorijska podloga za zagovaranje osnivanja baštinskih studija.

Po tipologiji knjiga je naučna monografija, namijenjena prije svega akademskoj i stručnoj zajednici, koja će svojim temama pomoći i manje upućenom čitatelju da je čita kao popularno štivo, koje će pomoći granice njegovog pogleda na baštinu. Osobito bi bilo važno da knjiga bude prihvaćena i kao dio strategije razvoja bosanskohercegovačkog društva, koje digitalnu transformaciju svodi na tehničke konstrukte, te da ovaj naučni diskurs postane osnova u odlučivanju u baštinskom sektoru.

Martin Ježek-Pavel Trojan, *Ubiše nam Ferdinanda*

Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2021, 182 str.

Martin Ježek & Pavel Trojan, *They've killed our Ferdinand*

Sarajevo, National and University Library of Bosnia and Herzegovina, 2021, p. 182

Valerijan Žujo

leksikon.sa@gmail.com

Zanimanje čeških intelektualnih i političkih krugova za prilike i zbivanja na slavenskom jugu tokom protekla dva stoljeća rezultiralo je brojnim knjigama, od putopisnih i memoarskih zapisa, preko takozvane lijepe književnosti, do temeljitih naučnih analiza. Za vrijeme četiri decenije duge austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, desetine čeških stručnjaka iz različitih oblasti u velikoj mjeri su doprinijeli modernizaciji i napretku zemlje. Dovoljno je spomenuti arhitekta Karela Pařika, Josefa Pospisila, Karela Paneka, Franza Blažeka..., ljekare Karela Bayera, Egona Zahradku, Emila Prařeka..., slikare Alfonsa Muchu i Ferdinanda Velca, profesora Aloisa Studničku, inženjera Jaroslava Černya itd. pa da se stekne predstava o dragocjenom prisustvu i doprinosu Čeha.

U zbiru, Česi su prema sudbini južnoslavenskih zemalja, posebno prema neveseloj sudbini Bosne i Hercegovine, pokazivali znatno šire i intenzivnije zanimanje nego što je bilo obrnuto. Među institucijama koje ispravljaju taj nesrazmjer svakako je i Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Vrijedan raritet, *Česi u Sarajevu 1910. g.*, Biblioteka je objavila u dva reprint izdanja; stručno je predstavljena arhivska građa o djelovanju dr. Jovana Kršića, izuzetno zaslužnog za produbljivanje češko-južnoslavenskih odnosa; 2020. g. objavljena je prva monografija o pioniru modernog zdravstva u Bosni i Hercegovini dr. Karel Bayeru, a u septembru 2021. g. knjiga o kojoj je u ovom prikazu riječ, *Ubiše nam Ferdinanda*.

Dva kompetentna i temeljito obrazovana autora, pisci, novinari i istraživači, Martin Ježek i Pavel Trojan, obišli su Bosnu i Hercegovinu tragom odjeka sarajevskih pucnjeva iz juna 1914. g. i ležernim stilom i dobrom informiranošću, sa naglašenim simpatijama za našu zemlju i ljude, predstavili češkoj čitalačkoj publici svoje viđenje Bosne i Hercegovine, njenih uspjeha i glavobolja. Autori su nadahnuti i bezrezervnom podrškom Češke Bosni i Hercegovini u rasponu od velikog Tomáša Masařika do predsjednika Václava Havela. Za razliku od brojnih putopisnih knjiga i reportaža, djelo Ježeka i Trojana

ne pati od bedekerske površnosti i suhoparnosti. Na svoj način, knjiga je poticaj za razgovor, pa i polemiku.

Knjiga počinje prvim rečenicama iz romana Jaroslava Hařeka *Doživljaji dobroga vojnika Švejka u svjetskom ratu (Osudy dobrého vojáka Švejka za svitové války)*. Dopadalo se nama ili ne, prva asocijacija na Sarajevo je Sarajevski atentat... Tokom proteklih stotinu i kusur godina, napisane su planine knjiga, studija, članaka, odbranjeno je nekoliko hiljada doktorskih disertacija, snimljeno više filmova. Otuda je razumljiva polazna tačka Martina Ježeka i Pavla Trojana. Ovo putopisno istraživanje sadrži puno dojmovi i ocjena, za nas iznenađujućih ili različitih od naših uvjerenja, ali upravo taj pogled sa strane omogućuje da steknemo realniju sliku o sebi samima, otklanjajući ekstremna gledanja, na jednoj strani samodopadnost, a na drugoj besperspektivnost... Zahvaljujući marljivoj i istrajnoj *ambasadorici naše kulture* u Češkoj Zvezdani Marković, ova knjiga je prevedena na bosanski (BHS) jezik i sada je dostupna našim čitateljima.

PREPORUKE AUTORIMA ZA DOSTAVLJANJE RADOVA

Rukopise radova treba slati u elektroničkoj formi na adresu elektroničke pošte
bosniaca@nub.ba

Ukoliko ne dobijete odgovor u roku od sedam dana da je rukopis poslan u dalju proceduru, molimo Vas da nam se obratite putem telefona na broj: +387 33 275 308.

Uz radove je potrebno dostaviti:

- rad na maternjem (bosanskom/hrvatskom/srpskom/crnogorskom) jeziku i prevod rada na engleskom jeziku
- ime i prezime autora/ice,
- naziv institucije autora/ice (ako postoji),
- adresu i e-mail adresu autora/ice,
- naslov, sažetak i ključne riječi na bosanskom/hrvatskom/srpskom/crnogorskom i engleskom jeziku,
- literaturu i
- kraću biobibliografiju autora/ice.

Jezik časopisa je bosanski/hrvatski/srpski/crnogorski i engleski, a pismo časopisa je latinica (Times New Roman, 12 pt, bez proreda). Časopis izlazi dvojezično.

Za autorska prava dostavljenih priloga odgovaraju autori. Autori čiji su radovi prihvaćeni potpisuju izjavu da su upoznati sa uputstvima za autore i obavezama autora definisanim u Uređivačkoj politici časopisa, kao i ugovor o prenosu autorskih prava na izdavača časopisa Bosniaca. NUBBiH će prihvaćene priloge objaviti i u elektronskoj formi, a ima pravo da koristi i sažetke radova ili izvode iz dostavljenih radova.

Redakcija Bosniace će autora obavijestiti ukoliko je tekst prihvaćen u roku od najviše dva mjeseca od prispjeća rada, ali zadržava diskreciono pravo da radove procijeni i da ih ne objavi ukoliko utvrdi da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim kriterijumima.

U tekstovima se koristi model citiranja unutar teksta (engl. *in-text-citation*), metoda navođenja prvog elementa, datuma i stranice.

Na kraju rada navoditi literaturu abecednim redoslijedom prema autorovom prezimenu koristeći sintaksu *The Chicago Manual of Style*.

Detaljnije informacije o citiranju možete dobiti na URL:

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Svi objavljeni članci podliježu CC-BY Creative Commons Attribution licenci koja korisnicima omogućuje čitanje, preuzimanje, kopiranje, distribuciju, ispis, pretraživanje ili povezivanje na pune tekstove tih članaka u bilo kojem mediju ili formatu. Slanje rukopisa, obrada i objavljivanje članaka je besplatno, a sva autorska prava na rukopis prenose se na časopis Bosniaca.

Izdavač (Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine) ima pravo reproducirati i distribuirati članak u štampanom i elektronskom obliku.

Preporuka autorima je korištenje IMRaD (Uvod - Metoda - Rezultati - i - Rasprava) formata u strukturi članka

Naslov
Sažetak
Ključne
riječi

IMRaD
Uvod
Metoda
Rezultati
i
Rasprava

Zaključak
Zahvale
Reference
Dopunski
podaci

PRIMJERI NAVOĐENJA LITERATURE I CITIRANJA U TEKSTU

Knjiga

- Bez autora

The library book. London : Profile Books, 2012.
(The library book 2012, 55)

- Jedan autor

Rešidbegović, Amra. 2014. *Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.
(Rešidbegović 2014, 12–13)

- Dva ili više autora

Trako, Salih, i Lejla Gazić. 1997. *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
(Trako i Gazić 1997, 52)

- Četiri ili više autora

Za četiri ili više autora navesti u popisu literature sve autore, a u tekstu navesti prvog autora s naznakom „et al“.

Grebović-Lendo, Nadina, Muamera Smajić, Merima Karamović, i Alma Felić. 2016. *Bibliografija Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH i časopisa Bibliotekarstvo : 1955-2001*. Sarajevo : Društvo bibliotekara Federacije Bosne i Hercegovine.
(Grebović-Lendo et al. 2016, 23)

- Poglavlje u knjizi

Chabbouh Akšamija, Lemja. 2012. “Bosnia and Herzegovina – the cultural richness of its territory” U *Instruments and methodologies for cultural heritage conservation and valorization: Master IMCHCV: first level, master course, methodology notes*, uredila Laura Baratin, 219-220. Ancona: Gabbiano.
(Chabbouh Akšamija 2012, 220)

Elektronska knjiga

Ako je knjiga dostupna u više od jednog formata, navesti korištenu verziju. Za knjige korištene online navesti link i datum pristupa izvoru.

Arms, William. 1999. *Digital Libraries*. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Datum pristupa: 12. 11. 2015.
(Arms 1999)

Zbornik radova s urednikom, prevodiocem ili priređivačem

Halilbašić, Senad, i Starz, Ingo, ur. 2012. *Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada*. Sarajevo: Naklada Zoro.
(Halilbašić i Starz 2012, 91–92)

Članak u štampanom časopisu

U tekstu navesti broj stranica s kojih je citat preuzet. U literaturi navesti stranice kompletnog članka.
Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" *Bosniaca* 18(18): 12–18.

(Hajdarpašić 2013, 13)

Članak u online časopisu

Za online članke navedite URL ili naziv baze podataka. Članci iz časopisa mogu navesti digitalni identifikator objekta (DOI). DOI formira stalni URL koji počinje sa <https://doi.org/>. Ovaj je URL preferirani URL koji se pojavljuje u adresnoj traci pretraživača.

Béquet, Gaëlle, and Clément Oury. 2018. "Revisiting the Identification of Serials: ISSN Goes Linked". *Insights* 31: 2. DOI: <http://doi.org/10.1629/uksg.402>
(Béquet i Oury 2018)

Prikaz knjige

Dizdar, Senada. 2012. "Promocija knjige: Školski knjižničar" *Prikaz knjige Školski knjižničar*, Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17(17), Prikazi i prilozi.
(ukoliko postoji online verzija članka, navesti i link na kojem je dostupan)
(Dizdar 2012, 90)

Magistarska teza ili doktorski rad

Bakaršić, Kemal. 1992. "Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine" Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu.
(Bakaršić 1992, 50)

Rad prezentiran na konferenciji ili sastanku

Delibašić, Esad. 2008. "Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja" Rad prezentiran na 2. međunarodnoj konferenciji BAM *Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja*, Sarajevo, novembar 28–29.
(Delibašić 2009, 57)

Web stranica

Google. 2009. "Google Privacy Policy" Posljednja izmjena: 11. mart. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.
(Google 2009)

Mišljenja i stavovi objavljeni u radovima časopisa "BOSNIACA" su isključivo lični stavovi autora tekstova i ne odražavaju nužno stavove redakcije časopisa.

Redakcija zadržava pravo konačnog odabira radova za objavljivanje. Rukopisi se ne vraćaju.

RECOMMENDATIONS FOR AUTHORS / AUTHOR GUIDELINES

Manuscripts should be sent/submitted in the electronic document to the e-mail address:
bosniaca@nub.ba

If you do not receive any response within seven days regarding the news of sending manuscript for further procedure, please contact us by phone: +387 33 275 308.

Along with the paper, additional data should be submitted:

- Paper written in native language (Bosnian / Croatian / Serbian / Montenegrin) and translation in English language
- Author's name and surname
- Institution name (if exists)
- Author's address and e-mail address
- Title, abstract and key words in Bosnian / Croatian / Serbian / Montenegrin and English language
- References
- Short biography

The languages of the journal are Bosnian / Croatian / Serbian / Montenegrin and English, in Latin script (Times New Roman, 12pt, single-spaced). Journal is published bilingually.

The authors are responsible for the copyright of the submitted materials. Authors whose papers are accepted, sign a statement that they are familiar with the instructions for authors and the obligations of the authors defined in the Editorial Policy of the journal, as well as the agreement on the transfer of copyright to the publisher of the journal Bosniaca. NULBIH will also publish the accepted papers in electronic form, and has the right to use abstracts or parts of the submitted papers.

Editorial Board of Bosniaca will inform the author if the text is accepted within a maximum of two months of receipt of the paper, but reserves the discretion to evaluate the works and not to publish them if it finds that they do not meet the content and formal criteria.

Model of citation "In-text-citation" is used in the texts, as guidance method of the first element, date and page.

At the end of the paper, cite references alphabetically by author's last name using the syntax of The Chicago Manual of Style.

See more: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

All published articles are subject to a CC-BY Creative Commons Attribution license that allows users to read, download, copy, distribute, print, search or link to the full texts of those articles in any medium or format. Submission of manuscripts, processing and publication of articles is free of charge, and all copyrights to the manuscript are transferred to the journal Bosniaca. The publisher (National and University Library of Bosnia and Herzegovina) has the right to reproduce and distribute the article in printed and electronic form.

The recommendation to the authors is to use the IMRaD (Introduction – Method – Results – and – Discussion) format in the structure of the article

Title
Abstract
Keywords

IMRaD
Introduction
Method
Results
and
Discussion

Conclusions
Acknowledgements
References
Supplementary data

EXAMPLES OF REFERENCES AND CITATIONS IN THE TEXT:

BOOK

- No author

The library book. London : Profile Books, 2012.
(The library book 2012, 55)

- One author

Rešidbegović, Amra. 2014. *Biblioteka koja ima prošlost i budućnost: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH.
(Rešidbegović 2014, 12–13)

- Two or more authors

Trako, Salih, and Lejla Gazić. 1997. *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: lijepa književnost*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
(Trako and Gazić 1997, 52)

- Four or more authors

For four or more authors cite all authors in the references, in the text, cite only first author with abbreviation et al.

Grebović-Lendo, Nadina, Muamera Smajić, Merima Karamović, i Alma Felić. 2016. *Bibliografija Biltena Društva bibliotekara BiH i Narodne biblioteke NR BiH i časopisa Bibliotekarstvo : 1955-2001*. Sarajevo : Društvo bibliotekara Federacije Bosne i Hercegovine.
(Grebović-Lendo et al. 2016, 23)

- Book Chapter

Chabbouh Akšamija, Lemja. 2012. "Bosnia and Herzegovina – the cultural richness of its territory" In *Instruments and methodologies for cultural heritage conservation and valorization: Master IMCHCV: first level, master course, methodology notes*, edited by Laura Baratin, 219-220. Ancona: Gabbiano.
(Chabbouh Akšamija 2012, 220)

Electronic book/e-book

If the book is available in more than one format, specify the used version. For books used online, indicate link and the date of access (day, month, year).

Arms, William. 1999. *Digital Libraries*. Massachusetts: M.I.T. Press. <http://www.cs.cornell.edu/wya/diglib/MS1999/index.html>. Date of access: 12. 11. 2015.
(Arms 1999)

Editor, translator or compiler

Halilbašić, Senad, and Starz, Ingo, eds. 2012. *Biblioteka Sarajevo: literarno mjerenje grada*. Sarajevo: Naklada Zoro.
(Halilbašić and Starz 2012, 91–92)

Journal article in print

In the text indicate the number of a pages from which the quote is taken. In the references indicate pages of the complete article.

Hajdarpašić, Lejla. 2013. "Razvoj i izazovi metoda automatskog predmetnog označavanja" *Bosniaca* 18(18): 12–18.
(Hajdarpašić 2013, 13)

Online journal article

For online articles, include a URL or the name of the database. Journal articles can list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

Béquet, Gaëlle, and Clément Oury. 2018. "Revisiting the Identification of Serials: ISSN Goes Linked". *Insights* 31: 2. DOI: <http://doi.org/10.1629/uksg.402>
(Béquet and Oury 2018)

Book review

Dizdar, Senada. 2012. "Promocija knjige: Školski knjižničar". Review of *Školski knjižničar* by Kovačević, Dinka, Lovrinčević, Jasmina. *Bosniaca*, 17(17), Reviews and contributions.
(if online version of the article exists, also indicate access link)
(Dizdar 2012, 90)

Master's Thesis or Doctoral dissertation

Bakaršić, Kemal. 1992. "Model bibliografske obrade dokumenata iz istorijskih i humanističkih znanosti na primjeru arheološke publicistike Bosne i Hercegovine" PhD diss., University of Sarajevo.
(Bakaršić 1992, 50)

Paper presented at the Conference or Meeting

Delibašić, Esad. 2008. "Ka interaktivnom muzeju: muzeji kao mediji demokratskog komuniciranja" Paper presented on 2. međunarodna konferencija BAM *Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva, muzeja*, Sarajevo, November 28-29.
(Delibašić 2009, 57)

Web page

Google. 2009. "Google Privacy Policy" Last modification: 11. March. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.
(Google 2009)

Opinions and statements published in the articles of BOSNIACA journal are solely the personal views of the authors and do not necessarily reflect the views of the journal Editorial Board.

Editorial Board reserves the right on final selection of manuscripts for publishing. Manuscripts are not to be return.